

European Bank
for Reconstruction and Development

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՁԵՌՆԱՐԿ ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

*«ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԴԱՏԱԿԱՆ ՆԵՐՈՒԺԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ-
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ՕՐԵՆՍԳԻՐՔԸ»*

Եվրոպական
Վերակառուցման և
Զարգացման Բանկի
(EBRD) և Իրավունքի
Միջազգային Զարգացման
Կազմակերպության (IDLO) կողմից
համատեղ իրականացվող «Հայաստանում
դատական ներուժի զարգացում–քաղաքացիական
դատավարության նոր օրենսգիրքը» ծրագրի
շրջանակներում Հայաստանի Արդարադատության
Ակադեմիայի հետհամագործակցությամբ

Հայաստանի հանրապետության արդարադատության ալկադեմիա,
ք. Երևան, Փիրումյանների փող. 9

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ՎԵՐԱՊԱՀՈՒՄՆԵՐ / ACKNOWLEDGMENT AND DISCLAIMER

Սույն հրապարակման բովանդակությունն արտահայտում է միայն հեղինակների կարծիքը և պարտադիր չէ, որ արտահայտի Վերակառուցման և Զարգացման Եվրոպական Բանկի (ՎԶԵԲ կամ EBRD) կարծիքը: Սույն ձեռնարկում օգտագործվող որևէ աշխարհագրական կամ այլ տարածքին, քաղաքական և տնտեսական միավորներին կամ դրանց խմբերին հղում անող եզրույթները և անվանումները չեն ենթադրում և չեն կարող մեկնաբանվել որպես Վերակառուցման և Զարգացման Եվրոպական Բանկի կամ նրա անդամների բացահայտ կամ ենթադրելի տեսակետ, հաստատում, ընդունում կամ արտահայտում որևէ երկրի, տարածքի, միավորի կամ դրանց խմբերի կարգավիճակի, դրանց տարածքների սահմանազատման կամ ինքնիշխանության վերաբերյալ: Սույն ձեռնարկը կազմվել է՝ ազատելով ՎԶԵԲ-ին IDLO-ի ընտրության և IDLO-ի աշխատանքների որակի համար պատասխանատվությունից: ՎԶԵԲ-ի համար ոչ մի դեպքում չի առաջանալու պատասխանատվություն որևէ կորստի, ծախսի կամ վնասի համար կամ ՎԶԵԲ-ի համար պատասխանատվություն չի առաջանալու IDLO-ին ընտրելու, ներգրավելու կամ մշտադիտարկելու համար կամ IDLO-ի ծառայություններից օգտվելու կամ դրանց վրա հիմնվելու համար: ՎԶԵԲ-ը չի տալիս որևէ երաշխիք կամ հավաստիք, լինի դա բացահայտ կամ ենթադրելի, սույն ձեռնարկում տեղ գտած տեղեկատվության ճշգրտության կամ ամբողջականության համար: ՎԶԵԲ-ի նկատմամբ բացարձակապես չի կարող կիրառվել որևէ պատասխանատվություն սույն ձեռնարկում պարունակվող որևէ տեղեկատվության հետ կապված կամ ձեռնարկում որևէ փաստի սխալ ներկայացման կամ բացթողումների համար:

The contents of this publication reflect the opinions of individual authors and do not necessarily reflect the views of the EBRD. Terms and names used in this report to refer to geographical or other territories, political and economic groupings and units, do not constitute and should not be construed as constituting an express or implied position, endorsement, acceptance or expression of opinion by the European Bank for Reconstruction and Development or its members concerning the status of any country, territory, grouping and unit, or delimitation of its borders, or sovereignty. This Handbook is produced releasing the EBRD from any liability relative to the selection of IDLO and the quality of IDLO's work. In no respect shall EBRD incur any liability for any loss, cost, damage or liability related to EBRD's role in selecting, engaging or monitoring IDLO or as a consequence of using or relying upon the services of IDLO. EBRD makes no representation or warranty, express or implied, as to the accuracy or completeness of the information set forth in this Handbook. EBRD accepts no liability whatsoever for any of the information contained in the Handbook or for any misstatement or omission therein

ՀԱՍՏԱՏՈՒՄՆԵՐ/ENDORSEMENT

Սույն ձեռնարկը հավանության է արժանացել Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության ակադեմիայի կողմից, և դրանում ներառված նյութերը հաստատվել են 2019-2021թթ. ընկած ժամանակահատվածում դատավորների համար անցկացված յուրաքանչյուրի դասընթացի անցակացման ժամանակ առանձին:

This Handbook was endorsed by the Academy of Justice of the Republic of Armenia. All materials in this Handbook were approved in parts for each training deleiverd for judges between 2019 and 2021.

ՁԵՌՆԱՐԿԻ ՆՊԱՏԱԿԸ/PURPOSE OF THE HANDBOOK

Սույն ձեռնարկի նպատակն է համախմբել դասընթացների ժամանակ ներկայացված նյութը մեկ ամբողջական աշխատության մեջ, որը հասանալի կլինի դատավորների, Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության ակադեմիայի ունկնդիրների և այլ անձանց համար, ովքեր կարող են օգտագործել ձեռնարկն իրենց պրակտիկ աշխատանքի ընթացքում և կատարելագործել քաղաքացիական դատավարության վերաբերյալ իրենց գիտելիքները:

The purpose of this Handbook is to combine all the materials of the training sessions into one single piece of work which will be available for the judges, trainees of the Academy of Justice of the Republic of Armenia, as well as for any other third parties. The users may use the Handbook during their daily practice and improve their knowledge in the field of civil procedure.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ	5
ՓՈՐՁԱԳԵՏՆԵՐ	7
ՄՈԴՈՒԼ A / Կորպորատիվ եվ աշխատանքային վեճեր.....	8
ՄՈԴՈՒԼ Բ / Հայցի ապահովումը	30
ՄՈԴՈՒԼ Գ / Պարզեցված ընթացակարգերը	50
ՄՈԴՈՒԼ Դ / Արբիտրաժ եվ հաշտարարություն	92
ՄՈԴՈՒԼ Ե / Նախնական դատական նիստ	106
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ	179

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐ

ՀՀ	Հայաստանի Հանրապետություն
ՄԻԵԴ	Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան
ՄԻԵԿ	Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին եվրոպական կոնվենցիա
ԸԴՕ	Քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք

Ալան Ուզելաչ (Alan Uzelac)

PhD, Չագրեբի համալսարանի պրոֆեսոր, Խորբաթիա

Արսեն Մկրտչյան

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի դատավոր

Գոռ Հակոբյան

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի դատավոր

Սերգեյ Մեղրյան

Ի.գ.թ., Երևանի պետական համալսարանի դասախոս, ՀՀ գլխավոր
հարկադիր կատարող

Սրջան Սիմաչ (Srđan Šimac)

PhD, Բարձրագույն Առևտրային դատարանի դատավոր, Խորվաթիա

Տարոն Նազարյան

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացական դատարանի դատավոր

Տիգրան Մարկոսյան

Ի.գ.թ., Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության
ֆակուլտետի ուսանողական իրավաբանական խորհրդատվության
կենտրոնի դասախոս-կոորդինատոր

ՄՈԴՈՒԼ Ա / Կորպորատիվ եվ աշխատանքային վեճեր

Կորպորատիվ վեճերով գործերի վարույթը

Քաղաքացիական դատավարությունում հատուկ հայցային վարույթի կարգով քննվող գործերի շարքում կորպորատիվ վեճերով գործերի վարույթի ամրագրմամբ (ՔԴՕ 25-րդ գլուխ) Հայաստանի Հանրապետությունում առաջին անգամ առանձնահատուկ իրավական կարգավորում է ստացել կորպորատիվ վեճերի քննությունը:

Կորպորատիվ իրավահարաբերություններն ընդհանուր առմամբ բնութագրվում են ինչպես նեղ, այնպես էլ լայն առումով: Նեղ առումով դրանք ներառում են կորպորացիայի ներսում առաջացող հարաբերությունները (կորպորատիվ իրավահարաբերությունների ներքին կողմը), օրինակ՝ մասնակիցների՝ ընկերության կառավարմանը մասնակցելու և ընկերության գործունեությունը վերահսկելու առնչությամբ ծագող հասարակական հարաբերությունները, իսկ լայն առումով կորպորատիվ իրավահարաբերություններն ընկալվում են որպես կորպորացիայի՝ որպես գործարարական գործունեության սուբյեկտի գործունեությանը վերաբերող հասարակական հարաբերություններ (կորպորատիվ իրավահարաբերությունների արտաքին կողմ), օրինակ՝ կորպորացիաների ստեղծման և գործունեության դադարեցման գործընթացի պետական կարգավորումը:

ՔԴՕ-ն կորպորատիվ վեճերը բնորոշում է որպես իրավաբանական անձի ստեղծման, կառավարման և իրավաբանական անձի կանոնադրական կապիտալում մասնակցության (անդամության) հետ կապված իրավահարաբերություններից բխող վեճեր: Այսինքն՝ ՔԴՕ 25-րդ գլխի իրավակարգավորումների հիմքում առավելապես կորպորատիվ իրավահարաբերություն հասկացության նեղ իմաստն է, և քննարկվող հատուկ հայցային վարույթի կարգով կարող են քննվել միայն այնպիսի իրավահարաբերություններից բխող վեճերը, որոնք բխում են.

1. իրավաբանական անձի ստեղծման իրավահարաբերություններից.
2. իրավաբանական անձի կառավարման իրավահարաբերություններից.
3. իրավաբանական անձի կանոնադրական կապիտալում մասնակցության (անդամության) հետ կապված իրավահարաբերություններից:

Կորպորատիվ վեճերի այս բնորոշումը ենթադրում է նաև հատուկ վարույթի կարգով քննվող այս խումբ վեճերի սուբյեկտային առանձնահատուկ կազմ: Ընդ որում, «կորպորատիվ վեճ» հասկացությունը չի ենթադրում վեճի ծագում բացառապես իրավաբանական անձանց միջև: Կորպորատիվ վեճի կողմ կարող են հանդիսանալ նաև ֆիզիկական անձինք, քանի որ վեճը կորպորատիվ համարելու հիմքը ոչ թե վեճի սուբյեկտային կազմն է, այլ վեճի առարկայական բնույթը, տվյալ դեպքում՝ ֆիզիկական անձի և իրավաբանական անձի միջև առկա կապը, մասնավորապես՝ իրավաբանական անձի ստեղծման կամ կառավարմանը վերջինիս մասնակցությունը: Ուստի կորպորատիվ վեճերով գործին մասնակցող անձինք սովորաբար կորպորատիվ իրավահարաբերությունների ներքին կողմին առնչվող սուբյեկտներն են՝ իրավաբանական անձի

մասնակցները (անդամները, բաժնետերերը և այլն), կառավարման մարմինները, ինչպես նաև իրավաբանական անձի գործունեության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող մարմինները:

Սահմանելով կորպորատիվ վեճերի հասկացությունը և վեճը կորպորատիվ վեճերի քննության հատուկ հայցային վարույթի կարգով քննելու ընդհանուր հիմքերը՝ ՔԴՕ 215-րդ հոդվածով սահմանվել է նաև այս վարույթով քննության ենթակա կորպորատիվ վեճերի ոչ սպառիչ, ուղղորդող ցանկ, որը ներառում է ստորև ներկայացվող վեճերը:

1. Իրավաբանական անձի ստեղծման, վերակազմակերպման և լուծարման հետ կապված վեճերը: Այս խումբ վեճերից են օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով իրավաբանական անձի դատական կարգով վերակազմակերպման և հարկադիր լուծարման հետ կապված վեճերը (օրինակ՝ «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 50-րդ հոդվածի 1-ին և 51-րդ հոդվածի 2-րդ մասերի, «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 3-րդ, 18-րդ հոդվածի 2-րդ, 38-րդ հոդվածի 7-րդ, 40-րդ հոդվածի 4-րդ, 43-րդ հոդվածի 4-րդ մասերի հիման վրա ծագող վեճերը):

2. Բաժնետոմսերի, կանոնադրական (բաժնեհավաք) կապիտալում բաժնեմասերի, կոոպերատիվի անդամների փայերի պատկանելության, դրանց նկատմամբ սահմանափակումների և այդ սահմանափակումներից բխող իրավունքների իրականացման հետ կապված վեճերը, ներառյալ՝ բաժնետոմսերի, կանոնադրական (բաժնեհավաք) կապիտալում բաժնեմասերի, կոոպերատիվի անդամների փայերի կապակցությամբ կնքված գործարքներից բխող, այդ գործարքներն անվավեր ճանաչելու և (կամ) անվավերության հետևանքները կիրառելու, բաժնետոմսերի, կանոնադրական (բաժնեհավաք) կապիտալում բաժնեմասերի վրա բռնագանձում տարածելու հետ կապված վեճերը: Այս կանոնից բացառություն են, սակայն, բաժնետոմսեր, կանոնադրական (բաժնեհավաք) կապիտալում բաժնեմասեր, կոոպերատիվի անդամի փայեր ներառող ժառանգությունը կամ ամուսինների ընդհանուր սեփականությունը բաժանելու հետ կապված վեճերը, որոնք քննության են ենթակա ոչ թե Օրենսգրքի 25-րդ գլխի, այլ ընդհանուր հայցային վարույթի կանոններով:

3. Իրավաբանական անձի հիմնադիրների, մասնակիցների կամ անդամների՝ իրավաբանական անձին պատճառված վնասը հատուցելու, իրավաբանական անձի կնքած գործարքն անվավեր ճանաչելու, գործարքի անվավերության հետևանքները կիրառելու վերաբերյալ պահանջների հետ կապված վեճերը: Հատկանշական է, որ կորպորատիվ վեճերի վարույթի կանոններով քննության են ենթակա ոչ թե իրավաբանական անձի կնքած գործարքն անվավեր ճանաչելու պահանջների հետ կապված բոլոր գործերը, այլ միայն այն գործերը, որոնցով որպես հայցվոր հանդես են գալիս իրավաբանական անձի հիմնադիրները, մասնակիցները կամ անդամները: «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 90-րդ հոդվածի 5-րդ մասը խորհրդի անդամների, տնօրենի (գլխավոր տնօրենի), վարչության ու տնօրինության անդամների, ինչպես նաև կառավարիչ-կազմակերպության և կառավարչի՝ Ընկերությանը պատճառված վնասների փոխհատուցման պահանջով դատարան դիմելու իրավունք է վերապահել Ընկերությանը կամ Ընկերության այն բաժնետիրոջը (բաժնետերերին), որը (որոնք համատեղ) տնօրինում է (են) Ընկերության տեղաբաշխված հասարակ (սովորական) բաժնետոմսերի մեկ և ավելի տոկոսին: «Սահմանափակ

պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 46-րդ հոդվածի 3-րդ մասի հիման վրա էլ ընկերության խորհրդի անդամի, գործադիր մարմնի կողմից ընկերությանը պատճառված վնասների հատուցման հայցով դատարան դիմելու իրավունք ունեն ընկերությունը կամ նրա մասնակիցը:

4. Իրավաբանական անձի կառավարման և հսկողություն իրականացնող մարմինների ձևավորման կամ դրանց կազմում ընդգրկված անձանց նշանակելու (ընտրելու), այդ անձանց լիազորությունները դադարեցնելու, կասեցնելու, իրավաբանական անձի կառավարման և հսկողություն իրականացնող մարմինների կազմում ընդգրկված կամ նախկինում ընդգրկված անձանց պատասխանատվության հետ կապված վեճերը: Այս խումբ վեճերի շարքին են դասվում նաև միանձնյա կամ կոլեգիալ գործադիր մարմնի լիազորությունները դադարեցնելու վեճերը, որոնք թեև, որպես ընդհանուր կանոն, քննվում են քննարկվող գլխի կանոններով, սակայն որոշակի դեպքերում կարող են քննվել նաև ՔԴՕ 24-րդ (առանձին աշխատանքային գործերով վեճերը) գլխի կանոններով, երբ հայցի հիմքում բացառապես գործադիր մարմնի և իրավաբանական անձի միջև աշխատանքային հարաբերություններն են: Հետևաբար, օրինակ, միանձնյա գործադիր մարմնի ղեկավարի հետ կնքված աշխատանքային պայմանագրի լուծումն անվավեր ճանաչելու պահանջով հայցը կարող է քննվել ինչպես ՔԴՕ 25-րդ, այնպես էլ 24-րդ գլխի կանոններով՝ կախված հայցի հիմքում ընկած իրավահարաբերությունների բնույթից և հիմք ընդունելով նաև գործադիր մարմնի անդամների և իրավաբանական անձի միջև իրավահարաբերություններում աշխատանքային հարաբերությունների՝ կորպորատիվ իրավահարաբերություններից ածանցյալ լինելու վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի ու Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները¹: Նման վեճերի քննության կանոնները որոշելու հիմքում պետք է դրվեն նաև միանձնյա կամ կոլեգիալ գործադիր մարմնի լիազորությունները ցանկացած պահի դադարեցվելու վերաբերյալ իրավակարգավորումները² և ՔԴՕ 214-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված իրավակարգավորումն առ այն, որ վիճարկվող անհատական իրավական ակտը ենթակա է անվավեր ճանաչման, եթե դրանում նշված չէ համապատասխանաբար աշխատանքային պայմանագիրը փոփոխելու, լուծելու կամ աշխատողին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու փաստական կամ իրավական հիմքը, քանի որ իրենց բնույթով կորպորատիվ իրավահարաբերություններից բխող վեճերի նկատմամբ ՔԴՕ 24-րդ գլխի կանոնները կիրառման ենթակա չլինելու պայմաններում դրանց կիրառման դեպքում հիշատակված երկու նորմերի միջև հակասություն կառաջանա:

5. Արժեթղթերի թողարկման, ներառյալ՝ թողարկողի կառավարման մարմինների որոշումների իրավաչափության և արժեթղթերի տեղաբաշխման ընթացքում կնքված գործարքները վիճարկելու հետ կապված վեճերը:

6. Արժեթղթերի շուկայի մասնագիտացված մասնակիցների գործունեությունից բխող այն վեճերը, որոնք կապված են բաժնետոմսերի և այլ արժեթղթերի նկատմամբ իրավունքների հաշվառման (գրանցման), ինչպես նաև արժեթղթերի տեղաբաշխման և (կամ) շրջանառության կապակցությամբ օրենքով նախատեսված այլ իրավունքների իրականացման և պարտականությունների կատարման

¹ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 28.10.2016թ. թիվ ՍԴՈ-1316 և թիվ ԵԿԴ/1896/02/13 քաղաքացիական գործով Վճռաբեկ դատարանի 28.12.2015թ. որոշումները:

² Տե՛ս «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 88-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

հետ: Օրինակ, այս խումբ վեճերի շարքն են դասվում «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենքի 123-րդ հոդվածով սահմանված՝ արժեթղթերը շուկայում առևտրին թույլատրելու իրավունքը ճանաչելու և օպերատորին իր արժեթղթերը շուկայում առևտրին թույլատրել պարտավորեցնելու, ինչպես նաև շուկային մասնակցելու իր իրավունքը ճանաչելու և օպերատորին իրեն շուկայի մասնակցի կարգավիճակ տրամադրել պարտավորեցնելու վերաբերյալ վեճերը:

7. Իրավաբանական անձի մասնակիցների ընդհանուր ժողովի գումարման հետ կապված վեճերը: Այս խումբ վեճի օրինակ է «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 74-րդ հոդվածի 5-րդ մասով սահմանված իրավակարգավորումը, որի համաձայն՝ արտահերթ ժողովի գումարման կամ արտահերթ ժողովի գումարումը մերժելու մասին խորհրդի որոշումը կարող է բողոքարկվել դատական կարգով:

8. Իրավաբանական անձի կառավարման մարմինների որոշումների իրավաչափության հետ կապված վեճերը: «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 45-րդ հոդվածը սահմանում է ընկերության մասնակցի դիմումի հիման վրա նույն օրենքի, այլ իրավական ակտերի, ինչպես նաև ընկերության կանոնադրության պահանջների խախտմամբ ընդունված կամ ընկերության մասնակցի իրավունքները և օրինական շահերը խախտող ընդհանուր ժողովի որոշումը դատական կարգով անվավեր ճանաչելու իրավական հնարավորություն: Ընդ որում, նման դիմում կարող է տրվել երկու ամսվա ընթացքում՝ սկսած այն օրվանից, երբ ընկերության մասնակիցն իմացել կամ պարտավոր էր իմանալ այդպիսի որոշման ընդունման մասին: Նույն հոդվածով սահմանվում է նաև սույն օրենքի, այլ իրավական ակտերի, ընկերության կանոնադրության պահանջների խախտմամբ ընդունված և ընկերության կամ ընկերության մասնակցի իրավունքներն ու օրինական շահերը ոտնահարող՝ ընկերության խորհրդի, ընկերության գործադիր մարմնի կամ կառավարչի որոշումը ընկերության մասնակցի դիմումով դատական կարգով անվավեր ճանաչելու հնարավորությունը: «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 37-րդ հոդվածի 1-ին մասի «թ» կետով, 68-րդ հոդվածի 13-րդ մասով, 72-րդ հոդվածի 6-րդ մասերով ևս ամրագրվում է բաժնետիրական ընկերության ընդհանուր ժողովի և խորհրդի համապատասխան որոշումները դատական կարգով վիճարկելու բաժնետերերի իրավունքը:

9. Իրավաբանական անձի մասնակցի (անդամի)՝ իրավաբանական անձից դուրս գալու և հեռացնելու հետ կապված վեճերը: Այս խումբ վեճերից են «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածի 1-ին մասի հիման վրա ծագող վեճերը, որի համաձայն՝ ընկերության մասնակցը (մասնակիցները), որը (որոնք) գումարային առումով տնօրինում է (են) ընկերության առնվազն 10 տոկոս բաժնեմասը, իրավունք ունի (ունեն) դատական կարգով պահանջել ընկերության այլ մասնակցի հեռացումն ընկերությունից, եթե նա իր գործողություններով կամ անգործությամբ դժվարացնում կամ անհնարին է դարձնում ընկերության բնականոն գործունեությունը:

10. Իրավաբանական անձի մասնակցի (անդամի)՝ օրենքով նախատեսված իրավունքների իրականացման և պարտականությունների կատարման հետ կապված վեճերը: Այս խումբ վեճերից են, օրինակ, սահմանված ժամկետում սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության

կանոնադրական կապիտալում ավանդի չներդրման հետ կապված վեճերը:

Հաշվի առնելով կորպորատիվ հարաբերությունների հարափոփոխ և անընդհատ զարգացող բնույթը՝ օրենսդիրը սահմանել է կորպորատիվ համարվող վեճերի ոչ սպառիչ ցանկ, ուստի յուրաքանչյուր դեպքում կորպորատիվ իրավահարաբերությունների հետ առնչվող, սակայն վերոնշյալ ցանկում չներառված կորպորատիվ վեճերի քննության կանոններով քննության ենթակա լինելու հարցը պարզելու համար հիմք պետք է ընդունվի վեճը կորպորատիվ համարելու ընդհանուր կանոնը՝ դրա իրավաբանական անձի ստեղծման, կառավարման և իրավաբանական անձի կանոնադրական կապիտալում մասնակցության (անդամության) հետ կապված իրավահարաբերություններից բխելը:

ՔԴՕ-ով առանձնացված կորպորատիվ վեճերը կարելի է ներկայացնել հետևյալ գծապատկերի ձևով.

ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ՎԵՃԵՐ

Հիմնադիրների, մասնակիցների կամ անդամների՝
իրավաբանական անձին պատճառված վնասը հատուցելու,
իրավաբանական անձի կնքած **գործարքն անվավեր ճանաչելու,**
գործարքի **անվավերության հետևանքները կիրառելու** վերաբերյալ պահանջների հետ կապված վեճերը

Արժեթղթերի թողարկման, ներառյալ՝
թողարկողի կառավարման մարմինների որոշումների
իրավաչափության և արժեթղթերի տեղաբաշխման
ընթացքում կնքված **գործարքները վիճարկելու** հետ կապված վեճերը

Իրավաբանական անձի **կառավարման և հսկողություն իրականացնող մարմինների ձևավորման** կամ դրանց կազմում ընդգրկված անձանց **նշանակելու** (ընտրելու), այդ անձանց լիազորությունները դադարեցնելու, կասեցնելու,
իրավաբանական անձի կառավարման և հսկողություն իրականացնող մարմինների կազմում ընդգրկված կամ նախկինում ընդգրկված անձանց պատասխանատվության հետ կապված վեճերը

Իրավաբանական անձի **ստեղծման, վերակազմակերպման և լուծարման** հետ կապված վեճերը

Իրավաբանական անձի **մասնակիցների ընդհանուր ժողովի** գումարման հետ կապված վեճերը

Արժեթղթերի շուկայի մասնագիտացված մասնակիցների գործունեությունից բխող այն վեճերը, որոնք կապված են բաժնետոմսերի և այլ արժեթղթերի նկատմամբ **իրավունքների հաշվառման** (գրանցման), ինչպես նաև արժեթղթերի **տեղաբաշխման և (կամ) շրջանառության կապակցությամբ** օրենքով նախատեսված այլ **իրավունքների իրականացման և պարտականությունների կատարման հետ**

Բաժնետոմսերի, կանոնադրական (բաժնեհավաք) կապիտալում բաժնեմասերի, կոպերատիվի անդամների փայերի **պատկանելության,** դրանց նկատմամբ **սահմանափակումների** և այդ սահմանափակումներից բխող **իրավունքների իրականացման հետ կապված վեճերը**

Մասնակցի (անդամի)՝ օրենքով նախատեսված **իրավունքների իրականացման և պարտականությունների կատարման** հետ կապված վեճերը

Մասնակցի (անդամի)՝ իրավաբանական անձից **դուրս գալու և հեռացնելու** հետ կապված վեճերը

Իրավաբանական անձի մասնակիցների **ընդհանուր ժողովի գումարման** հետ կապված վեճերը

Կառավարման մարմինների որոշումների իրավաչափության հետ կապված վեճերը

ՔԴՕ-ն սահմանում է ինչպես 25-րդ գլխի կանոններով քննության ենթակա բոլոր վեճերի քննության ընդհանուր կանոններն ու առանձնահատկությունները, այնպես էլ առանձին կորպորատիվ վեճերի քննության համար հատուկ կարգավորումներ, որոնք ամբողջության մեջ պայմանավորում են այս խումբ վեճերի քննությունը հատուկ հայցային վարույթի կարգով նախատեսելը:

Կորպորատիվ վեճերի առաջին ընդհանուր առանձնահատկությունն այս խումբ վեճերի ընդդատությունն է: ՔԴՕ 216-րդ հոդվածի 1-ին մասն այս վեճերի համար սահմանում է ընդդատության հատուկ կանոն՝ սահմանելով, որ կորպորատիվ վեճերով գործերը քննվում են այն իրավաբանական անձի գտնվելու վայրի դատարանում, որի ստեղծման, կառավարման և իրավաբանական անձի կանոնադրական կապիտալում մասնակցության (անդամության) հետ կապված իրավահարաբերություններից ծագել է տվյալ վեճը՝ անկախ նրանից, թե կոնկրետ քաղաքացիական գործով դատավարական ինչ կարգավիճակ ունի այդ իրավաբանական անձը:

Կորպորատիվ վեճերի քննության երկրորդ ընդհանուր առանձնահատկությունը կորպորատիվ վեճերով հայցադիմումին ներկայացվող հատուկ պահանջներն են: Կորպորատիվ վեճով դատարան ներկայացվող հայցադիմումի նկատմամբ տարածվում են հայցադիմումի համար ՔԴՕ-ով սահմանված ընդհանուր պահանջները: Ի լրումն այս պահանջների՝ կորպորատիվ վեճով դատարան ներկայացվող հայցադիմումի մեջ նշվում են նաև ՔԴՕ-ի 215-րդ հոդվածի 1-ին մասում նշված իրավաբանական անձի պետական գրանցման համարը և գտնվելու վայրի հասցեն: Հատուկ պահանջ է առաջադրվում նաև հայցադիմումին կից ներկայացվող փաստաթղթերին: Մասնավորապես, ի թիվս հայցադիմումին կից ներկայացվող՝ ՔԴՕ-ի 122-րդ հոդվածով սահմանված փաստաթղթերի, կորպորատիվ վեճով հայցադիմումին կցվում են նաև իրավաբանական անձանց միասնական պետական գրանցամատյանից տրված քաղվածքը կամ իրավաբանական անձի պետական գրանցումը հաստատող այլ փաստաթուղթ, որը տեղեկություններ է պարունակում պետական գրանցման համարի և գտնվելու վայրի մասին:

Կորպորատիվ վեճերի քննության հաջորդ ընդհանուր առանձնահատկությունը կորպորատիվ վեճերով տեղեկատվության մատչելիության վերաբերյալ իրավակարգավորումներն են: Տեղեկատվության մատչելիության վերաբերյալ իրավակարգավորումներն ընդհանուր առմամբ ուղղված են կորպորատիվ վեճի կողմերի և երրորդ անձանց համար դատավարական հավելյալ երաշխիքների ապահովմանը: Այս համատեքստում ՔԴՕ-ն նախևառաջ 215-րդ հոդվածի 1-ին մասում նշված իրավաբանական անձի իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանության համատեքստում նախատեսում է, որ այդ իրավաբանական անձի՝ գործին մասնակցող անձի կարգավիճակ չունենալու դեպքում դատարանը հայցադիմումը վարույթ ընդունելու, հայցի առարկայի կամ հիմքի փոփոխությունը թույլատրելու մասին որոշումներն ուղարկում է տվյալ իրավաբանական անձին՝ նրան ծանուցելով ՔԴՕ-ի 38-րդ հոդվածով նախատեսված հիմքերի առկայության դեպքում որպես վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ չներկայացնող երրորդ անձ ներգրավվելու իրավունքի և դրա իրականացման կարգի մասին (ի դեպ, ՔԴՕ-ի 218-րդ հոդվածի 1-ին մասում առկա է վրիպակ՝ «38-րդ» հոդվածի փոխարեն, որը կարգավորում է վեճի առարկային նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ չներկայացնող երրորդ անձի դատավարական կարգավիճակի հետ կապված հարցերը, նշվել է «39-րդ»-ը, որը քննարկվող դեպքի նկատմամբ ակնհայտորեն կիրառելի չէ):

Որպես կորպորատիվ վեճով գործի քննության մատչելիության և ՔԴՕ-ի 215-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված իրավաբանական անձի իրավունքների պաշտպանության հավելյալ երաշխիք՝ սահմանվել է այդ իրավաբանական անձի իրավունքը՝ ծանոթանալու գործի նյութերին, ստանալու դրանց պատճենները, գործի նյութերից անելու քաղվածքներ, լուսանկարներ, լուսապատճեններ և պատճեններ, էլեկտրոնային հաղորդակցության միջոցներով դատարանից տեղեկություններ ստանալու գործի ընթացքի վերաբերյալ նաև այն դեպքերում, երբ չունի գործին մասնակցող անձի կարգավիճակ (218 հոդվ., մաս 2): Այս կարգավորումը, թերևս, ՔԴՕ-ում ամրագրում ստացած բացառիկ կանոն է, որը գործին մասնակցող անձի կարգավիճակ չունեցող անձին ընձեռում է գործին մասնակցող անձանց իրավունքներից օգտվելու բավականին լայն հնարավորություն:

Հայցադիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշմամբ դատարանը կարող է պարտավորեցնել իրավաբանական անձին տեղեկացնելու տվյալ իրավաբանական անձի մասնակիցներին (անդամներին), նրա կառավարման և հսկողություն իրականացնող մարմինների կազմում ընդգրկված անձանց, արժեթղթերի շուկայի մասնագիտացված մասնակիցներին հայցադիմումը վարույթ ընդունելու, ներկայացված հայցի առարկայի և հիմքերի, ինչպես նաև գործի քննությանը ՔԴՕ-ով սահմանված դեպքերում և կարգով ներգրավվելու նրանց իրավունքի մասին (218 հոդվ., մաս 3): Օրենսդիրը չի սահմանում նման դեպքում իրավաբանական անձի կողմից համապատասխան անձանց ու մարմիններին տեղեկացնելու կարգը և ժամկետները: Սակայն հաշվի առնելով գործի քննության հետագա ընթացքի համար նման ծանուցման կարևորությունը՝ այդպիսի ժամկետներ կարող են սահմանվել դատարանի կողմից:

Իրավաբանական անձին առաջադրվող վերոնշյալ՝ տեղեկացնելու պարտավորությունից բխում է

կորպորատիվ վեճերի քննության հաջորդ ընդհանուր առանձնահատկությունը: Մասնավորապես, կորպորատիվ վեճերով դատական տուգանքի կիրառման առանձնահատուկ կարգավորումը, որի համաձայն՝ ՔԴՕ-ի 218-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված պարտականությունը չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու դեպքում դատարանը կարող է իրավաբանական անձի գործադիր մարմնի ղեկավարի նկատմամբ կիրառել դատական տուգանք: Տուգանքի կիրառման առանձնահատկությունն այն է, որ այն իրավաբանական անձի գործադիր մարմնի ղեկավարի նկատմամբ կարող է կիրառվել նաև այն դեպքում, երբ իրավաբանական անձը տվյալ գործին մասնակցող անձի կարգավիճակ չունի: ՔԴՕ-ի 153-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատարանն իրավունք ունի դատական սանկցիա կիրառել դատավարության մասնակցի կամ դատական նիստին ներկա այլ անձի նկատմամբ: Նկարագրվող իրավիճակում իրավաբանական անձը, որի գործադիր մարմնի նկատմամբ կիրառվում է դատական տուգանք, գործին մասնակցող անձի կամ դատական նիստին ներկա անձի կարգավիճակ չունի, սակայն ՔԴՕ-ի 218-րդ հոդվածի հիման վրա իրավաբանական անձին դատարանի կողմից ուղարկվող փաստաթղթերը և պարտադիր կատարման ենթակա պահանջի առաջադրումը ստեղծում են իրավաբանական անձի՝ գործի քննությանը ներկայության ֆիկցիա, ինչն էլ օրենսդրի կողմից դիտվում է հիմք՝ գործադիր մարմնի ղեկավարի նկատմամբ դատական սանկցիայի կիրառման համար:

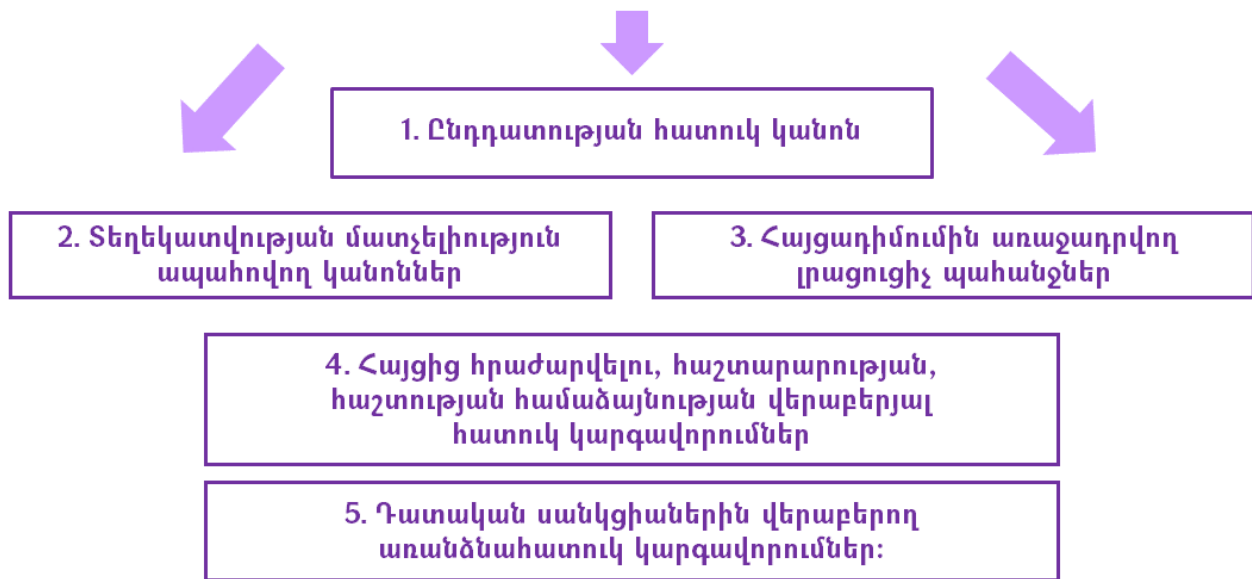
Կորպորատիվ վեճերի քննության հաջորդ առանձնահատկությունները կորպորատիվ վեճերով հաշտության համաձայնությանը, հաշտարարությանը և հայցից հրաժարվելուն վերաբերող առանձնահատուկ պահանջներն են: Կորպորատիվ վեճերի քննության վարույթում դատարանը կարող է չհաստատել հաշտության համաձայնությունը, եթե այն խախտում է ՔԴՕ-ի 215-րդ հոդվածի 1-ին մասում նշված իրավաբանական անձի իրավունքներն ու օրինական շահերը, կամ հիմքեր կան կասկածելու, որ համաձայնությունը կնքվում է խաբեության, բռնության, սպառնալիքի, էական նշանակություն ունեցող մոլորության ազդեցության ներքո կամ ոչ իրավաչափ գործողություններ քողարկելու նպատակով:

Դատարանը կարող է պահանջներից հրաժարումը ճանաչել ոչ իրավաչափ, եթե այդպիսի հրաժարումը հակասում է օրենքին կամ այլ իրավական ակտերին, խախտում է այլ անձի, ներառյալ՝ ՔԴՕ-ի 215-րդ հոդվածի 1-ին մասում նշված իրավաբանական անձի իրավունքներն ու օրինական շահերը, կամ հիմքեր կան կասկածելու, որ հայցվորը պահանջից հրաժարվում է խաբեության, բռնության, սպառնալիքի, էական նշանակություն ունեցող մոլորության ազդեցության ներքո:

Կորպորատիվ վեճերով տեղեկատվության մատչելիության անհրաժեշտությունը և այս վեճերի ռիսկայնությունը հաշվի առնելով՝ ՔԴՕ-ն սահմանում է, որ կորպորատիվ վեճերով հաշտարարության կողմերը չեն օգտվում գաղտնիության վերաբերյալ պայմանով հաշտության համաձայնություն կնքելու և առանց հաշտության համաձայնությունը դատական կարգով հաստատելու գործի վարույթը կարճելու վերաբերյալ համաձայնություն կայացնելու իրավունքից (ՔԴՕ 219-րդ հոդված):

Այսպիսով, կորպորատիվ վեճերի քննությանը վերաբերող ընդհանուր առանձնահատկությունները կարելի է ներկայացնել հետևյալ գծապատկերի միջոցով.

ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ՎԵՃԵՐԻ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Առանձնահատուկ կարգավորումներ են նախատեսված իրավաբանական անձի մասնակիցների (անդամների)՝ իրավաբանական անձին պատճառված վնասը հատուցելու, իրավաբանական անձի կողմից կնքված գործարքն անվավեր ճանաչելու, գործարքի անվավերության հետևանքները կիրառելու վերաբերյալ պահանջով կորպորատիվ վեճերի քննության վերաբերյալ: Այս խումբ վեճերը քաղաքացիական դատավարությունում այլ անձի իրավունքների պաշտպանությամբ դատարան դիմելու դրսևորում են, ինչի առնչությամբ ՔԴՕ-ն սահմանում է, որ այն դեպքերում, երբ իրավաբանական անձի մասնակիցը (անդամը) դիմել է դատարան իրավաբանական անձին պատճառված վնասը հատուցելու, իրավաբանական անձի կնքած գործարքն անվավեր ճանաչելու և (կամ) գործարքի անվավերության հետևանքները կիրառելու պահանջով, նա օգտվում է հայցվորի իրավունքներից, կրում է նրա պարտականությունները, ինչպես նաև կարող է պահանջել գործով կայացված վճռի հարկադիր կատարում՝ հօգուտ իրավաբանական անձի (222 հոդվ., մաս 1): Անկախ նրանից, թե ով է տվյալ գործով հայցվորը, իրավաբանական անձին պատճառված վնասը հատուցելու վերաբերյալ պահանջը բավարարող վճիռը կայացվում է հօգուտ այն իրավաբանական անձի, որի շահերի պաշտպանության համար ներկայացվել է հայցը (222 հոդվ., մաս 2): Այս գործերով կայացված վճռի հիման վրա կատարողական թերթ տրամադրելու դիմում կարող է ներկայացնել ինչպես իրավաբանական անձը, այնպես էլ վերջինիս պատճառված վնասի հատուցման պահանջ ներկայացրած անձը: Իրավաբանական անձին պատճառված վնասը հատուցելու վերաբերյալ գործով դատական ծախսերը հավասար բաժիններով կրում են իրավաբանական անձին պատճառված վնասը հատուցելու վերաբերյալ պահանջ ներկայացրած մասնակիցները (անդամները) (222 հոդվ., մաս 3):

Առանձնահատուկ կանոններ են նախատեսված իրավաբանական անձի մասնակիցների (անդամների) ընդհանուր ժողով գումարելու և իրավաբանական անձի գործունեության վերաբերյալ տեղեկատվություն տրամադրելու վերաբերյալ վեճերով, որոնք պետք է քննվեն ՔԴՕ-ի 41-րդ գլխի՝ պարզեցված վարույթի կանոններով, և որոնց քննության արդյունքում դատարանը վճիռ է կայացնում համապատասխանաբար իրավաբանական անձին օրենքով սահմանված ժամկետում իրավաբանական անձի մասնակիցների (անդամների) ընդհանուր ժողով գումարել պարտավորեցնելու կամ սահմանված կարգով իրավաբանական անձի մասնակցին (անդամին) վճռում նշված տեղեկատվությունը տրամադրել պարտավորեցնելու վերաբերյալ: Այս խումբ վեճերի քննության

պարզեցված ընթացակարգի սահմանումը պայմանավորված է այդ վեճերի բնույթով և դրանց հնարավորինս սեղմ ժամկետում լուծման անհրաժեշտությամբ:

Որպես կորպորատիվ վեճերի քննության հատուկ կանոն՝ ՔԴՕ-ն նախատեսում է նաև, որ կորպորատիվ վեճերով խմբային հայցի հիման վրա հարուցված գործի վարույթն իրականացվում է 26-րդ գլխով նախատեսված կանոնների համաձայն, այն հատուկ կանոնների պահպանմամբ, որոնք սահմանված են սույն գլխի դրույթներով (223 հոդվ., մաս 1): Օրինակ, անկախ ՔԴՕ-ի 231-րդ հոդվածով սահմանված՝ դատական ծանուցումները միայն խմբային հայցով ներկայացուցչին ուղարկելու հիմքով բոլոր հայցվորների պատշաճ ծանուցված համարվելու վերաբերյալ իրավակարգավորումից՝ խմբային հայցով շարունակում է գործել նաև դատարանի իրավունքը՝ հայցադիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշմամբ պարտավորեցնել իրավաբանական անձին տեղեկացնելու տվյալ իրավաբանական անձի մասնակիցներին (անդամներին), նրա կառավարման և հսկողություն իրականացնող մարմինների կազմում ընդգրկված անձանց, արժեթղթերի շուկայի մասնագիտացված մասնակիցներին հայցադիմումը վարույթ ընդունելու, ներկայացված հայցի առարկայի և հիմքերի, ինչպես նաև գործի քննությանը սույն օրենսգրքով սահմանված դեպքերում և կարգով ներգրավվելու նրանց իրավունքի մասին:

Առանձին կորպորատիվ վեճերի քննության վերաբերյալ նախատեսված հատուկ կանոնները կարելի է ներկայացնել հետևյալ գծապատկերի միջոցով.

դատավարությունում

Արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունքի անհրաժեշտ բաղադրատարր է անձի խախտված իրավունքի վերականգնումը, այսինքն՝ այն բացասական հետևանքների վերացումը, որոնք անձի համար առաջացել են իրավունքի խախտման արդյունքում: Ընդ որում, այդ բացասական հետևանքների վերացումը, որպես կանոն, տեղի է ունենում մինչև իրավունքի խախտումը գոյություն ունեցած վիճակի վերականգնմամբ³:

Այս առումով առաջնահերթ նշանակություն ունի գործի նյութաիրավական բնույթը, քանի որ այն կանխորոշում է վարույթի տեսակը և իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանության միջոցները և եղանակները⁴: Այլ կերպ ասած՝ պաշտպանության ենթակա նյութական իրավունքի կամ օրինական շահի բնույթն ու առանձնահատկություններն ունեն որոշիչ ազդեցություն համապատասխան դատավարական ընթացակարգերի սահմանման հարցում և ապահովում են դատավարության «հորիզոնական» դասակարգումը⁵:

Վերոգրյալի համատեքստում հարկ է նշել, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության նախկին օրենսգիրքը⁶ աշխատանքային վեճերի առնչությամբ առանձնահատկություններ չէր սահմանում, այսինքն՝ դրանք ենթակա էին քննության մյուս քաղաքացիական գործերի քննության և լուծման ընդհանուր կանոններով: Նման իրավիճակը խնդրահարույց էր հետևյալ պատճառներով:

Առաջին. աշխատանքային վեճերով գործերի քննության համար նախատեսված չէր որոշակի ժամկետ, ինչը նշանակում էր, որ դրանք ևս ենթակա էին քննության և լուծման «ողջամիտ ժամկետ»-ի սահմաններում: Սա այն դեպքում, երբ աշխատանքային պայմանագրի լուծման, փոփոխման և նմանաբնույթ այլ դեպքերում աշխատանքային վեճերի լուծումը աշխատողների համար ունի կարևոր սոցիալական նշանակություն և դրա ձգձգումը խիստ բացասական է ազդում աշխատողի կենսամակարդակի վրա: Պատահական չէ, որ մի շարք գործերով ՄԻԵԴ-ը ձևավորել է այն սկզբունքային դիրքորոշումը, որ աշխատանքային վեճերը իրենց բնույթով պահանջում են շուտափույթ լուծում⁷:

Մյուս կողմից գործի քննության որոշակի ժամկետի բացակայության պայմաններում գործատուի պարտության դեպքում նրա վրա դրվում էր զգալի դրամական հատուցումներ վճարելու պարտավորություն միայն այն պատճառով, որ վեճի լուծումը դատարանում տևել էր երկար⁸:

Աշխատանքային վեճերով գործի քննության հստակ ժամկետի բացակայությունը կողմերի համար ունենում էր նաև այլ բացասական ազդեցություն: Մասնավորապես, աշխատանքային պայմանագրի լուծումը վիճարկելու դեպքում գործատուն չէր կարողանում վստահորեն կողմնորոշվել համապատասխան աշխատատեղի համալրման հարցում, իսկ աշխատողն էլ իր հերթին նոր աշխատանքային հարաբերությունների մեջ մտնելու ընտրության հարցում հայտնվում էր տևական անորոշության մեջ:

Երկրորդ. աշխատանքային վեճերի քննությունն իրականացվում էր կողմերի դատավարական

³ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 07.07.2010թ. թիվ ՍԴՈ-902 որոշումը:

⁴ Տե՛ս Гражданский процесс: Учебник. Под ред. д.ю.н., проф. А.Г. Коваленко, д.ю.н. проф. А.А. Мохова, д.ю.н., проф. П.М. Филиппова. М.: Юридическая фирма «КОНТРАКТ»; «ИНФРА-М», 2008, էջ 12:

⁵ Տե՛ս Сахнова Т.В. Курс гражданского процесса. 2-е изд., перераб. и доп. М.: «Статут», 2014, էջ 82:

⁶ Ընդունվել է 17.06.1998թ.: Ուժի մեջ է մտել 01.01.1999թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ 1998.09.09/20(53):

⁷ Տե՛ս Руководство по статье 6 Конвенции: право на справедливое судебное разбирательство (гражданско-правовой аспект). Совет Европы / Европейский суд по правам человека, 2013, էջ 59:

⁸ Տե՛ս, օրինակ՝ թիվ ԵԿԴ/0828/02/10, թիվ ԵԿԴ/1118/02/12, թիվ ԵԿԴ/2080/02/16 և թիվ ԵԿԴ/5130/02/16 քաղաքացիական գործերը:

իրավահավասարության սկզբունքի հիման վրա: Այս սկզբունքը, ինչպես գիտենք, հիմնվում է նյութական իրավահարաբերությունների սուբյեկտների հավասարության վրա և կարող է լիարժեք իրացվել միայն այդ դեպքում: Այնինչ, դատավարության կողմերի կարգավիճակ ձեռքբերած աշխատողի և գործատուի միջև աշխատանքային հարաբերություններում առկա չէ հավասարություն, քանի որ աշխատանքային պայմանագրի կնքումից հետո գործատուի և աշխատողի հարաբերությունները փոխակերպվում են իշխանության և ենթակայության վրա հիմնված հարաբերությունների⁹:

Երրորդ. օրենսդրությունն աշխատանքային վեճերով ապացուցման պարտականության բաշխման կանոնների վերաբերյալ որևէ հատուկ կարգավորում չէր նախատեսում: Արդյունքում, բացառությամբ Վճռաբեկ դատարանի որոշումներով¹⁰ ձևակերպված առանձին ապացուցողական կանոնների, կիրառելի էր համարվում ապացուցման պարտականության բաշխման ընդհանուր կանոնը և աշխատողի վրա կարող էր դրվել այնպիսի փաստ ապացուցելու պարտականություն, որի վերաբերյալ ապացույցին հասանելիություն ունի միայն գործատուն: Մինչդեռ, ինչպես արդարացիորեն նշում է Պ.Ս. Բարիշնիկովը, ապացուցման պարտականության ճիշտ բաշխումն ուղղակիորեն ազդում է դատական պաշտպանության արդյունավետության վրա¹¹:

Պետք է նշել, որ աշխատանքային վեճերի քննության և լուծման հետ կապված հիմնախնդիրները հաճախ են քննարկման առարկա դարձել մասնագիտական գրականության մեջ: Այսպես, ըստ Ի.Ա. Կոստյանի, աշխատանքային վեճերի չառանձնացումը որպես քաղաքացիական գործերի ինքնուրույն կատեգորիա և դրանց չհանձնումն առանձին դատավորների հանգեցնում է դատական սխալների¹², իսկ, օրինակ՝ Ն.Օ. Տոդեն կարծիք է հայտնում աշխատանքային դատավարության ներդրման անհրաժեշտության մասին¹³:

Որոշ հեղինակներ էլ հանդես են գալիս աշխատանքային վեճերի քննության և լուծման սկզբունքների ներդրման առաջարկությամբ: Մասնավորապես, Տ.Է. Աշուրովան, վերլուծելով ռուսական և արտասահմանյան դոկտրինայում հանդիպող մոտեցումները, ներկայացրել է անհատական աշխատանքային վեճերի լուծման մի շարք, այդ թվում՝ վեճի արագ լուծման սկզբունքները¹⁴, իսկ Գ.Վ. Պետրոսյանը և Լ.Է. Ջոհրաբյանը ձևակերպել են հայրենական իրավագիտության համար նորույթ հանդիսացող աշխատանքային վեճերի լիակատար քննության սկզբունքը և առաջարկել դատավարական օրենսդրության մեջ համապատասխան փոփոխություններ¹⁵:

Ակնհայտ է, որ թե՛ հիշատակված խնդիրները, թե՛ գիտական մոտեցումները չէին կարող

⁹ Տե՛ս Բуянова М.О. Индивидуальные трудовые споры: материально-процессуальные вопросы правового регулирования // *Право. Журнал Высшей школы экономики*. 2014, էջեր 48-49, Сагандыков М.С. Баланс интересов работников и работодателей в нормах конституционного и трудового права // *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Право*. 2016, էջեր 87-88, Мурзина Е.А. Защита трудовых прав работников по российскому и китайскому законодательству // *Lex Russica, Право*, 2017, էջեր 167-168:

¹⁰ Տե՛ս, օրինակ՝ Վճռաբեկ դատարանի թիվ 3-34(ՎԴ) քաղաքացիական գործով 26.01.2007թ. որոշումը:

¹¹ Տե՛ս Բарышников П.С. Бремя доказывания в трудовых спорах // *Вестник Удмуртского университета. Серия «Экономика и право»*, 2015, էջ 90:

¹² Տե՛ս Կостян И.А. К реализации права на судебную защиту // *Судебная защита в сфере труда и социального обеспечения: сб. докладов секции трудового права и права социального обеспечения совместной XV Междунар. науч.-практ. конф. юрид. фак-та МГУ им. М.В. Ломоносова и VII Междунар. науч.-практ. конф. «Судебная реформа в России: прошлое, настоящее, будущее (Кутафинские чтения)»*. М., 2015, էջեր 10-20:

¹³ Տե՛ս Թодэ Н.О. Правовые особенности рассмотрения судами некоторых трудовых споров // *«Кадровые решения»*, 2003, №5 Ողջագրվել է հետևյալ հղումով՝ https://www.profiz.ru/kr/5_2003/1124/:

¹⁴ Առավել մանրամասն տե՛ս Բашурова Т.Э. Принципы разрешения индивидуальных трудовых споров // *Актуальные проблемы российского права*, 2016:

¹⁵ Առավել մանրամասն տե՛ս Պետրոսյան Գ., Ջոհրաբյան Լ., Աշխատանքային վեճերի լիակատար քննության սկզբունքը // *Պետություն և իրավունք*, 2016, №4 (74):

չդիտարկվել քաղաքացիադատավարական նոր օրենսդրության մշակման ընթացքում: Այս առումով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության նոր օրենսգրքում¹⁶ (այսուհետ՝ ՔԴՕ) նախատեսվել է «Առանձին աշխատանքային վեճերով վարույթը» վերառությամբ 24-րդ գլուխը, որը սահմանում է այս վարույթի կարգով քննվող գործերի շրջանակը, դրանց քննության, այդ թվում՝ առանձին գործողությունների կատարման ժամկետները, նախատեսում է դատարանի ակտիվ դերակատարության դրսևորումները, ապացուցման բեռի բաշխման հատուկ կանոնները, ինչպես նաև վճիռ կայացնելիս քննարկման ենթակա հարցերը:

Այսպես, ՔԴՕ 210-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատարանը 24-րդ գլխով սահմանված կարգով քննում և լուծում է աշխատանքային պայմանագրի փոփոխման, լուծման և աշխատողին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հետ կապված անհատական աշխատանքային վեճերը: Ըստ էության, օրենսդիրն ընտրել է աշխատողի իրավունքների վրա առավել լուրջ ազդեցություն ունեցող և ապացուցողական գործընթացի տեսանկյունից միասնական տրամաբանություն ունեցող գործերը:

Շարադրվածի լույսի ներքո անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ օրենսդիրն աշխատանքային վեճերով վարույթի կիրառման պայման է դիտարկում վեճի բնույթը: Այլ կերպ ասած՝ քննարկվող վարույթի կիրառելիությունը դատարանը չպետք է պայմանավորի միայն այն հանգամանքով, թե որն է հայցի առարկան, այսինքն՝ ինչ պահանջ է հայցվորը ներկայացրել: Ասվածը բխում է այն իրողությունից, որ շատ դեպքերում հայցվորի պահանջը կարող է առերևույթ չհամընկնել ներկայացված գործերի շրջանակի հետ: Նման իրավիճակ հնարավոր է այն դեպքում, երբ, օրինակ՝ աշխատողի կողմից ոգելից խմիչքների ազդեցության տակ աշխատավայրում գտնվելու պատճառով աշխատանքից ազատված հայցվորը դիմում է դատարան հարկադիր պարապուրդի բռնագանձման պահանջով՝ չներկայացնելով աշխատանքային պայմանագիրը լուծելու մասին անհատական իրավական ակտն անվավեր ճանաչելու պահանջ, կամ հայցադիմումում ընդհանրական ձևով դատարանից խնդրում է վերականգնել իր խախտված իրավունքները, ներառյալ՝ բռնագանձել հարկադիր պարապուրդի գումարը: Ակնհայտ է, որ այսպիսի պայմաններում հայցը բխում է աշխատանքային պայմանագրի լուծման վեճից և, հետևաբար, վեճը ենթակա է քննության այս վարույթի կանոններով:

Միաժամանակ, հայցվորի ներկայացրած պահանջը կարող է, թեկուզև համընկնել այս վարույթի կարգով քննության ենթակա պահանջի հետ, սակայն չբխել համապատասխան վեճից: Օրինակ՝ նույն հարկադիր պարապուրդի գումարի բռնագանձման պահանջը կարող է ծագել ոչ թե աշխատանքային պայմանագրի լուծումից, այլ ընթացիկ աշխատանքային գործունեության ընթացքում որոշակի ժամանակահատվածի ընթացքում աշխատողին աշխատանքով չապահովելու արդյունքում, որպիսի պարագայում այն չի կարող քննարկվել այս վարույթի շրջանակներում:

Նման պայմաններում պետք է եզրակացնել, որ աշխատանքային վեճի վերաբերյալ հայցադիմում ներկայացվելու դեպքում դատարանը պետք է գնահատման առարկա դարձնի ոչ միայն հայցվորի ձևակերպած պահանջը, այլև հայցի փաստական և առկայության դեպքում իրավական հիմքը, և միայն դրանց համադրության արդյունքում որոշի առանձին աշխատանքային վեճերով վարույթի կամ ընդհանուր հայցային վարույթի կիրառելիության հարցը:

Ինչպես նշվեց, քննարկվող վարույթի շրջանակներում օրենսդիրը նախատեսել է գործի

¹⁶ Ընդունվել է 09.02.2018թ.: Ուժի մեջ է մտել 09.04.2018թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2018.03.05/16(1374) Հոդ.208:

քննության և լուծման հատուկ ժամկետ: Մասնավորապես, ՔԴՕ 210-րդ հոդվածի 2-րդ մասում, որի համաձայն՝ աշխատանքային վեճերն առաջին ատյանի դատարանում քննվում և լուծվում են հայցադիմումը վարույթ ընդունելուց հետո՝ երեք ամսվա ընթացքում:

Այս հանգամանքը գործնականում երբեմն առաջացնում է դժվարություններ, քանի որ դատարանների ծանրաբեռնվածության և տարատեսակ տեխնիկական խնդիրների (ծանուցում և այլն) պատճառով հնարավոր չի լինում այն պահպանել: Սակայն հարկ է նկատել, որ որոշ երկրներում սահմանված է ավելի սեղմ ժամկետ: Օրինակ՝ Վրաստանում և Բելառուսում բոլոր աշխատանքային վեճերը ենթակա են քննության մեկամսյա ժամկետում¹⁷, իսկ Ռուսաստանում և Ուկրաինայում նման ժամկետ սահմանված է միայն աշխատանքում վերականգնվելու պահանջի քննության համար¹⁸: Փոքր-ինչ այլ մոտեցում է ցուցաբերված Ղազախստանում, որտեղ աշխատանքում վերականգնվելու պահանջի քննության մեկամսյա ժամկետի հաշվարկի սկիզբ է դիտարկվում ոչ թե գործի հարուցման, այլ գործի նախապատրաստությունն ավարտելու պահը¹⁹:

Առանձին աշխատանքային վեճերով վարույթի իրականացման համար հատուկ ժամկետի ամրագրումը հասկանալի պատճառներով ենթադրում է դրա շրջանակներում կատարվող դատավարական գործողությունների համար ևս սեղմ ժամկետային սահմանափակումների առկայություն: Այս առումով ՔԴՕ 211-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 212-րդ հոդվածը համապատասխանաբար սահմանում են, որ՝

1. դատարանը հայցադիմումը վարույթ ընդունելու հարցը լուծում է այն ներկայացվելուց հետո՝ եռօրյա ժամկետում.

2. հայցադիմումի պատասխանը ներկայացվում է հայցադիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշումն ստանալուց հետո՝ մեկշաբաթյա ժամկետում:

Միաժամանակ հարկ է նկատի ունենալ, որ օրենսդրությամբ նախատեսված ժամկետները պահպանելու համար աշխատանքային վեճով հայցադիմում ներկայացվելու դեպքում կիրառելի վարույթի տեսակի վերաբերյալ դատարանի եզրահանգումը պետք է ձևավորվի հենց եռօրյա ժամկետում: Ընդ որում, հայցադիմումը քննարկվող վարույթով քննարկման ենթակա լինելու դեպքում այդ մասին պետք է տեղեկացվեն գործին մասնակցող անձինք և նրանց պարզաբանվի նաև վարույթի շրջանակներում դատավարական իրավունքների և պարտականությունների իրականացման առանձնահատկությունները: Հակառակ դեպքում գործին մասնակցող անձը, հատկապես պատասխանողը, կարող է հիմք ընդունել ընդհանուր հայցային վարույթի վերաբերյալ կանոնները և արդյունքում բաց թողնել իր դատավարական իրավունքների իրականացման, օրինակ՝ հայցադիմումի պատասխան ներկայացնելու ժամկետը:

Քննարկվող վարույթի հաջորդ առանձնահատկությունը վերաբերում է ապացուցման գործընթացին: Այս տեսանկյունից առաջին հերթին ուշադրության է արժանի ՔԴՕ 213-րդ հոդվածի 1-ին մասը, ըստ որի՝ վիճարկվող անհատական իրավական ակտի հիմքում ընկած, ինչպես նաև տվյալ անհատական իրավական ակտի ընդունման օրենքով, այլ նորմատիվ կամ գործատուի ներքին

¹⁷ Տե՛ս Վրաստանի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի 3-րդ մասը (հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/29962/92/ru/pdf>) և Բելառուսի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 158-րդ հոդվածը (հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://etalonline.by/document/?regnum=hk9900238>):

¹⁸ Տե՛ս ՌԴ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 154-րդ հոդվածի 2-րդ մասը (հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102078828>) և Ուկրաինայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի 1-ին մասը (հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://meget.kiev.ua/kodeks/gpk/glava-3-4/>):

¹⁹ Տե՛ս Ղազախստանի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածի 2-րդ մասը (հասանելի է հետևյալ հղումով՝ https://online.zakon.kz/document/?doc_id=34329053&doc_id2=34329053#pos=250;-98.80000305175781&pos2=2788;-117.80000305175781):

իրավական ակտերով սահմանված կարգը պահպանված լինելու փաստերն ապացուցելու պարտականությունը կրում է պատասխանողը: Այլ կերպ ասած՝ առանձին աշխատանքային վեճերով վիճարկվող իրավական ակտի նյութաիրավական և ընթացակարգային իրավաչափությունն ապացուցելու բեռը, որպես ապացուցման պարտականության բաշխման հատուկ կանոն, դրված է գործատուի վրա:

Այսպես, օրինակ՝ գործատուի նախաձեռնությամբ աշխատանքային պայմանագրի լուծումը վիճարկելու դեպքում պայմանագիրը լուծելու կարգը պահպանված լինելու և պայմանագրային հարաբերությունները դադարեցնելու օրինական հիմքի առկայության փաստերն ապացուցելու պարտականությունը պետք է դրվի պատասխանողի վրա: Եթե լուծման հիմքը եղել է աշխատողի անհամապատասխանությունը զբաղեցրած պաշտոնին կամ կատարած աշխատանքին, ապա գործատուն է պարտավոր ապացուցել այս հանգամանքների առկայությունը:

Նման մոտեցումը պատճառաբանվում է այն իրողությամբ, որ աշխատանքային իրավահարաբերությունները միջնորդավորող փաստաթղթերի ճնշող մեծամասնությունն աշխատանքային օրենսդրության պահանջներին համապատասխան կազմվում, պահվում և տրամադրվում են գործատուների կողմից: Քանի որ գրավոր ապացույցները գտնվում են կամ պետք է գտնվեն գործատուի մոտ, նրա վրա էլ գործնականում դրվում է դրանք ներկայացնելու պարտականությունը²⁰: Այսինքն՝ ինչպես արդարացիորեն նշում է Պ.Ս. Բարիշնիկովը, տվյալ դեպքերում գործում է «գործատուի գործողությունների անօրինական լինելու» կանխավարկածը²¹:

Այս համատեքստում պետք է արձանագրել, որ վերլուծվող կանոնը, ըստ էության, մասնավորեցնում է ՔԴՕ 62-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, որի համաձայն. «Եթե գործին մասնակցող անձի վկայակոչած փաստի վերաբերյալ ապացույցն օրենքի կամ այլ իրավական ակտի ուժով գտնվում է միայն գործին մասնակցող այլ անձի մոտ, ապա վկայակոչված փաստը համարվում է հաստատված, քանի դեռ գործին մասնակցող համապատասխան անձը հակառակը չի ապացուցել»:

Վկայակոչված ապացուցման պարտականության բաշխման կանոնին զուգահեռ պետք է նկատի ունենալ, սակայն, որ առանձին աշխատանքային վեճերով վարույթի քննության ընթացքում ոչ բոլոր փաստերի ապացուցման պարտականությունն է կրում պատասխանողը: Ասվածին՝ համապատասխան որոշակի փաստերի ապացուցման բեռը կարող է դրվել հայցվորի վրա: Օրինակ՝ այն դեպքում, երբ աշխատանքային պայմանագիրը լուծվել է անհարգելի պատճառով ամբողջ աշխատանքային օրվա ընթացքում աշխատողի աշխատանքի չներկայանալու հիմքով, դատարանում աշխատանքի չներկայանալու պատճառի հարգելի լինելու փաստի ապացուցման պարտականությունը կրում է աշխատողը²²:

Այսպիսով, առանձին աշխատանքային վեճերի կարգով քննվող գործերով ապացուցման պարտականությունը բաշխելիս դատարանը պետք է առաջնորդվի վիճարկվող իրավական ակտի նյութական և ընթացակարգային իրավաչափությունը ապացուցելու պարտականությունը պատասխանողի վրա դնելու հատուկ կանոնով, իսկ այս կանոնից դուրս գտնվող փաստերի ապացուցման պարտականությունը ենթակա է բաշխման ապացուցման պարտականության բաշխման մյուս կանոններով:

²⁰ Տե՛ս Մեղրյան Ս.Գ., Ապացուցումը և ապացույցները Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարությունում, Արդարադատության ակադեմիա, Եր., 2020, էջեր 111-112:

²¹ Տե՛ս Բարիշնիկով Պ.Ս. Время доказывания в трудовых спорах // Вестник Удмуртского университета. Серия «Экономика и право», 2015, էջ 93:

²² Տե՛ս օրինակ՝ Վճարել դատարանի թիվ ՇԴ/2860/02/18 քաղաքացիական գործով 10.07.2020թ. որոշումը:

Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ մի շարք երկրներում (Հունգարիա²³, Ֆինլանդիա, Գերմանիա, Իռլանդիա, Սլովենիա²⁴ և այլն) ևս աշխատանքային վեճերով վիճարկվող իրավական ակտի իրավաչափությունն ապացուցելու բեռը դրված է գործատուի վրա:

Առանձին աշխատանքային վեճերով վարույթում ապացուցման գործընթացի ուշադրության արժանի հաջորդ հանգամանքը կապված է վիճարկվող իրավական ակտի նյութական և ընթացակարգային իրավաչափությունը ապացուցելու պարտականությունը կատարելու դատավարական կարգի հետ: Այսպես, ՔԴՕ 213-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ պատասխանողը վիճարկվող անհատական իրավական ակտի իրավաչափությունը հիմնավորող ապացույցներ կարող է ներկայացնել միայն ապացույցները պահանջելու որոշման կատարման ընթացքում, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ հիմնավորում է ապացույցի ներկայացման անհնարինությունը՝ իրենից անկախ պատճառներով, իսկ ՔԴՕ 211-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ հայցադիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշման հետ միաժամանակ դատարանը որոշում է կայացնում պատասխանողից հետևյալ ապացույցները պահանջելու մասին.

1) վիճարկվող անհատական իրավական ակտի հիմքում ընկած փաստերը հաստատող ապացույցները,

2) վիճարկվող անհատական իրավական ակտում որպես հիմք վկայակոչված ներքին և անհատական իրավական ակտերը,

3) աշխատողի գործունեությունը կարգավորող պայմանագրերը²⁵:

Հասկանալի է, որ ապացույցների թվարկված խմբերից յուրաքանչյուրն անհրաժեշտ է, իսկ բոլորը միասին բավարար պատասխանողի վրա ապացուցման բաշխման հատուկ կանոնով դրված բեռը կատարելու համար: Եվ, ելնելով այն ելակետից, որ այս ապացույցները մինչև դատական գործի հարուցումը պետք է առկա լինեն պատասխանողի մոտ, օրենսդիրը դրանց ներկայացման համար սահմանել է որոշումը ստանալուց հետո մեկշաբաթյա ժամկետ, իսկ դրանից հետո ապացույցների ներկայացումը թույլատրել է բացառիկ դեպքերում՝ իրենից անկախ պատճառներով նախկինում ներկայացնելու անհնարինությունը հիմնավորելու պայմանով: Ընդ որում, սահմանված կարգով այս ապացույցների չներկայացումը վկայում է դրանց բացակայության և, հետևաբար, համապատասխան գործողության անօրինականության մասին²⁶:

Այս վարույթի քննարկման ենթակա հաջորդ հանգամանքը վերաբերում է դատարանի առանձնահատուկ դերին, ինչը պայմանավորված է կողմերի միջև առկա անհավասարության պայմաններում նրանց շահերի հավասարակշռման անհրաժեշտությամբ: Այս առումով օրենսդիրը, որոշակիորեն շեղվելով քաղաքացիական դատավարության օրենսդրության հիմքում դրված տնօրինչականության, իրավահավասարության և մրցակցության սկզբունքների

²³ Տե՛ս Հունգարիայի աշխատանքային օրենսգրքի 64(2) հոդվածը (հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://www.ilo.org/dyn/travail/docs/2557/Labour%20Code.pdf>):

²⁴ Տե՛ս EVIDENCE IN LABOUR COURT PROCEEDINGS National Reports I – Preparatory Questionnaire for the European Labour Court Judges Meeting, էջեր 20, 42, 84 և 142 (հասանելի է հետևյալ հղումով՝ https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---dialogue/documents/meetingdocument/wcms_719949.pdf):

²⁵ Դատական պրակտիկայում հաճախ դատարանները հայցադիմումը վարույթ ընդունում և ապացույցները պահանջում են մեկ որոշմամբ (տե՛ս, օրինակ՝ Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի թիվ ԵԴ/9134/02/19 քաղաքացիական գործով «Հայցադիմումը վարույթ ընդունելու և պատասխանողից ապացույցներ պահանջելու մասին» 04.04.2019թ., թիվ ԵԴ/30063/02/19 քաղաքացիական գործով «Հայցադիմումը վարույթ ընդունելու և ապացույցներ պահանջելու մասին» 26.09.2019թ., թիվ ԵԴ/39503/02/19 քաղաքացիական գործով «Հայցադիմումը վարույթ ընդունելու մասին» 26.11.2019թ. և Շիրակի մարզի առաջին աստիճանի դատարանի թիվ ՇԴ/0605/02/20 քաղաքացիական գործով «Հայցադիմումը վարույթ ընդունելու և ապացույցներ պահանջելու մասին» 05.02.2020թ. որոշումները):

²⁶ Տե՛ս Барышников П.С. Классификация оснований к отмене судебных постановлений по трудовым делам в апелляционном порядке // Актуальные проблемы российского права, 2015, էջեր 62-63, Մարկոսյան Տ.Ս., Աշխատանքային վեճերով գործերը դատարանում կրննվեն ավելի սեղմ ժամկետում լիազանցվել հետևյալ հղումով <https://www.tert.am/am/news/2018/04/12/courts/2660834f>:

տրամաբանությունից, դատարանին օժտել է ակտիվ դերակատարությամբ:

Ասվածն առաջին հերթին դրսևորվում է վերևում ներկայացված պատասխանողից ապացույցներ պահանջելու գործողությամբ: Դրանից բացի, օրենսդիրը թվարկել է մի շարք գործողություններ, որոնք հիմնականում հասցեագրված են հայցվորին: Այսպես, ՔԴՕ 211-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ գործը դատաքննության նախապատրաստելիս դատարանը կարող է առաջարկել հայցը փոփոխելու միջոցով ճշգրտելու ոչ հստակ, թերի կամ սխալ ձևակերպված հայցապահանջները, համալրելու ոչ բավարար փաստական տվյալները, ինչպես նաև ներկայացնելու գործի փաստական հանգամանքները պարզելու և գնահատելու համար անհրաժեշտ ապացույցներ:

Եթե ընդհանրացնենք այս գործողությունները, ապա դրանք կարելի է բաժանել երկու խմբի.

1. հայցի առարկայի և հիմքի ճշգրտմանն ուղղված գործողություններ.

2. ապացուցման պարտականության կատարմանն ուղղված գործողություններ:

Հարկ է նկատի ունենալ, որ վկայակոչված դրույթում օգտագործված «կարող է առաջարկել» արտահայտությունը դատարանի համար չի ենթադրում բացարձակ ազատություն և, ինչպես մյուս հայեցողական լիազորությունները, սահմանափակված է գործի փաստական հանգամանքները լրիվ և բազմակողմանի պարզելու, կողմերի իրավահավասարության և մրցակցության սկզբունքներն ապահովելու անհրաժեշտությամբ, ինչպես նաև վիճելի իրավահարաբերության բնույթով և տվյալ իրավահարաբերությունը կարգավորող նյութաիրավական օրենսդրության առանձնահատկություններով²⁷: Այլ կերպ ասած՝ ՔԴՕ 211-րդ հոդվածի 4-րդ մասում թվարկված պայմաններից որևէ մեկի առկայության դեպքում համապատասխան առաջարկի ներկայացումը դատարանի համար կրում է պարտադիր բնույթ:

Պակաս կարևոր չէ նման առաջարկի ներկայացման դատավարական կարգի հստակեցումը, քանի որ այս հարցը չի ստացել որոշակի օրենսդրական լուծում: Այս առումով ենթադրվում է, որ նման առաջարկը կարող է ներկայացվել ինչպես բանավոր, այնպես էլ գրավոր և պետք է լինի հնարավորինս որոշակի, այսինքն՝ դրա հասցեատիրոջ համար պետք է պարզ լինեն առաջարկի էությունը և դրանից բխող գործողությունների շրջանակը կամ բնույթը:

Միաժամանակ ակնհայտ է, որ դատարանի կողմից հայցի ճշգրտմանը կամ ապացուցման գործընթացին ուղղված գործողությունները չունեն կողմի համար պարտադիրություն, քանի որ, ի տարբերություն ապացույց պահանջելու, տվյալ դեպքում խոսք է գնում դատարանի կողմից առաջարկի մասին: Հետևաբար, առաջարկի հասցեատիրոջ կողմից դրան ընդառաջ չգնալու դեպքում դատարանը պարտավոր է գործը քննել և լուծել այն շրջանակներում, ինչ առկա է, որպիսի պայմաններում հնարավոր բացասական հետևանքների ռիսկը կրում է առաջարկի հասցեատերը:

Ողջ շարադրվածի համատեքստում լրացուցիչ քննարկման կարիք ունի այն հարցը, թե արդյոք գործի փաստական հանգամանքները պարզելու և գնահատելու համար անհրաժեշտ ապացույցներ ներկայացնելու առաջարկի սահմաններում դատարանը կարո՞ղ է մատնանշել և պատասխանողից ընդունել այն ապացույցները, որոնք ենթակա էին ներկայացման ապացույց պահանջելու որոշման կատարման շրջանակներում:

Ինչպես նշվեց, վիճարկվող իրավական ակտի նյութական և ընթացակարգային իրավաչափությունը հիմնավորող ապացույցների ներկայացման համար օրենսդիրը սահմանել է հստակ դատավարական կարգ և նման պայմաններում այս երկու գործիքների միախառնումը կիմաստագրկի ապացույց պահանջելու հատուկ կանոնները և կխաթարի դատավարական կարգապահությունը՝ որոշ դեպքերում հանգեցնելով գործի քննության ժամկետների խախտման: Այսուամենայնիվ, ուշադրության է արժանի Վճռաբեկ դատարանի այն դիրքորոշումը, ըստ որի. «Այն դեպքում, երբ գործի նախնական քննության փուլում դատարանն առաջարկում է հայցվորին հայցը փոփոխելու միջոցով ճշգրտելու ոչ հստակ, թերի կամ սխալ ձևակերպված հայցապահանջը, համալրել

²⁷ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԱԸԱԴ/0781/02/15 քաղաքացիական գործով 02.12.2016թ. որոշումը:

ոչ բավարար փաստական տվյալները, դատարանն իրավասու է պահանջելու լրացուցիչ ապացույցներ»²⁸:

Կարծում ենք, որ նման միանշանակ ձևակերպումը կարող է թուրքիմացություն ստեղծել, քանի որ ՔԴՕ 211-րդ հոդվածի 4-րդ մասում խոսք է գնում ոչ թե ապացույց պահանջելու, այլ ապացույց ներկայացնելու առաջարկի մասին, իսկ օրենքն ապացույց պահանջելու համար հնարավորություն սահմանել է միայն հայցադիմումի վարույթ ընդունման հետ միաժամանակ: Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանի այս մոտեցումը պետք է կիրառելի համարվի ՔԴՕ 213-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրված այն պայմանի հետ, որ ապացույց պահանջելու որոշման կատարման ընթացքում չներկայացված ապացույցը հետագայում կարող է ընդունվել միայն օբյեկտիվ պատճառներով նախկինում ներկայացվելու անհնարինության պարագայում: Այլ կերպ ասած՝ եթե հայցի ոչ հստակ, թերի կամ սխալ ձևակերպված հայցապահանջի (օրինակ՝ վիճարկվող իրավական ակտի տվյալների սխալ վկայակոչում և այլն) կամ ոչ բավարար փաստական տվյալների պարագայում անհնար է եղել անհրաժեշտ ապացույցների ներկայացումը, ապա նոր միայն դատարանի առաջարկի հիման վրա դրանց ներկայացումը կարող է թույլատրելի համարվել:

Առանձին աշխատանքային վեճերով վարույթի վերջին առանձնահատկությունը կապված է գնահատման ենթակա հարցերը և դրանց ազդեցությունը գործի ելքի վրա օրենսդրորեն կանխորոշված լինելու հետ: Մասնավորապես, ՔԴՕ 214-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը բոլոր դեպքերում վիճարկվող անհատական ակտը ճանաչում է անվավեր, եթե՝

1) դրանում նշված չէ համապատասխանաբար աշխատանքային պայմանագիրը փոփոխելու, լուծելու կամ աշխատողին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու փաստական կամ իրավական հիմքը:

2) պատասխանողի կողմից խախտվել է աշխատանքային պայմանագիրը փոփոխելու, լուծելու կամ աշխատողին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու՝ օրենքով, այլ նորմատիվ կամ գործատուի ներքին իրավական ակտով սահմանված կարգը²⁹:

Նորմի վերլուծությունից հետևում է, որ նշված հիմքերից առնվազն մեկի առկայությունն արդեն իսկ հիմք է վիճարկվող իրավական ակտն անվավեր ճանաչելու համար, ընդ որում՝ դրանք կրում են անվերապահ բնույթ և դատարանը յուրաքանչյուր դեպքում պարտավոր է ձեռնամուխ լինել այս հանգամանքները ստուգելուն նույնիսկ այն դեպքում, երբ դրանց մասին հայցվորը չի նշել:

Միաժամանակ պետք է նշել, որ օրենսդիրը ՔԴՕ 213-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերում սահմանել է երկու դեպք, երբ դրանց առկայության փաստումը չի հանգեցնում վիճարկվող իրավական ակտի անվավերության: Առաջինը այն իրավիճակն է, երբ խախտվել են իրավական ակտերին վերաբերող պահանջները, օրինակ՝ բացակայում է ակտի համարը, կետերը համարակալված չեն և այլն, այսինքն՝ երբ խախտումը կրում է տեխնիկական բնույթ: Երկրորդ իրավիճակը բովանդակային է, քանի որ բացառում է վիճարկվող իրավական ակտի անվավերությունն այն դեպքերում, երբ վիճարկվող անհատական իրավական ակտն ընդունվել է մեկից ավելի փաստական հիմքերով և

²⁸ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԱԴԱԴ/1385/02/18 քաղաքացիական գործով 27.08.2020թ. որոշումը:

²⁹ Սահմանադրական դատարանը 19.03.2019թ. թիվ ՄԴՈ-1449 որոշմամբ ձևավորել է հետևյալ սկզբունքային դիրքորոշումը. «(...)Գործատուի կողմից յուրաքանչյուր էական պայմանի փոփոխումը պետք է լինի ողջամիտ և անհրաժեշտ: (...) Ելնելով վերոգրյալից և հաշվի առնելով Սահմանադրության 57-րդ հոդվածի 2-րդ մասի պահանջը, համաձայն որի յուրաքանչյուր աշխատող ունի աշխատանքից անհիմն ազատվելու դեպքում պաշտպանության իրավունք, Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ աշխատանքի էական պայմանների փոփոխության գործընթացը պետք է լինի իրավաբանորեն հստակ ձևակերպված. աշխատանքի էական պայմանները փոփոխող ակտում պետք է հիմնավորվի փոփոխության անհրաժեշտությունը և համապատասխանությունն 22 աշխատանքային օրենսգրքի 105-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված պահանջներին: Նման մոտեցումը բխում է Սահմանադրության վերոհիշյալ նորմից, քանի որ նման պայմաններում աշխատողը հնարավորություն է ստանում արդյունավետ պաշտպանվել աշխատանքից անհիմն ազատվելու դեպքում»: Հետևաբար, նման իրավիճակներում դատական վերահսկողության պետք է ենթարկվի նաև վիճարկվող ակտի ընդունմանը նախորդող գործատուի համապատասխան իրավական ակտը:

դրանցից առնվազն մեկի առկայությունը գործի քննության արդյունքում հաստատվել է: Ընդ որում, փաստական հիմք ասելով օրենսդիրը նկատի է ունեցել ոչ թե վիճարկվող իրավական ակտի հիմքում դրված կոնկրետ փաստը, այլ փաստակազմը, որի հետ օրենքը կապում է վիճարկվող իրավական ակտից բխող իրավական հետևանքները: Այսպես, օրինակ՝ եթե աշխատանքային պայմանագիրը լուծվել է աշխատողի նկատմամբ վստահությունը կորցնելու և աշխատողի կողմից ոգելից խմիչքների ազդեցության տակ աշխատավայրում գտնվելու հիմքերով, ապա դրանցից ցանկացածի հաստատվելու պայմաններում աշխատանքային պայմանագիրը լուծելու մասին իրավական ակտը համապատասխան հիմքի բացակայության փաստարկով չի կարող անվավեր ճանաչվել:

Առանձին աշխատանքային վեճերով վարույթը մի շարք դրական կողմերով հանդերձ, այնուամենայնիվ, գերծ չէ խնդրահարույց հարցերից: Ամենից առաջ խոսքը այն մասին է, որ օրենսդիրը, սպառնիչ սահմանելով այս վարույթի կարգով քննության ենթակա պահանջների շրջանակը, ըստ էության, բացառել է այդ պահանջների հետ փոխկապակցված պահանջների (օրինակ՝ վստահությունը կորցնելու հիմքով աշխատանքային պայմանագրի լուծման իրավաչափությունը վիճարկելուն գուհագետ կարող է անհրաժեշտ լինել պաշտպանել աշխատողի պատիվը և արժանապատվությունը) քննության հնարավորությունը: Այս առումով ուշագրավ է արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունքի վերաբերյալ Մահմանադրական դատարանի այն դիրքորոշումը, ըստ որի. «Մահմանադրական դրույթում «իր խախտված իրավունքները վերականգնելու» և «իր գործի» ձևակերպումների համադրված վերլուծությունը վկայում է, որ «իր գործի քննություն» հասկացությունը ներառում է բոլոր այն փոխկապակցված հայցապահանջների համակցված քննությունը, որոնք նպատակաուղղված են մեկ ընդհանուր խնդրի լուծմանը, այն է՝ այդ գործի շրջանակներում անձի խախտված իրավունքի վերականգնմանը: ... Հետևաբար, անձի միևնույն խախտված իրավունքի վերականգնմանն ուղղված փոխկապակցված հայցապահանջների դիտարկումը որպես միմյանցից տարանջատված առանձին և ինքնուրույն գործերի հարուցման հիմքեր, կարող է հանգեցնել անձի գործի արդյունավետ, ամբողջական և բազմակողմանի քննության ապահովման դատավարական երաշխիքների խախտման»³⁰: Բացի այդ, կարգավորված չէ այն հարցը, թե պատասխանողի կողմից հակընդդեմ հայց ներկայացվելու դեպքում որ վարույթի կանոններով դատարանը պետք է քննի և լուծի՝ գործը, եթե սկզբնական հայցը ենթակա է քննության այս վարույթի կանոններով, իսկ հակընդդեմ հայցը՝ ընդհանուր հայցային վարույթի: Ընդ որում, այս հարցերը հավասարապես կիրառելի են մյուս հատուկ հայցային վարույթների դեպքում:

Դատավարական օրենսդրության շարունակական կատարելագործման անհրաժեշտության լույսի ներքո հարկ է նկատել, որ աշխատողների իրավունքների պաշտպանությունը իրականացվում է ոչ միայն քաղաքացիական, այլև վարչական դատավարության կարգով: Մասնավորապես, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի³¹ 10-րդ հոդվածը վարչական դատավարության կարգով քննության ենթակա է հանրային ծառայության անցնելու, այն իրականացնելու և ծառայությունից ազատելու հետ կապված վեճերը: Այնինչ այստեղ առհասարակ բացակայում են վեճերի այս շրջանակի քննության և լուծման կապակցությամբ դատավարական առանձնահատկությունները, ինչը գործնականում առաջացնում է բազմաթիվ անորոշություններ և խնդիրներ:

Այսպիսով՝ առանձին աշխատանքային վեճերով վարույթի կապակցությամբ կարելի է անել հետևյալ եզրահանգումները.

1. Աշխատանքային վեճի վերաբերյալ հայցադիմում ներկայացվելու դեպքում դատարանը պետք է գնահատման առարկա դարձնի ոչ միայն հայցվորի ձևակերպած պահանջը, այլև հայցի փաստական և առկայության դեպքում իրավական հիմքը, և միայն դրանց համադրության արդյունքում որոշի քննարկվող վարույթի կամ ընդհանուր հայցային վարույթի կիրառելիության հարցը: Ընդ որում, այս հարցը պետք է լուծում ստանա հայցադիմումը ներկայացվելուց հետո եռօրյա ժամկետում:

³⁰ Տե՛ս Մահմանադրական դատարանի 03.02.2009թ. թիվ ՍԴՈ-787 որոշումը:

³¹ Ընդունվել է 05.12.2013թ.: Ուժի մեջ է մտել 07.01.2014թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2013.12.28/73(1013).1 Հոդ.1186.1:

2. Առանձին աշխատանքային վեճերով վարույթ հարուցելու դեպքում դատարանը պարտավոր է գործին մասնակցող անձանց պարզաբանել այս վարույթի առնչությամբ նրանց դատավարական իրավունքների և պարտականությունների իրականացման առանձնահատկությունները և նախազգուշացնել համապատասխան գործողությունները չկատարելու դատավարական հետևանքների մասին:

3. Առանձին աշխատանքային վեճերով վարույթում գործում է «գործատուի գործողությունների անօրինական լինելու» կանխավարկածը, որը պատասխանողի կողմից կարող է հերքվել միայն սահմանված կարգով, այսինքն՝ ապացույց պահանջելու մասին որոշումը ստանալուց հետո մեկշաբաթյա ժամկետում, իսկ դրանից հետո՝ իրենից անկախ պատճառներով նախկինում ներկայացնելու անհնարինության հիմնավորմամբ ներկայացված ապացույցների հիման վրա:

4. ՔԴՕ 211-րդ հոդվածի 4-րդ մասում թվարկված պայմաններից որևէ մեկի առկայության դեպքում համապատասխան առաջարկի ներկայացումը դատարանի համար կրում է պարտադիր բնույթ: Ընդ որում, նման առաջարկը կարող է ներկայացվել ինչպես բանավոր, այնպես էլ գրավոր և պետք է լինի հնարավորինս որոշակի, այսինքն՝ դրա հասցեատիրոջ համար պետք է պարզ լինեն առաջարկի էությունը և դրանից բխող գործողությունների շրջանակը կամ բնույթը:

5. ՔԴՕ 211-րդ հոդվածի 4-րդ մասում նախատեսված լիազորության շրջանակում գործի փաստական հանգամանքները պարզելու և գնահատելու համար անհրաժեշտ ապացույցներ ներկայացնելու առաջարկի սահմաններում դատարանը չի կարող մատնանշել և պատասխանողից ընդունել այն ապացույցները, որոնք ենթակա էին ներկայացման ապացույց պահանջելու որոշման կատարման շրջանակներում՝ բացառությամբ այն դեպքի, երբ հայցի ոչ հստակ, թերի կամ սխալ ձևակերպված հայցապահանջի կամ ոչ բավարար փաստական տվյալների կամ պատասխանողից անկախ այլ պատճառներով անհնար է եղել դրանց ներկայացումը:

6. Դատարանը յուրաքանչյուր գործով պետք է ձեռնամուխ լինի վիճարկվող իրավական ակտի հիմքի (փաստական և իրավական) առկայությունը և դրա ընդունման սահմանված կարգի պահպանումը ստուգելուն նույնիսկ այն դեպքում, երբ դրանց մասին հայցվորը չի նշել:

7. Վիճարկվող իրավական ակտի մի քանի փաստական հիմքերով ընդունված լինելը նշանակում է ոչ թե վիճարկվող իրավական ակտի հիմքում մի քանի փաստերի, այլ այնպիսի փաստակազմերի առկայություն, որոնցից յուրաքանչյուրը բավարար է վիճարկվող իրավական ակտից բխող իրավական հետևանքների առաջացման համար:

8. Անհրաժեշտ է քաղաքացիադատավարական օրենսդրությունում փոփոխությունների միջոցով լուծել հատուկ հայցային, այդ թվում՝ առանձին աշխատանքային վեճերով փոխկապակցված պահանջների և հակընդդեմ հայցի ներկայացման և քննության հետ կապված հարցերը:

9. Հրատապ է վարչական դատավարության առանձնահատկությունների հաշվառմամբ հանրային ծառայության անցնելու, այն իրականացնելու և ծառայությունից ազատելու հետ կապված վեճերի քննության և լուծման հատուկ դատավարական կարգի ներդրումը:

ՀԱՄԱՌՈՏԱԳԻՐ

- Գործող ՔԴՕ-ում կորպորատիվ վեճերն առաջին անգամ են առաձնացվել որպես վարույթի տեսակ: Այս մոդուլը մանրամասն վերլուծում է կորպորատիվ վեճերի լուծմանն ուղղված դատավարական նորմերը և անդրադառնում դրանք ՔԴՕ-ում նախատեսվելու նպատակներին:
- Բացահայտված են կորպորատիվ իրավահարաբերությունների ներքին (կորպորացիայի մարմիններ միջև) և արտաքին (կորպորացիայի գործունեությունը այլ սուբյեկտների հետ հարաբերություններում) կողմերը, որոնց հիման վրա որոշվել է այն վեճերի ցանկը, որոնք ենթակա են լուծման հատուկ վարույթի կարգով: Տարբեր օրենքների վերլուծությամբ բերված են մի շարք օրինակներ:
- Կորպորատիվ վեճերի ցանկը սպառնիչ չէ: Կորպորատիվ վեճերին վերաբերող Ձեռնարկի համապատասխան գլուխը ներկայացնում է դրանց հիմնական մասը՝ հղում անելով «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին», «Սահմանափակ պատասխանատվության ընկերությունների մասին», «Արժեթղթերի մասին» ՀՀ օրենքների համապատասխան դրույթներին:
- Կորպորատիվ վեճերը, որպես կանոն, վերաբերում են ներքին կողմին առնչվող սուբյեկտներին, իսկ այս վեճերի մասնակիցներ կարող են լինել ոչ միայն իրավաբանական անձինք, այլ նաև ֆիզիկական անձինք:
- Կորպորատիվ վեճերին բնորոշ են մի շարք առանձնահատկություններ, որոնք հիմնականում հանգում են հետևյալին.
  - 1) հատուկ ընդդատություն (իրավաբանական անձի գտնվելու վայրի դատարան).
  - 2) հայցադիմումին ներկայացվող հատուկ պահանջներ (ՔԴՕ 215-րդ հոդվածի 1-ին մաս).
  - 3) տեղեկատվության մատչելիություն.
  - 4) դատական տուգանքի կիրառման առանձնահատուկ կարգ (գործադիր մարմնի ղեկավարի նկատմամբ).
  - 5) հաշտության համաձայնությանը, հաշտարարությանը և հայցից հրաժարվելուն վերաբերող առանձնահատուկ պահանջներ.
  - 6) խմբային հայցերի դեպքում առկա հատուկ կանոններ.
  - 7) այլ (ներկայացված է նաև սխեմայի տեսքով):
- Ձեռնարկի այս գլխում ներկայացվում է առանձին աշխատանքային վեճերի՝ որպես հատուկ վարույթի տեսակ առանձանցնելու հիմնավորումը՝ համեմատություն անցկացնելով նախորդ օրենսդրության հետ:
- Օրենսդիրն աշխատանքային վեճերով վարույթի կիրառման պայման է դիտարկում վեճի բնույթը: Այլ կերպ ասած՝ քննարկվող վարույթի կիրառելիությունը դատարանը չպետք է պայմանավորի միայն այն հանգամանքով, թե որն է հայցի առարկան, այսինքն՝ ինչ պահանջ է հայցվորը ներկայացրել:
- Հայցադիմումը քննարկվող վարույթով քննարկման ենթակա լինելու դեպքում այդ մասին պետք է տեղեկացվեն գործին մասնակցող անձինք և նրանց պարզաբանվի նաև վարույթի շրջանակներում դատավարական իրավունքների և պարտականությունների իրականացման առանձնահատկությունները:

ՄՈԴՈՒԼ Բ / Հայցի ապահովումը

Հայցի ապահովման հասկացությունը, նշանակությունը և դատավարական կարգը

Սահմանադրությունը ոչ միայն երաշխավորում է խախտված կամ վիճարկվող իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության պահանջով դատարան դիմելու, դատական պաշտպանություն հայցելու անձի հնարավորությունը, այլ նաև ամրագրում է հրամայական պահանջ, որ դատական պաշտպանության իրավունքը պետք է լինի արդյունավետ:

ՄԻԵԴ-ը բազմիցս նշել է, որ դատական պաշտպանության իրավունքը կլինի անիրական, իսկ դատական պաշտպանության ընթացակարգը՝ անարդյունավետ, եթե ներպետական օրենսդրությունը թույլ տար վերջնական և պարտադիր բնույթ ունեցող դատական ակտերին մնալ չկատարված՝ ի վնաս մի կողմի: Ըստ ՄԻԵԴ-ի՝ եթե պետությունը չի երաշխավորում վերջնական դատական ակտերի ի կատար ածումը, դա հանգեցնում է այնպիսի իրողության, որն անհամատեղելի է իրավունքի գերակայության սկզբունքի հետ, որը պայմանավորվող պետությունները պարտավորվել են պահպանել Կոնվենցիան երաշխավորելիս: Մեկնաբանելով Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը՝ Եվրոպական դատարանն իրավական դիրքորոշում է արտահայտել, որ արդար դատաքննության իրավունքն իր մեջ ներառում է ոչ միայն վեճն ըստ էության լուծող պատճառաբանված դատական ակտ կայացնելու, այլ նաև կայացված դատական ակտը կատարելուն ուղղված գործուն և արդյունավետ կառուցակարգեր կիրառելու անհրաժեշտություն³²:

Այդպիսի կառուցակարգերից է հայցի ապահովման ինստիտուտը: Վճռաբեկ դատարանի բնորոշմամբ այն հանդես է գալիս որպես օրենսդրությամբ նախատեսված՝ անձանց իրավունքների պաշտպանության երաշխիքներից մեկը, որով պաշտպանվում են հայցվորի օրինական շահերն այն դեպքերից, երբ պատասխանողը կարող է գործել անբարեխիղճ, կամ երբ այդպիսի միջոցները չկիրառելն անհնարին կարող է դարձնել դատական ակտի կատարումը: Քննարկվող դատավարական ինստիտուտը կոչված է դատարանի կողմից նախապես ձեռնարկվող որոշակի միջոցներով հնարավոր բացասական հետևանքներից պաշտպանել հայցվորի (ապագա հնարավոր պահանջատիրոջ) իրավունքները և օրինական շահերը: Դրանով իսկ այն ուղղված է անձանց խախտված իրավունքների իրական ու ամբողջ ծավալով վերականգնելուն³³:

Հայցի ապահովման ինստիտուտին է նվիրված է Օրենսգրքի 13-րդ գլուխը (հ.հ. 128-138):

Դատավարագիտության մեջ հայցի ապահովումը դիտարկվում է որպես դատարանի կողմից կատարվող դատավարական գործողություն, որը հետապնդում է գործով կայացվելիք վճռի կատարման երաշխիքներ ապահովելու նպատակ: Միննույն ժամանակ հայցի ապահովումը դատական պաշտպանության դիմած անձանց իրավունքների պաշտպանության նախնական ձև է, քանի որ դատարանի որոշմամբ կիրառվող պաշտպանական միջոցները, որոնք դատավարագիտության մեջ կոչվում են հայցի ապահովման միջոցներ, հանդես են գալիս որպես վիճելի իրավահարաբերության կամ դրա հետ սերտորեն կապված այլ իրավահարաբերությունների մասնակիցների վրա նյութաիրավական ներգործության այնպիսի ժամանակավոր միջոցներ, որոնք չեզոքացնում են վիճելի իրավիճակը մինչև դրա-

³² Տե՛ս *Խաչատրյաններն ընդդեմ Հայաստանի* Հանրապետության գործով ՄԻԵԴ 01.03.2010 թվականի վճիռը, կետ 66, *Բուրդովն ընդդեմ Ռուսաստանի* գործով ՄԻԵԴ 07.05.2002 թվականի վճիռը, կետ 34, *Հորնսթին ընդդեմ Հունաստանի* 19.03.1997 թվականի վճիռը, կետ 40:

³³ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԿԴ/1807/02/13 քաղաքացիական գործով 27.11.2015 թ. որոշումը:

նում լիարժեք իրավական որոշակիության հաստատումը, բացառում են գործին մասնակցող անձի ենթադրյալ իրավունքներին անդառնալի (անվերականգնելի) վնաս պատճառելու հավանականությունը:

Օրենսգրքի 128-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանը գործին մասնակցող անձի միջնորդությամբ կիրառում է հայցի ապահովման միջոցներ, եթե նման միջոցներ չձեռնարկելը կարող է անհնարին դարձնել, դժվարացնել դատական ակտի կատարումը, հանգեցնել վեճի առարկա հանդիսացող գույքի փաստացի կամ իրավական վիճակի փոփոխության կամ էական վնաս հասցնել միջնորդություն ներկայացնող անձին:

Օրենսգրքի տվյալ նորմն ըստ էության կանխորոշում այն անձանց շրջանակը, որոնց նախաձեռնությամբ քննարկվում է հայցն ապահովելու անհրաժեշտությունը, դատավարության այն փուլերը, որոնց ընթացքում կարող է իրականացվել հայցի ապահովում, և այն փաստական հիմքերը, որոնց առկայության պարագայում ներկայացված հայցը ենթակա է ապահովման:

Նախաձեռնող սուբյեկտները: Տնօրինչականության սկզբունքի ուժով հայցի ապահովման նախաձեռնությամբ հաղես գալու իրավունքը վերապահվել է գործին մասնակցող անձանց: Ընդ որում, նպատակ հետապնդելով խուսափել հայցի ապահովմամբ պատճառած վնասների համար պատասխանատու սուբյեկտի վերաբերյալ հնարավոր հարցից՝ օրենսդիրը բացառել է գործը քննող դատարանի նախաձեռնությամբ հայցի ապահովման միջոցներ կիրառելու հնարավորությունը: Այս կանոնից դատավարական օրենքը նախատեսել է ընդամենը երկու բացառություն այն դեպքերի համար, երբ դատարանը գործը քննում է «ի պաշտոնե»:

Նախ՝ ընտանեկան վեճերով դատարանը, ելնելով երեխայի լավագույն շահերի ապահովման անհրաժեշտությունից, կարող է իր նախաձեռնությամբ հայցի ապահովման կարգով գործին մասնակցող կամ այլ անձի արգելել կամ պարտավորեցնել՝ կատարելու որոշակի գործողություններ (ՔԴՕ 203 հոդվ., մաս 3),

երկրորդ՝ Հայաստանի Հանրապետություն անօրինական տեղափոխված կամ Հայաստանի Հանրապետությունում ապօրինի պահվող երեխայի վերադարձի վերաբերյալ հատուկ հայցային վարույթի գործով դատարանը պարտավոր է հայցադիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշմամբ հայցի ապահովման կարգով արգելել պատասխանողին՝ փոխելու երեխայի բնակության վայրը մինչև գործով կայացվելիք վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը (206 հոդվ., մաս 2):

Գործնականում հայցի ապահովման միջնորդություն ներկայացնում են առավելապես հայցվորները և վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող երրորդ անձինք, որոնք տրամաբանորեն հետապնդում են իրենց օգտին դատական ակտ կայացնելու դեպքում այդ ակտի կատարման համար անհրաժեշտ երաշխիքներ ապահովելու նպատակ:

Միննույն ժամանակ որոշ դեպքերում չի բացառվում պատասխանողի նախաձեռնությամբ հայցի ապահովում իրականացնելու հնարավորությունը: Մասնավորապես նման իրավիճակ հնարավոր է այն դեպքերում, երբ ներկայացվում է, օրինակ, ամուսինների ընդհանուր համատեղ սեփականություն հանդիսացող և հայցվոր ամուսնու տիրապետության ներքո գտնվող գույքը բաժանելու պահանջ: Տվյալ դեպքում հայցի ապահովման միջոցներ կիրառելու նախաձեռնությամբ հանդես եկող պատասխանողը ձգտում է բացառել հայցվորի տիրապետության ներքո գտնվող և իր հավակնությունների առարկա հանդիսացող գույքի հնարավոր սպառումը, ոչնչացումը, վիճակի հնարավոր վատթարացումը և այլն:

Հայցի ապահովման նախաձեռնությունը չի կարող ելնել վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ չներկայացնող երրորդ անձանցից: Նկատի ունենալով այն իրողությունը, որ վերջիններս դատական քննության ենթակա վիճելի իրավահարաբերության ենթադրյալ մասնակիցներ չեն, կայաց-

վելիք դատական ակտով նրանց համար ուղղակիորեն իրավունքներ և պարտականություններ սահմանվել չեն կարող, նրանք չեն կարող պահանջել օրինական ուժի մեջ մտած վճռի հարկադիր կատարում՝ օրենսդիրը բացառել է նաև հայցի ապահովում պահանջելու նրանց հնարավորությունը (ՔԴՕ 38 հոդվ., մաս 7):

Դատավարության փուլերը: ՔԴՕ 128-րդ հոդվածի 1-ին մասի բովանդակությունից ուղղակիորեն բխում է, որ հայցի ապահովման միջոցներ կիրառելու վերաբերյալ միջնորդություն կարող է ներկայացվել բացառապես առաջին ատյանի դատարանում: Ընդ որում, համաձայն ՔԴՕ 130-րդ հոդվածի 1-ին մասի, այն կարող է ներկայացվել առաջին ատյանի դատարան հայցադիմումի հետ կամ մինչև գործով դատաքննության ավարտը (ներառյալ՝ գործի վարույթը կասեցնելուց հետո մինչև դրա վերսկսումն ընկած ժամանակահատվածում³⁴): Այլ կերպ ասած՝ գործին մասնակցող անձը հայցի ապահովման նախաձեռնությամբ կարող է հանդես գալ գործի հարուցման, այն դատաքննության նախապատրաստելու, ինչպես նաև դատաքննության փուլերում³⁵: Ընդհանուր կանոնի ուժով, եթե հայցի ապահովման մասին միջնորդությունը ներկայացվում է գործի դատաքննությունն ավարտվելուց հետո, այն ենթակա չէ քննարկման (ՔԴՕ 152 հոդվ., մաս 9)³⁶: Բնականաբար, հայցի ապահովման միջնորդություն չի կարող ներկայացվել նաև գործի քննության հետագա փուլերում՝ գործով կայացված եզրափակիչ դատական ակտի վերաքննիչ և վճռաբեկ վերանայման ընթացքում:

Հիմքերը: Հայցի ապահովման միջոցներ կիրառելու հիմքերը սպառնիչ թվարկված են ՔԴՕ 128-րդ հոդվածի առաջին մասում: Մասնավորապես դատարանը կիրառում է հայցի ապահովման միջոցներ, եթե առկա է իրական վտանգ, որ նման միջոցներ չձեռնարկելը կարող է՝

1. անհնարին դարձնել դատական ակտի կատարումը,
2. դժվարացնել դատական ակտի կատարումը,
3. հանգեցնել վեճի առարկա հանդիսացող գույքի փաստացի կամ իրավական վիճակի փոփոխության,
4. էական վնաս հասցնել միջնորդություն ներկայացնող անձին:

Ընդ որում, նման վտանգը կարող է ելնել պատասխանողից կամ այլ անձանցից, ինչպես նաև պայմանավորված լինել վիճելի իրավահարաբերության օբյեկտի բնույթով, ֆիզիկական կամ այլ հատկանիշներով:

Հայցի ապահովման միջոցները թվարկված են ՔԴՕ 129-րդ հոդվածի 1-ին մասում: Այդպիսիք են՝

1. պատասխանողին պատկանող գույքի վրա հայցագնի չափով արգելանք դնելը,
2. պատասխանողին որոշակի գործողություններ կատարելն արգելելը,
3. այլ անձանց կողմից վեճի առարկային վերաբերող որոշակի գործողությունների կատարումն արգելելը,
4. պատասխանողին կամ այլ անձանց վեճի առարկային վերաբերող որոշակի գործողություններ

³⁴ Տե՛ս ՔԴՕ 158-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³⁵ Օրենսդիրը թույլատրելի է համարել նաև հայցի նախնական ապահովումը՝ դրան նվիրելով ՔԴՕ 137-րդ հոդվածը: Այդ մասին մանրամասն տե՛ս սույն գլխի 3-րդ պարագրաֆում:

³⁶ Ուշագրավ է, որ օրենսդիրը գործին մասնակցող անձին վերապահել է նաև վճռի կատարման ապահովման վերաբերյալ միջնորդություն ներկայացնելու իրավունք: Ըստ ՔԴՕ 195-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ առաջին ատյանի դատարանը գործին մասնակցող անձի միջնորդությամբ վճռի կայացումից հետո մինչև վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը կիրառում է վճռի կատարման ապահովման միջոցներ: Հարկ է նկատել, որ հայցի ապահովման և վճռի կատարման ապահովման վերաբերյալ միջնորդությունները նույնական չեն, ուստի դատարանը, ելնելով տնօրինչականության սկզբունքից, չի կարող գործով դատաքննությունն ավարտվելուց հետո ներկայացված հայցի ապահովման միջոցներ կիրառելու վերաբերյալ միջնորդության հիման վրա կիրառել վճռի կատարումն ապահովելուն ուղղված միջոցներ: Նման իրավիճակներում հայցի ապահովման վերաբերյալ միջնորդությունը պետք է թողնվի առանց քննարկման, այն ներկայացնող կողմը տեղեկացվի այդ մասին, իսկ վճռի կատարման ապահովումն իրականացվի համապատասխան միջնորդություն ներկայացվելու պարագայում:

կատարելուն պարտավորեցնելը,

5. գույքն արգելանքից հանելու վերաբերյալ հայց ներկայացնելու դեպքում գույքի իրացումը կատեցնելը,

6. պատասխանողի մոտ գտնվող, հայցվորին պատկանող գույքի վրա արգելանք դնելը:

Ուշագրավ է, որ հայցի ապահովման միջոցների շրջանակը ՔԴՕ-ում սպառիչ թվարկված չէ: Գործին մասնակցող անձի միջնորդությամբ դատարանը կարող է կիրառել օրենքով նախատեսված հայցի ապահովման այլ միջոցներ: Նման միջոցներ նախատեսված են, օրինակ, Ընտանեկան օրենսգրքի 96-րդ հոդվածով, համաձայն որի՝ ալիմենտ բռնագանձելու գործով դատարանը կարող է ալիմենտ բռնագանձելու որոշում կայացնել մինչև ալիմենտ բռնագանձելու վերաբերյալ դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելը, իսկ երեխաների համար ալիմենտ բռնագանձելիս՝ մինչև ալիմենտ բռնագանձելու մասին վճիռ կայացնելը: Հայցի ապահովման այլ միջոցներ են նախատեսված «Հեղինակային իրավունքի և հարակից իրավունքների մասին» օրենքի 69-րդ հոդվածով, որը դատարանին իրավունք է վերապահում հայցի ապահովման կարգով արգելանք դնել ստեղծագործությունների, տվյալների բազաների, հնչյունագրերի կամ տեսագրությունների ենթադրվող նմանակված բոլոր օրինակների, ինչպես նաև դրանց ստեղծման և վերարտադրման համար նախատեսված նյութերի ու սարքավորումների վրա, արգելել որոշակի գործողությունների կատարումը, անմիջականորեն կալանք դնելու ենթադրվող նմանակված բոլոր օրինակների, ինչպես նաև դրանց ստեղծման և վերարտադրման համար նախատեսված նյութերի ու սարքավորումների վրա:

Օրենքը սահմանում է, որ անհրաժեշտության դեպքում դատարանը կարող է կիրառել հայցի ապահովման մի քանի միջոց (ՔԴՕ 129 հոդվ., մաս 2):

Հարկ է նշել, որ տնօրինչականության սկզբունքի ուժով կիրառման ենթակա ապահովման միջոցի կամ միջոցների շրջանակը որոշում է հայցի ապահովման նախաձեռնությամբ հանդես եկող սուբյեկտը, որի միջնորդությամբ դատարանը կաշկանդված է: Վերջինս չի կարող քննարկման առարկա դարձնել և կիրառել հայցի ապահովման այնպիսի միջոց, որի կիրառումը միջնորդության շրջանակներում չի հայցվել: Հայցի ապահովման միջնորդությունը քննարկելիս դատարանի խնդիրն է պարզել հայցվող միջոցի կամ միջոցների իրավաչափությունը, ինչի արդյունքում համապատասխան ապահովման միջոցը կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը պետք է կա՝ մ բավարարվի, կա՝ մ մերժվի (հիարկե, նշվածը չի վերաբերում այն դեպքերին, երբ հայցի ապահովումը կարող է կատարվել դատարանի նախաձեռնությամբ):

Կոնկրետ հայցի ապահովման համար կիրառվող ապահովման միջոցների տեսակը և բովանդակությունը որոշելիս դատարանը պետք է հիմք ընդունի նաև համաչափության սկզբունքը: Ինչպես բխում է ՀՀ Սահմանադրության 78-րդ հոդվածից, հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման համար ընտրված միջոցները պետք է պիտանի և անհրաժեշտ լինեն օրենքով սահմանված իրավաչափ նպատակին հասնելու համար: Նշված հիմնարար ու ելակետային գաղափարը հաշվի առնելով՝ օրենսդիրը ՔԴՕ 129-րդ հոդվածի 3-րդ մասում սահմանել է, որ հայցի ապահովման միջոցը պետք է համաչափ լինի ներկայացված պահանջին և հայցի ապահովմամբ հետապնդվող նպատակին:

Վճռաբեկ դատարանի բնորոշմամբ համաչափության սկզբունքի առանցքային կարևորությունն այն է, որ դրա կիրառումը հնարավորություն է տալիս գնահատել պետության միջամտության ընթացքում կիրառվող միջոցների գործադրմամբ նպատակին հասնելու հնարավորությունը և թույլատրելիությունը: Համաչափության սկզբունքը կոչված է երաշխավորելու, որպեսզի այս կամ այն հանգամանքներում համարժեքություն ապահովվի կիրառվող միջոցների և դրանց կիրառմամբ հետապնդվող

նպատակի միջև՝ համարժեք արձագանքելով որևէ իրավիճակի³⁷:

Ըստ վճռաբեկ դատարանի՝ համաչափության սկզբունքը բաղկացած է երեք տարրերից՝ պիտանիություն, անհրաժեշտություն և չափավորություն: Ըստ այդմ՝ կոնկրետ պահանջի ապահովման նպատակով կարող են կիրառվել բացառապես այն ապահովման միջոցները, որոնք պիտանի, անհրաժեշտ և բավարար (չափավոր) են՝ կայացվելիք դատական ակտի կատարումը երաշխավորելու կամ իրավատիրոջն անդառնալի վնաս պատճառելու հավանականությունը բացառելու համար:

Համաչափության սկզբունքի այն պահանջը, համաձայն որի հետապնդվող նպատակին հասնելու համար գործադրվող միջոցները պետք է լինեն պիտանի, նշանակում է, որ իր հայեցողությանը վերապահված միջոցներից դատարանը պետք է ընտրի այն միջոցը, որով կարող է հասնել այդ նպատակին: Եթե պիտանի միջոցները մեկից ավելի են, ապա դրանցից պետք է ընտրվի տվյալ նպատակին հասնելու համար առավել անհրաժեշտը, իսկ պիտանի և անհրաժեշտ միջոցներից՝ այն միջոցը, որը, առավել նվազ ձևով միջամտելով անձի իրավունքներին, այդուհանդերձ, թույլ է տալիս առավելագույնս հասնել հետապնդվող նպատակին: Չափավորությունը ենթադրում է, որ անհրաժեշտ և պիտանի միջոցը միևնույն ժամանակ պետք է ապահովի ողջամիտ հավասարակշռություն ձեռնարկվող միջամտության և հետապնդվող նպատակի միջև³⁸:

Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ կիրառվող ապահովման միջոցների համաչափությունը գնահատելիս յուրաքանչյուր դեպքում հարկ է հաշվի առնել ապահովման ենթակա հայցի տեսակը և առարկան, հայցագինը, ձեռնարկված հայցի ապահովման եղանակը: Պետք է հաշվի առնվի՝ որքանով է պիտանի և անհրաժեշտ տվյալ հայցի ապահովման միջոցի կիրառումը նմանատիպ հայցապահանջներով, առկա՞ է արդյոք ողջամիտ հարաբերակցություն հայցագնի և ձեռնարկված հայցի ապահովման ծավալի միջև և այլն:

Գործնականում համաչափության սկզբունքի խախտում են դիտարկվում նաև այն դեպքերը, երբ հայցի ապահովման կիրառված միջոցն առերևույթ հանգեցնում է ներկայացված պահանջի փաստացի կատարման: Թերևս բացառություն են այն դեպքերը, երբ ընտանեկան վեճերով, երեխայի լավագույն շահերի ապահովման անհրաժեշտությունից ելնելով, դատարանը հայցի ապահովման կարգով գործին մասնակցող կամ այլ անձի արգելում կամ պարտավորեցնում է կատարել որոշակի գործողություններ, որոնք կարող են մինչև վեճի ըստ էության լուծումն առերևույթ հանգեցնել ներկայացված պահանջի փաստացի կատարման (օրինակ՝ սահմանում է երեխայի տեսակցության ժամանակավոր կարգ կամ երեխային ժամանակավորապես հանձնում է հայցվորի խնամքին, կամ պատասխանողին պարտավորեցնում է վճարել երեխայի ապրուստի միջոցներ և այլն):

Համաչափության պահանջի մասնավոր դրսևորումներ են սահմանված ՔԴՕ 129-րդ հոդվածի 4-րդ մասում, այն է՝ կիրառվող հայցի ապահովման միջոցը չպետք է հանգեցնի իրավաբանական անձի գործունեության իրականացման փաստացի անհնարինության կամ նրա գործունեության համար ստեղծի էական խոչընդոտներ կամ հանգեցնի իրավաբանական անձի կողմից ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված պահանջների խախտման: Բացի այդ՝ օրենքը սահմանում է, որ «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված գնումների հետ կապված վեճերով չի կարող կիրառվել հայցի ապահովման այնպիսի միջոց, որը կհանգեցնի գնման գործընթացի կամ գնման պայմանագրի կատարման կասեցմանը:

Հայցի ապահովման միջոցներ կիրառելու դատավարական կարգը նախատեսված է ՔԴՕ 130-131-

³⁷ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԿԴ/1807/02/13 քաղաքացիական գործով 27.11.2015 թ. որոշումը:

³⁸ Տե՛ս նույն տեղում:

րդ հողվածներով:

Ինչպես վերը նշվել է, հայցի ապահովման միջոցներ կարող են կիրառվել բացառապես գործին մասնակցող անձի միջնորդությամբ, որը կարող է ներկայացվել առաջին ատյանի դատարան հայցադիմումի հետ կամ մինչև գործով դատաքննության ավարտը:

Հատկանշական է, որ, ըստ ՔԴՕ 130-րդ հոդվածի 2-րդ մասի, հայցի ապահովման միջոց կիրառելու մասին միջնորդությունը պետք է պարունակի հայցի ապահովման միջոց կիրառելու համապատասխան հիմքի առկայության վերաբերյալ հիմնավորումներ և նշում հայցի ապահովման միջոցի կամ միջոցների մասին: Ընդ որում՝ եթե հայցի ապահովման միջոց կիրառելու մասին միջնորդությունը չի համապատասխանում նշված պահանջներին, այն դատարանի կողմից չի քննվում, ինչի մասին միջնորդությունը ներկայացրած անձը տեղեկացվում է ոչ ուշ, քան հաջորդ օրը (ՔԴՕ 131 հոդվ., մ. 2), իսկ այն դեպքերում, երբ դատարանը միջնորդության քննության արդյունքում գալիս է եզրահանգման, որ հայցի ապահովման միջոց կիրառելու հիմքերը բացակայում են, հայցի ապահովման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը համապատասխանաբար լրիվ կամ մասնակի մերժվում է (ՔԴՕ 131 հոդվ., մ. 4): Հետևում է, որ, ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, գործող օրենսդրությունը կողմի համար սահմանել է հայցի ապահովման որոշակի հիմքեր վկայակոչելու և ապահովման այս կամ այն միջոցի կիրառման անհրաժեշտությունը պատճառաբանելու պահանջ՝ միաժամանակ ամրագրելով դատարանի պարտականությունը ստուգելու հայցի ապահովման վկայակոչված հիմքերի առկայությունը:

Որպես կանոն՝ հայցի ապահովման միջոցներ կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը ներկայացվում է հայցադիմումին կից կամ շարադրվում է հայցադիմումի եզրափակիչ մասում: Նման դեպքերում այն բավարարելու կամ մերժելու հարցը դատարանը լուծում է հայցադիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշումը կայացնելու հետ մեկտեղ ոչ ուշ, քան հայցադիմումը վարույթ ընդունելու հարցը լուծելու համար սահմանված ժամկետում: Բնականաբար, հայցադիմումի ընդունումը մերժելու կամ հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշում կայացվելու դեպքում հայցի ապահովման միջոցներ կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը քննության չի առնվում և հայցադիմումի, դրան կից այլ փաստաթղթերի հետ մեկտեղ ուղարկվում (վերադարձվում) է հայցվորին (ՔԴՕ 126 հոդվ., մ. 2, 127 հոդվ., մ. 2): Այլ կերպ ասած՝ հայցի ապահովման միջոցներ կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը քննարկվում է այն պարագայում, երբ դատարանը ներկայացված հայցադիմումն ընդունում է վարույթ:

Ինչպես նշվել է վերը, հայցի ապահովման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը կարող է ներկայացվել նաև գործի քննության հետագա փուլերում՝ մինչև դատաքննության ավարտը: Նման դեպքերում միջնորդությունը քննվում է ոչ ուշ, քան այն ստանալու հաջորդ օրը:

ՔԴՕ 131-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հայցի ապահովման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը դատարանը քննում է առանց դատական նիստ հրավիրելու: Ավելին, հաշվի առնելով հայցի ապահովման ինստիտուտի դատավարական նշանակությունն ու հետապնդվող նպատակը՝ հայցի ապահովման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը դատարանը քննում է՝ առանց տվյալ միջնորդության մասին գործին մասնակցող մյուս անձանց ծանուցելու և դրա վերաբերյալ նրանց դիրքորոշումները լսելու՝ պահպանելով «գաղտնիության ռեժիմ»³⁹:

³⁹ Նման ռեժիմ պահպանելու նկատառումներից ելնելով՝ ՔԴՕ 122-րդ հոդվածի 2-րդ մասը հայցի ապահովման միջնորդություն ներկայացրած հայցվորին ազատել է հայցադիմումի օրինակը և դրան կից փաստաթղթերի պատճենները գործին մասնակցող անձանց ուղարկելու պարտականությունից: ՔԴՕ 125-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ հայցի ապահովման վերաբերյալ միջնորդությունը բավարարելու դեպքում հայցադիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշումը, հայցադիմումը և դրան կից փաստաթղթերի պատճեններն ուղարկվում են պատասխանողին և գործին մասնակցող այլ անձանց հայցի ապահովման մասին դատարանի որոշումը կատարելուց հետո:

Ասվածը, իհարկե, չի վերաբերում այն դեպքերին, երբ հայցի ապահովման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը գործին մասնակցող անձը ներկայացնում է դատական նիստի ընթացքում, որին ներկա են գործին մասնակցող այլ անձինք: Ըստ ՔԴՕ 152-րդ հոդվածի 4-րդ մասի՝ դատական նիստում գրավոր միջնորդություն ներկայացրած անձը պարտավոր է դատական նիստին ներկա գործին մասնակցող մյուս անձանց տրամադրել միջնորդության և դրան կից փաստաթղթերի պատճենները (տվյալ կանոնից որևէ բացառություն օրենսդիրը չի նախատեսել): Նման իրավիճակում հայցի ապահովման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը «գաղտնի ռեժիմով» քննելու անհրաժեշտությունն ինքնաբերաբար վերանում է, ուստի կիրառման ենթակա են դառնում ՔԴՕ 32-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-7-րդ կետերով սահմանված դրույթները, ըստ որոնց՝ գործին մասնակցող անձինք իրավունք ունեն դատական նիստի ընթացքում ծագող բոլոր հարցերի վերաբերյալ ներկայացնել իրենց փաստարկները և դիրքորոշումը, ինչպես նաև դիրքորոշում հայտնել գործին մասնակցող այլ անձանց միջնորդությունների և փաստարկների վերաբերյալ:

Հետևում է, որ յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում հայցի ապահովման նախաձեռնությամբ հանդես եկող սուբյեկտը, ելնելով տնօրինչականության սկզբունքից, իր հայեցողությամբ է որոշում՝ հայցի ապահովման միջնորդությունը ներկայացնել դատական նիստերի միջև ընկած ժամանակահատվածում (դատական նիստից դուրս), թե դատական նիստի ընթացքում: Կախված ընտրված մարտավարությունից, ըստ էության, կիրառվում են ներկայացված միջնորդության քննության տարբեր ընթացակարգեր: Առաջին դեպքում միջնորդությունը քննվում է առանց դատական նիստ հրավիրելու ու այդ մասին գործին մասնակցող մյուս անձանց ծանուցելու, իսկ երկրորդ դեպքում՝ վերջիններիս դիրքորոշումը դատական նիստում լսելուց հետո:

Բոլոր դեպքերում միջնորդության քննության արդյունքով դատարանը պետք է կայացնի հետևյալ որոշումներից մեկը՝

1) հայցի ապահովման միջոց կիրառելու մասին,

2) հայցի ապահովման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը մասնակի բավարարելու մասին,

3) հայցի ապահովման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը մերժելու մասին:

ՔԴՕ 131-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ հայցի ապահովման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը լրիվ կամ մասնակի մերժվում է, եթե բացակայում են հայցի ապահովման միջոց կիրառելու հիմքերը: Հետևում է, որ՝

ա) միջնորդությունը ենթակա է բավարարման ամբողջ ծավալով, եթե դրա հիմքում դրված փաստերի և վերջիններս հաստատող ապացույցների գնահատման արդյունքում դատարանը գալիս է եզրակացության, որ առկա է հայցի ապահովման միջոց կիրառելու համապատասխան հիմքը, և միջնորդության մեջ նշված ապահովման միջոցը համաչափ է ապահովվող պահանջին և հայցի ապահովմամբ հետապնդվող նպատակին,

բ) եթե հայցի ապահովման վկայակոչված հիմքի առկայության պայմաններում միջնորդությունը չի համապատասխանում համաչափության պահանջին (օրինակ՝ միջնորդության մեջ նշված ապահովման միջոցների մի մասն անհրաժեշտ կամ պիտանի չէ հետապնդվող նպատակին հասնելու տեսանկյունից, առկա չէ ողջամիտ հարաբերակցություն պահանջի չափի և հայցի ապահովման հայցվող ծավալի միջև և այլն), ապա հայցի ապահովման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը բավարարվում է այն մասով կամ չափով, որով համապատասխանում է նշված պահանջին՝ համապատասխանաբար մասնակի մերժվելով չբավարարվող մասով կամ չափով,

գ) միջնորդությունը ենթակա է մերժման ամբողջ ծավալով, եթե դրա հիմքում դրված փաստերի և վերջիններս հաստատող ապացույցների գնահատման արդյունքում դատարանը գալիս է եզրակացության, որ հայցի ապահովման միջոց կիրառելու համապատասխան հիմքն ի սպառ բացակայում է:

Օրենքը սահմանում է, որ հայցի ապահովման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդության կապակցությամբ դատարանի որոշումը ոչ ուշ, քան այն կայացնելու հաջորդ օրն ուղարկվում է միջնորդությունը ներկայացրած անձին (ՔԴՕ 131 հոդվ., մ. 5), որին վերապահվում է հայցի ապահովման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը մերժելու, ինչպես նաև հայցի ապահովման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը մասնակի բավարարելու մասին դատարանի որոշումը մերժման մասով վերաքննության կարգով բողոքարկելու իրավունք: Ընդ որում՝ վերաքննիչ դատարանի կողմից բողոքը բավարարվելու դեպքում հայցի ապահովման միջոցները կիրառվում են վերաքննիչ դատարանի որոշմամբ, որը, ի դեպ, այլևս բողոքարկման ենթակա չէ (ՔԴՕ 131 հոդվ., մ. 6):

Հայցի ապահովման միջոց կիրառելու մասին որոշումը կատարելու կարգը սահմանված է ՔԴՕ 132-րդ հոդվածում: Ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ հայցի ապահովման մասին դատարանի որոշումը կատարվում է անհապաղ՝ «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով (հարկադիր կատարողի որոշմամբ): Այդ կապակցությամբ ՔԴՕ 132-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանվում է, որ հայցի ապահովման միջոց կիրառելու մասին որոշման հիման վրա կազմված կատարողական թերթը դատարանն անհապաղ ուղարկում է հարկադիր կատարման: Նշված գործողությունը դատարանը կատարում է իր նախաձեռնությամբ, և այդ կապակցությամբ գործին մասնակցող անձի դիմում կամ միջնորդություն չի պահանջվում:

Եթե դատարանի որոշմամբ որպես հայցի ապահովման միջոց կիրառվել է որոշակի գործողություններ կատարելու արգելք (ՔԴՕ 129 հոդվ., մմ. 2-3), այսինքն՝ այնպիսի միջոց, որը չի ենթադրում պարտավոր անձի կողմից որոշակի գործողություններ կատարելու, հետևաբար, նաև նրա նկատմամբ ԴԱՀԿ ծառայության միջոցով հարկադրանք կիրառելու անհրաժեշտություն, դատարանը կարող է, առանց կատարողական թերթը հարկադիր կատարման ուղարկելու, հայցի ապահովման միջոց կիրառելու մասին որոշումն անմիջականորեն ուղարկել կամ առձեռն հանձնել այն անձին, որի դեմ կիրառվել է հայցի ապահովման միջոցը: Նման դեպքերում հայցի ապահովման միջոցը կիրառվում է ոչ թե հարկադիր կատարողի, այլ անմիջականորեն դատարանի որոշմամբ:

Ինչպես և ցանկացած դատական ակտ, հայցի ապահովման միջոց կիրառելու վերաբերյալ դատարանի որոշումները պարտադիր են դրանց հասցեատերերի համար, ենթակա են կատարման, իսկ դրանց պահանջների չկատարումը հանգեցնում է օրենքով նախատեսված պատասխանատվության (ՔԴՕ 5 հոդվ., կկ. 5, 7): Տվյալ դեպքում օրենքը սահմանում է, որ եթե դատարանը հայցի ապահովման միջոց կիրառելու մասին որոշումն անմիջականորեն ուղարկել կամ առձեռն հանձնել է այն անձին, որի դեմ կիրառվել է հայցի ապահովման միջոցը, դրանով նախատեսված արգելքները խախտելու համար դատարանը կարող է նշանակել դատական տուգանք (ՔԴՕ 132 հոդվ., մ. 4)⁴⁰:

Հայցի ապահովման միջոցների գործողության տևողությունը կախված է գործի քննության արդյունքներից:

Հայցը բավարարելու մասին վճիռ կայացվելու դեպքում հայցի ապահովման միջոցները պահպանվում են մինչև վճռի կատարումը (ՔԴՕ 136 հոդվ., մաս 1):

⁴⁰ Դատական տուգանք նշանակելու ընդհանուր կարգը և պայմանները սահմանվում են ՔԴՕ 153-րդ և 155-րդ հոդվածներով: Դատարանի կողմից հայցի ապահովման կարգով սահմանված արգելքների պահպանումն ապահովված է նաև ՔԴՕ 138-րդ հոդվածի 3-րդ մասով, որը հայցի ապահովման միջնորդությամբ հանդես եկած գործին մասնակցող անձին իրավունք է վերապահում հայցադիմում ներկայացնել նույն դատարան հայցի ապահովման միջոց կիրառելու մասին որոշումը չկատարելու հետևանքով իրեն պատճառված վնասները հատուցելու պահանջով:

Հայցը մերժելու մասին վճիռ կայացվելու դեպքում հայցի ապահովման միջոցները անհրաժեշտությամբ վերանում է, ուստի դրանք պահպանվում են մինչև վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը (ՔԴՕ 136 հոդվ., մաս 2):

Հայցը մասնակիորեն բավարարվելու դեպքում հայցի ապահովման միջոցների պահպանման հարցը մեծապես կախված է գործի հանգամանքներից: Բնականաբար, եթե ապահովման միջոցն ուղղված է, օրինակ, բացառապես այն պահանջի ապահովմանը, որը դատարանի վճռով մերժվել է, դատարանը վճռով պետք է ամբողջությամբ վերացնի կիրառված ապահովման միջոցը: Այն դեպքերում, երբ գործով կիրառվել են հայցի ապահովման մի քանի միջոցներ, որոնցից մեկն ուղղված է բավարարված, իսկ մյուսը՝ մերժված պահանջի ապահովմանը, վերջինիս կապակցությամբ կիրառված ապահովման միջոցը ենթակա է վերացման, քանի որ այլևս բացակայում է այդ պահանջի կատարումն ապահովելու անհրաժեշտությունը: Նշված նկատառումներից ելնելով՝ ՔԴՕ 136-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանվել է, որ հայցը մասնակիորեն բավարարվելու դեպքում դատարանը, ելնելով գործի հանգամանքներից, պետք է լուծի հայցի ապահովման միջոցներն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն վերացնելու հարցը:

Գործի վարույթը կարճելու կամ հայցն առանց քննության թողնելու դեպքերում հայցի ապահովման միջոցները պահպանվում են մինչև համապատասխան դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելը:

Վերը նշված բոլոր դեպքերում եզրափակիչ դատական ակտում, ի թիվս այլ հարցերի, դատարանը պետք է եզրահանգումներ կատարի կիրառված հայցի ապահովման միջոցները պահպանելու կամ վերացնելու մասին (ՔԴՕ 192 հոդվ., մաս 5, կետ 3, 181 հոդվ., մաս 1, 183 հոդվ., մաս 3): Ընդ որում՝ այդ հարցում դատարանի թերացումը կարող է վերացվել նույն դատարանի կողմից գործին մասնակցող անձի միջնորդությամբ կամ իր նախաձեռնությամբ լրացուցիչ վճիռ (որոշում) կայացնելու միջոցով (ՔԴՕ 196 հոդվ., մաս 1, կետ 4, մաս 10)⁴¹:

Հարկ է նկատի ունենալ, որ հայցը մերժելու, այն մասնակիորեն բավարարվելու, գործի վարույթը կարճելու կամ հայցն առանց քննության թողնելու մասին եզրափակիչ դատական ակտ կայացվելն ինքնաբերաբար չի հանգեցնում կիրառված հայցի ապահովման միջոցի լրիվ կամ մասնակի վերացման: Կիրառված ապահովման միջոցը վերացնելու անվերապահ պայմանը կայացված եզրափակիչ դատական ակտի ուժի մեջ մտնելն է: Հետևաբար, եթե մինչև համապատասխան եզրափակիչ դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելու ժամկետի ավարտը դրա դեմ բերվում է վերաքննիչ բողոք, գործով կիրառված հայցի ապահովման միջոցը պահպանվում է:

Հայցի ապահովման կապակցությամբ գործին մասնակցող անձանց շահեր պաշտպանության դատավարական միջոցները

Հայցի ապահովման միջոցներ կիրառելը կարող է սահմանափակել այն անձի իրավունքները, որի նկատմամբ այդ միջոցները կիրառվել են, ստեղծել նրա համար որոշակի անհարմարություններ, վտանգել նրա օրինական շահերը կամ առաջացնել անհարկի գույքային վնաս: Բացի այդ՝ գործը հարուցելուց հետո կարող է ստեղծվել այնպիսի իրավիճակ, երբ կիրառված հայցի ապահովման միջոցներն այլևս չեն բխում հայցվորի շահերից կամ հանգամանքների բերումով դարձել են ոչ պիտանի: Ուստի օրենսդիրը նախատեսել է հայցի ապահովման կապակցությամբ գործին մասնակցող անձանց շահերի

⁴¹Հատկանշական է, որ ի տարբերություն այլ հիմքերով լրացուցիչ վճիռ (որոշում) կայացնելու դեպքերի՝ հայցի ապահովման միջոցները վերացնելու հարցը դատարանը լուծում է առանց դատական նիստ հրավիրելու:

պաշտպանության մի շարք դատավարական միջոցներ:

Այդպիսիք են՝ հայցի ապահովման մեկ միջոցի փոխարինումը մեկ այլ միջոցով, հայցի ապահովման միջոցի ձևափոխումը, հայցի ապահովման միջոցի վերացումը, հակընդդեմ ապահովումը, հայցի ապահովման և հայցի նախնական ապահովման հետ կապված վնասների հատուցումը, ինչպես նաև հայցի ապահովման հետ կապված որոշ միջանկյալ դատական ակտերի բողոքարկումը:

Օրենքը թույլատրում է գործին մասնակցող անձի միջնորդությամբ հայցի ապահովման կիրառված միջոցը փոխարինել մեկ այլ միջոցով կամ ձևափոխել այն: Հարկ է նկատի ունենալ, որ հայցի ապահովման միջոցի փոխարինումը ենթադրում է սկզբնապես կիրառված մեկ միջոցի փոխարեն օրենքով նախատեսված մեկ այլ միջոցի կիրառում: Հայցի ապահովման կիրառված միջոցի փոխարինում է տեղի ունենում մեկ այլ միջոցով, օրինակ, այն դեպքում, երբ քաղաքաշինության մարմիններին ուղղված շինարարության թույլտվություն տալու արգելքը (ՔԴՕ 129 հոդվ., մաս 1, կետ 3) փոխարինվում է պատասխանողին ուղղված վիճելի շինարարական աշխատանքները շարունակելու արգելքով (ՔԴՕ 129 հոդվ., մաս 1, կետ 2) կամ երեխային հայցվորի խնամքին հանձնելուն պարտավորեցնելը (ՔԴՕ 129 հոդվ., մաս 1, կետ 4) փոխարինվում է հայցվորի համար երեխայի տեսակցության ժամեր սահմանելով (ՔԴՕ 129 հոդվ., մաս 1, կետ 7) և այլն: Ուշագրավ է, որ հայցի ապահովման կիրառված միջոցը մեկ այլ միջոցով փոխարինելիս համապատասխան միջոցի ընտրությունը կատարվում է ՔԴՕ 129-րդ հոդվածով կամ օրենքով նախատեսված այլ միջոցների կազմից՝ պահպանելով ապահովման միջոցի համարժեքության սկզբունքը:

Նույն սկզբունքի պահպանմամբ էլ կատարվում է հայցի ապահովման միջոցի ձևափոխումը: Վերջինս դատավարական գործողություն է, որի արդյունքում միննույն ապահովման միջոցի շրջանակներում դատարանը սահմանում է հայցի ապահովման՝ սկզբնականից որոշակիորեն տարբերվող եղանակ: Հայցի ապահովման կիրառված միջոցի (դրա չափի, բնույթի, բովանդակության) ձևափոխում է տեղի ունենում, օրինակ, այն դեպքում, երբ հայցապահանջի նվազեցման կամ ավելացման արդյունքում փոփոխվում է պատասխանողի գույքի վրա դրված արգելանքի չափը (ՔԴՕ 129 հոդվ., մաս 1, կետ 1) կամ փոփոխվում են երեխայի տեսակցության համար սահմանված ժամերը կամ վճարման ենթակա ապրուստի միջոցների չափը (ՔԴՕ 129 հոդվ., մաս 1, կետ 7): Ի տարբերություն հայցի ապահովման միջոցը մեկ այլ միջոցով փոխարինելու՝ հայցի ապահովման միջոցը ձևափոխելիս դատարանը նախապես կիրառված միջոցի փոխարեն օրենքով նախատեսված այլ միջոց չի կիրառում, այլ որոշակի փոփոխությունների է ենթարկում արդեն կիրառված ապահովման միջոցը՝ այն համապատասխանեցնելով համարժեքության սկզբունքին (դարձնելով պիտանի, անհրաժեշտ և չափավոր):

Հարկ է նկատի ունենալ, որ հայցի ապահովման մեկ միջոցը մեկ այլ միջոցով փոխարինելը կամ ձևափոխելը զուտ դատավարական գործողություններ են, որոնք կատարվում են բացառապես դատարանի որոշմամբ: Այս առումով այդպիսի փոխարինում կամ ձևափոխում տեղի չի ունենում հայցի ապահովման որոշման հարկադիր կատարման ընթացքում հարկադիր կատարողի կողմից կայացվող այն որոշումներով, որոնցով, օրինակ, պարտապանի միջնորդությամբ արգելանքը հանվում է դրամական միջոցներ չհամարվող գույքից և դրվում է պարտապանի անունով բացված բանկային հաշվին մուտքագրված դրամական միջոցների վրա, կամ պարտապանի բանկային հաշվի վրա դրված արգելանքը հանվում է հարկադիր կատարման դեպոզիտ հաշվին հայցագնի չափով գումար մուծելու հիմքով, կամ պարտապանին պատկանող անշարժ գույքն արգելանքից հանվում է, փոխարենն արգելանք է դրվում նրան պատկանող շարժական գույքի վրա (ԴԱՀԿ մասին օրենքի 44.3 հոդվ.): Բոլոր նշված գործողությունները կատարվում են օրենքով նախատեսված մեկ կոնկրետ ապահովման միջոց («հայ-

ցագնի չափով պատասխանողին պատկանող գույքի վրա արգելանք դնելը») կիրառելու մասին որոշման կատարման կապակցությամբ՝ որևէ կերպ չազդելով դատարանի կողմից կիրառված հայցի ապահովման միջոցի չափի, բնույթի կամ բովանդակության վրա:

Հայցի ապահովման մեկ միջոցը մեկ այլ միջոցով փոխարինելու կամ այն ձևափոխելու հարցը քննվում է դատական նիստում, որի արդյունքներով դատական ակտը պետք է կայացվի միջնորդությունն ստանալուց հետո՝ 15-օրյա ժամկետում (ՔԴՕ 133 հոդվ., մաս 2, 134 հոդվ. , մաս 3): Հայցի ապահովման մեկ միջոցը մեկ այլ միջոցով փոխարինելու կամ այն ձևափոխելու մասին դատարանի որոշումը կատարվում է ընդհանուր կարգով:

Հայցի ապահովման միջոցի վերացումը այն անձի շահերի պաշտպանության դատավարական միջոց է, որի նկատմամբ կիրառվել է համապատասխան ապահովման միջոցը:

ՔԴՕ 134 հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գործի քննության ընթացքում հայցի ապահովման միջոցի վերացումը կարող է իրականացվել գործին մասնակցող անձի միջնորդությամբ, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում նաև դատարանի նախաձեռնությամբ:

Հայցի ապահովման կիրառված միջոցը լրիվ կամ մասնակիորեն վերացնելու հիմքերը նախատեսված են ՔԴՕ 134-րդ հոդվածի 2-րդ մասով: Այդպիսիք են՝

- 1) հայցի ապահովման միջոց կիրառելու հիմքի բացակայությունը,
- 2) հայցի ապահովման միջոցը լրիվ կամ մասնակի վերացնելու վերաբերյալ գործին մասնակցող այն անձի գրավոր համաձայնությունը, որի միջնորդությամբ կիրառվել է հայցի ապահովման միջոց,
- 3) օրենքով ուղղակիորեն նախատեսված այլ դեպքերում:

Հաշվի առնելով այն իրողությունը, որ հայցի ապահովման կիրառված միջոցի վերացման արդյունքում կարող է վնաս պատճառվել այն անձին, հոգուտ որի կիրառվել է հայցի ապահովումը, իսկ նրա իրավունքների դատական պաշտպանությունն էլ դառնալ երևութական, քանի որ նշված դատավարական գործողության կատարման արդյունքում ըստ էության վերանում է հայտարարված նյութաիրավական պահանջն ապագայում իրացնելու իրական հնարավորությունը, դատարանի նախաձեռնությամբ հայցի ապահովումը վերացնելու հնարավորությունն օրենսդրի կողմից խիստ սահմանափակվել է: Մասնավորապես սահմանվել է, որ հայցի ապահովման միջոցը դատարանի նախաձեռնությամբ կարող է վերացվել բացառապես օրենքով նախատեսված դեպքերում: Նման դեպքեր նախատեսված են 136-րդ հոդվածի 2-3-րդ մասերով, 181-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 183-րդ հոդվածի 3-րդ մասով: Բոլոր այլ դեպքերում հայցի ապահովումը վերացնելու հարցը տնօրինչականության սկզբունքի ուժով կարող է քննարկման առարկա դառնալ բացառապես գործին մասնակցող անձի միջնորդությամբ: Ընդ որում՝ նման միջնորդությամբ կարող է հանդես գալ ինչպես այն անձը, որի նկատմամբ կիրառվել է հայցի ապահովման միջոց (երբ գտնում է, որ բացակայում է հայցն ապահովելու անհրաժեշտությունը), այնպես էլ այն անձը, հոգուտ որի կիրառվել է համապատասխան ապահովման միջոցը (երբ գտնում է, որ կիրառված միջոցն այլևս չի բխում իր շահերից կամ հանգամանքների բերումով այլևս անհրաժեշտ չէ):

Միևնույն ժամանակ հարկ է նկատի ունենալ, որ հայցը բավարարելու մասին վճիռ կայացվելու դեպքում հայցի ապահովման միջոցը դատարանի որոշմամբ կարող է վերացվել բացառապես հայցի ապահովում պահանջած անձի միջնորդությամբ (ՔԴՕ 136 հոդվ., մաս 1): Քանի որ նման վճռահատության արդյունքում հայցի ապահովման միջոցը պահպանվում է մինչև վճռի կատարումը, օրենսդիրը, ըստ էության, բացառել է դատավարության տվյալ փուլում հայցի ապահովումը վերացնելու միջնորդությամբ դատարանին դիմելու այլ անձանց հնարավորությունը:

Նկատի ունենալով հայցի ապահովման միջոցը վերացնելու հիմքերի առանձնահատկությունները՝ օրենսդիրը սահմանել է հայցի ապահովման միջոցը վերացնելու տարբերակված դատավարական

կարգեր:

Բոլոր այն դեպքերում, երբ առկա է հայցի ապահովման միջոցը լրիվ կամ մասնակի վերացնելու վերաբերյալ գործին մասնակցող անձանց համաձայնությունը կամ հայցի ապահովումն օրենքի ուժով ենթակա է վերացման դատարանի նախաձեռնությամբ, ՔԴՕ 134-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն, հարցը լուծում է առանց դատական նիստ հրավիրելու: Ընդ որում՝ նշված դեպքերում հայցի ապահովման միջոցը վերացնելու մասին միջնորդությունը դատարանը պետք է քննի և լուծի այն ստանալու օրվանից եռօրյա ժամկետում:

Եթե գործին մասնակցող անձը ներկայացրել է հայցի ապահովման միջոցը վերացնելու մասին միջնորդություն այն պատճառաբանությամբ, որ բացակայում են հայցի ապահովման միջոց կիրառելու հիմքերը, այդպիսի միջնորդությունը կարող է քննվել բացառապես դատական նիստում՝ ապահովելով կողմերի մրցակցային իրավունքների իրացման լիարժեք հնարավորությունը: Միջնորդության քննության արդյունքներով դատական ակտը պետք է կայացվի միջնորդությունը ստանալուց հետո՝ 15-օրյա ժամկետում:

Հակընդդեմ ապահովման ինստիտուտն ուղղված է գործին մասնակցող այն անձի շահերի պաշտպանությանը, որի դեմ կիրառվել է հայցի ապահովման միջոց: Եթե հայցի ապահովման ինստիտուտը հանդես է գալիս որպես հայցվորի շահերի պաշտպանության դատավարական միջոց, ապա հակընդդեմ ապահովումը կոչված է հավասարակշռելու պատասխանողի՝ հայցի դեմ արդյունավետ պաշտպանվելու հնարավորությունը:

Եվրոպական մի շարք երկրների քաղաքացիական դատավարության օրենսդրություններ հայցի ապահովման միջոցներ կիրառելու կարևոր նախապայման են համարում ոչ միայն հայցի ապահովման հիմքերի առկայությունը, այլ նաև այդպիսի միջնորդությամբ հանդես եկող անձի կողմից «երաշխիքային գրավի» տրամադրումը, որի հաշվին կարող են հատուցվել հայցի ապահովման արդյունքում պատասխանողին պատճառված հնարավոր վնասներն այն դեպքերում, երբ ներկայացված հայցը վերջնականապես մերժվում է:

ՔԴՕ-ն նման իմպերատիվ պահանջ սահմանել է բացառապես հայցի նախնական ապահովման միջնորդություն ներկայացնող անձանց համար (այդ մասին մանրամասն կխոսվի հաջորդ պարագրաֆում): Միևնույն ժամանակ, հաշվի առնելով այն իրողությունը, որ հայցի ապահովման միջոցների կիրառման արդյունքում դատարանի որոշմամբ սահմանված սահմանափակումների, արգելքների կամ հրամայականների հասցեատերը, որի «մեղավորությունը» դատավարության տվյալ փուլում դեռևս չի հաստատվել, կարող է կրել շոշափելի գույքային վնասներ, օրենսդիրը նախատեսել է նման վնասները հատուցելու պահանջով գործը քննած դատարան հայց ներկայացնելու վերջինիս իրավունքը (ՔԴՕ 138 հոդվ.), իսկ դրա արդյունավետ դատական պաշտպանությունը երաշխավորելու նպատակով սահմանել է, որ գործին մասնակցող անձը, ում դեմ կիրառվել է հայցի ապահովման միջոց, կարող է նույն վարույթի ընթացքում միջնորդություն ներկայացնել իր հնարավոր վնասների հատուցման համար հայցի ապահովման միջնորդություն ներկայացրած գործին մասնակցող անձից դրամական ապահովում (հակընդդեմ ապահովում) պահանջելու վերաբերյալ (ՔԴՕ 135 հոդվ., մաս 1):

Ըստ ՔԴՕ 135-րդ հոդվածի 5-րդ մասի՝ հակընդդեմ ապահովման միջնորդությունը բավարարվելու դեպքում հայցի ապահովման միջնորդություն ներկայացրած գործին մասնակցող անձը պարտավոր է հակընդդեմ ապահովման գումարը փոխանցել դատարանի դեպոզիտ այդ մասին որոշումը ստանալու օրվանից եռօրյա ժամկետում և դատարանին ներկայացնել փոխանցման փաստը հավաստող ապացույց: Հակընդդեմ ապահովման գումարը վճարելու պարտականությունը չկատարելու կամ դրա վճար-

ման փաստը հավաստող ապացույցը դատարան չներկայացնելու դեպքում դատարանը գործին մասնակցող անձի միջնորդությամբ առանց դատական նիստ հրավիրելու եռօրյա ժամկետում որոշում է կայացնում հայցի ապահովման միջոցը վերացնելու մասին (ՔԴՕ 135 հոդվ., մաս 6):

Հակընդդեմ ապահովում պահանջելու վերաբերյալ միջնորդությունը կարող է ներկայացվել ինչպես գործը դատաքննության նախապատրաստելու, այնպես էլ գործի դատաքննության ընթացքում: Բոլոր դեպքերում այն ենթակա է քննության և լուծման դատական նիստում, միջնորդությունը ստանալուց հետո՝ 15-օրյա ժամկետում:

Հակընդդեմ ապահովում կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը քննելիս դատարանը պետք է գնահատման առարկա դարձնի միջնորդության հիմնավորվածությունը, այդ թվում՝ հայցի ապահովման տվյալ միջոցի կիրառման արդյունքում վնասներ կրելու հավանականությունը և հնարավոր վնասի չափը: Բնականաբար, նշված փաստերի գնահատումը կարող է իրականացվել դատական նիստում՝ դրանք հիմնավորվող ապացույցների հետազոտման հիման վրա:

Օրենքը կարգավորել է նաև հակընդդեմ ապահովման գումարն այն տրամադրած անձին վերադարձնելու հիմքերն ու կարգը (ՔԴՕ 135 հոդվ., մմ. 7-9): Մասնավորապես սահմանվել է, որ հայցն ամբողջությամբ բավարարելու մասին դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո դատարանը հակընդդեմ ապահովում տրամադրած անձի միջնորդության հիման վրա որոշում է կայացնում հակընդդեմ ապահովման գումարը նրան վերադարձնելու մասին:

Հայցը մասնակի կամ ամբողջությամբ մերժելու, գործի վարույթը կարճելու կամ հայցն առանց քննության թողնելու մասին դատական ակտ կայացվելու դեպքում հակընդդեմ ապահովումը պահպանվում է, սակայն օրենքը հնարավորություն է տալիս հակընդդեմ ապահովում տրամադրած անձին դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելու օրվանից մեկ ամիսը լրանալուց հետո դիմել դատարան՝ հակընդդեմ ապահովման գումարը վերադարձնելու միջնորդությամբ, եթե սահմանված ժամկետում չի ներկայացվել հայցի ապահովման հետ կապված վնասների հատուցման հայց: Ուշագրավ է, որ քննարկվող դեպքերում հակընդդեմ ապահովումը կարող է վերադարձվել բացառապես այն տրամադրած անձի միջնորդությամբ: Նման միջնորդություն չներկայացվելու պարագայում հակընդդեմ ապահովումը պահպանվում է, չի կարող վերացվել դատարանի նախաձեռնությամբ և հանդես է գալիս որպես հայցի ապահովման հետ կապված վնասների հատուցման հնարավոր պահանջի ապահովում: Իսկ այն դեպքերում, երբ հակընդդեմ ապահովում տրամադրած անձի միջնորդությունը ներկայացվում է հայցի ապահովման հետ կապված վնասների հատուցման հայցը ներկայացնելուց հետո, այն ենթակա է բավարարման՝ ներկայացված հայցադիմումում նշված հայցագինը գերազանցող գումարի մասով:

Հայցի ապահովման հետ կապված վնասների հատուցումը ևս այն անձի շահերի պաշտպանության դատավարական միջոց է, որի նկատմամբ կիրառվել է համապատասխան ապահովման միջոցը:

ՔԴՕ 138-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գործին մասնակցող անձը կամ այլ անձը, ում դեմ կիրառվել է հայցի ապահովման միջոց, իրավունք ունի հայցադիմում ներկայացնել նույն դատարան՝ ընդդեմ հայցի ապահովման միջոց պահանջած գործին մասնակցող անձի՝ հայցի ապահովմամբ իրեն պատճառված վնասները հատուցելու պահանջով, եթե դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով ներկայացված հայցը մասնակի կամ ամբողջությամբ մերժվել է, թողնվել է առանց քննության կամ գործի վարույթը կարճվել է այն հիմքով, որ առկա չեն հայց հարուցելու իրավունքի նախադրյալները կամ հայցվորը հրաժարվել է պահանջից:

Հարկ է նկատի ունենալ, որ հայցի ապահովմամբ պատճառված վնասի հատուցման դեպքում, ի տարբերություն վնասի հատուցման ընդհանուր պայմանների, վնաս պատճառող արարքի անօրինական լինելու պայմանը ենթակա չէ քննարկման, քանի որ պատճառված վնասը հետևանք է դատական

ակտի կատարման: Այս առումով պետք է արձանագրել, որ հայցի ապահովմամբ պատճառված վնասի հատուցման ինստիտուտը համակարգային կապի մեջ է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1058-րդ հոդվածի 3-րդ մասի հետ, ըստ որի՝ օրինաչափ գործողություններով պատճառված վնասը հատուցվում է օրենքով նախատեսված դեպքերում:

Հայցի ապահովման կապակցությամբ գործին մասնակցող անձանց շահերի պաշտպանության դատավարական կարևոր միջոցներից է հայցի ապահովման հետ կապված որոշ դատական ակտերի բողոքարկումը:

ՔԴՕ-ը բողոքարկելի միջանկյալ դատական ակտերի թվին է դասել՝

1) հայցի ապահովման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը մերժելու,
2) հայցի ապահովման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը մասնակի բավարարելու (ՔԴՕ 131 հոդվ., մաս 6),

3) հայցի ապահովման միջոցն այն կիրառելու հիմքերի բացակայության պատճառաբանությամբ լրիվ կամ մասնակի վերացնելու (ՔԴՕ 134 հոդվ., մաս 6),

4) հակընդդեմ ապահովում պահանջելու վերաբերյալ միջնորդությունը մերժելու (ՔԴՕ 135 հոդվ., մաս 4) մասին որոշումները:

Ուշագրավ է, որ բողոքարկման հնարավորություն նախատեսվել է հայցի ապահովման կապակցությամբ դատարանի կայացրած այն որոշումների համար, որոնց արդյունքում էական վտանգի տակ կարող է հայտնվել գործի քննության արդյունքում կայացվելիք եզրափակիչ դատական ակտի կատարումը կամ անդառնալի վնաս պատճառվել միջնորդությունը ներկայացրած անձին, և նա չունի իր շահերի պաշտպանության այլընտրանք: Որպես հետևանք՝ օրենսդիրը չի սահմանել, օրինակ, հայցի ապահովման միջոց կիրառելու մասին դատարանի որոշումը բողոքարկելու հնարավորություն՝ փոխարենը նախատեսելով հայցի ապահովման արդյունքում հնարավոր վնասներ կրող գործին մասնակցող կամ չմասնակցող անձի շահերի պաշտպանության այլ դատավարական միջոցներ (հայցի ապահովման միջոցի վերացում, փոխարինում այլ միջոցով, ձևափոխում, հակընդդեմ ապահովում, վնասների հատուցում):

Հայցի նախնական ապահովումը

Հասկացությունը և նշանակությունը: ՔԴՕ 137-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ առաջին աստիճանի դատարանն անձի դիմումով կարող է կիրառել հայցի նախնական ապահովման միջոցներ, որոնք ուղղված են դիմողի կողմից հարուցվելիք հայցի ապահովմանը:

Հայցի նախնական ապահովման ինստիտուտը գործող ՔԴՕ-ի նորություններից է: Այն կիրառելի է բոլոր այն դեպքերում, երբ իր իրավունքների դատական պաշտպանության դիմելու մտադրություն ունեցող անձն ինչ-ինչ պատճառներով զրկված է տվյալ պահին հայցադիմում ներկայացնելու փաստական կան իրավական հնարավորությունից և հիմքեր ունի ենթադրելու, որ իր պահանջի նախնական ապահովման միջոցներ չձեռնարկելը կարող է անհնարին դարձնել կամ դժվարացնել ապագայում կայացվելիք դատական ակտի կատարումը, հանգեցնել վեճի առարկա հանդիսացող գույքի փաստացի կամ իրավական վիճակի փոփոխության կամ էական վնաս հասցնել միջնորդություն ներկայացնող անձին:

Հայցադիմում ներկայացնելու անհնարինությունը կարող է բազմաբնույթ փաստական հանգամանքների հետևանք լինել (ժամանակի սղություն, փաստաբանի հետ պայմանագիր կնքելու կամ ապացույցներ հավաքելու անհրաժեշտություն և այլն): Ինչ վերաբերում է հայցադիմում ներկայացնելու

իրավական անհնարինությանը, ապա որպես այդպիսին հարկ է դիտարկել ՔԴՕ-ի 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասի ձևակերպված դրույթը, համաձայն որի՝ այն դեպքերում, երբ օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված է մինչև դատարան դիմելը կողմերի միջև առկա վեճի կարգավորման արտադատական կարգ, վեճը կարող է հանձնվել առաջին ատյանի դատարանի քննությանն այն արտադատական կարգով լուծելուն ուղղված օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված գործողությունները ձեռնարկելու օրվանից երեսուն օրացուցային օր հետո, եթե այլ կարգ կամ ժամկետ սահմանված չէ օրենքով կամ պայմանագրով: Ուշագրավ է, որ ՔԴՕ 127-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետը նախատեսում է դատարանի պարտականությունը վերադարձնելու հայցադիմումն այն դեպքերում, երբ հայցվորը չի պահպանել մինչև դատարան դիմելը կողմերի միջև առկա վեճի կարգավորման օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված արտադատական կարգը:

Նման կարգավորման պայմաններում նախնական ապահովման ինստիտուտի նշանակությունն էապես մեծանում է՝ նկատի ունենալով այն իրողությունը, որ նախնական պաշտպանական միջոցներ կիրառելու հնարավորության բացակայության պայմաններում, օրինակ, սկսված հաշտարարական գործընթացի մասին իրազեկված կամ պահանջատիրող նախապահանջը ստացած պարտապանը նախքան իրավատիրոջ (պարտատիրոջ) կողմից դատարան դիմելը կարող է կատարել այնպիսի գործողություններ, որոնք լուրջ կասկածի տակ կդնեն վեճը դատական կարգով ըստ էության լուծող ապագա դատական ակտի կատարումը (օրինակ՝ օտարել իրեն պատկանող գույքը, թաքցնել դրամական միջոցները և այլն):

Նախնական ապահովման ինստիտուտը թույլ է տալիս չեզոքացնել նման ռիսկերը, կոնկրետ միջոցներով ապահովել պահանջի իրավունքը, որից հետո միայն ձեռնարկել վեճն արտադատական կարգով լուծելուն ուղղված օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված գործողություններ՝ պարտավոր անձին զրկելով այնպիսի գործողություններ կատարելու հնարավորությունից, որոնք կարող են անհնարին դարձնել կամ դժվարացնել ապագայում կայացվելիք դատական ակտի կատարումը, հանգեցնել վեճի առարկա հանդիսացող գույքի փաստացի կամ իրավական վիճակի փոփոխության կամ էական վնաս հասցնել միջնորդություն ներկայացնող անձին:

Միևնույն ժամանակ հայցի նախնական ապահովման ինստիտուտը բավականին լուրջ նշանակություն ունի քաղաքացիական վեճերն արտադատական կարգով լուծելուն խթանելու և արտադատական կարգով լուծման հավանականություն պարունակող վեճերով դատարաններին չծանրաբեռնելու առումով: Քննարկվող ինստիտուտը կիրառող երկրների փորձը ցույց է տալիս, որ նախնական պաշտպանական միջոցների կիրառումն էապես բարձրացնում է արտադատական կարգով վեճերի լուծման գրեթե բոլոր ընթացակարգերի արդյունավետությունը:

Դատավարական կարգը: Ըստ ՔԴՕ 137-րդ հոդվածի 2-րդ մասի՝ հայցի նախնական ապահովման միջոցների կիրառումն իրականացվում է հայցի ապահովման ընդհանուր կանոններով, այն հատուկ կանոնների (առանձնահատկությունների) հաշվառմամբ, որոնք սահմանված են հայցի նախնական ապահովման համար: Նշված առանձնահատկությունները վերաբերում են հայցի նախնական ապահովման միջոցներ կիրառելու վերաբերյալ հարցի ընդդատությանը, դիմումին և դրան կցվող փաստաթղթերին ներկայացվող պահանջներին, դիմումի քննության ժամկետներին, հայցի նախնական ապահովման միջոցներ կիրառելու մասին դատարանի որոշումն ստանալուց հետո դիմողի կողմից կատարման ենթակա գործողություններին, դրանք կատարելու կամ չկատարելու հետևանքներին:

ՔԴՕ 137-րդ հոդվածի 3-րդ մասը հայցի նախնական ապահովման միջոցներ կիրառելու վերաբերյալ դիմումների համար սահմանում է ընդդատության հատուկ կանոն, այն է՝ դիմումը ներկայացվում է դիմողի հաշվառման (գտնվելու) վայրի դատարան:

Ի լրումն հայցի ապահովման միջոցներ կիրառելու վերաբերյալ դիմումին ներկայացվող պահանջների՝ ՔԴՕ 137-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է, որ հայցի նախնական ապահովման միջոցներ կիրառելու վերաբերյալ դիմումում պետք է նշվեն՝

- 1) դատարանի անվանումը, որին ներկայացվում է դիմումը,
- 2) դիմողի անունը (անվանումը), հաշվառման (գտնվելու) վայրի հասցեն, ծանուցման հասցեն (եթե այն տարբերվում է հաշվառման (գտնվելու) վայրի հասցեից), դիմող քաղաքացու անձնագրային տվյալները, դիմող իրավաբանական անձի պետական գրանցման համարը, նրա ներկայացուցչի անունը, անձնագրային տվյալները, իսկ եթե հայցը ներկայացվել է դրա իրավունքն ունեցող պաշտոնատար անձի կողմից, նաև այդ անձի անունը, պաշտոնը,
- 3) պարտապանի անունը (անվանումը), հաշվառման (գտնվելու) վայրի հասցեն,
- 4) հարուցվելիք հայցի առարկան, որի կապակցությամբ պետք է կիրառվի հայցի նախնական ապահովում,
- 5) տվյալ պահին հայցադիմում ներկայացնելու անհնարինության մասին հիմնավորումներ,
- 6) դիմումին կից ներկայացվող փաստաթղթերի ցանկը:

Հայցի նախնական ապահովման միջոցներ կիրառելու վերաբերյալ դիմումին կցվում են՝

- 1) դիմողի անձը կամ պետական գրանցման փաստը հաստատող փաստաթղթի պատճենը,
- 2) օրենքով սահմանված կարգով և չափով պետական տուրքը վճարած լինելու փաստը հավաստող փաստաթղթի բնօրինակը կամ համապատասխան գանձապետական հաշվին փոխանցումը հավաստող համապատասխան ծածկագիրը՝ տրամադրված վճարահաշվարկային կազմակերպության կողմից, կամ օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ պետական տուրքի վճարման արտոնություն տրամադրելու վերաբերյալ միջնորդությունը,
- 3) դիմումում որպես պարտապան նշված անձի նկատմամբ դիմողի պահանջի իրավունքը հավաստող փաստաթղթերը,
- 4) տվյալ պահին հայցադիմում ներկայացնելու անհնարինության վերաբերյալ ապացույցներ,
- 5) հարուցվելիք հայցի հայցագնի, իսկ ոչ դրամական պահանջների դեպքում՝ նվազագույն աշխատավարձի առնվազն 500-ապատիկի չափով պարտապանի հնարավոր վնասների հատուցումն ապահովող գումարը դատարանի դեպոզիտ վճարելու փաստը հավաստող փաստաթուղթը (ՔԴՕ 137 հոդվ., մաս 5):

Դատարանը հայցի նախնական ապահովման միջոց կիրառելու մասին դիմումը քննում է առանց դատական նիստ հրավիրելու այն ստանալուց հետո՝ եռօրյա ժամկետում:

Եթե հայցի նախնական ապահովման միջոցներ կիրառելու վերաբերյալ դիմումը կամ դրան կից ներկայացված փաստաթղթերը չեն բավարարում ներկայացվող պահանջները կամ դատարանը գտնում է, որ պետական տուրքի վճարման արտոնություն տրամադրելու վերաբերյալ դիմողի միջնորդությունը ենթակա է մերժման, դիմումը՝ կից փաստաթղթերի հետ մեկտեղ դատարանի որոշմամբ վերադարձվում են այն ներկայացնող անձին (ՔԴՕ 137 հոդվ., մաս 7), որը գրկված չէ նշված թերությունները վերացնելուց հետո այն կրկին դատարան ներկայացնելու հնարավորությունից:

Եթե հայցի նախնական ապահովման միջոցներ կիրառելու վերաբերյալ դիմումը և դրան կից փաստաթղթերը բավարարում են ներկայացվող պահանջները, և դատարանը գալիս է եզրահանգման, որ այն հիմնավոր է (առկա է հայցի ապահովման հիմքը, հայցվող ապահովման միջոցը համապատասխանում է համաչափության պահանջներին), կայացվում է որոշում՝ հայցի նախնական ապահովման միջոցներ կիրառելու վերաբերյալ:

ՔԴՕ 137-րդ հոդվածի և հայցի ապահովման ինստիտուտի համադրված վերլուծությունից բխում է, որ դատարանն ընդհանուր կանոնի ուժով կարող է հայցի նախնական ապահովման վերաբերյալ միջնորդությունը բավարարել մասնակիորեն, եթե այն չի համապատասխանում համաչափության պահանջին, կամ մերժել՝ ապագայում հարուցվելիք հայցի ապահովման վկայակոչված հիմքի բացակայության պատճառաբանությամբ:

Հայցի նախնական ապահովման վերաբերյալ կանոնները սահմանում են հայցի նախնական ապահովման միջոցներ կիրառելու մասին դիմումը լրիվ կամ մասնակիորեն բավարարելու դեպքում դիմողի կողմից կատարման ենթակա գործողությունների շրջանակը, դրանք չկատարելու և կատարելու դատավարական հետևանքները:

Մասնավորապես սահմանվում է, որ այն դեպքերում, երբ օրենքով կամ կողմերի միջև կնքված պայմանագրով նախատեսված է մինչև դատարան դիմելը կողմերի միջև առկա վեճը կարգավորելու արտադատական կարգ, դիմողը պարտավոր է կատարել հետևյալ գործողությունները:

Առաջին՝ հայցի նախնական ապահովման միջոցներ կիրառելու մասին դատարանի որոշումն ստանալու օրվանից մեկշաբաթյա ժամկետում դիմողը պետք է կատարի վեճն արտադատական կարգով կարգավորելուն ուղղված օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված գործողությունները (օրինակ՝ սկսի հաշտարարության գործընթաց, ներկայացնի նախապահանջ և այլն)՝ դրանք կատարելու փաստը հաստատող ապացույցներ ներկայացնելով դատարանին:

Երկրորդ՝ վեճն արտադատական կարգով լուծելու համար օրենքով կամ պայմանագրով սահմանված ժամկետը լրանալուց հետո՝ մեկշաբաթյա ժամկետում դիմողը պետք է հայցադիմում ներկայացնի դատարան՝ հայցի նախնական ապահովման միջոցներ կիրառելու վերաբերյալ դիմումում նշված անձի դեմ և պահանջով:

Եթե հայցի նախնական ապահովման միջոցները կիրառվել են այնպիսի պայմաններում, երբ օրենքով կամ կողմերի միջև կնքված պայմանագրով նախատեսված չէ մինչև դատարան դիմելը կողմերի միջև առկա վեճը կարգավորելու արտադատական կարգ, հայցադիմումը պետք է ներկայացվի ոչ ուշ, քան երկշաբաթյա ժամկետում՝ սկսած այն օրվանից, երբ դիմողը ստացել է հայցի նախնական ապահովման միջոցներ կիրառելու մասին դատարանի որոշումը:

Վեճն արտադատական կարգով կարգավորելուն ուղղված օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված գործողությունները կատարելու փաստը հաստատող ապացույցները ներկայացնելու պարտականությունը չկատարելը, ինչպես նաև՝ սահմանված ժամկետում դիմումում նշված պահանջով ընդդեմ պարտապանի հայցադիմում չներկայացնելն օրենքը դիտարկում է որպես հայցի նախնական ապահովման միջոցները շահագրգիռ անձի դիմումով վերացնելու հիմք: Հայցի նախնական ապահովումը ենթակա է վերացման նաև այն դեպքերում, երբ պարտապանը ներկայացնում է դիմողի պահանջը կատարելու փաստը հաստատող գրավոր ապացույցներ (ՔԴՕ 137 հոդվ., մաս 11): Ընդ որում՝ օրենքն ուղղակիորեն սահմանում է, որ հայցի նախնական ապահովման միջոցները վերացնելու մասին դատարանի որոշումը ենթակա չէ բողոքարկման (ՔԴՕ 137 հոդվ., մաս 12):

Ուշագրավ է, որ հայցի նախնական ապահովման ինստիտուտի հնարավոր չարաշահումների դեմ պայքարելու և պարտապանի շահերի պաշտպանության նկատառումներից ելնելով՝ օրենքը վերջինիս համար սահմանել է հայցի նախնական ապահովմամբ պատճառված վնասների հատուցման պահանջով նույն դատարան դիմելու հնարավորություն նաև այն դեպքերում, երբ սահմանված ժամկետում չի ներկայացվել հայցադիմում այն պահանջով, որի կապակցությամբ կիրառվել է նախնական ապահովման միջոց (ՔԴՕ 138 հոդվ., մաս 2):

Ուշագրավ է, որ ՔԴՕ 137-րդ հոդվածի 14-րդ մասը հնարավոր է համարում նաև հայցի նախնական ապահովման մեկ միջոցի փոխարինումը մեկ այլ միջոցով, դրա ձևափոխումը, ինչպես նաև՝ հայցի հակընդդեմ ապահովման վերաբերյալ միջնորդությունների ներկայացումը, նախքան դիմողի կողմից սահմանված ժամկետում հայցադիմում ներկայացնելը: Նման միջնորդությունը պետք է քննվեն դատարանում ստանալու օրվանից 10-օրյա ժամկետում՝ ընդհանուր կանոնների պահպանմամբ:

Դիմողի կողմից սահմանված ժամկետում հայցադիմում ներկայացնելու դեպքում կիրառված հայցի նախնական ապահովման միջոցներն օրենքի ուժով գործում են որպես հայցի ապահովման միջոցներ:

ՀԱՄԱՌՈՏԱԳԻՐ

- Հայցի ապահովումը կոչված է ապահովելու դատական ակտի հետագա կիրառումը: ՄԻԵԴ նախադեպերով արդար դատաքննության իրավունքն իր մեջ ներառում է ոչ միայն վեճն ըստ

էության լուծող պատճառաբանված դատական ակտ կայացնելու, այլ նաև կայացված դատական ակտը կատարելուն ուղղված գործուն և արդյունավետ կառուցակարգեր կիրառելու անհրաժեշտություն:

- ՔԴՕ-ն, ըստ էության, կանխորոշում է այն անձանց շրջանակը, որոնց նախաձեռնությամբ քննարկվում է հայցն ապահովելու անհրաժեշտությունը: Օրենսդիրը բացառել է գործը քննող դատարանի նախաձեռնությամբ հայցի ապահովման միջոցներ կիրառելու հնարավորությունը, բացառությամբ երբ դատարանը գործը քննում է «ի պաշտոնե» (ընտանեկան գործեր և ՀՀ անօրինական տեղափոխված կամ ՀՀ-ում ապօրինի պահվող երեխայի վերադարձի վերաբերյալ հատուկ հայցային վարույթի գործեր):
- Հայցի ապահովման միջոց միջնորդում են կիրառել հայցվորը և վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող երրորդ անձինք, սակայն պատասխանողների միջնորդությամբ ևս որոշ դեպքերում կարող են կիրառել հայցի ապահովման միջոցներ:
- Հայցի ապահովման միջոցների շրջանակը ՔԴՕ-ով սահմանված չէ սպառիչ կերպով: Օրինակ, ընտանեկան գործերով կարող է կիրառվել ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 96-րդ հոդվածով սահմանված միջոցներ: Այլ օրենքներ ևս տալիս են նման հնարավորություն:
- Հայցի ապահովում կիրառել պետք է բավարարի ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախադեպերով ամրագրված սկզբունքներին: Հայցի ապահովման միջոցի քննարկման ընթացակարգը կախված է այն մարտավարությունից, որն ընտրել է այն ներկայացնողը: Ըստ այդմ, այն կարող է քննարկվել դատական նիստում կամ դրանց միջև ընկած ժամանակահատվածում:
- Կիրառված հայցի ապահովման միջոցը ձևափոխելը կամ մեկ այլ միջոցով փոխարինելը կոչված են պաշտպանելու գործին մասնակցող անձանց շահերը: Օրինակների հիման բացատրվում է, թե որ դեպքերում և ինչ ընթացակարգով կարող է հայցի ապահովման միջոցը փոխարինվել մեկ այլ միջոցով կամ ձևափոխվել:
- Հայցի նախնական ապահովման ժամանակ կարևոր է, որ դիմողը պահպանած լինի սկսված հաշտարարական գործընթացի մասին իրազեկված կամ պահանջատիրող նախապահանջը ստացած պարտապանը նախքան իրավատիրոջ (պարտատիրոջ) կողմից դատարան դիմելը կարող է կատարել այնպիսի գործողություններ, որոնք լուրջ կասկածի տակ կդնեն վեճը դատական կարգով ըստ էության լուծող ապագա դատական ակտի կատարումը (օրինակ՝ օտարել իրեն պատկանող գույքը, թաքցնել դրամական միջոցները և այլն):
- Հայցի նախնական ապահովման ինստիտուտը կոչված է բավականին լուրջ նշանակություն ունի քաղաքացիական վեճերն արտադատական կարգով լուծելուն խթանելու և արտադատական կարգով լուծման հավանականություն պարունակող վեճերով դատարաններին չծանրաբեռնելու առումով:

ՄՈՂՈՒԼ Գ / Պարզեցված ընթացակարգերը

Նախաբան

Դատաիրավական բարեփոխումներ մի քանի փուլ անցած Հայաստանի Հանրապետությունում արդարադատության մատչելիության և արդյունավետության հիմնախնդիրները դեռևս առավել արդիականներից են:

Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների հարգումն ու պաշտպանությունը հանրային իշխանության պարտականություններն են: Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք (Սահմանադրություն, 61 հոդվ., մաս 1): Ակնհայտ է, որ երկրի հիմնական օրենքի նման հրամայականների պայմաններում դատաիրավական համակարգի զարգացման ու կատարելագործման աշխատանքները պետք է կենտրոնացվեն քաղաքացիների, կազմակերպությունների իրավունքների և օրենքով պահպանվող շահերի պաշտպանությունն ապահովող նախկին ընթացակարգերի, ինստիտուտների և կառուցակարգերի կատարելագործման ու նորերի ստեղծման վրա:

Նախորդ ՔԴՕ⁴² կիրառման հարուստ փորձը ցույց տվեց, որ խախտված քաղաքացիական իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության նախատեսված դատավարական կառուցակարգերը ծանրաշարժ են, ժամանակատար ու ծախսատար, երբեմն էլ՝ թերի, ինչը հարուցում էր քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների դժգոհությունը, բացասաբար էր անդրադառնում դատարանների ծանրաբեռնվածության և դատական իշխանության հեղինակության վրա, կասկածի տակ էր դնում արդարադատության արդյունավետությունն ու որակը:

Դատական պրակտիկայի ամփոփումը, ինչպես նաև քաղաքացիական գործեր քննող դատավորների շրջանում անցկացված հարցումները թույլ են տալիս եզրակացնել, որ ողջամիտ ժամկետներում քաղաքացիական գործերի քննությանը խոչընդոտող կարևորագույն պատճառներից էր դատավարական օրենսդրությամբ նախատեսված քաղաքացիական գործերի քննության պարզեցված դատավարական ընթացակարգերի անկատարությունը:

Հարկ է նկատել, որ աշխարհի շատ երկրներ, բախվելով քաղաքացիական գործերի ծավալների կայուն դինամիկ աճի և, որպես հետևանք, նաև դատարանների գերծանրաբեռնվածության խնդիրներին, մշակել և ներդրել են դատավարական տարաբնույթ կառուցակարգեր, որոնք թույլ են տալիս կրճատել գործերի քննության տևողությունը, խնայել դատական համակարգի ռեսուրսները և նվազեցնել դատարանների բեռնվածությունը⁴³:

«Ավանդական» վարույթի հետ մեկտեղ պարզեցված և արագացված դատավարական ձևեր ներդնելու միտումը նկատվում է ոչ միայն ազգային մակարդակներում: Միջազգային կազմակերպությունները և անդրազգային կազմավորումները մշակել և ընդունել են մի շարք ակտեր, որոնք ևս հետապնդում են նշված նպատակը: Դրանցից պետք է նշել՝

- 1) Ամերիկյան իրավունքի ինստիտուտի (ԱԻԻ) կողմից 2004 թվականի մայիսին և Մասնավոր իրա-

⁴² Տե՛ս ՀՀՊՏ 1998.09.09/20(53), ՀՕ-247:

⁴³ Տե՛ս **Чуваева Е. В.**, Упрощение и ускорение процесса как способ обеспечения доступа к правосудию, https://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2015/data/7148/uid37283_report.pdf

վունքի միասնականացման միջազգային ինստիտուտի (ՄԻՄԻ) կողմից 2004 թվականի ապրիլին ընդունված «Անդրազգային քաղաքացիական դատավարության սկզբունքներ»-ը⁴⁴,

2) Եվրոպական Խորհրդարանի և Խորհրդի կողմից 2007 թ. հուլիսի 11-ին ընդունված թիվ 861/2007 կանոնակարգը՝ «Փոքր չափի պահանջների քննության մասին»⁴⁵,

3) Եվրոպական Խորհրդարանի և Խորհրդի կողմից 2006 թ. դեկտեմբերի 12-ին ընդունված թիվ 1896/2006 կանոնակարգը՝ «Վճարման եվրոպական կարգադրության մասին»⁴⁶,

4) Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի 14.05.1981 թ. թիվ R(81)7 հանձնարարականը՝ «Արդարադատության մատչելիությունն ապահովելու ուղիների մասին»⁴⁷,

5) Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի 28.02.1984 թ. թիվ R(84)5 հանձնարարականը՝ «Քաղաքացիական դատավարության՝ դատական համակարգի կատարելագործմանն ուղղված սկզբունքների մասին»⁴⁸:

Հաշվի առնելով շարադրվածը՝ ՀՀ նախագահի 30.06.2012 թ. թիվ ՆԿ-96-Ա կարգադրությամբ հաստատված ՀՀ իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների ռազմավարական ծրագրով⁴⁹ արդարադատության մատչելիության և ողջամիտ ժամկետներում գործի արդարացի դատական քննության իրավունքի համար անհրաժեշտ պայմանների ապահովումը հռչակվեց որպես բարեփոխումների հիմնական նպատակներից մեկը, իսկ ռազմավարական ծրագրից բխող միջոցառումների ցանկում նախատեսվեց նաև դատական քննության պարզեցված ընթացակարգերի կատարելագործումը (ծրագրի հավելված, կետ 5.8):

Ի կատարումն Ռազմավարական ծրագրի պահանջների՝ Արդարադատության նախարարության և Եվրոպայի Խորհրդի փորձագիտական խմբի կողմից մշակված և 2018 թ. փետրվարի 9-ին ԱԺ-ի կողմից ընդունված ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում⁵⁰ «Վարույթն առաջին աստիճանի դատարանում» վերտառությամբ երկրորդ բաժնի շրջանակներում առանձնացվել է «Պարզեցված ընթացակարգեր» վերտառությամբ չորրորդ ենթաբաժին, որի շրջանակներում առանձին գլուխներով նախատեսվել և կարգավորվել են թվով չորս վարույթներ՝ հեռակա դատաքննություն (գլուխ 40), պարզեցված վարույթ (գլուխ 41⁵¹), արագացված դատաքննություն (գլուխ 42) և վճարման կարգադրություն արձակելու գործերի վարույթ (գլուխ 43):

Հարկ է նկատել, որ, ի տարբերություն արագացված դատաքննության և կարգադրության վարույթի, հեռակա դատաքննությունն ու պարզեցված վարույթը նախկին ՔԴՕ-ի նորմերով նախատեսված չէին և որոշակի առումով նորույթ են ՀՀ դատավարական օրենսդրության համար:

⁴⁴ Տե՛ս <http://www.unidroit.org/english/principles/civilprocedure/ali-unidroitprinciples-e.pdf>: Այսուհետ՝ «Սկզբունքներ» կամ «Անդրազգային սկզբունքներ»: Հարկ է նկատել, որ փաստաթղթի նախաբանում նշվում է. «Սկզբունքները հանդիսանում են առևտրային վեճերը դատական կարգով լուծելու **անդրազգային ստանդարտներ**, որոնք հավասարապես կիրառելի են քաղաքացիական վեճերի շատ այլ տեսակների լուծման համար և կարող են հիմք հանդիսանալ քաղաքացիական դատավարության ոլորտը բարեփոխելու հետագա նախաձեռնությունների համար»:

⁴⁵ Տե՛ս <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007R0861&from=EN>

⁴⁶ Տե՛ս <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32006R1896>

⁴⁷ Տե՛ս <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168050e7e4>

⁴⁸ Տե՛ս <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804e19b1>

⁴⁹ Տե՛ս ՀՀՊՏ 2012.07.11/33(907), Հոդվ. 827:

⁵⁰ Տե՛ս ՀՀՊՏ 2018.03.05/16(1374): Ուժի մեջ է մտել 09.04.2018 թ.-ին: Այսուհետ՝ ՔԴՕ:

⁵¹ «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություն կատարելու մասին» 01.07.2019 թ. ՀՕ-102-Ն օրենքով գլուխը շարադրվել է նոր խմբագրությամբ: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2019.07.17/46(1499):

Հեռակա դատաքննություն

Հեռակա դատաքննությունը կարգավորվել է «Հեռակա դատաքննություն» վերտառությամբ 40-րդ գլխի շրջանակներում, որն ընդգրկում է 292-295-րդ հոդվածները:

Հեռակա դատաքննության (հեռակա վճռի) ինստիտուտն առկա է մի շարք իրավական համակարգերում: Տարբեր անվանումներով (հեռակա վարույթ, դեֆոլտային վարույթ և այլն) և որոշակի առանձնահատկություններով այն հաջողությամբ կիրառվում է ԱՄՆ-ում, Անգլիայում և Ուելսում, Գերմանիայում, Ֆրանսիայում, Նիդերլանդներում, Ռուսաստանում, Ուկրաինայում և այլ երկրներում:

Դատարան չներկայանալը միշտ էլ դիտվել և ներկայումս էլ դիտվում է որպես դատական իշխանության կամքը չկատարելու միտում, հասարակական կարգի դեմ ոտնձգություն, մեղավոր վարքագիծ, որը չներկայացողի նկատմամբ պետք է առաջացնի տարբեր սանկցիաներ⁵²:

Անդրազգային սկզբունքների 17.3-րդ կետը դեֆոլտային⁵³ (հեռակա) վճիռ կայացնելը դիտարկում է որպես դատարան ներկայանալու պարտականության չկատարման համար դատարանի կողմից գործին մասնակցող անձանց նկատմամբ կիրառվող իրավաչափ պատժամիջոց: Ըստ Սկզբունքների 15.1-րդ կետի՝ հայցվորի դատարան չներկայանալու դեպքում դատարանը պետք է որոշում կայացնի գործով վարույթն ավարտելու մասին՝ առանց այն ըստ էության լուծելու, իսկ պատասխանողի դեմ, որն առանց հարգելի պատճառների չի ներկայանում դատարան, կարող է կայացվել դեֆոլտային (հեռակա) վճիռ (կետ 15.2), եթե հայցը ողջամտորեն հիմնավորված է ներկայացված փաստերով ու ապացույցներով և օրինական է բոլոր պահանջների մասով (կետ 15.3.3):

Եվրոպական երկրների դատավարական օրենսդրությունները ևս նախատեսում են որոշակի բացասական դատավարական հետևանքներ գործին մասնակցող այն անձանց համար, որոնք առանց հարգելի պատճառների չեն ներկայանում դատարանի կանչով: Հայցվորի չներկայանալը դատարան դիտարկվում է որպես «հրաժարում հետապնդումից» կամ ներկայացված պահանջից և հանգեցնում է «հայցի մերժման» (օրինակ՝ Գերմանիայում) կամ «հայցն առանց քննության» թողնելուն (օրինակ՝ Ռուսաստանում): Նման մոտեցում ցուցաբերվել է նաև գործող ՔՊՕ-ում, որի 180-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետը սահմանում է, որ դատարանը դատավարության ցանկացած փուլում հայցը կամ դիմումը թողնում է առանց քննության, եթե ծանուցված հայցվորը (դիմողը) կամ նրա ներկայացուցիչը չի ներկայացել երկու հաջորդական դատական նիստերին և չի ներկայացրել գործի քննությունը հետաձգելու կամ գործն իր բացակայությամբ լուծելու վերաբերյալ միջնորդություն, և պատասխանողը չի միջնորդել գործի քննությունը շարունակելու վերաբերյալ:

Հեռակա դատաքննությունը (հեռակա կամ դեֆոլտային վճիռ կայացնելու հնարավորությունը), ըստ էության, հայցն առանց քննության թողնելու համարժեքն է: Եթե պատասխանող կողմն անհիմն կերպով չի ներկայանում դատարան, չի արձագանքում հակառակ կողմի պահանջներին ու փաստարկներին կամ բավարարվում է պատասխանի ներկայացմամբ, դա վկայում է ներկայացված հայցապահանջը, դրա հիմքում ընկած փաստերը, հակառակ կողմի փաստարկներն ընդունելու, դրանք վիճարկելու հիմքեր չունենալու, դատական պաշտպանության իրավունքից օգտվելու ցանկության բացակայության, իսկ հազվադեպ՝ հայցի անհիմն և մերժման ենթակա լինելու հարցում նրա համոզվածության և իր պաշտպանության վրա ռեսուրսներ անտեղի ծախսելու ցանկության բացակայության մասին:

Հեռակա դատաքննությունն ընդհանուր առմամբ կարելի է բնորոշել որպես քաղաքացիական գոր-

⁵² Տե՛ս **Պետրոսյան Ռ. Գ.**, Դատարանը և քաղաքացիական դատավարությունը Արևելյան Հայաստանում XIX-XX դարերում, Եր., ԵՊՀ հրատ., 2001, էջ 458-459:

⁵³ «Default» բառն անգլերենում առավելապես գործածվում է որպես «մրցակցությունից դուրս գալը» կամ «վարկը մարելու կամ դատարան ներկայանալու պարտավորության խախտում», որը խարխիվում է վարկային պարտավորության պատշաճ կատարումը կամ դատական նիստի բնականոն ընթացքը:

ծի քննության և լուծման պարզեցված կարգ, որը հայցվորի համաձայնությամբ կիրառվում է այն դեպքերում, երբ դատական նիստի ժամանակի ու վայրի մասին պատշաճորեն ծանուցված պատասխանողը չի ներկայացել դատարան և չի ներկայացրել գործի քննությունը հետաձգելու, գործն իր բացակայությամբ՝ ներկայացված փաստաթղթերի և նյութերի հիման վրա քննելու կամ դատական նիստն իր բացակայությամբ անցկացնելու մասին միջնորդություն: Վարույթի պարզեցումը կատարվում է այն բանի հաշվին, որ դատարանը ստանում է նախնական դատական նիստում նախապատրաստական գործողություններն ավարտելու և հենց այդ նիստում գործի դատաքննությանն անցում կատարելու, գործում առկա ապացույցների հետազոտության արդյունքներով վեճն ըստ էության լուծելու հնարավորություն՝ չկաշկանդվելով պատասխանողի (նրա դիրքորոշման) բացակայությունից:

Հեռակա դատաքննություն կիրառելու հիմքերը: ՔԴՕ 292-րդ հոդվածը սահմանել է պարզեցված վարույթի թույլատրելիության մի քանի պայմաններ, որոնց առկայության դեպքում դատարանը կարող է կիրառել հեռակա դատաքննություն:

1) Պատասխանող կողմը ծանուցվել է նախնական դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին: Եթե գործի նյութերում բացակայում է պատասխանողի ծանուցված լինելը հավաստող ապացույցներ, դատարանն իրավունք չունի կիրառել հեռակա դատաքննություն և ընդհանուր կանոնի ուժով պարտավոր է գործի քննությունը հետաձգել: Ընդ որում, եթե գործով մասնակցում են մի քանի պատասխանողներ, նրանցից յուրաքանչյուրը պետք է ծանուցված լինի նախնական դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին:

2) Դատարանը կարող է արագացված դատաքննություն կիրառել այն դեպքերում, երբ ծանուցված պատասխանողը

ա. չի ներկայացել նախնական դատական նիստին,

բ. չի ներկայացրել նիստը հետաձգելու, գործն իր բացակայությամբ՝ ներկայացված փաստաթղթերի և նյութերի հիման վրա քննելու կամ դատական նիստն իր բացակայությամբ անցկացնելու մասին միջնորդություն:

Գործին մի քանի պատասխանողների մասնակցության դեպքում հեռակա դատաքննություն կարող է կիրառվել նախնական դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին ծանուցված բոլոր պատասխանողների չներկայանալու և նրանց կողմից նշված միջնորդությունները չներկայացնելու դեպքում (292 հոդվ., մաս 2):

Հարկ է նկատի ունենալ, որ ծանուցված պատասխանողի չներկայանալը դատական նիստին ոչ բոլոր դեպքերում է առաջանում հեռակա դատաքննություն կիրառելու հնարավորություն: Ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին ծանուցված գործին մասնակցող անձի չներկայանալը դատական նիստին արգելք չէ գործի քննության համար (147 հոդվ., մաս 3):

Հեռակա դատաքննություն կիրառելու համար ՔԴՕ-ը կարևորում է պատասխանողի անգործությունը և անտարբերությունն իր նկատմամբ հարուցված վարույթի նկատմամբ (չներկայանալը և միջնորդություն չներկայացնելը): Եթե պատասխանողը կամ պատասխանողներից որևէ մեկը, օգտվելով գործն իր բացակայությամբ՝ ներկայացված փաստաթղթերի և նյութերի հիման վրա քննելու, դատական նիստն իր բացակայությամբ անցկացնելու կամ գործի քննությունը հետաձգելու մասին միջնորդություն ներկայացնելու իրավունքից (147 հոդվ., մաս 1-2, 156 հոդվ.), դիմում է դատարանին նման խնդրանքով, դատարանը չի կարող տվյալ գործը քննել քննարկվող կարգով նույնիսկ այն դեպքերում, երբ մերժում է ներկայացված միջնորդությունը՝ բացակայության պատճառները ճանաչելով անհարգելի: Նման դեպքերում նախնական դատական նիստը պետք է շարունակվի ընդհանուր կարգով, քանի որ մի կողմից՝ թվարկված միջնորդությունները ներկայացնելու պարագայում դատարանը չի կարող վստահ լինել, որ պատասխանողը խուսափում է դատական նիստին ներկայանալուց, մյուս կողմից՝ նման միջնորդությո-

յուններից որևէ մեկը ներկայացնելու փաստն ինքնին վկայում է այն մասին, որ նա չի հրաժարվում ընդհանուր կարգով հայցի դեմ պաշտպանվելու, հայցի դեմ առարկություններ, դրանք հիմնավորող ապացույցներ ներկայացնելու հնարավորությունից (չէ՞ որ ներկայացված միջնորդությունը մերժելու մասին տեղեկանալուց հետո նա կարող է մասնակցել հաջորդ նիստերին): Թվարկված միջնորդություններից յուրաքանչյուրի ներկայացումը վկայում է պատասխանողի՝ ընդհանուր կարգով իր իրավունքների պաշտպանություն իրականացնելու ցանկության մասին, որի պարագայում հեռակա դատաքննություն կիրառելն անարդյունավետ կդարձնի տվյալ գործով դատաքննությունը: Չէ՞ որ հաջորդ դատական նիստին պատասխանողը կարող է ներկայացնել հայցի դեմ իր առարկությունները, այն հիմնավորող ապացույցները, ինչը, ի դեպ, ՔԴՕ 294-րդ հոդվածի 1-ին մասը դիտարկում է որպես հեռակա դատաքննությունը դադարեցնելու և ընդհանուր կարգով գործի քննությունն իրականացնելու հիմք:

Ուշագրավ է, որ ՔԴՕ նախագծում, որպես հեռակա դատաքննություն կիրառելու հիմք, սկզբնապես նախատեսվում էր ծանուցված պատասխանողի չներկայանալը երկու հաջորդական դատական նիստերին: Նման մոտեցումը ճիշտ էր թվում առնվազն երկու պատճառներով: Նախ՝ հաշվի առնելով կողմերի իրավահավասարության սկզբունքի պահանջները՝ ողջամիտ փաստարկ էր ներկայացվում առ այն, որ կողմերի չներկայանալը դատական նիստին նրանց համար անբարենպաստ հետևանքներ պետք է առաջացնի հավասարազոր պայմաններում. եթե հայցն առանց քննության թողնելու հիմք է հայցվորի երկու հաջորդական դատական նիստերին չներկայանալը, ապա պատասխանողին վերաբերող կարգավորումները պետք է համարժեք լինեն: Բացի այդ՝ գործով առաջին կամ հաջորդող դատական նիստից որևէ մեկին կողմի չներկայանալը և բացակայության պատճառների մասին դատարանին չհայտնելը դեպքերի մեծամասնությամբ չի կարող դատարանի մոտ համոզմունք ձևավորել, որ կողմը խուսափում է դատարան ներկայանալուց և չունի չներկայանալու հարգելի պատճառ: Երկու հաջորդական նիստերին չներկայանալու պահանջ ամրագրելու դեպքում, մեր համոզմամբ, նվազագույնի կհասցվեին այն հնարավոր իրավիճակները, երբ կայացված վերջնական դատական ակտերը բեկանվում են այն պատճառաբանությամբ, որ կողմը գրկված է եղել իր դիրքորոշումն առաջին ատյանի դատարանում ներկայացնելու հնարավորությունից՝ իրենից անկախ պատճառներով: Նիստերից գեթ մեկին չներկայանալու և նշված միջնորդություններից մեկը չներկայացնելու հիմքով հեռակա դատաքննություն կիրառելը շատ նման է «պատասխանողի բացակայության փաստից օգտվելուն», ինչը, կարծում ենք, հեռակա դատաքննության ինստիտուտը կարող է դարձնել անարդյունավետ: Նիստերից մեկին պատասխանողի չներկայանալու դեպքում դատարանը պետք է կա՛մ ընդհանուր կարգով շարունակի գործի քննությունը նրա բացակայությամբ, կա՛մ հետաձգի դատական նիստը՝ այն հաշվով, որ հաջորդ դատական նիստին պատասխանողը կարող է ներկայանալ կամ գոնե ներկայացնել տեղեկություններ իր բացակայության պատճառների մասին: Հաջորդող նիստին պատասխանողի չներկայանալու դեպքում միայն հավանականության բավականին մեծ աստիճանով կարելի է ենթադրություն անել պատասխանողի՝ գործի քննությանը մասնակցելու ցանկության բացակայության մասին: Հակված ենք ենթադրելու, որ կայացված վերջնական դատական ակտերի կայունության հարցում մտահոգված դատավորները գործնականում հենց այսպես էլ կմոտենան հեռակա դատաքննություն կիրառելու իրենց հայեցողական լիազորության իրականացման հարցին:

3) Հայցվորը պետք է համաձայն լինի հեռակա դատաքննության: Դա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ հեռակա վարույթի կարգով կայացված վճիռը հնարավոր կայունության առումով շատ ավելի ռիսկային է: Քննարկվող պարզեցված վարույթը կիրառելու մասին որոշում կայացնելու պահին ո՛չ դատարանը և ո՛չ էլ հայցվորը չեն կարող վստահ լինել, որ նախնական դատական նիստին չներկայացած պատասխանողի բացակայության պատճառները հարգելի չեն, և նա գրկված չէ այդ պահին դատարան ներկայանալու հնարավորությունից: ՔԴՕ-ի՝ վերաքննիչ բողոքարկման իրավունքը կարգավորող նորմերի համաձայն՝ պատասխանողը վճռի դեմ վերաքննիչ բողոք բերելիս բողոքում

բարձրացված հարցի կապակցությամբ կարող է ներկայացնել իր դիրքորոշումը և այն հաստատող ապացույցները, եթե առաջին աստիճանի դատարանում զրկված է եղել դա անելու հնարավորությունից (368 հոդվ., մաս 3): Նման դեպքերում առաջին աստիճանի դատարանի վճիռը ենթակա է բեկանման, եթե վերաքննիչ դատարանի գնահատմամբ ներկայացված ապացույցները էական նշանակություն ունեն գործի ճիշտ լուծման համար (378 հոդվ., մաս 2): Հետևաբար, առանց հայցվորի համաձայնության հեռակա դատաքննություն կիրառելը նրա համար կստեղծեր լրացուցիչ ռիսկեր, ընդ որում՝ իր կամքին հակառակ: Այս առումով գործի քննության կարգը (ընդհանուր կամ հեռակա) որոշելիս հայցվորի կամահայտությունը հաշվի առնելու պահանջը լիովին համապատասխանում է տնօրինչականության սկզբունքին:

Հնարավոր է իրավիճակ, երբ հայցվորը չներկայանա դատական նիստին՝ ներկայացնելով գործի քննությունը հետաձգելու կամ գործն իր բացակայությամբ՝ ներկայացված փաստաթղթերի և նյութերի հիման վրա քննելու, կամ դատական նիստն իր բացակայությամբ անցկացնելու մասին միջնորդություն, իսկ պատասխանողն էլ, իր հերթին, չներկայանա դատարան, առանց ներկայացնելու իր բացակայության պատճառները: Քանի որ հեռակա դատաքննություն կիրառելու համար պահանջվում է հայցվորի հստակ ու միանշանակ կամահայտություն, նման դեպքերում ևս հեռակա դատաքննություն կիրառվել չի կարող, և դատարանը, ելնելով իրավիճակից, կա՛մ պետք է հետաձգի նախնական դատական նիստը, կա՛մ շարունակի այն կողմերի բացակայությամբ:

Հաշվի առնելով հեռակա վարույթի առանձնահատկությունները՝ ենթադրվում է, որ հեռակա դատաքննության կարգով գործի քննությունը կատարելու վերաբերյալ համաձայնություն հայցվորը պետք է տա այն դեպքերում, երբ վստահ է իր ներկայացրած պահանջի իրավաչափության, այն ճշգրտելու (փոփոխելու) անհրաժեշտության բացակայության, ներկայացված հայցի հիմքերի ճշտության, լրիվության, ներկայացված ապացույցների բավարարության մեջ, ինչպես նաև նրանում, որ պատասխանողը չունի ներկայացված հայցի դեմ լուրջ առարկություններ, դրանք հաստատող ապացույցներ կամ, թեև ունի, չի կարող ներկայացնել դատական նիստին չներկայանալու հարգելի պատճառներ:

Հարկ է նկատել, որ հայցվորի համաձայնությունն ինքնին բավարար չէ հեռակա դատաքննության կարգով գործի քննությունն իրականացնելու համար: Նույնիսկ մյուս պայմանների առկայության պարագայում դատարանն ինքն է որոշում վարույթը նման կարգով իրականացնելու նպատակահարմարությունը: Որպես վարույթը կառավարող, գործի արդյունավետ քննությունը կազմակերպող և իրականացնող սուբյեկտ՝ դատարանը բոլոր դեպքերում պետք է հաշվի առնի գործի հանգամանքները, ինչպես նաև հեռակա վարույթը դադարեցնելու և կրկին ընդհանուր կարգով գործի քննությունը վերսկսելու հավանականությունը: Թերևս դրանով էլ պայմանավորված է այն, որ ՔԴՕ 292-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված է դատարանի՝ հեռակա դատաքննություն կիրառելու հայեցողական լիազորություն:

4) Հեռակա դատաքննություն կարող է կիրառվել բացառապես պատասխանողի առջև բացահայտված հայցի քննության համար: Պատասխանողի համար պետք է ապահովվի ներկայացված հայցի դեմ պաշտպանվելու ողջամիտ հնարավորություն: Դրանով պայմանավորված՝ ընդհանուր կանոնների ուժով պատասխանողին վերապահվում է հայցադիմումը և կից փաստաթղթերը ստանալու պահից երկշաբաթյա ժամկետում հայցադիմումի պատասխան ներկայացնելու (139 հոդվ., մաս 1), մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելն օրենքի պահանջների խախտմամբ ներկայացված պատասխանը կրկին ներկայացնելու (139 հոդվ., մաս 7), նույն ժամկետում հակընդդեմ հայց հարուցելու (140 հոդվ., մաս 1), փոփոխված հայցադիմումի վերաբերյալ դատարանի կողմից սահմանված ողջամիտ ժամկետում պատասխան ներկայացնելու (139 հոդվ., մաս 8), նախնական դատական նիստին մասնակցելու և մի շարք այլ հնարավորություններ: Տնօրինչականության սկզբունքի ուժով պատասխանողն ազատ է իր շահերի պաշտպանության մարտավարությունը որոշելու հարցում: Նա իր հայեցողությամբ է իրականացնում նշված իրավունքները, դատարանն էլ պարտավոր է ապահովել

ողջամիտ պայմաններ դրանց իրացման համար: Եթե նախքան դատական նիստը պատասխանողը չի իրացնում նշված դատավարական իրավունքները, իսկ նիստին չներկայանալով՝ ըստ էության հրաժարվում է նաև դատավարության տվյալ փուլում հայցի դեմ պաշտպանվելու՝ օրենքով երաշխավորված և դատարանի կողմից ծանուցման փաստի ուժով ապահովված հնարավորությունից, ապա պատասխանողի նման վարքագիծը պետք է գնահատել որպես ընտրված մարտավարություն: Վերջինս կարող է պայմանավորված լինել նրանով, որ պատասխանողը վստահ է հայցի մերժման ենթակա լինելու հարցում կամ կարծում է, որ հայցի կապակցությամբ իր դիրքորոշումը լիարժեք ներկայացրել է հայցադիմումի պատասխանում: Հնարավոր է նաև, որ պատասխանողը, չունենալով հակընդդեմ պահանջներ, հայցի դեմ լուրջ առարկություններ և ապացույցներ, նախնական դատական նիստին չի ներկայանում, քանի որ չի ցանկանում անտեղի վատնել իր միջոցները և ժամանակը:

Բոլոր դեպքերում գործի քննությունը հեռակա դատաքննության կարգով կարող է իրականացվել բացառապես հայցադիմումի շրջանակներում ներկայացված հայցի առարկայի և հայցի հիմքերի շրջանակներում, որոնց վերաբերյալ պատասխանողը տեղեկացվել է հայցադիմումը և դրան կից փաստաթղթերը նրան ուղարկելու միջոցով⁵⁴: Հենց ա՛յդ հայցից պաշտպանվելու իրավունքի պաշտպանության իրականացման համար դատարանը պետք է ապահովի ողջամիտ պայմաններ: Հետևաբար, եթե դատարանը բավարարում է հայցի առարկայի կամ հիմքի փոփոխությունը թույլատրելու մասին հայցվորի միջնորդությունը, ինչի մասին պատասխանողն անտեղյակ է, տվյալ դատական նիստում հեռակա դատաքննություն կիրառվել չի կարող (292 հոդվ., մաս 3): Հայցի առարկան և հիմքը կամ դրանցից յուրաքանչյուրը փոփոխելու վերաբերյալ հայցվորի միջնորդությունը բավարարելու դեպքում դատարանը նախնական դատական նիստը պետք է հետաձգի՝ պատասխանողին տրամադրելով փոփոխված հայցադիմումի վերաբերյալ հայցադիմումի պատասխան ներկայացնելու ողջամիտ ժամկետ (139 հոդվ., մաս 8):

Բնականաբար, փոփոխված հայցադիմումի վերաբերյալ հայցադիմումի պատասխան ներկայացնելու համար սահմանված ժամկետն անցնելուց հետո նշանակված դատական նիստին չներկայանալու և հեռակա դատաքննություն կիրառելու մյուս պայմանների առկայության դեպքում դատարանը կարող է գործը քննել քննարկվող վարույթի կարգով:

5) Հեռակա դատաքննություն կիրառվել չի կարող, եթե դատարանը վարույթ է ընդունել պատասխանողի ներկայացրած հակընդդեմ հայցը կամ վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող երրորդ անձի հայցը (292 հոդվ., մաս 4): Տվյալ սահմանափակումը պայմանավորված է հեռակա դատաքննության պարզեցված բնույթով: Հակընդդեմ հայցը և վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող երրորդ անձի հայցը վարույթ ընդունվելու դեպքում գործը բարդանում է, դատարանը ստիպված է լինում մեկ վարույթի շրջանակներում քննել երկու (կամ երեք)՝ թեև փոխկապակցված, սակայն որոշակի առումով ինքնուրույն հայցեր, որոնց քննությունը հեռակա կարգով անհնար է: Չէ՞ որ նման դեպքերում հեռակա դատաքննություն կիրառելու համար դատարանը պետք է ստանա թե՛ սկզբնական հայցվորի, թե՛ հակընդդեմ պատասխանողի և թե՛ երրորդ անձի համաձայնությունը, մինչդեռ նրանցից որևէ մեկի չներկայանալու դեպքում նման համաձայնություն չի կարող ստացվել:

Հեռակա դատաքննության կարգը: Հեռակա դատաքննություն կիրառելու մասին դատարանը կայացնում է արձանագրային որոշում (293 հոդվ., մաս 1): ՔԴՕ-ը չի նախատեսում նախնական նիստից դուրս նման որոշում կայացնելու հնարավորություն: Հեռակա դատաքննություն կիրառելու մասին որոշումը կարող է կայացվել այն նախնական նիստում, որին պատասխանող կողմը չի ներկայացել և

⁵⁴ St' u Комментарий к гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный). Под ред. Г. А. Жилина, М.: «Проспект», 2014, էջ 441:

որին չներկայանալու պատճառների մասին չի տեղեկացրել դատարանին օրենքով նախատեսված միջնորդություններից որևէ մեկը ներկայացնելու միջոցով: Տվյալ նիստում հեռակա դատաքննություն կիրառելու մասին որոշում չկայացնելու դեպքում նման որոշում կայացնելու հնարավորությունը սպառվում է:

ՔԴՕ 293-րդ հոդվածի 1-ին մասի բովանդակությունից բխում է, որ նախքան հեռակա դատաքննության մասին որոշում կայացնելը դատարանը պետք է ըստ անհրաժեշտության կատարի 167-րդ հոդվածով նախատեսված նախապատրաստական գործողությունները, օրինակ՝ հայցվորի հետ քննարկի հայցի առարկան և հիմքը, վիճելի իրավահարաբերության բնույթը, կիրառելի իրավական նորմերը, պատասխանողի առարկությունների փաստական և իրավական հիմքերը, գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի շրջանակը, ապացուցման պարտականությունը, ներկայացված ապացույցների վերաբերելիությունը և թույլատրելիությունը և այլն: Տվյալ պահանջի կատարումը թույլ կտա նախքան հեռակա դատաքննության անցնելը վեր հանել նման կարգով գործը քննելու անհնարինությունը կամ աննպատակահարմարությունը: Չէ՞ որ, օրինակ, գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի շրջանակը և ապացուցման պարտականության հարցերը քննարկելու արդյունքում հայցվորի մոտ կարող է ի հայտ գալ նոր ապացույցներ կամ նոր միջնորդություններ ներկայացնելու կամ հայցը փոփոխելու անհրաժեշտություն, վիճելի իրավահարաբերության բնույթը և դատավարության մասնակիցների կազմը քննարկելիս դատարանը կարող է հետևության գալ, որ անհրաժեշտ է գործի քննությանը ներգրավել երրորդ անձ և այլն:

Հեռակա դատաքննություն կիրառելու մասին արձանագրային որոշումը կայացնելուց անմիջապես հետո դատարանը ձեռնամուխ է լինում պատասխանողի բացակայությամբ գործի դատաքննությանը: Նշվածը ենթադրում է, որ դատարանը չի կրում դատաքննություն սկսելու մասին պատասխանողին ծանուցելու պարտականություն: Անցումը նախնական նիստից դատաքննության կատարվում է նույն նիստում: Ընդ որում՝ գործի դատաքննությունը սկզբունքորեն կարող է ավարտվել նույն օրը:

ՔԴՕ-ը չի անդրադառնում այն հարցին, թե պարտավո՞ր է արդյոք դատարանը ծանուցել պատասխանողին դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին այն դեպքերում, երբ չի ավարտում գործի դատաքննությունը հեռակա դատաքննություն կիրառելու մասին որոշում կայացնելու օրը և հետաձգում է դատական նիստը: Կարծում ենք, որ այդ հարցին պետք է տալ դրական պատասխան, քանի որ դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին ծանուցված չհամարվող գործին մասնակցող անձի բացակայությամբ գործը քննելը դատական ակտն անվերապահորեն բեկանելու հիմք է (365 հոդվ., մաս 2, կետ 2): Պետք է նկատի ունենալ, որ թեև նախնական նիստին չներկայանալը հեռակա դատաքննություն կիրառելու հիմք է, այն չի բացառում պատասխանողի՝ հաջորդ նիստերին ներկայանալու և հայցի դեմ պաշտպանվելու իրավունքը: Այդ մասին վկայում է նաև ՔԴՕ 294-րդ հոդվածի 1-ին մասի բովանդակությունը, որից ուղղակիորեն բխում է, որ պատասխանողը հեռակա դատաքննության կարգով գործի քննության ընթացքում կարող է ներկայացնել նոր ապացույցներ՝ դրանք թույլատրելու միջնորդությամբ, ինչպես նաև ապացույցներ ձեռք բերելուն ուղղված միջնորդություններ, որոնք բավարարելու դեպքում դատարանը պետք է դադարեցնի հեռակա դատաքննությունը և գործը քննի ընդհանուր կարգով:

Հեռակա դատաքննության կարգով գործի ըստ էության քննությունը կատարվում է ընդհանուր հայցային վարույթի կանոնների պահպանմամբ (293 հոդվ., մաս 1): Հեռակա դատաքննության ընթացքում դատարանի և գործին մասնակցող անձանց գործողությունները սկզբունքորեն չեն տարբերվում ընդհանուր կարգով դատաքննության ժամանակ կատարվող գործողություններից: Վարույթը հեռակա բնույթ ունի միայն դատական նիստին չներկայացած պատասխանողի համար⁵⁵:

⁵⁵ St' u Комментарий к гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный). Под ред. Г. А. Жилина, М.: «Проспект», 2014, էջ 442:

Հետևելով Անդրազգային սկզբունքների 15.3-րդ կետի պահանջներին՝ մայրցամաքային իրավական համակարգի զարգացած երկրների օրինակով ՔԴՕ-ով սահմանվել է. «Հեռակա դատաքննության կարգով գործի ըստ էության քննության ընթացքում դատարանն ընդհանուր հիմունքներով հետազոտում է գործին մասնակցող անձանց կողմից մինչև հեռակա դատաքննություն կիրառելու մասին որոշում կայացնելը պատասխանողի առջև բացահայտված ապացույցները՝ հաշվի առնելով նաև հայցադիմումի պատասխանում արտահայտված դիրքորոշումը» (293 հոդվ., մաս 2): Այլ կերպ ասած՝ դատարանը դատական նիստում գործին մասնակցող ներկայացած անձանց և նրանց ներկայացուցիչների մասնակցությամբ բանավորության, անմիջականության, մրցակցության և իրավահավասարության սկզբունքների պահպանմամբ պետք է հետազոտի գործ հարուցելու և այն դատական քննության նախապատրաստելու ժամանակ գործին մասնակցող անձանց, այդ թվում՝ պատասխանողի ներկայացրած ապացույցները, հաշվի առնի նրանց փաստարկները, առարկությունները և իրավական դիրքորոշումը:

Գործի քննությունն ավարտելը և հեռակա դատաքննության կիրառումը դադարեցնելը: Ապացույցները հետազոտելուց հետո նախագահողը, ավարտելով գործի դատաքննությունը, հայտարարում է վերջնական դատական ակտի հրապարակման ժամանակը և վայրը: Քանի որ հեռակա դատաքննության կարգով գործի ըստ էության քննությունը կատարվում է ընդհանուր հայցային վարույթի կանոնների պահպանմամբ, ապացույցները հետազոտելուց հետո նախագահողը նախքան գործի քննությունն ավարտելու մասին հայտարարելը գործին մասնակցող անձանց պետք է հարցնի, թե նրանք արդյոք չեն ցանկանում ներկայացնել լրացուցիչ նյութեր՝ դրանք հետազոտելու միջնորդությամբ (163 հոդվ. մաս 1): Նախագահողը գործի դատաքննությունը պետք է ավարտի միայն նման միջնորդությունների բացակայության դեպքում:

Քանի որ հեռակա դատաքննություն կիրառելու դեպքում դատարանը չի կայացնում ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում, ամբողջ ծավալով չի իրականացնում գործի նախապատրաստումը դատաքննության, ուստի քննարկվող վարույթում չեն գործում երրորդ անձանց վարույթ մտնելու (37 հոդվ., մաս 1, 38 հոդվ., մաս 1), ապացույցներ, դրանք ձեռք բերելուն ուղղված միջնորդություններ ներկայացնելու (63 հոդվ., մաս 3), հայցադիմումի պատասխան ներկայացնելու (139 հոդվ., մաս 7), հակընդդեմ պահանջներ ներկայացնելու (140 հոդվ., մաս 1), հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդություն ներկայացնելու (168 հոդվ., մաս 1), հայցը փոփոխելու (170 հոդվ., մաս 1), նոր նյութաիրավական փաստեր վկայակոչելու (171 հոդվ., մաս 1), ոչ պատշաճ կողմին փոխարինելու (172 հոդվ., մաս 1), նոր պատասխանող ներգրավելու (173 հոդվ., մաս 1) ժամանակային սահմանափակումները, որոնք նախատեսված են ընդհանուր հայցային վարույթում: Հետևում է, որ գործին մասնակցող անձինք նշված գործողությունները կարող են կատարել նաև հեռակա դատաքննության կարգով գործի քննության ընթացքում, մինչև գործի դատաքննությունն ավարտելու մասին հայտարարելը, բացառությամբ երրորդ անձանց վարույթ մտնելու, ինչը կարող է կատարվել մինչև դատարանի կողմից եզրափակիչ դատական ակտը հրապարակելը (37 հոդվ., մաս 1, 38 հոդվ., մաս 1)⁵⁶:

Նշվածը հաշվի առնելով՝ ՔԴՕ-ը նախատեսում է հեռակա դատաքննությունը դադարեցնելու հիմքերը և դատավարական կարգը: Մասնավորապես սահմանվում է, որ դատարանը որոշում է կայացնում հեռակա դատաքննության կիրառումը դադարեցնելու և գործի քննությունն ընդհանուր կարգով իրականացնելու մասին, եթե՝

1) գործը հեռակա դատաքննության կարգով քննելու ընթացքում գործին մասնակցող անձը ներկայացրել է նոր ապացույց՝ այն թույլատրելու միջնորդությամբ կամ նոր ապացույց ձեռք բերելուն ուղղված

⁵⁶ Ուշագրավ է, որ ՔԴՕ-ում ամրագրված ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ գործի դատաքննությունն ավարտվելուց հետո՝ մինչև վճռի հրապարակումը, գործին մասնակցող անձինք չեն կարող ներկայացնել միջնորդություններ: Այդ ժամանակահատվածում ներկայացված միջնորդությունները ենթակա չեն քննարկման (152 հոդվ., մաս 9): ՔԴՕ 37-րդ և 38-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքերն այդ ընդհանուր կանոնից արված բացառություններ են:

միջնորդություն, և այդ միջնորդությունը դատարանը բավարարել է.

2) գործը հեռակա դատաքննության կարգով քննելու ընթացքում ի հայտ են եկել այլ հանգամանքներ, որոնք պարզելու համար անհրաժեշտ է գործի քննությունն անցկացնել ընդհանուր կարգով (294 հոդվ., մաս 1):

Դատաքննության կիրառումը դադարեցնելու և գործի քննությունն ընդհանուր կարգով իրականացնելու մասին որոշում կայացնելու դեպքում դատարանը վերսկսում է նախնական դատական նիստը: Նշված որոշումը՝ նախնական դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին նշումով, եռօրյա ժամկետում ուղարկվում է գործին մասնակցող անձանց (294 հոդվ., մասեր 2-3):

Եզրափակիչ դատական ակտը: ՔԴՕ 295-րդ հոդվածի համաձայն՝ հեռակա դատաքննության կարգով կայացվող վերջնական դատական ակտի վրա տարածվում են օրենսգրքի ընդհանուր կանոնները: Չնայած որ հեռակա դատաքննությունը պարզեցված է, բայց քննարկվող վարույթի կարգով կայացվող եզրափակիչ դատական ակտը պետք է բավարարի լիարժեք դատաքննության հիման վրա կայացված եզրափակիչ դատական ակտին ներկայացվող բոլոր պահանջները (լինի օրինական, հիմնավորված, պատճառաբանված և այլն): Ընդհանուր կանոնները տարածվում են նաև հեռակա դատաքննության կարգով եզրափակիչ դատական ակտը կայացնելու, հրապարակելու, գործին մասնակցող անձանց հանձնելու (ուղարկելու) և օրինական ուժի մեջ մտնելու վրա:

Պետք է նկատի ունենալ, որ հեռակա դատաքննության կարգով վճռի կայացումն ամենևին էլ չի նսեմացնում այս վճռի՝ որպես արդարադատության ակտի նշանակությունը: Այն օժտվում է օրինական ուժի մեջ մտած վճռի բոլոր հատկանիշներով՝ անհերքելիությամբ, բացառիկությամբ, պարտադիրությամբ, նախադատելիությամբ և կատարելիությամբ⁵⁷:

Հեռակա դատաքննության կարգով կայացված վերջնական ակտի բողոքարկումը: Անդրազգային սկզբունքների 15.4-րդ կետի համաձայն՝ հեռակա (դեֆոլտային) վճիռը պետք է ենթակա լինի բողոքարկման կամ անվավեր ճանաչման: Սկզբունքներին կից մեկնաբանություններում նշվում է, որ «դատավարության մասին ազգային օրենքը պետք է նախատեսի կանոններ, որոնք թույլ կտան կողմերին բողոքարկել վճիռը վերադաս ատյաններում կամ վիճարկել վճիռն այն կայացրած դատարանում, եթե այդ վճիռը կայացվել է՝ առանց պահպանելու դեֆոլտը կարգավորող կանոնները» (կետ P-15F): Ընդ որում՝ սահմանվում է սկզբունք, ըստ որի՝ «այն կողմը, որի դեմ դեֆոլտի վճիռ է կայացվել, պետք է իրավունք ունենա ներկայացնել ապացույց, որ ծանուցումը բացակայում էր, կամ ներկայացնել որևէ այլ պատշաճ պատճառաբանություն» (P-15G):

Հեռակա դատաքննության վարույթը էլ ավելի պարզեցնելու և հնարավոր դատական սխալներն ու չարաշահումները բացառելու նկատառումներից ելնելով՝ ՔԴՕ-ը մշակելիս որոշում է կայացվել հրաժարվել եվրոպական որոշ երկրների և ՌԴ-ի օրենսդրություններով նախատեսված՝ վճիռն այն կայացնող դատարանի կողմից պատասխանողի միջնորդությամբ վերացնելու հնարավորությունից: Փոխարենը ՔԴՕ-ը նախատեսել է պատասխանողի շահերի պաշտպանության երկու գործիք.

նախ՝ ի լրումն դատական ակտերի բեկանման այլ հիմքերի՝ նախատեսվել է, որ ծանուցված չհամարվող պատասխանողի բացակայության պայմաններում քննված գործով կայացված վճիռը ենթակա է բեկանման (365 հոդվ., մաս 2, կետ 2),

երկրորդ՝ եթե բողոք բերողի դիրքորոշումը հաստատող և վերաքննիչ դատարան ներկայացված ապացույցն առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության ժամանակ չի ներկայացվել՝ գործին մասնակցող անձի կամքից անկախ հանգամանքներով (այն է՝ հարգելի պատճառներով), ապա վերաքննիչ դատարանը բեկանում է դատական ակտը և գործն ուղարկում է համապատասխան դատարան՝ նոր քննության, եթե գտնում է, որ ներկայացված ապացույցն էական նշանակություն ունի գործի լուծման համար (378 հոդվ., մաս 2):

⁵⁷Տե՛ս Պետրոսյան Ռ. Գ., նշված աշխ., էջ 470:

Կարծում ենք, որ նման կարգավորումը պարունակում է և՛ դատական նիստի մասին չձանուցված, և՛ ձանուցված, սակայն դատական նիստին հարգելի պատճառներով չներկայացած ու այդ պատճառների մասին դատարանին հայտնելու հնարավորությունից օբյեկտիվորեն զրկված պատասխանողի իրավունքների ապահովման գործուն երաշխիքներ:

Պարզեցված վարույթ

ՔԴՕ-ով նախատեսված՝ քաղաքացիական գործերի քննության և լուծման հաջորդ պարզեցված ընթացակարգը պարզեցված վարույթն է: Այն նորույթ է քաղաքացիական դատավարության օրենսդրության համար, թեև որոշակի առանձնահատկություններով լայնորեն կիրառվում է արդարադատության մի շարք եվրոպական համակարգերում (Գերմանիա, Նիդերլանդներ, Անգլիա և Ուելս և այլն): Վարույթի տվյալ տեսակը ներդրվել ու հաջողությամբ կիրառվում է ՌԴ արբիտրաժային դատավարությունում, իսկ 2016 թվականին ՌԴ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի բարեփոխումների արդյունքում այն նախատեսվեց նաև քաղաքացիական դատավարության ոլորտում⁵⁸:

Վարույթի քննարկվող տեսակը կարգավորվել է «Պարզեցված վարույթը» վերտառությամբ 41-րդ գլխի շրջանակներում, որն ընդգրկում է 296-302-րդ հոդվածները:

Պարզեցված վարույթը հիմնականում նախատեսված է ակնհայտորեն պարզ և/կամ համեմատաբար փոքր հայցագին ունեցող հայցերով քաղաքացիական գործերի քննության և լուծման համար: Այն մշակելիս ուղենիշային նշանակություն է ունեցել Եվրոպական Խորհրդարանի և Խորհրդի կողմից 2007 թ. հուլիսի 11-ին ընդունված «Փոքր չափի պահանջների քննության մասին» թիվ 861/2007 կանոնակարգը⁵⁹: Վերջինս նախատեսում է փոքր հայցագին ունեցող հայցերով քաղաքացիական գործերի քննության այնպիսի պարզեցված ընթացակարգ, որը շրջանցելով «ավանդական» ֆորմալ դատավարության մի շարք պահանջներ՝ կապված գործը դատաքննության նախապատրաստելու, փաստական և ապացուցողական նյութը դատարան ներկայացնելու, ապացույցները դատական նիստում հետազոտելու, կայացված վճիռը պատճառաբանելու հետ, թույլ է տալիս էապես բարձրացնել արդարադատության մատչելիության և արդյունավետության աստիճանը, նվազեցնել դատական պաշտպանության ծախսատարությունը և ժամանակատարությունը և առաջին ատյանի դատարանների ծանրաբեռնվածությունը:

Պարզեցված վարույթի կարգով գործի քննությունը սովորական ընթացակարգով կատարվող քննությունից տարբերող հիմնական առանձնահատկությունը նրանում է, որ այստեղ օրենքով կանխորոշված առանձին կատեգորիայի գործերով դատարանին հնարավորություն է ընձեռվում գործը քննելու առանց բանավոր լսումների՝ կողմերի ներկայացրած փաստաթղթերի և ապացույցների հիման վրա: Ընդ որում՝ պարզեցված վարույթը ենթադրում է գործի ըստ էության քննություն և լուծում՝ օրենքով սահմանված կրճատ ժամկետում և կողմերի մրցակցության ու իրավահավասարության մի շարք երաշխիքների պահպանմամբ:

Վարույթի քննարկվող տեսակը մշակելիս հիմք են ընդունվել հետևյալ հայեցակարգային մոտեցումները.

ա) պարզեցված վարույթի կարգով կարող են քննվել փոքր հայցագին ունեցող գործերը, այն գործերը, որոնցով պատասխանող կողմը գրավում է խիստ պասիվ դիրք՝ ըստ էության չվիճարկելով

⁵⁸ St' u Федеральный закон №45-ФЗ от 02.03.2016 г. «О внесении изменений в Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации и Арбитражный процессуальный кодекс Российской Федерации»: Ուժի մեջ է մտել 01.09.2016 թ.:

⁵⁹ St' u Regulation (EC) No 861/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 establishing a European Small Claims Procedure - <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007R0861&from=EN>, այսուհետ՝ Եվրոպական կանոնակարգ:

ներկայացված հայցը, ինչպես նաև կողմերի համաձայնությամբ՝ այլ գործեր՝ պայմանով, որ նման ընթացակարգով գործի քննությունը չի հանգեցնում գործին մասնակցող անձի արդար դատաքննության իրավունքի որևէ բաղադրատարրի ոտնահարման,

բ) հայցագիրը «փոքր» որակելու համար որպես ուղենիշ պետք է ծառայի դատավորների վարույթում գտնվող գործերի կազմի, առանձնահատկությունների, այդ գործերով կողմերի ակտիվության աստիճանի վերլուծությունը: «Փոքր» որակվող հայցի արժեքը սահմանելիս պետք է նկատի ունենալ ոչ միայն այն, որ ինչքան նախանշված արժեքը բարձր է, այնքան ավելի շատ սուբյեկտ կարող է օգտվել ճկուն, քիչ ծախսատար և արագ ընթացակարգից, այլև հաշվի առնել երկրի սոցիալ-տնտեսական վիճակը և դատական իշխանության նկատմամբ վստահության աստիճանը,

գ) քննարկվող ընթացակարգի մասին նորմերը պետք է սահմանեն վարույթի թույլատրելիության պայմաններ՝ ներառյալ այնպիսի իրավիճակները, որոնք բացառում են դրա կիրառումը՝ բացասաբար անդրադառնալով դատական պաշտպանության արդյունավետության վրա,

դ) վարույթը պետք է լինի ճկուն, հնարավորություն տա չկաշկանդվելու «ավանդական» փուլային վարույթին հատուկ մի շարք ֆորմալ պահանջներով,

ե) գործի քննությունը պետք է իրականացվի առանց բանավոր լսումներ կազմակերպելու՝ գրավոր ընթացակարգով, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ ծագում է գործին մասնակցող անձանց հետ ներկայացված ապացույցների հետ կապված որոշակի հարցեր քննարկելու կամ կողմերի տնօրինչական գործողությունները ձևակերպելու անհրաժեշտություն,

զ) ընթացակարգը պետք է հնարավորություն նախատեսի կիրառելու այնպիսի ժամանակակից տեխնոլոգիաներ, որոնք հնարավորություն կընձեռեն խնայելու դատարանի և գործին մասնակցող անձանց ժամանակը, և որոնց կիրառումը հնարավոր է ապահովել՝ հաշվի առնելով դատարանների տեխնիկական հագեցվածությունը,

է) գործի լուծման համար անհրաժեշտ փաստական և ապացուցողական նյութի լրիվությունը, ինչպես նաև դրա ներկայացման օպերատիվությունն ապահովելու համար պետք է սահմանվեն կողմերի չհայտարարված պահանջները, առարկությունները, տարատեսակ միջնորդությունները, դրանք հիմնավորող պահանջները դատարանի կողմից սահմանված ժամկետներում ներկայացնելու պահանջը, ինչպես նաև սահմանված ժամկետների խախտմամբ ներկայացված դատավարական նյութը չընդունելու դատարանի լիազորությունը,

ը) պարզեցված վարույթի կարգով կայացվող եզրափակիչ դատական ակտերի հրապարակման ընթացակարգը պետք է հնարավորինս պարզեցվի՝ բացառելով կայացված վերջնական դատական ակտը դատական նիստում հրապարակելու անհրաժեշտությունը և մինչև ժամանակ ապահովելով դրա հասանելիությունը հանրությանը (հրապարակայնությունը),

թ) նպատակահարմար է հնարավորինս կրճատել պարզեցված վարույթի կարգով կայացված վերջնական դատական ակտերն օրինական ուժի մեջ մտնելու և վերաքննության կարգով բողոքարկելու ժամկետները:

Գործերի շրջանակը, որոնք կարող են քննվել պարզեցված վարույթի կարգով. ՔՂՕ 297-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Հայցադիմումը ներկայացնելու օրվա դրությամբ նվազագույն աշխատավարձի երկուհազարապատիկը չգերազանցող գումարի բռնագանձման վերաբերյալ պահանջներն առաջին աստիճանի դատարանը քննում է պարզեցված վարույթի կարգով»⁶⁰: Նույն հոդվածի 2-րդ, 3-րդ և 5-րդ մասերը թույլ են տալիս օրենքով նախանշված որոշակի պայմանների առկայության դեպքում պարզեցված

⁶⁰Ընդ որում՝ օրենքը սահմանում է, որ արտարժույթով պահանջ ներկայացվելու դեպքում նվազագույն աշխատավարձի երկուհազարապատիկը չգերազանցելու հարցը որոշվում է հայցադիմումը ներկայացնելու օրվա դրությամբ Կենտրոնական բանկի կողմից հրապարակված արտարժույթի նկատմամբ հայկական դրամի՝ արժույթային շուկաներում ձևավորված միջին փոխարժեքով:

վարույթի կարգով քննել նաև այլ գործեր:

Միննույն ժամանակ ՔԴՕ 297-րդ հոդվածի 4-րդ մասում օրենսդիրը սահմանել է մի շարք հանգամանքներ, որոնք բացառում են գործը պարզեցված վարույթի կարգով քննելու հնարավորությունը:

Ըստ էության ՔԴՕ-ը սահմանել է պարզեցված վարույթի թույլատրելիության մի քանի պայմաններ, որոնց առկայությունը պետք է ակնհայտ լինի գործը պարզեցված վարույթի կարգով քննելու մասին որոշումը կայացնելու համար:

1) Գումարի բռնագանձման վերաբերյալ պահանջով գործը կարող է քննվել պարզեցված վարույթի կարգով, եթե հայցադիմումը ներկայացնելու օրվա դրությամբ դրա հայցագինը չի գերազանցում նվազագույն աշխատավարձի երկուհազարապատիկը (2 մլն դրամ): Նշված գումարային մեծությունը, իհարկե, որոշակի առումով պայմանական է: Ուշագրավ է, որ փոքր չափի դրամական հատուցման հայցերի թվին են դասվում Նիդեռլանդներում՝ 25000 եվրոն, Անգլիայում և Ուելսում՝ 10000 ֆունտը, Գերմանիայում՝ 5000 եվրոն չգերազանցող գումարի վերաբերյալ պահանջները: Ռուսաստանի Դաշնության արբիտրաժային դատավարության օրենսգրքով պարզեցված վարույթ կիրառելու գումարային շեմն իրավաբանական անձանց դեմ ներկայացվող հայցերով սահմանված է 500000, իսկ ընդդեմ անհատ ձեռնարկատերերի ներկայացվող հայցերով՝ 250000 ռուբլի (մոտ 7000 և 3500 եվրո համապատասխանաբար): Միննույն ժամանակ վերը հիշատակված Եվրոպական կանոնակարգում որպես «պահանջի փոքր չափ», որը թույլատրելի է դարձնում պարզեցված վարույթի կիրառումը, սահմանված է 2000 եվրոն չգերազանցող գումարը (հոդվ. 2, մաս 1):

Հաշվի առնելով ՀՀ-ում տիրող սոցիալական-տնտեսական վիճակը և դատական համակարգի նկատմամբ վստահության մակարդակը՝ պարզեցված վարույթ կիրառելու թույլատրելիության առավելագույն գումարային շեմ է սահմանվել Եվրոպական կանոնակարգով նախատեսված նվազագույն չափը, որը, մի կողմից, թույլ կտա քննարկվող ընթացակարգը հասանելի դարձնել մեծ թվով գործերով խնայելով դատավարական ռեսուրսները, իսկ մյուս կողմից՝ հաշվի առնել բնակչության հարաբերական հարստությունը և դատական համակարգի նկատմամբ վստահության աստիճանը⁶¹:

2) ՔԴՕ 297-րդ հոդվածի 2-րդ մասը կարգավորում է այն իրավիճակները, երբ հայցադիմումում միացված են մի քանի փոխկապակցված պահանջներ, որոնց մի մասը ենթակա է քննության պարզեցված վարույթի կարգով, իսկ մյուսը՝ ոչ: Մասնավորապես սահմանվում է. «Մեկ հայցադիմումում միացված մի քանի փոխկապակցված պահանջներով գործը, եթե այդ պահանջներից մեկը ենթակա է քննության պարզեցված վարույթի կարգով, իսկ մյուսը՝ ընդհանուր հայցային վարույթի կարգով, դատարանը քննում է պարզեցված վարույթի կարգով, եթե փոխկապակցված պահանջներն ածանցվում են պարզեցված վարույթի կարգով քննության ենթակա պահանջից»: Այլ կերպ ասած՝ գործը ենթակա է քննության պարզեցված վարույթի կարգով, եթե փոխկապակցված պահանջներից հիմնականը 2 մլն դրամը չգերազանցող գումարի բռնագանձման պահանջն է, իսկ մյուսներն ունեն այդ պահանջից ածանցված բնույթ: Այսպես, եթե մեկ հայցադիմումով ներկայացվել են 2 մլն դրամը չգերազանցող գումար բռնագանձելու և բռնագանձումը գրավի առարկայի վրա տարածելու վերաբերյալ հայցապահանջներ, վերջինիս՝ գումարի բռնագանձման պահանջից ածանցված լինելու փաստի ուժով գործը ենթակա է քննության պարզեցված վարույթի կարգով:

Բանականաբար եթե փոխկապակցված պահանջներից հիմնականը ենթակա է քննության ընդհանուր հայցային վարույթի կարգով, իսկ 2 մլն դրամը չգերազանցող գումար բռնագանձելու վերաբերյալ պահանջն ունի ածանցյալ բնույթ, գործը պետք է քննվի ընդհանուր հայցային վարույթի կարգով: Այսպես՝ ընդհանուր հայցային վարույթի կարգով պետք է քննվի զրպարտություն համարվող տարածված

⁶¹ St' u Reform of the Armenian Code of Civil Procedure, Report by prof. dr. C. H. van Rhee, Maastricht University, November 2015, էջ 5:

տեղեկությունները հերքելու և 1 մլն դրամ փոխհատուցում վճարելու պահանջներով գործը: Նշված օրինակում հիմնականը գրադարություն համարվող տարածված տեղեկությունները հերքելու պահանջն է, քանի որ դրա բավարարումը կամ մերժումը մեծապես կանխորոշում է փոխհատուցում վճարելու պահանջի լուծումը⁶²:

3) Գումարի բռնագանձման հետ չկապված կամ նվազագույն աշխատավարձի երկուհազարապատիկը գերազանցող պահանջի կապակցությամբ հարուցված գործը կարող է քննվել պարզեցված վարույթի կարգով օրենքով նախանշված հիմքերից որևէ մեկի առկայության դեպքում:

Նման գործերով պարզեցված վարույթի կիրառումը թույլատրելի է, նախևառաջ, գործին մասնակցող անձանց գրավոր համաձայնությամբ: Կարևոր է նկատի ունենալ, որ գործին մասնակցող անձանց համաձայնությունը չի պահանջվում նվազագույն աշխատավարձի երկուհազարապատիկը չգերազանցող գումարի բռնագանձման վերաբերյալ պահանջ ներկայացված լինելու պարագայում, ինչպես նաև այն դեպքերում, երբ նվազագույն աշխատավարձի երկուհազարապատիկը չգերազանցող գումարի բռնագանձման վերաբերյալ պահանջի հետ մեկտեղ ներկայացվում են դրանից անցավոր այլ պահանջներ. նման դեպքերում հայցադիմումը վարույթ ընդունելիս դատարանն ի սկզբանե որոշում է կայացնում գործը պարզեցված վարույթի կարգով քննելու մասին՝ հաշվի չառնելով կողմերի կամքը և հիմք ընդունելով ներկայացված պահանջի չափն ու պարզեցված վարույթը բացառող հանգամանքների բացակայության փաստը:

Գործը պարզեցված վարույթի կարգով քննելու վերաբերյալ գործին մասնակցող անձանց գրավոր համաձայնությունը կարող է դատարան ներկայացվել հայցադիմումին, հակընդդեմ հայցին, հայցադիմումի պատասխանին կից կամ նախնական դատական նիստի ընթացքում: Սակայն հարկ է նկատի ունենալ, որ նման համաձայնության առկայությունն ինքնին պարզեցված վարույթ կիրառելու հիմք չէ (նաև այն դեպքերում, երբ հայցադիմումին կից ներկայացվում է գործին մասնակցող բոլոր անձանց կողմից նախապես տրված գրավոր համաձայնություն): Նախ, ի տարբերություն նվազագույն աշխատավարձի երկուհազարապատիկը չգերազանցող պահանջների, որոնք ՔԴՕ 297-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերի ուժով պետք է քննվեն քննարկվող վարույթի կարգով, «այլ պահանջներ»-ը պարզեցված վարույթի կարգով քննելու հարցում օրենսդիրը դատարանին վերապահել է հայեցողական լիազորություն: Հետևաբար, նույնիսկ կողմերի համաձայնության առկայության պայմաններում գործը քննող դատարանը պետք է որոշի գործով պարզեցված վարույթ կիրառելու նպատակահարմարությունը՝ ելնելով գործի առանձնահատկություններից և արդարադատության շահերից⁶³: Բացի այդ՝ «այլ գործեր»-ով պարզեցված վարույթ կիրառվել չի կարող, եթե գործը պարզեցված վարույթի կարգով քննելու վերաբերյալ նախապես գրավոր համաձայնություն տված կողմը հայցադիմումի պատասխան ներկայացնելու համար սահմանված ժամկետում (ըստ էության մինչև ապացուցման բեռը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը) ներկայացրել է առարկություն՝ գործը պարզեցված վարույթի կարգով քննելու դեմ:

«Այլ գործերով» պարզեցված վարույթի կիրառումը թույլատրելի է նաև այն դեպքերում, երբ մինչև գործով ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին դատարանի կողմից որոշում կայացնելը գործին մասնակցող որևէ անձ չի առարկել հայցի դեմ կամ չի ներկայացվել հակընդդեմ հայց: Ներկայացված հայցի դեմ առարկությունների բացակայությունը բավարար հիմք է՝ նախնական դատական

⁶² Հարկ է սակայն նկատել, որ նշվածը չի բացառում մեկ հայցադիմումում միացված պահանջները ՔԴՕ 123-րդ հոդվածով սահմանված կարգով առանձին վարույթներում առանձնացնելու, դրանցից մեկը՝ ընդհանուր կարգով, մյուսը՝ պարզեցված կարգով քննելու դատարանի հնարավորությունը:

⁶³ Այս հարցում վճռորոշ նշանակություն ունի «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքի 70-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետում ձևակերպված՝ դատավորի վարքագծի կանոնը, համաձայն որի՝ ի պաշտոնե գործելիս դատավորը պարտավոր է օրենքով իր իրավասությանը վերապահված հարցերը քննել և լուծել ողջամիտ ժամկետում և նվազագույն դատական ծախսերի կատարմամբ՝ առանց վնասելու արդարադատության շահերին (ընդգծումը մերն է):

նիստում գործը պարզեցված վարույթի կարգով քննելու մասին որոշում կայացնելու համար: Նման դեպքերում գործին մասնակցող անձանց համաձայնություն չի պահանջվում:

Պարզեցված վարույթի կիրառման ինքնուրույն հիմք է հանդիսանում նաև այն իրավիճակը, երբ ի սկզբանե ընդհանուր կարգով վարույթ ընդունված հայցի առարկայի փոփոխության արդյունքում հայցապահանջի չափը (հայցագինը) չի գերազանցում նվազագույն աշխատավարձի երկուհազարապատիկը: Նման դեպքերում ևս գործին մասնակցող անձանց համաձայնություն չի պահանջվում:

4) ՔԴՕ 297-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանը գործը քննում է պարզեցված վարույթի կարգով նաև օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում: Նման նորմ նախատեսելով՝ օրենսդիրը, ըստ էության, չի բացառել նաև օրենքի ուղղակի ցուցումով տարաբնույթ կատեգորիայի գործերի քննությունը պարզեցված կարգով իրականացնելու հնարավորությունը: Ընդ որում՝ ուշագրավ է այն, որ օրենքով նախատեսված դեպքերում պարզեցված վարույթի կիրառելիությունը սահմանող նորմերն ունեն իմպերատիվ բնույթ, չեն ենթադրում կողմերի համաձայնություն կամ դատարանի հայեցողություն: Դիցուք որպես այդպիսի օրինակ կարող են ծառայել ՔԴՕ 220 հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված՝ իրավաբանական անձի մասնակիցների (անդամների) ընդհանուր ժողով գումարելու հետ կապված վեճերը, 221-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված՝ իրավաբանական անձի գործունեության վերաբերյալ տեղեկատվություն տրամադրելու մասին իրավաբանական անձի մասնակիցների (անդամների) պահանջները, որոնք ենթակա են քննության պարզեցված վարույթի կարգով՝ անկախ կողմերի կամքից և դատարանի հայեցողությունից:

Վերը նշված բոլոր դեպքերում գործը կարող է քննվել պարզեցված վարույթի կարգով, եթե բացակայում են վարույթի տվյալ տեսակը բացառող հանգամանքները: Նշված հանգամանքները միևնույն ժամանակ դիտարկվում են որպես պարզեցված վարույթը դադարեցնելու և ընդհանուր հայցային վարույթի կարգով գործի քննությանն անցնելու հիմքեր:

Ըստ ՔԴՕ 297-րդ հոդվածի 4-րդ մասի՝ գործը չի կարող քննվել պարզեցված վարույթի կարգով հետևյալ դեպքերում:

ա) Առկա է գործին մասնակցող անձանց, վկաներին, փորձագետին կամ մասնագետներին հարցաքննելու, փորձաքննություն նշանակելու, ապացույցը գտնվելու վայրում հետազոտելու կամ դատական հանձնարարություններ տալու անհրաժեշտություն: Նման սահմանափակում նախատեսելիս հաշվի է առնվել ոչ միայն պարզեցված վարույթների իրավական կարգավորման օտարերկրյա փորձը, այլ նաև Անդրագային սկզբունքների 16.4 հոդվածում ձևակերպված այն ելակետային դրույթը, ըստ որի՝ «կողմերից, վկաներից և փորձագետներից ցուցմունք ձեռք բերելը պետք է տեղի ունենա դատարանի սովորական ընթացակարգերի համաձայն, կողմը պետք է իրավունք ունենա իրականացնել լրացուցիչ հարցաքննություն անմիջականորեն մեկ այլ կողմի, վկայի կամ փորձագետի հետ, որը սկզբում հարցաքննվել է դատարանի կամ վարույթի այլ մասնակցի կողմից»:

Ըստ էության քննարկվող սահմանափակումը նախատեսելը պայմանավորված է բանավոր ապացույցներ հետազոտելիս և նշված դատավարական գործողությունները կատարելիս կողմերի մրցակցային իրավունքների իրացումն ապահովելու անհրաժեշտությամբ:

բ) Դատարանը վարույթ է ընդունել հակընդդեմ հայց կամ վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող երրորդ անձի հայց: Նման սահմանափակում նախատեսելիս հաշվի է առնվել այն, որ պարզեցված վարույթ կիրառելու վերաբերյալ որոշում կայացնելու պահի դրությամբ չի սպառվում հակընդդեմ հայց ներկայացնելու կամ երրորդ անձի կողմից վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջով հայց ներկայացնելու՝ օրենքով երաշխավորված հնարավորությունը: Հարկ է նկատի ունենալ, որ պարզեցված վարույթը «սովորական» վարույթի համեմատ ունի պարզեցված

բնույթ, մինչդեռ հակընդդեմ հայցը և վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող երրորդ անձի հայցը վարույթ ընդունվելու դեպքում գործը բարդանում է, ինչը բացառում է սահմանված պարզ ընթացակարգի շրջանակներում այն արդյունավետ քննելու և լուծելու հնարավորությունը:

գ) Դատարանը պարզեցված վարույթ կիրառելու վերաբերյալ որոշում կայացնելուց հետո թույլատրել է հայցի առարկայի կամ հիմքի փոփոխությունը: Պարզեցված վարույթի կիրառումը բացառող քննարկվող հանգամանքը սահմանելիս օրենսդիրն ակնհայտորեն նկատի է ունեցել հայցի որակական փոփոխությունը կամ հայցի քանակական կողմի այնպիսի փոփոխությունը, որի արդյունքում պահանջի չափը գերազանցում է 2 մլն դրամը: Համապատասխանաբար, քննարկվող վարույթը բացառող հանգամանք չպետք է դիտարկել հայցապահանջների չափի նվազեցումը, որի արդյունքում նման փոփոխությունը թույլատրելու պահի դրությամբ ի հայտ չեն գալիս պատասխանողի առջև չբացահայտված նոր պահանջներ և, համապատասխանաբար, նրա դատավարական շահերի խախտման վտանգներ:

դ) Առկա է ոչ պատշաճ պատասխանողին փոխարինելու կամ գործի քննությանն այլ անձանց ներգրավելու անհրաժեշտություն: Տվյալ սահմանափակումը հիմնականում պայմանավորված է՝

- ոչ պատշաճ պատասխանողին փոխարինելու հարցում հայցվորի տնօրինչական իրավունքի իրացումն ապահովելու,

- վարույթի ընթացքում վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ չներկայացնող երրորդ անձանց իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության անհրաժեշտությամբ:

Ակնհայտ է, որ պարզեցված վարույթի կիրառման պարագայում նշվածը գործնականում չի կարող ապահովվել առանց մրցակցության և իրավահավասարության սկզբունքների ոտնահարման: Դատարանը չի կարող հետևություն անել վարույթը բացառող մյուս հանգամանքների առարկության կամ բացակայության վերաբերյալ, քանի դեռ չի կայացրել այլ անձանց վարույթ ներգրավելու մասին համապատասխան որոշում և սահմանված կարգով հնարավորություն չի տվել նրանց ներկայացնելու իրենց դիրքորոշումը, որը, օրինակ, անխուսափելիորեն կարող է առաջացնել փորձաքննություն նշանակելու, վկաներ հարցաքննելու կամ գործին մասնակցող անձանց ցուցմունքները լսելու անհրաժեշտություն:

ե) Ներկայացվել է խմբային հայց, որը կարող է քննվել բացառապես ՔԴՕ 26-րդ գլխով սահմանված հատուկ-հայցային վարույթի կարգով:

զ) Անհրաժեշտ է որոշել գործին մասնակցող անձանց կողմից չվկայակոչված, սակայն գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող այլ փաստեր: Պարզեցված վարույթը բացառող տվյալ կանոնը նախատեսելիս հաշվի են առնվել գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների շրջանակը որոշելու հետ կապված դատավարական կանոնները: Թեև «հաստատման ծանրությունը» ՔԴՕ-ը դրել է գործին մասնակցող անձանց վրա, այնուամենայնիվ չի հրաժարվել այն մոտեցումից, որ գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների շրջանակը որոշելու, դրանց նկատմամբ նյութական օրենսդրությունը ճիշտ կիրառելու բեռը կրում է դատարանը: ՔԴՕ 60-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի շրջանակը որոշում է դատարանը՝ գործին մասնակցող անձանց պահանջների և առարկությունների հիման վրա՝ ղեկավարվելով վիճելի իրավահարաբերության նկատմամբ կիրառելի իրավական նորմերով: Պարզեցված վարույթի կառուցակարգը ենթադրում է, որ դրա կիրառումը հնարավոր է բացառապես այն դեպքերում, երբ հայցվորը, ներկայացնելով որոշակի նյութաիրավական պահանջ, դրա հիմքում դրել (վկայակոչել) է կիրառման ենթակա իրավական նորմերով անհրաժեշտ բոլոր փաստերը, իսկ պատասխանողը սահմանված ժամկետում պատասխան չի ներկայացրել կամ ներկայացրել է այնպիսի պատասխան, որը չի կարող ազդել գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների շրջանակի վրա: Այլ կերպ ա-

սած՝ գործի քննությունը չի կարող իրականացվել պարզեցված վարույթի կարգով, եթե դատարանի համոզմամբ հայցի ն/կամ դրա դեմ ներկայացված առարկության հիմքում դրված փաստական հանգամանքների շրջանակը լիարժեք չէ, ապացուցման առարկան հարկ է լրացնել նյութական օրենսդրությամբ կարևորվող այլ հանգամանքներով, որի պարագայում գործը պետք է նախապատրաստվի դատաքննության ընդհանուր կանոններով, ներառյալ կողմերի հետ քննարկվի գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների շրջանակը, այդ հանգամանքների ապացուցման պարտականությունը բաշխելու և ապացույցներ ներկայացնելու համար անհրաժեշտ ժամկետները, ինչպես նաև կայացվի ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում:

Նման կարգավորումը նպատակ է հետապնդում նաև ապահովելու գործը պարզեցված վարույթի կարգով քննելու հարցում ուղղակիորեն շահագրգռված հայցվորների կողմից «որակյալ» հայցադիմումների ներկայացումը: Պարզեցված վարույթի կարգով հայցի արագ քննության և բավարարման ձգտող հայցվորն ի սկզբանե պետք է հոգ տանի վիճելի իրավահարաբերությունը ճիշտ որակելու, կիրառման ենթակա նորմերի շրջանակը որոշելու, այդ նորմերով արժևորվող փաստերը վկայակոչելու մասին:

Պարզեցված վարույթ կիրառելը, պարզեցված վարույթը դադարեցնելը: Պարզեցված վարույթ կիրառելու դատավարական կարգը կախված է վարույթի տվյալ տեսակը կիրառելու հիմքերից (ՔԴՕ 298 հոդվ., մաս 1):

Հայցադիմումը ներկայացնելու օրվա դրությամբ նվազագույն աշխատավարձի երկուհազարապատիկը չգերազանցող գումարի բռնագանձման վերաբերյալ պահանջ ներկայացված լինելու պարագայում առաջին աստիճանի դատարանը գործը պարզեցված վարույթի կարգով քննելու հարցը լուծում է հայցադիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշմամբ: Նույն կարգով է լուծվում գործը պարզեցված վարույթի կարգով քննելու հարցը նաև այն դեպքերում, երբ պարզեցված կարգով քննության ենթակա պահանջից ածանցված են ընդհանուր հայցային վարույթի կարգով քննության ենթակա պահանջներ:

Գումարի բռնագանձման հետ չկապված կամ նվազագույն աշխատավարձի երկուհազարապատիկը գերազանցող պահանջի կապակցությամբ հարուցված գործերով ՔԴՕ 297-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված դեպքերում պարզեցված վարույթը կիրառում է մինչև նախնական դատական նիստի ավարտն առանձին ակտի ձևով որոշումով կայացնելու միջոցով:

Բոլոր դեպքերում պարզեցված վարույթ կիրառելու վերաբերյալ դատարանի որոշման մեջ պետք է նշվի եզրափակիչ դատական ակտի հրապարակման օրը (298 հոդվ., մաս 2):

Պարզեցված վարույթի կարգով հայցադիմումը վարույթ ընդունելու և նախնական դատական նիստում գործով պարզեցված վարույթ կիրառելու մասին դատարանի որոշումները գործին մասնակցող անձանց ուղարկվում են ընդհանուր կարգով: Դրանք ենթակա են հրապարակման դատական իշխանության պաշտոնական կայքում (ՔԴՕ 298 հոդվ., մաս 3):

Օրենքը սահմանում է, որ պարզեցված վարույթ կիրառելու վերաբերյալ դատարանի որոշման հետ մեկտեղ գործին մասնակցող անձին պետք է ուղարկվի գրավոր պարզաբանում՝ դատարանի որոշումը ստանալուց հետո կատարման ենթակա գործողությունների, դրանց կատարման ժամկետների և չկատարելու հետևանքների մասին (ՔԴՕ 298 հոդվ., մաս 4):

ՔԴՕ 299-րդ հոդվածը սահմանում է այն գործողությունները, որոնք պետք է կատարեն գործին մասնակցող անձինք գործը պարզեցված վարույթի կարգով քննելու վերաբերյալ որոշումը ստանալուց հետո:

Գործի լուծման համար անհրաժեշտ փաստական և ապացուցողական նյութի լրիվությունը, ինչպես նաև դրա ներկայացման օպերատիվությունն ապահովելու համար ՔԴՕ-ով սահմանվել է կողմերի միջնորդությունները, չհայտարարված պահանջները, ինչպես նաև նրանց պահանջների և առարկությունների հիմքում ընկած փաստերը և դրանք հիմնավորող ապացույցները սահմանված

Ժամկետներում ներկայացնելու պահանջը և սահմանված ժամկետների խախտմամբ ներկայացված դատավարական նյութը չընդունելու դատարանի լիազորությունը: Կարգավորման հիմքում դրվել է Անդրազգային սկզբունքների 7-րդ հոդվածում ձևակերպված ելակետային դրույթը, համաձայն որի՝ «ողջամիտ ժամկետներում վեճի վերաբերյալ վճիռ կայացնելու դատարանի պարտականության կատարման համար անհրաժեշտ պայմաններ ստեղծելու նպատակով ընթացակարգային կանոններով և դատարանի կարգադրություններով կարող են սահմանվել ողջամիտ ժամկետներ և դատավարական սանկցիաներ՝ կողմերի և նրանց ներկայացուցիչների նկատմամբ նման կանոնները և կարգադրությունները չպահպանելու համար, ինչը չի կարող ներման արժանանալ առանց հիմնավոր պատճառի»:

Ըստ այդմ՝ ՔԴՕ 299-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանվել է, որ գործին մասնակցող անձանց միջնորդությունները, ինչպես նաև նրանց պահանջների և առարկությունների հիմքում ընկած փաստերը հիմնավորող ապացույցները կարող են ներկայացվել պարզեցված վարույթ կիրառելու վերաբերյալ դատարանի որոշումը ստանալու օրվանից ոչ ուշ, քան մեկամսյա ժամկետում:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասով պարզեցված վարույթի շրջանակներում հակընդդեմ հայց ներկայացնելու համար սահմանվել է հատուկ ժամկետ. պատասխանողը հակընդդեմ հայց կարող է ներկայացնել պարզեցված վարույթ կիրառելու մասին դատարանի որոշումը ստանալու օրվանից երկշաբաթյա ժամկետում:

Ընդ որում, ելնելով գործի առանձնահատկություններից, գործին մասնակցող անձի միջնորդությամբ վերոնշյալ ժամկետները դատարանի որոշմամբ կարող են երկարաձգվել:

ՔԴՕ 299-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ սահմանված ժամկետների խախտմամբ ներկայացված դատավարական փաստաթղթերը և ապացույցները դատարանի որոշմամբ վերադարձվում են դրանք ներկայացնող անձանց՝ բացառությամբ այն դեպքի, երբ դատարանը բավարարում է բաց թողնված դատավարական ժամկետը վերականգնելու մասին միջնորդությունը:

Նման կարգավորումը նպատակ է հետապնդում ապահովելու գործին մասնակցող անձանց կողմից գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստական և ապացուցողական նյութի ներկայացումը լրիվ ծավալով և այնպիսի ժամկետներում, որոնք թույլ կտան դատարանին բավականին սեղմ ժամկետում կայացնել եզրափակիչ դատական ակտ: Սահմանված դատավարական սանկցիան, իր հերթին, էապես նպաստում է կողմերի դատավարական կարգապահության աստիճանի բարձրացմանը և նվազագույնի է հասցնում կողմերի՝ գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստեր վկայակոչելու և դրանք հաստատող ապացույցներ ներկայացնելու իրավունքների չարաշահման հնարավորությունը: Բացի այդ՝ սահմանված ժամկետում ներկայացված փաստական և ապացուցողական նյութի վերլուծությունը դատարանին հնարավորություն է տալիս լրացված դատավարական նյութի հիման վրա ևս մեկ անգամ ստուգել պարզեցված վարույթի կարգով տվյալ գործը քննելու թույլատրելիությունը:

Հաշվի առնելով այն, որ ՔԴՕ 299-րդ հոդվածով նախատեսված գործողությունների կատարման արդյունքում դատավարական իրավիճակը կարող է այնպես փոխվել, որ ի հայտ գա գործը պարզեցված վարույթի կարգով քննելուն խոչընդոտող որևէ հանգամանք, ՔԴՕ 301-րդ հոդվածը նախատեսել է պարզեցված վարույթը դադարեցնելու և ընդհանուր հայցային վարույթի անցում կատարելու հիմքեր: Մասնավորապես սահմանվել է. «Եթե սույն օրենսգրքի 297-րդ հոդվածի 4-րդ մասով սահմանված հանգամանքներն ի հայտ են եկել պարզեցված վարույթ կիրառելու վերաբերյալ դատարանի որոշումը կայացնելուց հետո, բայց ոչ ուշ, քան մինչև եզրափակիչ դատական ակտ հրապարակելը, դատարանը որոշում է կայացնում գործն ընդհանուր հայցային վարույթի կարգով քննելու մասին և սույն օրենսգրքի 166-րդ հոդվածով սահմանված կարգով հրավիրում է նախնական դատական նիստ»:

Գործը պարզեցված վարույթի կարգով քննելու կարգն ունի մի շարք էական

առանձնահատկություններ, որոնք պայմանավորված են վարույթի տվյալ տեսակի պարզեցված բնույթով:

Նախ՝ ի տարբերություն ընդհանուր հայցային վարույթի՝ ՔԴՕ-ը սահմանում է գործի քննությունն ու լուծումը որոշակի ժամկետում ավարտելու իմպերատիվ պահանջ: Մասնավորապես, ըստ 300-րդ հոդվածի 2-րդ մասի, առաջին ատյանի դատարանը պարզեցված վարույթի կարգով գործի քննության արդյունքում եզրափակիչ դատական ակտը պետք է կայացնի և հրապարակի պարզեցված վարույթ կիրառելու վերաբերյալ որոշում կայացնելու օրվանից չորս ամսվա ընթացքում⁶⁴:

Երկրորդ՝ գործի քննությունը պարզեցված վարույթի կարգով, որպես կանոն, իրականացվում է առանց դատական նիստ հրավիրելու՝ գրավոր ընթացակարգով (ՔԴՕ 300 հոդվ., մաս 1):

Ինչպես վերն արդեն նշվել է, գործը պարզեցված վարույթով քննելու ընթացակարգի հիմքում դրվել է այն ելակետային գաղափարը, որ վարույթի տվյալ տեսակի շրջանակներում գործի քննությունը պետք է իրականացվի առանց բանավոր լուսմներ կազմակերպելու՝ գրավոր ընթացակարգով՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ ծագում է գործին մասնակցող անձանց հետ ներկայացված ապացույցների հետ կապված որոշակի հարցեր քննարկելու կամ կողմերի տնօրինչական գործողությունները ձևակերպելու անհրաժեշտություն: Ըստ այդմ՝ ՔԴՕ 300-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսվել է դատական նիստ հրավիրելու անհրաժեշտություն բոլոր այն դեպքերում, երբ՝

1) դատարանը եկել է եզրահանգման, որ անհրաժեշտ է գործին մասնակցող անձանցից ստանալ պարզաբանումներ գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող վկայակոչված հանգամանքների և գործում առկա ապացույցների վերաբերյալ⁶⁵,

2) ներկայացվել է հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդություն,

3) հայցվորը հրաժարվել է պահանջից,

4) կողմերը կնքել են հաշտության համաձայնություն⁶⁶:

Գործնական կարևոր նշանակություն ունի պարզեցված վարույթի կարգով գործի քննությունն իրականացնելիս ստացված միջնորդությունների լուծման դատավարական կարգը:

Պարզեցված վարույթի կարգով գործի քննության ընթացքում գործին մասնակցող անձինք կարող են ներկայացնել տարաբնույթ միջնորդություններ: Դրանք պետք է քննվեն և լուծվեն պարզեցված վարույթի առանձնահատկությունների հաշվառմամբ:

ՔԴՕ 299-րդ հոդվածի 1-ին մասի բովանդակությունից ուղղակիորեն բխում է, որ պարզեցված վարույթի շրջանակներում ցանկացած միջնորդություն պետք է ներկայացվի պարզեցված վարույթ կիրառելու վերաբերյալ դատարանի որոշումը ստանալու օրվանից մեկամսյա ժամկետում: Հակառակ պարագայում նման միջնորդությունը դատարանի որոշմամբ վերադարձվում է այն ներկայացնող անձին՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դատարանը բավարարում է բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու

⁶⁴ Նշված ժամկետը որոշվել է այն հաշվարկով, որ հայցի ապահովման միջնորդությունը կատարելու և գործին մասնակցող անձանց ծանուցումն իրականացնելու համար կարող է պահանջվել մինչև մեկական ամիս, գործին մասնակցող անձանց միջնորդությունները ներկայացնելու և այլ դատավարական գործողություններ կատարելու համար ըստ օրենքի պետք է տրամադրվի 1 ամիս: Եվս 1 ամիս տևողությամբ ժամկետ է նախատեսվել է գործով վճռահատության և գործի քննության ընթացքում ծագած հնարավոր դատավարական բարդությունները հաղթահարելու համար:

⁶⁵ Հարկ է նկատի ունենալ, որ պարզեցված վարույթի շրջանակներում դատական նիստը չի հրավիրվում հավաքված ապացուցողական նյութն ըստ էության հետազոտելու նպատակով: Այստեղ դատարանի խնդիրը չէ՝ ապահովել ապացույցների լրիվ, բազմակողմանի և օբյեկտիվ հետազոտությունը դատական նիստում: Պարզեցված վարույթի կարգով նիստը հրավիրվում է բացառապես վկայակոչված առանձին հանգամանքների կամ գործում առկա առանձին ապացույցների վերաբերյալ գործին մասնակցող անձանցից որոշ պարզաբանումներ ստանալու համար: Նման նիստում դատարանը կարող է պահանջել ներկայացնելու պատճենի ձևով ներկայացված փաստաթղթերի բնօրինակները, օտարալեզու փաստաթղթերի թարգմանությունները, կողմերի հետ քննարկել վարույթը կասեցնելու, կարճելու, հայցն առանց քննության թողնելու հիմքերի առկայությունը, գործի քննությանն այլ անձանց ներգրավելու անհրաժեշտությունը, պարզեցված վարույթի կիրառումը բացառող այլ հանգամանքները և այլն:

⁶⁶ 2-4-րդ կետերում նշված հիմքերով դատական նիստ հրավիրելու անհրաժեշտությունը պայմանավորված է նշված տնօրինչական գործողություններն օրենքով կանխորոշված որոշակի ընթացակարգով քննելու և ձևակերպելու անհրաժեշտությամբ (տե՛ս ՔԴՕ 151 հոդվ., 168 հոդվ., 183 հոդվ., մաս 9):

մասին միջնորդությունը (299 հոդվ., մաս 4): Ուշագրավ է, որ նշված սահմանափակումն անմիջականորեն վերաբերում է ոչ միայն ապացույցների ձեռքբերմանն ուղղված, այլ նաև հայցային վաղեմություն կիրառելու, հայցի առարկան կամ հիմքը փոխելու, հայցից հրաժարվելու, վեճը սպառվելու կամ հաշտության համաձայնություն կնքելու հիմքով վարույթը կարճելու, որևէ այլ դատավարական գործողություն կատարելու վերաբերյալ միջնորդություններին:

Կարևոր է նկատի ունենալ, որ օրենքը չի նախատեսում քննարկվող ժամկետը լրանալուց հետո հրավիրված դատական նիստի ընթացքում ևս միջնորդություններ ներկայացնելու հնարավորություն: Ինչպես բխում է ՔԴՕ 300-րդ հոդվածի 1-ին մասի կարգավորումներից, հրավիրված դատական նիստի ընթացքում կատարվող գործողությունները չեն կարող դուրս գալ նախանշված շրջանակներից, ուստի դատական նիստի օգտագործումն այլ գործողություններ կատարելու նպատակով պետք է համարել անթույլատրելի:

Եզրափակիչ դատական ակտի առանձնահատկությունները մեծապես պայմանավորված են վարույթը թեթևացնելու, պարզեցնելու և իրավունքի պաշտպանության գործընթացն արագացնելու անհրաժեշտությամբ: Այստեղ առանձնահատուկ կարգ է սահմանված եզրափակիչ դատական ակտի պատճառաբանման, օրինական ուժի մեջ մտնելու և բողոքարկելու համար:

Նախ նշենք, որ ՔԴՕ նախագծի մշակման փուլում որոշում կայացվեց հրաժարվել պարզեցված վարույթի կարգով քննվող գործով կայացված վճռին ներկայացվող պահանջները էականորեն «թեթևացնելու» առաջարկից⁶⁷՝ ելնելով այն մտավախությունից, որ դա կարող է մեկնաբանվել որպես պատճառաբանված դատական ակտ ստանալու իրավունքի խախտում: Այդուհանդերձ, պարզեցված վարույթի մասին կանոնների կիրառման շուրջ մեկամյա փորձը և քննարկվող հարցի խորը գիտագործնական վերլուծությունը հիմք ընդունելով՝ օրենսդիրը 2019 թ. հուլիսի 1-ի օրենքով սահմանեց պարզեցված վարույթի կարգով կայացվող վճռի պատճառաբանմանը ներկայացվող խիստ նվազեցված պահանջներ:

Մասնավորապես, ՔԴՕ 302-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսվեց ընդհանուր կանոն առ այն, որ պարզեցված վարույթի կարգով գործի քննության արդյունքում կայացվող վճռի պատճառաբանական մասը պարունակում է նշում հայցվորի փաստարկները դատարանի պատճառաբանություն համարելու վերաբերյալ, ինչպես նաև գործին մասնակցող անձանց միջև դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ դատարանի պատճառաբանությունը: Նման կարգավորմամբ, ըստ էության, պարզեցված վարույթի կարգով քննվող գործերով կայացվող վճիռների նկատմամբ սահմանվել է պատճառաբանման «նվազագույն» ստանդարտ, որը բացառում է ՔԴՕ 192-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 1-5-րդ կետերի կիրառելիությունը և դատարանի վրա դնում է պարտականություն՝ հայցն ամբողջությամբ բավարարելու դեպքում վճռի նկարագրական մասը շարադրելուց անմիջապես հետո՝

1) որպես պատճառաբանություն (վճռի փաստական և իրավական հիմք)՝ նշում կատարել հայցվորի փաստարկները դատարանի պատճառաբանություն համարելու վերաբերյալ,

2) պատճառաբանել գործին մասնակցող անձանց միջև դատական ծախսերի բաշխումը:

Ըստ ՔԴՕ 302-րդ հոդվածի 2-րդ մասի՝ վճռի պատճառաբանման տվյալ ստանդարտը կիրառելի չէ այն դեպքերում, երբ՝

ա) գործի քննության ընթացքում հայցի դեմ ներկայացվել է առարկություն,

բ) հայցը բավարարվել է մասնակի,

գ) հայցը մերժվել է:

Նշված սահմանափակումները պայմանավորված են ՔԴՕ 9-րդ հոդվածով սահմանված և արդար դատաքննության իրավունքից բխող՝ գործին մասնակցող անձանց կողմից ներկայացված բոլոր փաս-

⁶⁷ St' u Reform of the Armenian Code of Civil Procedure, Report by prof. dr. C. H. van Rhee, Maastricht University, November 2015, էջ 10:

տարկներին, վկայակոչված իրավական հիմքերին և ներկայացված ապացույցներին դատական ակտում անդրադառնալու դատարանի պարտականությամբ:

Այդուհանդերձ, հաշվի առնելով պարզեցված վարույթի կարգով քննվող գործերի առանձնահատկությունները և վարույթի տվյալ տեսակի նպատակները (դատարանի ծանրաբեռնվածության և դատական գործի ծախսատարության նվազեցում)՝ օրենսդիրը քննարկվող դեպքերի համար սահմանել է պատճառաբանման «միջին ստանդարտ»։ ՔԴՕ 302-րդ հոդվածի 2-րդ մասի ուժով դատարանին տրվել է հնարավորություն վճիռը պատճառաբանելիս ղեկավարվել ոչ թե ՔԴՕ 192-րդ հոդվածի 4-րդ մասով սահմանված, այլ նվազեցված պահանջներով: Մասնավորապես ՔԴՕ քննարկվող դեպքերի համար նախատեսվեց, որ պարզեցված վարույթի կարգով կայացված վճռի պատճառաբանական մասում նշվում են՝

- 1) դատարանի կողմից պարզված գործի հանգամանքները,
- 2) ապացույցները, որոնց վրա հիմնված են դատարանի հետևությունները,
- 3) այս կամ այն ապացույցները մերժելու փաստարկները,
- 4) հղում այն օրենքներին և այլ իրավական ակտերը, որոնցով դատարանը ղեկավարվել է վճիռ կայացնելիս,
- 5) գործին մասնակցող անձանց միջև դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ պատճառաբանությունները:

Ըստ էության վճռի պատճառաբանման «միջին ստանդարտ»-ի էությունը հանգում է նրան, որ, ի տարբերություն ընդհանուր կազով կայացվող վճռի, պազեցված կարգով գործն ըստ էության լուծող դատական ակտ կայացնելիս դատարանն ազատվում է գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների շրջանակը դատական ակտում ցույց տալու և կիրառելի իրավունքի վերաբերյալ վերլուծություն կատարելու պարտականությունից, այդ թվում՝ պարտավոր չէ պատճառաբանել, թե հատկապես ինչու պետք է կիրառվի հենց այդ նորմը (փոխարենը, առանց բովանդակությունը վերարտադրելու, պետք է պարզապես հղում կատարվի այն իրավական նորմերին, որոնցով դատարանը ղեկավարվել է վճիռ կայացնելիս): Բացի դրանից՝ պատճառաբանման նման ստանդարտի պայմաններում դատարանը պարտավոր չէ անդրադառնալ գործին մասնակցող անձանց բոլոր փաստարկներին և իրավական հիմքերին, ինչպես նաև արտացոլել բոլոր այն դատողությունները, որոնք կապված են փաստի ապացուցման ենթակա լինելու, փաստը հաստատող ապացույցների բավարարության և արժանահավատության հետ (փոխարենը, բավարար է ցույց տալ այն ապացույցները, որոնց հիման վրա դատարանը հաստատված կամ հերքված է համարել այս կամ այն փաստը, ինչպես նաև շարադրել այս կամ այն ապացույցները մերժելու փաստարկները):

Նկատի ունենալով, որ պարզեցված կարգը ենթադրում է ոչ միայն գործերի արագ քննություն և լուծում, այլ նաև կայացված դատական ակտի օպերատիվ կատարում⁶⁸, ՔԴՕ-ը սահմանել է պարզեցված վարույթի կարգով կայացված եզրափակիչ դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելու և դրա դեմ վերաքննիչ բողոք բերելու կրճատ ժամկետներ: Մասնավորապես նախատեսվել է, որ պարզեցված վարույթի կարգով կայացված վճիռը, ինչպես նաև գործի վարույթը կարճելու մասին որոշումն օրինական ուժի մեջ են մտնում այն հրապարակելու օրվանից տասնհինգ օր հետո, եթե դրա դեմ վերաքննիչ բողոք չի բերվում (302 հոդվ., մաս 3), իսկ հայցն առանց քննության թողնելու մասին որոշումը՝ այն հարապարակելու օրվանից յոթ օր հետո, եթե դրա դեմ վերաքննիչ բողոք չի բերվում (302 հոդվ., մաս 4):

Պարզեցված վարույթի կարգով կայացվող վերջնական դատական ակտի բողոքարկումը. թեև Եվրոպական կանոնակարգի 17-րդ հոդվածը, ինչպես նաև Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի

⁶⁸ См. у Матулевич В., Революция в упрощенном производстве, «Юридический справочник руководителя», М., 2012, август, <http://delo-press.ru/articles.php?n=10857>:

թիվ R(95)5 և R(81)7 հանձնարարականները⁶⁹ թույլ են տալիս բացառել փոքր չափով դրամական հատուցումների վերաբերյալ գործերով կայացված վերջնական դատական ակտերի բողոքարկման հնարավորությունը, ՔԴՕ-ը մշակելիս, հաշվի առնելով դատական ակտերի բողոքարկելիության վերաբերյալ ՀՀ սահմանադրական դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումը⁷⁰, որոշում կայացվեց նման քայլի չդիմել և բավարարվել վերաքննիչ բողոքարկման կրճատ ժամկետների սահմանմամբ: Մասնավորապես ՔԴՕ 362-րդ հոդվածի 2-րդ և 4-րդ մասերով սահմանվել է, որ պարզեցված վարույթի կարգով կայացված վճռի կամ վարույթը կարճելու մասին որոշման դեմ վերաքննիչ բողոք կարող է բերվել այն հրապարակելու օրվանից տասնհինգօրյա, իսկ հայցն առանց քննության թողնելու մասին որոշման դեմ՝ այն հրապարակելու օրվանից յոթնօրյա ժամկետում:

Արագացված դատաքննություն

Արագացված դատաքննությունը կարգավորվել է ՔԴՕ-ի նույնանուն վերտառությամբ 42-րդ գլխի շրջանակներում, որն ընդգրկում է 303-306-րդ հոդվածները:

Արագացված դատաքննության ինստիտուտը նոր չէ: Այն Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարություն է ներմուծվել դատաիրավական բարեփոխումների առաջին փուլի շրջանակներում 1998 թ. մայիսի 5-ին ընդունված Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի ընդունմամբ:

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեն 28.02.1984 թ. ընդունել է թիվ R/84/5 հանձնարարականը, որով սահմանել է պարտատիրոջ իրավունքների առավել արդյունավետ, ճկուն և արագ պաշտպանության կառուցակարգեր ներդնելու պահանջ: Փաստաթղթին կից սկզբունքներով նախատեսվում էր, որ քաղաքացիական դատավարությունում անհրաժեշտ է նախատեսել վեճի լուծումն արագացնող կոնկրետ կանոններ, որոնք թույլ կտան անհետաձգելի կամ անվիճելի դեպքերում թեթևացնել դատական ընթացակարգը, ապահովել խախտված կամ խախտման վտանգի տակ գտնվող իրավունքների առավել արագ պաշտպանությունը՝ ապահովելով այդ կատեգորիաների գործերով արդարադատության մատչելիությունն ու արդյունավետությունը: Նշված հանձնարարականի հիմնական սկզբունքների հաշվառմամբ էլ 1998 թ. ՔԴՕ-ում նախատեսվեց արագացված դատաքննության ինստիտուտը, որի էությունը գործող ՔԴՕ-ում ընդհանուր առմամբ չի փոփոխվել:

Ի տարբերություն դատավարության ավանդական ընթացակարգի՝ արագացված դատաքննությունը վարույթի պարզեցված տեսակ է, որն օրենքով նախատեսված հիմքերի առկայության դեպքում դատարանի որոշմամբ իրականացվում է գրավոր (փաստաթղթային) ընթացակարգով (բացառապես դատավարության մասնակիցների ներկայացրած և գործում առկա փաստաթղթերի հիման վրա)՝ առանց դատական նիստ հրավիրելու կամ արդեն ընթացող գործի քննությունը դադարեցնելով (եթե նման որոշում կայացվում է դատական նիստում), որն ավարտվում է գործը լուծող վերջնական դատական ակտի կայացմամբ ու հրապարակմամբ: Նման վարույթի շրջանակներում դատարանը բանավոր ապացույցներ չի հետազոտում (կողմերին, վկաներին, փորձագետներին և մասնագետներին չի հարցաքննում), տեղագնություններ չի կատարում և դատական հանձնարարություններ չի տալիս, այլ սահմանափակվում է մինչև արագացված դատաքննություն կիրառելու մասին որոշում կայացնելու պահը կողմերի ներկայացրած բացատրությունների, առարկությունների և ապացույցների, ինչպես նաև գործում առկա փորձագիտական եզրակացությունների և այլ գրավոր նյութերի հետազոտմամբ ու գնահատմամբ:

⁶⁹ Տե՛ս <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168050e7e4>, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680505f3c>:

⁷⁰ Տե՛ս ՀՀ սահմանադրական դատարանի 18.06.12 թ. թիվ ՄԴՈ-1037 որոշումը:

Արագացված դատաքննությունը հիմնականում կիրառվում է այն գործերով, որոնք վերաբերում են չնչին գումարների բռնագանձման վերաբերյալ պահանջների (50000 դրամը չգերազանցող) կամ վիճահարույց չեն (հայցն ընդունվում է պատասխանողի կողմից, առարկություններ չեն ներկայացվում հայցի դեմ և այլն), ծանրաբեռնված չեն ապացուցման ենթակա հանգամանքներով և ապացուցողական նյութով: Արագացված դատաքննությունը կիրառվում է նաև այն դեպքերում, երբ գործին մասնակցող անձինք գրավոր համաձայնություն են ներկայացնում՝ գործով արագացված դատաքննություն կիրառելու վերաբերյալ կամ նախապես տեղեկացնում են դատարանին գործի քննությանը չմասնակցելու մասին:

Չնայած արագացված դատաքննության ինստիտուտում 2007 թվականին կատարվեցին որոշ փոփոխություններ, այնուամենայնիվ, այն լայն պրակտիկ կիրառություն այդպես էլ չունեցավ: Դա հիմնականում պայմանավորված էր տվյալ վարույթի ոչ պատշաճ իրավական կարգավորմամբ, ինչի մասին վկայում են օրենքում մի շարք գնահատողական և անորոշ հասկացությունների օգտագործումը, վարույթի տվյալ տեսակը կիրառելու թույլատրելիության պայմանների բացակայությունը և այլն⁷¹:

Եվրոպական լավագույն փորձի ուսումնասիրության, առկա դատական պրակտիկայի, ինչպես նաև դատավորների հետ անցկացված քննարկումների և հարցումների ամփոփման հիման վրա գործող ՔԴՕ-ի՝ արագացված դատաքննության ինստիտուտում կատարվել են մի շարք փոփոխություններ, որոնք, չփոփոխելով դրա էությունն ու հիմնական առաքելությունը, շատ ավելի դյուրին են դարձրել վարույթի տվյալ տեսակի պրակտիկ կիրառությունը և պարզեցված մյուս ընթացակարգերի հետ մեկտեղ էապես կարող են նպաստել դատարանների ծանրաբեռնվածության խնդրի լուծմանը և դատական պաշտպանության արդյունավետության բարձրացմանը:

Արագացված դատաքննության թույլատրելիության պայմանները և կիրառման հիմքերը. ՔԴՕ 303-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ դատարանն իրավունք ունի կիրառել արագացված դատաքննություն, եթե բացակայում է գործին մասնակցող անձանց, վկաներին, փորձագետին կամ մասնագետին հարցաքննելու, ապացույցը գտնվելու վայրում հետազոտելու կամ դատական հանձնարարություններ տալու անհրաժեշտություն: Տվյալ սահմանափակումը նախատեսվել է այն նույն նկատառումներով, որոնցով այն նախատեսվել է որպես պարզեցված վարույթը բացառող հանգամանք, ինչի մասին մանրամասն խոսել ենք վերը:

Նույն հոդվածով նախատեսվել են արագացված դատաքննություն կիրառելու թվով յոթ հիմքեր, որոնցից յուրաքանչյուրի առկայության դեպքում դատարանը կարող է կիրառել արագացված դատաքննություն: Մասնավորապես սահմանվել է, որ գործը կարող է քննվել արագացված դատաքննության կարգով, եթե՝

- 1) ներկայացվել է նվազագույն աշխատավարձի հիսնապատիկը չգերազանցող գումար բռնագանձելու վերաբերյալ պահանջ.
- 2) պահանջը հիմնված է գրավոր գործարքի վրա, և պատասխանողը չի վիճարկում դրա վավերությունը.
- 3) ներկայացվել է ալիմենտ բռնագանձելու վերաբերյալ պահանջ.
- 4) ներկայացվել է հաշվարկված և չվճարված աշխատավարձ և աշխատանքային հարաբերությունների հետ կապված այլ վճարումներ բռնագանձելու վերաբերյալ պահանջ.
- 5) գործին մասնակցող անձինք գրավոր տեղեկացրել են դատարանին դատաքննությանն իրենց չմասնակցելու մասին.
- 6) գործին մասնակցող անձինք գրավոր համաձայնություն են ներկայացրել գործով արագացված

⁷¹ Նախկին ՔԴՕ-ում արագացված դատաքննության իրավական կարգավորման հիմնական թերությունների մասին առավել մանրամասն տե՛ս **Պետության Ռ. Զ.**, նշված աշխ., էջ 433-451:

դատաքննություն կիրառելու վերաբերյալ.

7) գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերն անվիճելի են, և գործի լուծման համար դատարանի կողմից անհրաժեշտ է պարզել բացառապես իրավունքի հարցեր, կամ պատասխանողն ընդունել է հայցապահանջները:

Ուշագրավ է, որ ՔԴՕ-ը հրաժարվել է նախկին ՔԴՕ-ի 125-րդ հոդվածում առկա «գործի էությունից բխում է դրա անհապաղ քննության անհրաժեշտությունը» հիմքից՝ նկատի ունենալով գործնականում առանց արդար դատաքննության իրավունքը ռոտահարելու այն կիրառելու անհնարինությունը:

Հասկանալի է, որ արագացված դատաքննություն կիրառելու տվյալ հիմքի ներմուծումը պայմանավորված է եղել որոշ կատեգորիայի գործերով դատավարության մասնակիցների իրավունքների պաշտպանության անհետաձգելիությամբ, արդարադատության նպատակային գործողությունը երաշխավորելու և վերը հիշատակված հանձնարարականի պատվիրանները կատարելու անհրաժեշտությամբ:

Անհերքելի է, որ մի շարք դեպքերում ներկայացված պահանջներով դատարան դիմած անձին իրավական պաշտպանություն անհապաղ չտրամադրելը կարող է անդառնալի հետևանքներ ունենալ նրա և արդարադատության շահերի համար, անիմաստ դարձնել դատական պաշտպանության դիմելը, իմաստագրկել այդ գործի դատական քննության նշանակությունը՝ իրավունքի դատական պաշտպանությունը դարձնելով անարդյունավետ: Սակայն կարծում ենք, որ նշված խնդիրները չպետք է լուծվեն արագացված դատաքննության կառուցակարգի միջոցով: Վերջինս նախատեսված չէ կողմերի «իրական» մրցակցության պայմաններում իրավունքի մասին վեճերը լուծելու համար, մինչդեռ հետաձգում չհանդուրժող գործերը մեծամասամբ չեն կարող լուծվել՝ շրջանցելով ավանդական դատավարության մոդելը: Հետևաբար, դրանցով արագացված դատաքննություն կիրառելն անխուսափելիորեն կխախտի կողմերի՝ Սահմանադրությամբ և ՄԻԵԿ-ի 6-րդ հոդվածով երաշխավորված արդար դատաքննության իրավունքը: Փոխարենն ավելի նպատակահարմար կլինի օտարերկրյա փորձի հաշվառմամբ մտածել եվրոպական որոշ երկրների դատավարական օրենսդրություններով նախատեսված նախնական դատական պաշտպանության միջոցների ներդրման ուղղությամբ⁷²:

ՔԴՕ-ով չեն նախատեսվել նաև նախկինում օրենքով սահմանված «հայցն ակնհայտորեն հիմնավորված է» և «հայցն ակնհայտորեն անհիմն է» հասկացությունները, քանի որ դրանք գնահատողական բնույթ ունեն, խիստ անորոշ են և հակասական մեկնաբանությունների տեղիք են տալիս⁷³:

Ակնհայտ է մեկ բան՝ հայցը որպես «հիմնավոր» որակելու համար դատարանը ֆորմալ դատավարության բոլոր պահանջների և կողմերի դատավարական իրավունքների պահպանմամբ պետք է ստանա առնվազն հետևյալ հարցերի պատասխանները՝ 1) նման փաստական հանգամանքների առկայության դեպքում որքանով է իրավաչափ նման պահանջների ներկայացումը, 2) որքանով է պատշաճ նման պահանջներ կայացնող կողմը և այն կողմը, որին տվյալ պահանջը ներկայացվել է, 3) հայցի հիմքում դրված հանգամանքները և դրանք հաստատող ապացույցները բավարար են արդյոք գործով վճիռ կայացնելու համար, 4) այդ հանգամանքները և դրանք հաստատող ապացույցները արդյոք անվիճելի են: Արագացված դատաքննության կանոնները կիրառելու համար նշված հարցերի պատասխանները պետք է «ակնհայտ» լինեն, չպահանջեն բարդ ապացուցողական գործողություններ և ստացվեն պատշաճորեն ձևակերպված և դատարան ներկայացված փաստաթղթերից, որոնց իսկությունը, վավերությունը և բովանդակությունը կասկած չի առաջացնում ո՛չ դատարանի և ո՛չ էլ կողմերի մոտ: Այլ կերպ

⁷²Նախնական դատական պաշտպանության միջոցների լավ օրինակ կարելի է գտնել Նիդերլանդներում: Նախատեսված լինելով հրատապ դեպքերի համար՝ դրանք կարող են կիրառվել անձի դիմումով նախքան գործի հարուցումը: Այդ միջոցներից են նախնական դատական արգելքը և նախնական դատական հրամանը, որոնք ըստ էության միջանկյալ վճիռներ են և վեճն ըստ էության չեն լուծում, սակայն մինչև սովորական ընթացակարգով վեճի ըստ էության լուծումը ժամանակավորապես պաշտպանում են դատարան դիմած անձի իրավունքները: Ավելի մանրամասն տե՛ս **M. van Hooijdonk & P. Eijssvoegel**, *Litigation in the Netherlands*, Kluwer 2009, էջ 87ff:

⁷³ Արագացված դատաքննություն կիրառելու նշված հիմքերի վերլուծությունը տե՛ս **Պետրոսյան Ռ. Գ.**, նշված աշխ., էջ 441-443:

ասած՝ պահանջի հիմքում ընկած փաստական հանգամանքները դատարանի կողմից պետք է որակվեն որպես անվիճելի:

Քանի որ ՔԴՕ-ն արագացված դատաքննություն կիրառելու հիմքերին է դասել այն իրավիճակները, երբ գործով ապացուցման առարկայի կազմի մեջ մտնող փաստերն անվիճելի են⁷⁴, և գործի լուծման համար դատարանի կողմից անհրաժեշտ է պարզել բացառապես իրավունքի հարցեր, «հայցն ակնհայտորեն հիմնավորված է» ձևակերպումն ըստ էության այլևս որևէ առաքելություն չունի:

Ինչ վերաբերում է «հայցն ակնհայտորեն անհիմն է» ձևակերպմանը, ապա նշենք, որ դրա բառացի մեկնաբանությունը թույլ է տալիս այդպիսին համարել այն հայցապահանջը, որի հիմքում դրված չեն օրենքով արժեքավորվող հանգամանքներ կամ թեև դրված են նման հանգամանքներ, սակայն դրանք չեն հաստատվում վերաբերելի և թույլատրելի ապացույցներով: ԴՆԽ-ի բնորոշմամբ հայցը պետք է համարել «ակնհայտ անհիմն» այն դեպքերում, երբ «հայցվորը չի ներկայացրել հայցապահանջը հիմնավորող ապացույցներ և այն չի կարող հիմնավորվել որևէ այլ ապացույցներով»⁷⁵: Կարծում ենք՝ նման մեկնաբանությունը, հենված լինելով դատական պրակտիկայում հանդիպող որոշ պարզ օրինակների վրա, գործերի մեծամասնությամբ կիրառելի չէ: Թե՛ նախկին և թե՛ գործող կարգավորումների ուժով կողմն իր ապացույցելու և ապացույցներ ներկայացնելու պարտականությունը սկզբունքորեն կարող է իրականացնել վարույթի ողջ ընթացքում՝ մինչև գործի դատաքննությունն ավարտելը: Նշվածը վկայում է այն բանի մասին, որ հայցապահանջը հիմնավորող ապացույցներ չներկայացնելն ինքնին արագացված դատաքննություն կիրառելու հիմք դիտարկելը սխալ է:

Հաճախ դատական պրակտիկայում հայցը որակվում էր ակնհայտորեն անհիմն նաև այն դեպքերում, երբ դատարանը ներկայացված ապացույցների հիման վրա գալիս էր հետևության, որ հայցվորը ոչ պատշաճ է՝ չունի պատասխանողին նման պահանջ ներկայացնելու իրավունք կամ դատարան դիմելու հիմք հանդիսացող շահագրգռվածություն: Արագացված դատաքննության հիմքերը քննարկելիս առաջարկվում էր այդ իրավիճակը ևս նախատեսել հիմքերի կազմում, որը, սակայն, չընդունվեց: Կարծում ենք, որ հայցվորի ենթադրյալ ոչ պատշաճությունը չի կարող հիմք հանդիսանալ ներկայացված և վարույթ ընդունված հայցն ակնհայտորեն անհիմն որակելու համար, եթե հայցվորի ոչ պատշաճությունը «ակնհայտ» չէ, վիճարկվում է նրա կողմից (հանդիսանում է վեճի առարկա), պահանջում է ներկայացված ապացույցների հետազոտում և գնահատում: Նման իրավիճակներում վեճը պետք է քննվի ու լուծվի դատարանի կողմից ֆորմալ դատավարության բոլոր պահանջների և կողմերի դատավարական իրավունքների պահպանմամբ, այլ ոչ պարզեցված եղանակով՝ արագացված դատաքննության կարգով: Նման իրավիճակներում «ակնհայտության» մասին խոսելն ավելորդ է: Այլ մոտեցման պարագայում կոպտորեն խախտվում է ՄԻԵԿ-ի 6-րդ հոդվածով երաշխավորված արդար դատաքննության իրավունքը, որը դատարան դիմած սուբյեկտին տալիս է արդարացի և հրապարակային դատաքննության բացարձակ հնարավորություն, այն դեպքերում, երբ քննվում է «իր գործը» (վեճը), «որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքները և պարտականությունները» (այդ թվում՝ դրանց առկայությունը կամ բացակայությունը):

Հայցվորի ոչ պատշաճությունը հայցը «ակնհայտորեն անհիմն» որակելու հիմք կարող է հանդիսանալ միայն այն պարագայում, երբ հայցվորն ընդունում է իր ոչ պատշաճությունը և հրաժարվում է հայցից՝ դրանով իսկ հաստատելով իրավունքի մասին վեճի բացակայությունը: Սակայն նման դեպքերում դատարանը պետք է ոչ թե կիրառի արագացված դատաքննություն, այլ կարճի գործի վարույթը (ՔԴՕ

⁷⁴ Փաստն անվիճելի ճանաչելու հիմքերը նախատեսված են ՔԴՕ 61-րդ հոդվածի 5-րդ մասով:

⁷⁵ Տե՛ս ՀՀ դատարանների նախագահների խորհրդի 1999 թ. մարտի 27-ի թիվ 9 որոշումը «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 125-129 հոդվածներով նախատեսված արագացված դատաքննության ինստիտուտի կիրառման կարգի մասին», http://www.court.am/files/news/13_am.pdf: Ներկայումս չի գործում:

182 հոդվ., մաս 1, կետ 7):

Արագացված դատաքննություն կիրառելը. արագացված դատաքննություն կիրառելու մասին դատարանն առանձին ակտի ձևով կայացնում է որոշում, որը ոչ ուշ, քան կայացնելու հաջորդ օրն ուղարկում է գործին մասնակցող անձանց (304 հոդվ., մաս 1, 4):

ՔԴՕ-ի 304-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է կանոն առ այն, որ դատարանը կարող է արագացված դատաքննություն կիրառելու մասին որոշում կայացնել գործի քննության ցանկացած պահի, սակայն ոչ շուտ, քան պատասխանողի կողմից հայցադիմումի պատասխան ներկայացնելը, իսկ այն չներկայացվելու դեպքում՝ պատասխան ուղարկելու համար նախատեսված ժամկետի ավարտը: Այլ կերպ ասած՝ արագացված դատաքննություն կարող է կիրառվել՝

1. պատասխանողից հայցադիմումի պատասխանը ստանալու, իսկ այդպիսին չներկայացնելու դեպքում պատասխան ուղարկելու համար սահմանված ժամկետն ավարտվելուց հետո, եթե արագացված դատաքննություն կիրառելու հիմքերն ակնհայտ են վարույթի տվյալ փուլում,

2. նախնական դատական նիստի ընթացքում, եթե արագացված դատաքննություն կիրառելու հնարավորությունն ի հայտ է գալիս նախնական դատական նիստում նախապատրաստական կամ կողմերի տնօրինչական գործողությունների կատարման արդյունքում (հայցի փոփոխում, պահանջների ընդունում, գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների ճշգրտում, ապացույցներ ձեռք բերելուն ուղղված միջնորդությունների բացակայություն և այլն),

3. դատաքննության ընթացքում, եթե արագացված դատաքննություն կիրառելու այս կամ այն հիմքը ծագում է դատավարության տվյալ փուլում և բացակայում է բանավոր ապացույցները հետազոտելու անհրաժեշտությունը (օրինակ՝ ալիմենտ բռնագանձելու վերաբերյալ գործով պատասխանողը հրաժարվում է հայրությունը վիճարկելու հետ կապված հակընդդեմ հայցից կամ ընդունում է հայցվորի ներկայացրած հայցապահանջները): Ընդ որում՝ նման որոշում գործնականում կարող է կայացվել նաև գործում առկա բանավոր ապացույցների հետազոտումն ավարտելուց հետո (օրինակ՝ գործով նշանակված փորձագետին հարցաքննելուց կամ վկայի ցուցմունքը լսելուց հետո):

Քանի որ արագացված դատաքննության կիրառումը ենթադրում է գործի ըստ էության լուծում բանավոր դատաքննության փուլի շրջանցմամբ (այդ թվում՝ արդեն ընթացող դատաքննությունը դադարեցնելով), ՔԴՕ 305-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ արագացված դատաքննություն կիրառելու մասին որոշման մեջ պետք է նշվի եզրափակիչ դատական ակտի հրապարակման ժամանակը և վայրը:

Գործի լուծումը արագացված դատաքննության կարգով և վերջնական դատական ակտը. արագացված դատաքննություն կիրառելու մասին որոշման կայացման պահից դատարանն անցնում է եզրափակիչ դատական ակտի կայացմանը (305 հոդվ., մաս 1):

Եզրափակիչ դատական ակտը կայացվում է ընդհանուր պահանջների պահպանմամբ: Այն պետք է լինի օրինական, հիմնավորված, պատճառաբանված, բավարարի նման դատական ակտերին ներկայացվող այլ պահանջները՝ ներառյալ նրանք, որոնք վերաբերում են դատական ակտի բովանդակությանը:

ՔԴՕ 305-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանվել է, որ եզրափակիչ դատական ակտը պետք է հրապարակվի ոչ ուշ, քան արագացված դատաքննություն կիրառելու մասին որոշման կայացման օրվանից տասնհինգօրյա ժամկետում:

Արագացված դատաքննությունը դադարեցնելը և գործի քննությունը վերսկսելը. ՔԴՕ-ը նախատեսել է իրավիճակներ, երբ եզրափակիչ դատական ակտ կայացնելիս դատարանը կարող է վերսկսել գործի քննությունն ընդհանուր կարգով: Բնականաբար, նման դեպքերում արագացված դատաքննություն

կիրառելու որոշմամբ նշանակված օրը դատական ակտի հրապարակում տեղի չի ունենում:

Եզրափակիչ դատական ակտ կայացնելիս դատարանը կարող է հանգել հետևության, որ տվյալ գործն արագացված դատաքննության կարգով լուծվել չի կարող, քանի որ առկա են հանգամանքներ, որոնք պարզելու համար անհրաժեշտ է գործի քննությունն անցկացնել ընդհանուր կարգով (օրինակ՝ կարող է ծագել տեղագնություն կատարելու, փորձագետին հարցաքննելու, լրացուցիչ կամ կրկնակի փորձաքննություն նշանակելու անհրաժեշտություն և այլն): Վարույթին անհրաժեշտ ճկունություն հաղորդելու, ինչպես նաև դատարանին իր թերացումներն ուղղելու հնարավորություն ընձեռելու նկատառումներից ելնելով՝ օրենսդիրը դատարանին հնարավորություն է ընձեռել նման դեպքերում դադարեցնել արագացված դատաքննությունը և գործի քննությունը շարունակել (վերսկսել) ընդհանուր կարգով: Արագացված դատաքննությունը դադարեցվում է, և գործի քննությունը շարունակվում է ընդհանուր կարգով նաև այն դեպքերում, երբ դատարանը վարույթ է ընդունում հակընդդեմ հայցը⁷⁶, ինչպես նաև վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող երրորդ անձի⁷⁷ հայցը (306 հոդվ., մաս 1):

Արագացված դատաքննության կիրառումը դադարեցնելու և գործի քննությունը ընդհանուր կարգով իրականացնելու մասին դատարանը կայացնում է որոշում, որում նշվում է դատական նիստի ժամանակը և վայրը: Ընդ որում՝ ՔԴՕ 306-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ նման դեպքերում գործի քննությունն ընդհանուր կարգով պետք է իրականացվի այն պահից, երբ կայացվել էր արագացված դատաքննություն կիրառելու մասին որոշումը:

Պայմանավորված արագացված դատաքննության պարզեցված բնույթով, վարույթը թեթևացնելու, պարզեցնելու և իրավունքի պաշտպանության գործընթացն արագացնելու անհրաժեշտությամբ՝ ՔԴՕ-ով սահմանվել է նաև քննարկվող ընթացակարգով կայացվող եզրափակիչ դատական ակտերի՝ օրինական ուժի մեջ մտնելու կրճատ ժամկետ: Մասնավորապես սահմանվել է, որ արագացված դատաքննության կիրառմամբ կայացված եզրափակիչ դատական ակտն օրինական ուժի մեջ է մտնում այն կայացնելու⁷⁸ օրվանից տասնհինգօրյա ժամկետում, եթե դրա դեմ վերաքննիչ բողոք չի բերվում (305 հոդվ., մաս 4): Ընդհանուր կանոնի ուժով հայցն առանց քննության թողնելու մասին եզրափակիչ դատական ակտն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից յոթ օր հետո (181 հոդվ., մաս 3):

Ուշագրավ է, որ թեև ՔԴՕ-ը սահմանել է արագացված դատաքննության կարգով կայացված եզրափակիչ դատական ակտերի օրինական ուժի մեջ մտնելու կրճատ ժամկետ, այն որևէ հատուկ դրույթ չի պարունակում եզրափակիչ դատական ակտը վերաքննության կարգով բողոքարկելու ժամկետների մասին: Կարծում ենք, որ պարզեցված վարույթի կարգով կայացված եզրափակիչ դատական ակտերի բողոքարկման համար սահմանված կրճատ ժամկետի օրինակով այստեղ ևս ճիշտ կլիներ նախատեսել, որ արագացված դատաքննության կարգով կայացված վճռի և գործի վարույթը կարճելու մասին որոշման⁷⁹ դեմ վերաքննիչ բողոք կարող է ներկայացվել մինչև այդ ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելը:

Վճարման կարգադրություն արձակելու գործերի վարույթ

⁷⁶ ՔԴՕ 304-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ պատասխանողը հակընդդեմ հայց կարող է ներկայացնել մինչև առաջին ատյանի դատարանի կողմից եզրափակիչ դատական ակտ կայացնելը:

⁷⁷ Թեև ՔԴՕ 306-րդ հոդվածի 1-ին մասն ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող երրորդ անձի ներկայացրած հայցը վարույթ ընդունելը չի դիտարկում որպես արագացված դատաքննության կիրառումը դադարեցնելու հիմք, ՔԴՕ 37-րդ հոդվածի 1-ին մասի բովանդակությունից բխում է մինչև եզրափակիչ դատական ակտ կայացնելը նման հայց ներկայացնելու երրորդ անձի իրավունքը: Անկասկած, եթե ներկայացված հայցն ընդունվում է վարույթ, գործն արագացված դատաքննության կարգով քննվել չի կարող:

⁷⁸ Կարծում ենք՝ պետք է օգտագործվեր «հրապարակելու» բառը:

⁷⁹ Չայցն առանց քննության թողնելու մասին եզրափակիչ դատական ակտի դեմ վերաքննիչ բողոք բերելու ժամկետը սահմանված է ՔԴՕ 362-րդ հոդվածի 4-րդ մասով, այն է՝ հրապարակման պահից յոթ օր:

Վճարման կարգադրություն արձակելու վերաբերյալ գործերի վարույթը կարգավորվում է ՔԴՕ-ի «Վճարման կարգադրություն արձակելու գործերի վարույթը» վերտառությամբ 43-րդ գլխի շրջանակներում, որում վարույթի տվյալ տեսակին նվիրվել են 307-314-րդ հոդվածները:

Վճարման կարգադրություն արձակելու գործերի վարույթը⁸⁰ ևս նոր չէ քաղաքացիական դատավարությունում: Այն ներմուծվեց Հայաստանի իրավակարգ ԱԺ-ի կողմից 2004 թ. օգոստոսի 5-ին ընդունված «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքով⁸¹: Նշված օրենքի ընդունմամբ՝ ՀՀ 1998 թ. ՔԴՕ-ը լրացրեց նոր՝ «Վճարման կարգադրություն արձակելու գործերի վարույթը» վերտառությամբ 36¹ գլխով (հոդվածներ 204¹-204⁸), որը դարձավ այլընտրանքային վարույթ սովորական ընթացակարգով քննվող հայցային վարույթի համեմատ: Բացի այդ՝ նախկին ՔԴՕ-ի 13-րդ հոդվածում որպես քաղաքացիական գործերով կայացվող դատական ակտերի ինքնուրույն տեսակ՝ վճիռների և որոշումների հետ մեկտեղ նախատեսվեցին նաև վճարման կարգադրությունները:

Իր ներկա տեսքով կարգադրության վարույթը հայեցակարգային առումով գրեթե նույնական է ՌԴ ՔԴՕ-ի՝ «Դատական հրաման» վերտառությամբ 11-րդ գլխով և Գերմանիայի ՔԴՕ-ի՝ «Պարտքի մարումը դատական հրամանի կարգով» վերտառությամբ 7-րդ գրքով կարգավորվող դատական հրամանի ինստիտուտի հետ:

Որոշակի առանձնահատկություններով այն նախատեսված է նաև Ֆրանսիայի, Իտալիայի, Իսպանիայի և մի շարք այլ երկրների իրավական համակարգերում, որտեղ կուտակվել է քննարկվող տեսակի վարույթի կիրառման բավականին հարուստ փորձ:

Ընդհանուր առմամբ կարգադրության վարույթը կարող է բնորոշվել որպես քաղաքացիական գործերի լուծման պարզեցված ընթացակարգի տեսակ, որի շրջանակներում դատարանը պարտատիրոջ ներկայացրած դիմումի հիման վրա առանց դատական նիստ հրավիրելու և առանց գործն ըստ էության քննելու կայացնում է դատական ակտ (հրաման, կարգադրություն), որը չվիճարկվելու դեպքում ստանում է եզրափակիչ դատական ակտի՝ վճռի ուժ և ենթակա է հարկադիր կատարման: Այս վարույթի կարգով դատական ակտ կայացնելու համար գործի փաստական հանգամանքները չեն պարզվում և չեն հաստատվում, որովհետև դատարանը պարտապանի դիրքորոշումը և պատճառաբանությունները չի քննարկում, գործի իրավաբանական որակումը չի տալիս: Դատական ակտ կայացնելիս դատարանը հենվում է միայն պահանջն առերևույթ (prima facie) հիմնավորված և ապացույցներով հաստատված լինելու փաստի վրա: Մյուս կողմից՝ այս ինստիտուտը թույլ է տալիս հաշվի առնել նաև պարտապանի շահերը, այսինքն՝ այն ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց շահերը, որոնց դեմ հարուցվել է կարգադրության վարույթը, քանի որ եթե վճարման կարգադրությունը սահմանված կարգով վիճարկվում է, ապա այն կորցնում է ուժը (վերացվում է):

Վարույթի քննարկվող տեսակի կարևորությունը, արդյունավետությունը և կենսունակությունն ընդգծվում է մի շարք դատավարագետների կողմից⁸²: Իր հերթին, նախկին ՔԴՕ-ի՝ «Վճարման կարգադրություն արձակելու գործերի վարույթը» վերտառությամբ 36¹ գլխի կիրառման շուրջ տասնհինգամյա պրակտիկայի վերաբերյալ հրապարակված դատական վիճակագրության տվյալները ցույց են տալիս, որ վարույթի քննարկվող տեսակի գոյությունն արդարացված է, իսկ քաղաքացիական գործերի լուծման տվյալ պարզեցված ընթացակարգը՝ խիստ արդյունավետ: Այսպես՝ 2006 թվականին Հայաստանի Հանրապետության առաջին աստիճանի ընդհանուր իրավասության դատարաններն արձակել են 24.974 վճարման կարգադրություններ, որոնցից չվիճարկվելու հիմքով օրինական ուժի մեջ մտած վճռի ուժ է

⁸⁰ Այսուհետ նաև՝ «Կարգադրության վարույթ»:

⁸¹ Տե՛ս ՀՀՊՏ, 2005/51(423), 12.08.05:

⁸² Տե՛ս, օրինակ, Жушков В. М., Проблемы гражданского судопроизводства. М., 2001, էջ 62-63, Комментарий к гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации. Под ред. М. С. Шакарян, М.: изд. «Кодекс», էջ 242:

ստացել 17.447-ը, 2007 թվականին՝ 49.540-ը, որոնցից օրինական ուժի մեջ մտած վճռի ուժ է ստացել 28.549-ը, 2014 թվականին՝ 58375 -ը, որոնցից օրինական ուժի մեջ մտած վճռի ուժ է ստացել 29.542-ը, 2015 թվականին՝ 61.899-ը, որոնցից օրինական ուժի մեջ մտած վճռի ուժ է ստացել 28.204-ը, 2016 թվականին՝ 50.215-ը, որոնցից օրինական ուժի մեջ մտած վճռի ուժ է ստացել 21.995-ը, 2017 թվականին՝ 77.525-ը, որոնցից օրինական ուժի մեջ մտած վճռի ուժ է ստացել 33.301-ը, 2018 թվականին՝ 66.530-ը, որոնցից օրինական ուժի մեջ մտած վճռի ուժ է ստացել 28.080-ը⁸³:

Հարկ է նկատել, որ կարգադրության վարույթը կատարելագործելու և դրա կիրառումը խթանելու միտումը նկատվում է ոչ միայն ազգային մակարդակներում: Միջազգային կազմակերպությունները և անդրազգային կազմավորումները ևս կարևորում են քննարկվող ինստիտուտը: Այսպես՝ Եվրոպական Խորհրդարանը և Խորհուրդը 2006 թ. դեկտեմբերի 12-ին ընդունել է «Վճարման եվրոպական կարգադրության մասին» թիվ 1896/2006 կանոնակարգը, որի հիմնական նպատակն է պարզեցնել և արագացնել անվիճարկելի դրամական պահանջներին վերաբերող գործերի լուծումը՝ անդամ պետություններում վարույթը միասնականացնելու, վարույթի նվազագույն ստանդարտներ մշակելու և կայացված դատական ակտերի անխոչընդոտ կատարումն ապահովելու միջոցով (հոդվ. 1)⁸⁴: Նշված կանոնակարգում, ըստ էության, ամփոփվել է անվիճելի (չվիճարկվող) դրամական պահանջների քննության և լուծման եվրոպական լավագույն փորձը, որը, անկասկած, պետք է ծառայեր որպես ուղեցույց ՀՀ դատավարական օրենսդրության՝ կարգադրության վարույթին նվիրված նորմերի հետագա կատարելագործման ընթացքում: Կանոնակարգի առանձին դրույթներ հաշվի են առնվել ՔԴՕ-ի մշակման ընթացքում, որի արդյունքում կարգադրության վարույթը կանոնակարգող նորմերում կատարվել են մի շարք փոփոխություններ:

Կարգադրության վարույթի թույլատրելիության պայմանները:

ՔԴՕ-ի 307-րդ հոդվածով նախևառաջ սահմանվել են վճարման կարգադրություն արձակելու գործերի վարույթի թույլատրելիության երեք պայմաններ:

1) Կարգադրության վարույթը թույլատրելի է միայն դրամական պահանջներով: Նշվածից երևում է, որ, ի տարբերություն, օրինակ, ՌԴ ՔԴՕ-ի, վճարման կարգադրությունը թույլատրելի չէ պարտապանից շարժական գույք վերցնելու պահանջներով. այն թույլատրելի է բացառապես դրամական պահանջներով: Դրանով էլ թերևս պայմանավորված է այն հանգամանքը, որ քննարկվող վարույթի արդյունքում կայացվող դատական ակտն ի սկզբանե ստացել է ոչ թե «դատական հրաման» անվանումը, այլ անվանվել է «վճարման կարգադրություն»: Դրանով իսկ ընդգծվել է նշված դատական ակտի հիման վրա կատարվող պարտավորության դրամական բնույթը՝ բացառելով պարտապանից գույք պահանջելու, ոչ դրամական բնույթի գործողություն կամ որոշակի գործողություն կատարելուց ձեռնպահ մնալու վերաբերյալ պահանջներով քննարկվող վարույթը կիրառելու հնարավորությունը:

2) Վճարման կարգադրություն կարող է արձակվել բացառապես այն պահանջով, որը որոշակի է: Ընդ որում՝ ըստ ՔԴՕ-ի 307-րդ հոդվածի 2-րդ մասի՝ պահանջը համարվում է որոշակի, եթե այն սահմանված է կողմերի համաձայնությամբ կամ կարող է ճշգրիտ որոշվել օրենքի կամ պայմանագրի հիման վրա: Հետևում է, որ վճարման կարգադրություն չի կարող արձակվել այնպիսի դրամական պահանջներով, որոնց չափը որոշելու համար ֆորմալ դատավարության կանոնների պահպանմամբ պետք է իրականացվեն դատավարական օրենսդրությամբ կարգավորվող որոշակի դատավարական գործողություններ՝ նշանակվի փորձաքննություն, հարցաքննվեն փորձագետներ, մասնագետներ, վկաներ, կատարվի իրեղեն ապացույցների գնություն և այլն:

⁸³ Տե՛ս Առաջին ատյանի դատարանների կողմից վճարման կարգադրություն արձակելու վարույթների ընթացքի մասին տարեկան հաշվետվությունները // Դատական իշխանության պաշտոնական ինտերնետային կայք՝ www.court.am:

⁸⁴ Տե՛ս <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32006R1896>

3) Վճարման կարգադրություն չի կարող արձակվել, եթե ներկայացված պահանջը կապված է դեռևս չկատարված հանդիպական պարտավորությունների հետ:

Հանդիպական է այն պարտավորությունը, որի շրջանակներում կողմերից մեկի պարտականության կատարումը պայմանագրին համապատասխան պայմանավորված է մյուս կողմի պարտավորության կատարմամբ (Քաղ. օր. 367 հոդվ., մաս 1): Եվ քանի որ այն կողմը, որի վրա դրված է հանդիպական կատարումը, պարտավոր կողմի՝ պայմանագրով պայմանավորված պարտավորությունը սահմանված ժամկետում չկատարելու մասին ակնհայտորեն վկայող հանգամանքների առկայության դեպքում իրավունք ունի կասեցնել իր պարտավորության կատարումը կամ հրաժարվել այն կատարելուց (Քաղ. օր. 367 հոդվ., մաս 1), նրա դեմ վճարման կարգադրություն արձակելը չի թույլատրվում, քանի դեռ դատարան դիմած պարտատերը դիմումին կից չի ներկայացրել իր հանդիպական պարտավորությունը կատարելու փաստը հավաստող առերևույթ արժանահավատ ապացույցներ: Հակառակ պարագայում պահանջի առերևույթ հիմնավորված լինելը, որը դիմումը բավարարելու հիմքերից մեկն է, վճարման կարգադրությունն արձակելու պահին կլինեի խիստ կասկածելի:

Նախկին ՔԴՕ-ի 204.1 հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետը սահմանում էր կարգադրության վարույթի անթույլատրելիություն այն դեպքերում, երբ «ներկայացված պահանջի հիմքում ընկած է վարկային պայմանագիրը, և նախատեսված տոկոսադրույքը պայմանագրի կնքման պահին եղել է ավելի, քան օրենքով սահմանված տոկոսադրույքը»: Տվյալ սահմանափակումը գործող ՔԴՕ-ի 307-րդ հոդվածով չի նախատեսվել՝ հաշվի առնելով այն իրողությունը, որ պահանջի հիմքում ընկած գործարքի առերևույթ հակասելն օրենքի իմպերատիվ պահանջներին ՔԴՕ-ը բոլոր դեպքերում դիտարկել է որպես վճարման կարգադրություն արձակելու մասին դիմումը մերժելու հիմք (310 հոդվ., մաս 1, կետ 4):

Կարծում ենք, որ հարկ է բացառել նաև վճարման կարգադրություն արձակելու հնարավորությունն այն դեպքերում, երբ ներկայացված պահանջը կապված է համապարտ պարտավորության հետ, քանի որ ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ դատարանը չի կարող դատական ակտ կայացնել մի անձի իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ, որը չի ներգրավվել գործի քննությանը:

Համապարտ պարտապանի դեմ վճարման կարգադրություն արձակելու անթույլատրելիությունը պայմանավորված է վիճելի իրավահարաբերության մասնակից հանդիսացող մյուս համապարտ պարտապանների շահերի պաշտպանության անհրաժեշտությամբ: Չէ՞ որ վճարման կարգադրության վարույթի շրջանակներում դատարանը գործի ըստ էության քննություն չի իրականացնում, չի քննարկում գործի քննությանն այլ անձանց ներգրավելու հարցը՝ արդյունքում կայացնելով դատական ակտ՝ վճարման կարգադրություն, որն ուղարկվում է բացառապես դիմումում նշված պարտապանին՝ միայն վերջինիս ընձեռելով սահմանված ժամկետում այն վիճարկելու հնարավորություն:

Նշվածի հետ մեկտեղ հարկ ենք համարում նշել, որ ճիշտ կլինեի թույլատրել բոլոր համապարտ պարտապանների դեմ վճարման կարգադրության արձակումն այն դեպքերում, երբ պարտատիրոջ կողմից ներկայացված դիմումում նրանք բոլորը նշված են: Նման դեպքերում վճարման կարգադրությունը կուղարկվեր բոլոր համապարտ պարտապաններին, նրանց կընձեռվեր դրա դեմ առարկելու հնարավորություն, իսկ չառարկելու դեպքում վճարման կարգադրությունը ենթակա կլինեի հարկադիր կատարման այն նույն կանոններով, որոնցով կատարվում է համապարտ պարտականություն կրող մի քանի պատասխանողների դեմ ներկայացված հայցը բավարարող վճիռը:

Կարգադրության վարույթի առանձնահատկությունները: Վճարման կարգադրություն արձակելու գործերի վարույթը բաղկացած է հետևյալ երեք փուլերից՝

- 1) վարույթի հարուցման փուլ,
- 2) վճարման կարգադրություն արձակելու վերաբերյալ դիմումի քննության փուլ,
- 3) արձակված վճարման կարգադրությունն ուժի մեջ մտնելու փուլ:

ՔԴՕ-ի 308-րդ հոդվածի համաձայն՝ վճարման կարգադրություն արձակելու գործն ընդդատյա է պարտապանի հաշվառման (գտնվելու) վայրի առաջին աստիճանի դատարանին:

Վճարման կարգադրություն արձակելու գործի վարույթը հարուցվում է դրամական պարտավորության շրջանակներում պարտատեր հանդիսացող անձի կողմից դատարան դիմում ներկայացնելու միջոցով:

Ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ դիմումը ձևակերպվում է գրավոր և ստորագրվում է դիմումը ներկայացնողի կամ նրա անունից այն ստորագրելու պատշաճորեն ձևակերպված լիազորություն ունեցող անձի կողմից:

ՔԴՕ-ի 309-րդ հոդվածը սահմանում է վճարման կարգադրություն արձակելու մասին դիմումի բովանդակությանը և կցվող փաստաթղթերին ներկայացվող պահանջները: Մասնավորապես վճարման կարգադրություն արձակելու մասին դիմումում պետք է նշվեն՝

- 1) առաջին աստիճանի դատարանի անվանումը, որին ներկայացվում է դիմումը,
- 2) դիմողի անունը, հաշվառման վայրի հասցեն, անձնագրային տվյալները, իսկ իրավաբանական անձ դիմողի դեպքում՝ անվանումը, գտնվելու վայրի հասցեն, հարկ վճարողի հաշվառման համարը և պետական գրանցման կամ պետական գրանցման վկայականի համարը, ինչպես նաև դիմողի ֆաքսի, հեռախոսի համարը կամ էլեկտրոնային հասցեն,
- 3) պարտապանի անունը (անվանումը) և հաշվառման⁸⁵ (գտնվելու) վայրի հասցեն,
- 4) հիմնական և լրացուցիչ պահանջների հիմքն ու չափը՝ առանձին-առանձին,
- 5) պահանջը հաստատող ապացույցները,
- 6) պահանջ՝ վճարման կարգադրություն արձակելու մասին,
- 7) հայտարարություն առ այն, որ պահանջը կապված չէ դեռևս չկատարված հանդիպակաց պարտավորությունների հետ, կամ հանդիպակաց պարտավորություններն արդեն կատարված են,
- 8) կից ներկայացվող փաստաթղթերի ցանկը⁸⁶:

Դիմումին կցվում են պահանջը հաստատող ապացույցները: Եթե պարտավորությունն ապահովված է գրավով, և դիմումատուն ցանկանում է հանդես գալ որպես գրավով ապահովված պարտատեր, ապա դիմումին պետք է կցվի նաև գրավի պայմանագիրը: Ներկայացուցչի կողմից ստորագրվելու դեպքում դիմումին պետք է կցվի նրա լիազորությունը հաստատող համապատասխան փաստաթուղթ:

«Պետական տուրքի մասին» օրենքի 22-րդ հոդվածի 1-ին մասի «իբ» կետով քննարկվող վարույթի կարգով դատարան դիմելիս դիմողն ազատված է պետական տուրք վճարելու պարտականությունից: Հետևում է, որ վճարման կարգադրություն արձակելու մասին դիմումին, ըստ գործող իրավակարգա-

⁸⁵ ՔԴՕ 309-րդ հոդվածում օգտագործվում է «բնակության վայրի հասցե» կապակցությունը, մինչդեռ պետք է նշվեր «հաշվառման վայրի հասցե», քանի որ դիմումի ընդդատության հարցը կարգավորելիս օրենսդիրը հիմք է ընդունել պարտապանի հաշվառման վայրը: Ընդհանուր կանոնի ուժով, հաշվառման վայրի փոխարեն բնակության վայրը պետք է նշել այն դեպքերում, երբ կողմը չունի հաշվառման վայր (ՔԴՕ 121 հոդվ., մաս 2, կետ 3):

⁸⁶ Չարկ է նշել, որ Եվրոպական խորհրդարանի և խորհրդի 2006 թ. դեկտեմբերի 12-ին ընդունված «Վճարման եվրոպական կարգադրության մասին» թիվ 1896/2006 կանոնակարգով նախատեսվում է, որ վճարման կարգադրության դիմումները, ինչպես նաև արձակված կարգադրության դեմ ներկայացվող առարկությունները ներկայացվում են կանոնակարգին կից սահմանված ձևաթղթերը լրացնելու միջոցով: Հետևելով կանոնակարգի պահանջներին՝ Եվրոպական միության մի շարք երկրներ ազգային մակարդակում ևս դատական իշխանության պաշտոնական կայքերում հրապարակել են վճարման կարգադրություն արձակելու դիմումների, դրանց դեմ ներկայացվող առարկությունների ձևաթղթեր, իսկ դատավարական օրենսդրություններով էլ սահմանել են այդ ձևաթղթերը լրացնելու միջոցով (հաճախ միայն էլեկտրոնային եղանակով) դրանք ներկայացնելու պահանջ: Նման մոտեցումը, անկասկած, բավականին հեշտացնում է ոչ միայն անիրազեկ քաղաքացիների կողմից իրենց իրավունքների դատական պաշտպանության իրավունքի իրականացումը, այլ նաև թեթևացնում է դատարանների գործը՝ նրանց զերծ պահելով ավելորդ փաստաթղթաշրջանառությունից, անհարկի ծավալուն կամ անկանոն շարադրված փաստաթղթերն ընթերցելու անհրաժեշտությունից, միևնույն ժամանակ թույլ է տալիս վճարման կարգադրության վարույթներով փաստաթղթաշրջանառությունն ամբողջովին տեղափոխել էլեկտրոնային հարթակ՝ վարույթը դարձնելով շատ ավելի արագ, արդյունավետ և նվազ ծախսատար:

վորման, պետական տուրքի վճարումը հավաստող փաստաթղթեր կամ պետական տուրքի գծով արտոնություններ տրամադրելու վերաբերյալ միջնորդություններ չեն կցվում⁸⁷:

Քանի որ վճարման կարգադրություն արձակելու դեպքում դիմումը և կից փաստաթղթերը դրա հետ մեկտեղ պետք է ուղարկվեն պարտապանին, ՔԴՕ-ի 309-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է, որ նշված փաստաթղթերը դատարան են ներկայացվում երկու օրինակից⁸⁸:

ՔԴՕ-ը սահմանել է վճարման կարգադրություն արձակելու վերաբերյալ դիմումների քննության երկշաքայա ժամկետ: Ընդ որում՝ առաջին աստիճանի դատարանը դիմումը քննում է առանց դատական նիստ հրավիրելու (ՔԴՕ 311 հոդվ., մաս 1):

Դիմումի քննության արդյունքներով դատարանը պետք է ձեռնարկի հետևյալ գործողություններից մեկը՝

ա) արձակի վճարման կարգադրություն,

բ) ամբողջովին մերժի վճարման կարգադրություն արձակելու մասին դիմումը,

գ) մասամբ մերժի վճարման կարգադրություն արձակելու դիմումը՝ մյուս մասով արձակելով վճարման կարգադրություն:

Հարկ է նկատի ունենալ, որ դիմումն ամբողջովին կամ մասամբ մերժելու դեպքում դատարանը պետք է կայացնի վճարման կարգադրություն արձակելու դիմումը համապատասխանաբար ամբողջովին կամ մասամբ մերժելու մասին որոշում:

ՔԴՕ-ում էապես ընդլայնվել և հստակեցվել են վճարման կարգադրություն արձակելու մասին դիմումը մերժելու հիմքերը: Մասնավորապես 310-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանվել է, որ դիմումը մերժվում է այն մասով, որով՝

1) այն չի համապատասխանում ՔԴՕ-ի 307-րդ, 308-րդ կամ 309-րդ հոդվածների դրույթներին (այն է՝ ներկայացվել է ընդդատության, վարույթի թույլատրելիության կամ դիմումի ձևին, բովանդակությամբ և կից փաստաթղթերին ներկայացվող պահանջների խախտմամբ),

2) առկա է ՔԴՕ-ի 126-րդ կամ 127-րդ հոդվածով սահմանված հիմքերից որևէ մեկը (այն է՝ առկա է հայցադիմումի ընդունումը մերժելու կամ այն վերադարձնելու այնպիսի հիմք, որը, հաշվի առնելով կարգադրության վարույթի էությունը, կիրառելի է դրա նկատմամբ),

3) պահանջն առերևույթ հիմնավորված չէ,

4) պահանջի հիմքում ընկած գործարքն առերևույթ հակասում է օրենքին,

5) առկա է նույն անձանց վերաբերյալ, միևնույն փաստական հիմքերով և միևնույն պահանջի վերաբերյալ վճարման կարգադրություն արձակելը մերժելու մասին որոշում:

Հարկ է նկատել, որ վճարման կարգադրություն արձակելու մասին դիմումը մերժելու վերաբերյալ որոշումը խոչընդոտ չէ մերժված մասով պահանջը հայցային վարույթի կարգով ներկայացնելու համար

⁸⁷ Կարծում ենք, որ «Պետական տուրքի մասին» օրենքով նպատակահարմար կլինի առնվազն մի շարք սուբյեկտների համար սահմանել վճարման կարգադրություն արձակելու մասին դիմում ներկայացնելու համար պետական տուրք: Վիճակագրական տվյալների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ դատարանների վարույթում գտնվող վճարման կարգադրություններ արձակելու դիմումների ճնշող մեծամասնությունը (շուրջ 80%-ը) ներկայացվում է բանկերի, վարկային և հեռահաղորդակցության ծառայություններ մատուցող, էներգա-, գազա- և ջրամատակարարող իրականացող մասնավոր կազմակերպությունների կողմից: Միայն 2018 թ. ընթացքում դա կազմել է ավելի քան 50.000 դիմում: Իրավաչափ հարց է առաջանում, թե ինչու՞ պետությունը՝ ի դեմս դատական համակարգի, պետք է անվճար ծառայություններ մատուցի նշված կազմակերպություններին: Եթե խնդիրը զուտ վճարման կարգադրության գործիքակազմի կիրառումը խրախուսելու մեջ է, կարծում ենք, որ խթանիչ նշանակություն կունենա նաև փոքր դրույթաչափը (օրինակ՝ բազային տուրքի չափով): Սակայն ընդհանրապես պետական տուրքից ազատելը, մեր կարծիքով, ոչնչով հիմնավորված չէ, պետական բյուջեի վրա առաջացնում է անհարկի ծանրաբեռնվածություն, գուցե նաև նպաստում է դատարանների գերծանրաբեռնվածության առաջացմանը, քանի որ չի «աշխատում» պետական տուրքի կանխարգելիչ գործառնությունը:

⁸⁸ Սահմանված պահանջը խնդրահարույց է այն իմաստով, որ կիրառելի չէ էլեկտրոնային եղանակով վճարման կարգադրություն արձակելու մասին դիմում ներկայացնելու դեպքերի նկատմամբ: Մեր կարծիքով, այն համահունչ չէ ՔԴՕ 99-րդ հոդվածի 4-րդ մասին, ըստ որի՝ դատավարության մասնակիցները և այլ անձինք սույն օրենսգրքով նախատեսված գրավոր փաստաթղթերը (հայցադիմում, դիմում, բողոք, հայցադիմումի պատասխան, միջնորդություն և այլն) կարող են դատարան ներկայացնել առձեռն, էլեկտրոնային եղանակով կամ փոստով:

(310 հոդվ., մաս 2):

Վճարման կարգադրություն արձակելու դիմումն ամբողջովին մերժելու մասին որոշում չկայացնելու դեպքում դատարանն արձակում է վճարման կարգադրություն, որը դիմումի և կից փաստաթղթերի կրկնօրինակների հետ մեկտեղ ոչ ուշ, քան արձակվելու հաջորդ օրն ուղարկվում է պարտապանին (312 հոդվ., մաս 2):

Նախկին ՔԴՕ-ի 204.4 հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ վճարման կարգադրություն արձակելու մասին դիմումը մերժելուց առաջ դատարանը դիմողին պետք է հնարավորություն տա արտահայտելու իր դիրքորոշումը, այդ թվում՝ հեռակա կարգով (ֆաքս, էլեկտրոնային փոստի միջոցներ և այլն): Հաշվի էր առնվում այն, որ դիրքորոշում արտահայտելու հնարավորությունը գործնականում կարող է օգտագործվել պահանջը հիմնավորող լրացուցիչ փաստեր և ապացույցներ ներկայացնելու, պարտապանի՝ դիմումում նշված հասցեն ճշգրտելու, դիմումում առկա այլ թերություններ վերացնելու համար:

Քանի որ գործող ՔԴՕ-ը պատշաճ դիմում ներկայացնելու բեռն ամբողջովին դրվել է պարտատիրոջ վրա, իսկ դիմումի թվարկված արատները դիտարկել է որպես այն մերժելու հիմք, նոր կարգավորումներով դատարանն ազատվել է դիմումը մերժելուց առաջ դիմողի դիրքորոշումը ստանալու անհրաժեշտությունից:

Նույն տրամաբանությամբ դատարանն ազատվել է նաև պատասխանողի հասցեի սխալ լինելու պատճառաբանությամբ վճարման կարգադրությունը դատարանի գրասենյակ վերադարձվելու դեպքում այդ մասին դիմողին տեղեկացնելու, պարտատիրոջը պարտապանի հասցեն ճշգրտելու հնարավորություն տալու և ճշգրտված հասցեով արձակված վճարման կարգադրությունը կրկին ուղարկելու պարտականությունից (վերջինս նախատեսված էր «ՀՀ դատարանների կողմից վճարման կարգադրություն արձակելու գործերի վարույթի և դրա փաստաթղթավորման օրինակելի կարգը հաստատելու մասին» ԴՆԽ 21.02.2006 թ. թիվ 91 որոշման 8.1-8.3 կետերով⁸⁹):

Վճարման կարգադրությունը: ՔԴՕ-ը վճարման կարգադրության հասկացությունը չի սահմանում, ի տարբերություն ՌԴ ՔԴՕ-ի, որի 121-րդ հոդվածում դատական հրամանը սահմանվում է որպես դատական որոշում, որը կայացվում է դատավորի կողմից միանձնյա, օրենսգրքով նախատեսված պահանջներով պարտապանից դրամական գումարներ բռնագանձելու կամ շարժական գույք վերցնելու վերաբերյալ դիմումների հիման վրա:

Հաշվի առնելով կարգադրության վարույթի առանձնահատկությունները՝ վճարման կարգադրությունը կարելի է բնորոշել որպես պարտապանից որոշակի դրամական գումարներ բռնագանձելու պահանջով դիմումի հիման վրա դատարանի կողմից միանձնյա, առանց դատական նիստ հրավիրելու և առանց պահանջի հիմնավորվածությունն ըստ էության ստուգելու կայացվող դատական ակտ⁹⁰:

ՔԴՕ-ի 312-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանվում են վճարման կարգադրության բովանդակությանը ներկայացվող պահանջները: Մասնավորապես վճարման կարգադրությունը պետք է պարունակի՝

- 1) նշում առ այն, որ առաջին ատյանի դատարանն ըստ էության չի ստուգել պահանջի հիմնավորվածությունը,
- 2) կարգադրություն՝ երկու շաբաթվա ընթացքում կատարելու հետևյալ գործողություններից որևէ մեկը՝

ա. կատարել վճարման պահանջը, եթե պարտապանը պահանջը հիմնավորված է համարում,

⁸⁹Տե՛ս <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=33796>:

⁹⁰Վճարման կարգադրության իրավական բնույթի մասին ավելի մանրամասն տե՛ս Մեղրյան Ս. Գ., Առաջին ատյանի դատարանի քաղաքացիական գործերով դատական ակտերը, Եր., ԵՊՀ հրատ., 2010, էջ 54-70:

բ. առաջին ատյանի դատարան ներկայացնել գրավոր առարկություն, եթե պարտապանը ներկայացված պահանջը մի մասով համարում է չհիմնավորված՝ մյուս մասով կատարելով վճարման պահանջը,

գ. առաջին ատյանի դատարան ներկայացնել գրավոր առարկություն, եթե պարտապանը ներկայացված պահանջը համարում է չհիմնավորված,

3) նշում այն մասին, որ առարկություն ներկայացնելու դեպքում պահանջի վիճարկված մասը կարող է քննվել ըստ էության հայցային վարույթի կարգով, որի դեպքում պարտվող կողմը կրելու է դատական ծախսերը,

4) նշում այն մասին, որ վճարման կարգադրությունն ստանալու պահից երկշաբաթյա ժամկետում առարկություն չներկայացնելու դեպքում վճարման կարգադրությունն ստանում է օրինական ուժի մեջ մտած վճռի ուժ և ենթակա է հարկադիր կատարման:

Վճարման կարգադրությունը վերացնելու հիմքերը և կարգը: Դատավարագիտության մեջ տեսակետ է արտահայտվում, որ դատական հրամանը, վճռի հետ շատ ընդհանրություններ ունենալով հանդերձ, նրա տարատեսակ չի և ունի ավելի նվազ իրավաբանական ուժ, քան վճիռը, որովհետև դատավարական օրենսդրությունը նախատեսում է դրա վերացման պարզեցված կարգ⁹¹: Եվ իրոք, եթե պարտապանը վճարման կարգադրությունը ստանալու պահից երկշաբաթյա ժամկետում ներկայացնում է առարկություն, կարգադրությունն արձակված դատարանը որոշում է կայացնում այն վերացնելու մասին (313 հոդվ., մաս 1, կետ 1):

Ի տարբերություն նախկին ՔԴՕ-ի 204.7 հոդվածի՝ ՔԴՕ-ի 313-րդ հոդվածով սահմանվել են արձակված վճարման կարգադրությունը վերացնելու ևս երկու հիմքեր:

1) Դատարանը վերացնում է վճարման կարգադրությունը, եթե պարտապանը կատարել է վճարման պահանջը: Հարկ է նկատի ունենալ, որ արձակված վճարման կարգադրությունը տվյալ հիմքով կարող է վերացվել այն դեպքերում, երբ պահանջը կատարվել է վճարման կարգադրությունը ստանալուց հետո՝ երկշաբաթյա ժամկետում: Եթե նույն ժամկետում պարտապանը վճարման կարգադրության դեմ ներկայացնում է առարկություն՝ հիմքում դնելով մինչև վճարման կարգադրություն արձակելը պահանջը կատարած լինելու փաստը, վճարման կարգադրությունը պետք է վերացվի ոչ թե քննարկվող, այլ 313-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքով: Ինչ վերաբերում է այն իրավիճակներին, երբ կարգադրության առարկա պահանջը կատարվում է կամ այն կատարելու փաստը հավաստող փաստաթղթերը դատարան են ներկայացվում օրենքով սահմանված երկշաբաթյա ժամկետն անցնելուց հետո, ապա այդ դեպքերում վճարման կարգադրություն արձակված դատարանը չի կարող վերացնել այն, քանի որ պարտապանի կողմից վճարման կարգադրությունն ստանալու օրվանից երկու շաբաթվա ընթացքում դատարանում առարկություն չստացվելու դեպքում վճարման կարգադրությունն ստանում է օրինական ուժի մեջ մտած վճռի ուժ (314 հոդվ.), այդ թվում՝ դառնում է անփոփոխելի⁹²: Ասվածը նշանակում է, որ դատարանը պարտատիրոջ պահանջով պետք է տա կատարողական թերթ: Այլ է խնդիրը, որ «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» օրենքի 42-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի ուժով կատարողական վարույթը ենթակա է կարճման, քանի որ կատարողական թերթը փաստացի կատարվել է:

2) Դատարանը վերացնում է վճարման կարգադրությունը, եթե անհնարին է դիմումում նշված հասցեով վճարման կարգադրությունը պարտապանին առաքելը: ՔԴՕ-ի 314-րդ հոդվածի համաձայն՝ ար-

⁹¹ St' u Комментарий к гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации. Под ред. М. С. Шакарян, М.: изд. «Кодекс», 2003, էջ 243:

⁹² Վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելու իրավական հետևանքների մասին մանրամասն տե՛ս Մեղրյան Ս. Գ., Առաջին ատյանի դատարանի քաղաքացիական գործերով դատական ակտերը, Եր., ԵՊՀ հրատ., 2010, էջ 152-164:

ձակված վճարման կարգադրությունը ստանում է օրինական ուժի մեջ մտած վճռի ուժ, եթե պարտապանի կողմից վճարման կարգադրությունն ստանալու օրվանից հետո՝ երկու շաբաթվա ընթացքում, դատարանը չի ստանում առարկություն: Ակնհայտ է, որ վճարման կարգադրության դեմ առարկելու իրավունքն իրացնելու կարևորագույն նախապայմանը պարտապանի կողմից արձակված կարգադրությունը ստանալն է, դրա մասին պատշաճորեն իրազեկված լինելը: Եթե ինչ-ինչ պատճառներով դիմումում նշված հասցեով վճարման կարգադրությունը պարտապանին առաքել չի հաջողվում և որպես հետևանք՝ պարտապանը չի տեղեկացվում իր վերաբերյալ վճարման կարգադրություն արձակելու մասին, զրկված է լինում դրա դեմ առարկելու իրավունքն իրացնելու հնարավորությունից, արձակված վճարման կարգադրությունն օրինական ուժի մեջ մտնել չի կարող:

Վճարման կարգադրությունը պարտապանին առաքելու անհնարինության փաստը դատարանին հայտնի դառնալու պահից վերջինս իր նախաձեռնությամբ պետք է որոշում կայացնի այն վերացնելու մասին: Բնականաբար, որպես քննարկվող հանգամանքը հաստատող ապացույց կարող է դիտարկվել փոստի մարմիններից ստացված հետադարձ ծանուցումն այն մասին, որ նշված հասցեում նման անձ չի բնակվում, նման հասցե գոյություն չունի, այն թերի է և այլն:

Վճարման կարգադրության օրինական ուժի իրավական հետևանքները: Ինչպես նշվել է, այն դեպքում, երբ պարտապանի կողմից վճարման կարգադրության ստացման մասին հետադարձ ծանուցումը ստանալու օրվանից երկշաբաթյա ժամկետում դատարանն առարկություն չի ստանում կամ ստանում է առարկություն, որը պատասխանողն ուղարկել է երկշաբաթյա ժամկետի խախտմամբ, ապա վճարման կարգադրությունը ստանում է օրինական ուժի մեջ մտած վճռի ուժ և ենթակա է հարկադիր կատարման: Այդուհանդերձ, օրինական ուժի մեջ մտած վճռի ուժ ստանալը չի նշանակում, որ վճարման կարգադրության և օրինական ուժի մեջ մտած վճռի իրավական հետևանքները նույնական են: Վճարման կարգադրության օրինական ուժի հետևանքները փոքր-ինչ այլ են և՛ կազմով, և՛ բովանդակությամբ, ինչը պայմանավորված է նրա իրավական բնույթով:

Օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո վճարման կարգադրությունը ձեռք է բերում անհերքելիություն: Ի տարբերություն վճռի՝ վճարման կարգադրության անհերքելիությունը ծագում է ոչ թե դատական ակտը բողոքարկելու իրավական բոլոր միջոցները սպառվելուց, այլ սահմանված ժամկետում դրա վերաբերյալ առարկություններ չստանալու դեպքում:

Օրինական ուժի մեջ մտած վճարման կարգադրությանը հատուկ է նաև բացառիկության հատկանիշը: ՔԴՕ-ով օրինական ուժի մեջ մտած վճռի ուժ ստացած վճարման կարգադրությունները դիտարկվել են որպես եզրափակիչ դատական ակտեր (հոդվ. 5, մաս 2): Միննույն ժամանակ, ըստ ՔԴՕ-ի 126-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի և 182-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի, նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին և միննույն փաստական հիմքերով գործի վերաբերյալ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած եզրափակիչ դատական ակտի առկայությունը սահմանվել է որպես համապատասխանաբար հայցադիմումի ընդունումը մերժելու և գործի վարույթը կարճելու հիմք:

Վճարման կարգադրությունը, ինչպես բոլոր այլ դատական ակտերը, օժտված է պարտադիրության և կատարելիության հատկանիշներով: Այդ մասին է վկայում այն հանգամանքը, որ ՔԴՕ-ի 5-րդ հոդվածում որևէ բացառություն վճարման կարգադրության պարտադիրության և կատարելիության կապակցությամբ չի սահմանվում: Դեռ ավելին, սահմանվում է, որ օրինական ուժի մեջ մտած վճռի ուժ ստացած վճարման կարգադրությունը ենթակա է հարկադիր կատարման (ՔԴՕ 314 հոդվ.): Դրանով էլ պայմանավորված է այն, որ «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» օրենքի 2-րդ հոդվածում վճարման կարգադրությունը ևս դիտարկվում է որպես հարկադիր կատարման ենթակա դատական ակտ (կատարման հիմք), որի հիման վրա դատարանը տալիս է կատարողական թերթ:

Ի տարբերություն վճռի՝ վճարման կարգադրությանը հատուկ չէ նախադատելիությունը, քանի որ

կարգադրության վարույթում դատարանը պահանջի հիմնավորվածությունն ըստ էության չի ստուգում, գործի դատաքննություն չի իրականացնում և, հետևաբար, որոշակի փաստական հանգամանքներ վճարման կարգադրությամբ չի հաստատում և դրա հիմքում չի դնում՝ ելնելով այն ենթադրությունից, որ դիմողի կողմից ներկայացված հանգամանքները և ապացույցները արժանահավատ են: Այդպիսի ենթադրությունը, հետևաբար նաև՝ դատական ակտի իրավաչափությունը կարող է հերքվել առարկությունների ներկայացման փաստի ուժով: Նույն տրամաբանությամբ էլ այդ ենթադրությունը կարող է հաստատվել սահմանված ժամկետում առարկություններ չներկայացնելու փաստի ուժով: Վերջին հանգամանքը մի շարք հեղինակների հիմք է տվել կարծիք հայտնելու, որ չհերքված փաստերը պետք է դիտարկել հաստատված և նախադատելի նշանակություն ունեցող:⁹³ Սակայն, մեր կարծիքով, նման դիրքորոշումն այնքան էլ համոզիչ չի թվում, քանի որ փաստը չհերքելը կամ չվիճարկելը փաստն անվիճելի չի դարձնում: Ինչ վերաբերում է փաստն ընդունելուն, որի արդյունքում ընդհանուր կանոնի ուժով այն դառնում է անվիճելի (ՔԴՕ-ի 61 հոդվ., մաս 5), ապա պետք է նկատի ունենալ, որ դա դեռ չի նշանակում, որ դատարանը սահմանված դատավարական ձևի պահանջների պահպանմամբ այն հետազոտել և հաստատված է համարել: Ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ ընդունված փաստը դատարանը կարող է հաստատված համարել, եթե չկան ողջամիտ կասկածներ, որ կողմն այն չի ընդունել խաբեության, բռնության, սպառնալիքի, մոլորության ազդեցության տակ, մեկ կողմի ներկայացուցչի հետ մյուս կողմի չարամիտ համաձայնության հետևանքով կամ ճշմարտությունը թաքցնելու կամ ոչ իրավաչափ գործողություններ քողարկելու նպատակով (61 հոդվ., մաս 5): Ակնհայտ է, որ կարգադրության վարույթում դատարանը չունի նման կասկածները ստուգելու, չվիճարկվող փաստերը գործի այլ հանգամանքների հետ համադրելու հնարավորություն: Հետևաբար, վճարման կարգադրություն արձակելու հիմք հանդիսացած առերևույթ արժանահավատ հանգամանքներին նախադատելի նշանակություն վերապահելը, մեր կարծիքով, արդարացված չէ:

Վճարման կարգադրությունը բողոքարկելու հիմքերը և կարգը: Ի տարբերություն նախկին ՔԴՕ-ի, որը չէր նախատեսում օրինական ուժի մեջ մտած վճարման կարգադրությունը բողոքարկելու հնարավորություն, գործող ՔԴՕ-ը նման հնարավորություն սահմանել է, սակայն որոշակի առանձնահատկություններով:

Վճարման կարգադրությունը բողոքարկելու հնարավորություն նախկին օրենսգրքով չնախատեսելը հիմնականում պայմանավորված էր այն իրողությամբ, որ, ինչպես և ներկայումս, նախատեսված էր օրինական ուժի մեջ մտած վճարման կարգադրությունը վիճարկելու և վերացնելու պարզեցված կարգ, որն իր հերթին հիմնավորվում է կարգադրության վարույթի պարզեցված բնույթով: Սահմանված ժամկետում պարտապանի կողմից վճարման կարգադրությունը չվիճարկելու դեպքում արձակված վճարման կարգադրությունը ձեռք է բերում վերջնական դատական ակտի ուժ, ինչի արդյունքում այն չի կարող վերանայվել նույնիսկ վերադաս դատական ատյանի կողմից:

Վճարման կարգադրության անբողոքարկելիությունը գործնականում մի շարք խնդիրներ էր առաջացնում հատկապես այն դեպքերում, երբ դատարանի բացթողումների, փոստի մարմինների ոչ պատշաճ աշխատանքի կամ այլ պատճառներով պարտապանն իր դեմ արձակված կարգադրության մասին սահմանված ժամկետում չէր ծանուցվում կամ ծանուցվում էր ուշացումով: Նման դեպքերում կա՛մ վճարման կարգադրության դեմ առարկություն չէր ներկայացվում, կա՛մ այն ստացվում էր սահմանված ժամկետն անցնելուց հետո, և առարկություն ներկայացնելու համար սահմանված ժամկետն ավարտվելու փաստի ուժով վճարման կարգադրությունը մտնում էր ուժի մեջ:

⁹³ St' u **Загайнова С. К.**, Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы. Дисс... д.ю.н., Екатеринбург, 2008, էջ 404:

Հաշվի առնելով այն, որ վճարման կարգադրություն արձակելու գործերի վարույթի ընթացակարգում միայն պարտապանի առարկությունն է արգելակում վճարման կարգադրության օրինական ուժ ստանալը և հարկադիր կատարումը՝ Վճռաբեկ դատարանն իր նախադեպային ակտերով արձանագրել է, որ վճարման կարգադրություն արձակելու մասին պատասխանողին ոչ պատշաճ ծանուցելը խոչընդոտում է պատասխանողի (պարտապանի)՝ այն վիճարկելու իրավունքի իրականացմանը, կոպտորեն խախտում է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով երաշխավորված արդար դատաքննության իրավունքը և բավարար հիմք է գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի ուժ ստացած վճարման կարգադրությունը բեկանելու համար⁹⁴:

Ներկայացված իրավիճակները գործնականում բացառելու նկատառումներից ելնելով՝ ՔԴՕ-ում ոչ միայն նախատեսվել է արձակված կարգադրությունը վերացնելու դատարանի պարտականությունն այն դեպքերում, երբ անհնարին է դիմումում նշված հասցեով վճարման կարգադրությունը պարտապանին առաքելը, այլ նաև սահմանվել է վճարման կարգադրության դեմ վերաքննիչ բողոք բերելու պարտապանի իրավունքը (360 հոդվ., մաս 3): Ընդ որում՝ պարտապանը վճարման կարգադրության դեմ վերաքննիչ բողոք կարող է բերել մեկ ամսվա ընթացքում՝ սկսած այն օրվանից, երբ իմացել է կամ կարող էր իմանալ արձակված վճարման կարգադրության մասին (362 հոդվ., մաս 3):

Հաշվի առնելով կարգադրության վարույթի պարզեցված բնույթը՝ ՔԴՕ-ով սահմանվել են վճարման կարգադրության դեմ ներկայացված վերաքննիչ բողոքի քննության կրճատ ժամկետ և պարզեցված կարգ: Մասնավորապես, ըստ 377-րդ հոդվածի 2-րդ մասի՝ վերաքննիչ դատարանը վճարման կարգադրության դեմ ներկայացված վերաքննիչ բողոքները քննում և որոշում է կայացնում վերաքննիչ բողոքը վարույթ ընդունելուց հետո՝ երկշաբաթյա ժամկետում: Ընդ որում՝ վարույթ ընդունված բողոքը քննվում և դրա վերաբերյալ որոշումը կայացվում է գրավոր ընթացակարգով՝ առանց դատական նիստ հրավիրելու⁹⁵:

ՔԴՕ-ով նախատեսվել են վճարման կարգադրության դեմ բերված վերաքննիչ բողոքի քննության հետ կապված վերաքննիչ դատարանի հատուկ լիազորություններ: Ըստ ՔԴՕ-ի 380-րդ հոդվածի 4-րդ մասի՝ վճարման կարգադրության դեմ բերված վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում վերաքննիչ դատարանը մերժում է վերաքննիչ բողոքը՝ վճարման կարգադրությունը թողնելով օրինական ուժի մեջ, կամ բավարարելով վերաքննիչ բողոքը՝ վերացնում է վճարման կարգադրությունը:

Հարկ է նկատի ունենալ նաև այն, որ ՔԴՕ-ով սահմանված է վճարման կարգադրության դեմ բերված վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում կայացված որոշումն օրինական ուժի մեջ մտնելու և, համապատասխանաբար, այն բողոքարկելու կրճատ ժամկետ: Ըստ ՔԴՕ-ի 387-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ բացի վճռից՝ այլ եզրափակիչ դատական ակտերի դեմ բերված վերաքննիչ բողոքների քննության արդյունքում վերաքննիչ դատարանի կայացրած որոշումներն օրինական ուժի մեջ են մտնում հրապարակման պահից 15 օր հետո:

Վճարման կարգադրության դեմ բերված բողոքների քննության արդյունքում վերաքննիչ դատարանի կայացրած որոշումները հրապարակելու, գործին մասնակցող անձանց ուղարկելու, վճռաբեկության

⁹⁴ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի թիվ ՎՂ3/0627/03/09 գործով 02.04.2010 թ. որոշումը, ՀՀՊՏ 2010.06.01/22(756).1, թիվ ՎՂ1/0522/05/09 գործով 01.10.2010 թ. որոշումը, ՀՀՊՏ 2010.12.01/60(794):

⁹⁵ Թե՛ն ՔԴՕ 374-րդ հոդվածի բովանդակությունից բխում է, որ վճարման կարգադրության դեմ ներկայացված բողոքը կարող է քննվել նաև դատական նիստում, կարծում ենք, որ վճարման կարգադրության դեմ բերված բողոքները երկշաբաթյա ժամկետում քննելու և լուծելու վերաբերյալ պահանջի առկայության պայմաններում նշված ժամկետում դատական նիստ հրավիրելը և այդ մասին գործին մասնակցող անձանց ծանուցելը գործնականում անիրատեսական է: Մեր կարծիքով, հաշվի առնելով քննարկվող վարույթի շրջանակներում դատական նիստ հրավիրելու աննպատակահարմարությունը (դատարանը պետք է ստուգի միայն ծանուցման փաստը), ճիշտ կլիներ 374-րդ հոդվածում ուղղակիորեն սահմանել, որ վճարման կարգադրության դեմ բերված բողոքները քննվում են գրավոր ընթացակարգով՝ առանց դատական նիստ հրավիրելու:

կարգով բողոքարկելու հատուկ կանոններ ՔԴՕ-ով չեն նախատեսվել:

Պարզեցված ընթացակարգերով դատական ակտերի պատճառաբանական մասին առնչվող որոշ երկրների փորձի և ՄԻԵԴ պրակտիկայի վերաբերյալ հետազոտություն

Ճապոնիայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը նախատեսում է պարզեցված ընթացակարգերով գործի քննություն: Այսպես, Ճապոնիայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 270-րդ հոդվածի համաձայն⁹⁶՝ Դատարանը գործի առավել արագ լուծման համար կարող է կիրառել պարզեցված ընթացակարգեր: Ընդ որում, առկա է պարզեցված ընթացակարգի չորս տեսակ՝ 1.400.000 իենը չգերազանցող պահանջներով գործերի քննություն, վճարման կարգադրությամբ գործերի քննություն, փոքր պահանջներով գործեր՝ 600.000 իենը չգերազանցող (small claim cases) և կոնկրետ վճարումներ կատարելու վերաբերյալ գործեր: Այս չորս ընթացակարգերի հիմնական ընդհանրությունն այն է, որ գործերը քննվում են կարճ ժամկետներում, դատական նիստ հրավիրվում է բացառիկ դեպքերում, և հիմնականում դատական ակտերին չի ներկայացվում պատճառաբանվածության պահանջ: Օրինակ, փոքր պահանջներով գործերի քննության ընթացքում հակընդդեմ հայցի ներկայացում չի թույլատրվում, այս գործերի քննության դեպքում վճիռը կայացվում է անհապաղ և դատարանը պարտավոր չէ այն պատճառաբանել:

1.400.000 իենը չգերազանցող պահանջներով գործերի քննության դեպքում կայացվող դատականը ակտի Ճապոնիայի քաղաքացիական դատավարության 280-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական ակտ կազմելիս բավարար է նշել հայցի առարկան, հայցադիմումի պատասխանում նշված այն փաստարկները, որոնց պատճառով հայցը մերժվում է:

Լիտվայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 441-րդ հոդվածը նախատեսում է փոքր պահանջներով (1000 լիտասը չգերազանցող) գործերով պարզեցված քննություն: Ընդ որում, այս գործերով կարող է հրավիրվել դատական նիստ, եթե կողմերից մեկը նման միջնորդությամբ դիմում է դատարանին: Ինչ վերաբերում է այս գործերով կայացվող դատական ակտին ներկայացվող պահանջներին, ապա փոքր պահանջներով գործերով դատարանը կազմում է դատական ակտ, որը ներառում է ներածական մաս և եզրափակիչ մաս, որում շատ հակիրճ նշվում են հիմնավորումները:

Էստոնիայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի⁹⁷ 405-րդ հոդվածի համաձայն՝ 4000 եվրոն չգերազանցող պահանջներով գործերը քննվում են պարզեցված ընթացակարգով: Ընդ որում, նույն հոդվածում նշված են այս վարույթով գործի քննության առանձնահատկությունները, որոնց թվին են դասվում՝

գործի գրավոր ընթացակարգով քննություն և դատական նիստի անցկացում միայն դատավորի նախաձեռնությամբ անհրաժեշտության դեպքերում,

դատավորի կողմից իր նախաձեռնությամբ ապացույցներ պահանջելը և հավաքելը,

եզրափակիչ դատական ակտի կայացում առանց պատճառաբանական և հիմնավորման մասերի և այլն:

Շվեյցարիայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը այս առումով նախատեսում է առավել ընդհանուր կարգավորում: Օրենսգրքի 239-րդ հոդվածը սահմանում է, որ դատարանը կողմերին կարող է դատական նիստի ընթացքում տրամադրել դատական ակտի գրավոր ծանուցումը՝

⁹⁶ Civil procedure code of Japan, <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/jp/jp175en.pdf>

⁹⁷ Civil procedure code of Estonia, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/513122013001/consolide>

ամփոփ և բանավոր ներկայացնելով դատական կայացման հիմքերը՝ առանց հիմքերի և հիմնավորումների գրավոր ներկայացման⁹⁸: Հիմքերը և հիմնավորումները գրավոր կերպով ներկայացնելու պարտականությունը ծագում է այն դեպքում, երբ կողմերից մեկը այդ մասին միջնորդում է դատարանի՝ դատական ակտի ծանուցագիրը ստանալուց հետո՝ տասնօրյա ժամկետում⁹⁹:

Ռուսաստանի Դաշնության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 232.4-րդ հոդվածը սահմանում է պարզեցված վարույթներով դատական ակտերին ներկայացվող պահանջները: Մասնավորապես, նշվում է, որ պարզեցված վարույթի կարգով քննվող գործերի դեպքում դատարանը կայացնում է դատական ակտի եզրափակիչ մասը, որն ուղարկվում է կողմերին ոչ ուշ, քան կայացման հաջորդ օրը և հրապարակվում է դատարանի պաշտոնական կայքում: Միաժամանակ հոդվածը սահմանում է, որ դատավարության մասնակիցների միջնորդությամբ կամ այդ դատական ակտի դեմ բողոք ներկայացվելու դեպքում դատարանը կազմում է արդեն պատճառաբանված դատական ակտը: Միջնորդություն կարող է ներկայացվել եզրափակիչ մասի կայացման օրվանից՝ հնգօրյա ժամկետում, իսկ պատճառաբանված որոշումը դատարանը կայացնում է միջնորդություն ներկայացնելուց կամ դատական ակտը բողոքարկելու օրվանից՝ հնգօրյա ժամկետում¹⁰⁰:

Նման կարգավորում նախատեսված է նաև Ղազախստանի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 223-րդ հոդվածում, որտեղ, մասնավորապես, նշվում է, որ պարզեցված (փաստաթղթային) վարույթի կարգով գործեր քննելիս դատարանը կայացնում է կարճ որոշում, իսկ մինչև ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելը կողմերի ներկայացրած գրավոր միջնորդության հիման վրա կամ իր նախաձեռնությամբ դատարանը կայացնում է պատճառաբանված որոշում¹⁰¹:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, անդրադառնալով դատական ակտերի պատճառաբանվածությանը, նշել է, որ կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասը թեև պարտավորեցնում է դատարանին պատճառաբանելու դատական ակտը, այն չի կարող մեկնաբանվել որպես ցանկացած փաստարկի վերաբերյալ հիմնավոր պատասխանի ներկայացում¹⁰²: Դատական ակտը պատճառաբանելու պարտականությունը կարող է տարբերվել կախված որոշման բնույթից¹⁰³ և դրա կիրառումը կարող է որոշվել գործի փաստական հանգամանքները հաշվի առնելով:

⁹⁸ Սա, ըստ էության, դատական ատի եզրափակիչ մասն է:

⁹⁹ <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/20061121/201801010000/272.pdf>

¹⁰⁰ http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_39570/140236bbd39d6088bd21e9d720c8e60389eb8426/

¹⁰¹ https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34329053#pos=2618;-42

¹⁰² (Van de Hurk v. the Netherlands, § 61; García Ruiz v. Spain [GC], § 26);

¹⁰³ (Ruiz Torija v. Spain, § 29; Hiro Balani v. Spain, § 27) a

ՀԱՄԱՌՈՏԱԳԻՐ

- Հեռակա դատաքննությունը լայնորեն կիրառվում է մի շարք արևմտյան երկրներում, սակայն այն ՀՀ-ում դեռևս լայն կիրառություն չի ստացել: Այն թույլ է տալիս խնայել ժամանակ և ավելացնել արդյունավետություն:
- Ձեռնարկում մանրամասն վերլուծված են հեռակա դատաքննության կիրառման դեպքերը և կարգը:
- Ծանուցված պատասխանողի չներկայանալը դատական նիստին ոչ բոլոր դեպքերում է առաջանում հեռակա դատաքննություն կիրառելու հնարավորություն: Հեռակա դատաքննություն կիրառելու համար ՔԴՕ-ը կարևորում է պատասխանողի անգործությունը և անտարբերությունն իր նկատմամբ հարուցված վարույթի նկատմամբ:
- Բոլոր դեպքերում գործի քննությունը հեռակա դատաքննության կարգով կարող է իրականացվել բացառապես հայցադիմումի շրջանակներում ներկայացված հայցի առարկայի և հայցի հիմքերի շրջանակներում, որոնց վերաբերյալ պատասխանողը տեղեկացվել է հայցադիմումը և դրան կից փաստաթղթերը նրան ուղարկելու միջոցով: Հայցը պետք է բացահայտված լինի պատասխանողի համար:
- Նախքան հեռակա դատաքննության մասին որոշում կայացնելը դատարանը պետք է ըստ անհրաժեշտության կատարի 167-րդ հոդվածով նախատեսված նախապատրաստական գործողությունները: Հեռակա դատաքննության կարգով գործի ըստ էության քննությունը կատարվում է ընդհանուր հայցային վարույթի կանոնների պահպանմամբ:
- Պարզեցված վարույթներով (օրենքով կանխորոշված առանձին կատեգորիայի գործերով) դատարանին հնարավորություն է ընձեռվում գործը քննելու առանց բանավոր լսումների՝ կողմերի ներկայացրած փաստաթղթերի և ապացույցների հիման վրա:
- Ներկայացվում են այն հայեցակարգային մոտեցումները, որոնք հիմք են ընդունվել վարույթի քննարկվող տեսակը մշակելիս: Պարզեցված վարույթ կիրառելու թույլատրելիության առավելագույն գումարային շեմ է սահմանվել Եվրոպական կանոնակարգով նախատեսված նվազագույն չափը
- Օրենքով նախատեսված դեպքերում պարզեցված վարույթի կիրառելիությունը սահմանող նորմերն ունեն իմպերատիվ բնույթ, չեն ենթադրում կողմերի համաձայնություն կամ դատարանի հայեցողություն (օրինակ՝ իրավաբանական անձի մասնակիցների (անդամների) ընդհանուր ժողով գումարելու հետ կապված վեճերը)
- Քննարկվում է պարզեցված վարույթի գործի քննության կարգը: Օրենսդիրը պարզեցված վարույթով քննվող դեպքերի համար սահմանել է պատճառաբանման «միջին ստանդարտ», որի նկարագրությունը և որոշելու չափորոշիչները մանրակրկիտ բացատրված են:
- Արագացված դատաքննությունը լայն պրակտիկ կիրառություն այդպես էլ չի ունեցել: Դա հիմնականում պայմանավորված էր տվյալ վարույթի ոչ պատշաճ իրավական կարգավորմամբ, ինչի մասին վկայում են օրենքում մի շարք գնահատողական և անորոշ հասկացությունների օգտագործումը, վարույթի տվյալ տեսակը կիրառելու թույլատրելիության պայմանների բացակայությունը և այլն

- Ներկայացվում է վճարման կարգադրության վարույթի կիրառման անհրաժեշտությունը, դեպքերը դրա կիրառումը բացառվում է, այդ վարույթի փուլերը և դրան բնորոշ առանձնահատկությունները:

ՄՈԴՈՒԼ Դ / Արբիտրաժ եվ հաշտարարություն

Արբիտրաժի վճիռը չեղյալ ճանաչելու, արբիտրաժի վճռի հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու, օտարերկրյա արբիտրաժային վճիռները ճանաչելու ու հարկադիր կատարելու, արբիտրաժին դատական աջակցություն ցուցաբերելու դիմումներով գործերի վարույթները

ՔԴՕ 5-րդ ենթաբաժինը կարգավորում է արբիտրաժի վճիռը չեղյալ ճանաչելու, արբիտրաժի վճռի հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու, օտարերկրյա արբիտրաժային վճիռները ճանաչելու ու հարկադիր կատարելու, արբիտրաժին դատական աջակցություն ցուցաբերելու վերաբերյալ դիմումներով գործերի վարույթները:

«Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածը, որպես կանոն, արգելում է որևէ դատական միջամտություն նույն օրենքով կարգավորվող հարցերին: Մինչդեռ միևնույն ժամանակ որոշ դեպքերի համար օրենսդիրը նախատեսել է բացառություններ՝ ընդհանուր իրավասության դատարաններին իրավունք վերապահելով, ինչպես նշված օրենքում է օգտագործվում ձևակերպումը, կատարելու միջամտություն, որն արտահայտվում է հետևյալի վերաբերյալ դիմումները քննելով՝

- 1) արբիտրաժի վճիռը վիճարկելու,
- 2) արբիտրաժի վճռի հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու,
- 3) օտարերկրյա արբիտրաժային վճիռները ճանաչելու ու կատարելու,
- 4) արբիտրաժին դատական աջակցություն ցուցաբերելու:

Որպես կանոն այդ դիմումներով վարույթներն իրականացվում են ՔԴՕ-ով նախատեսված գործի քննության ընդհանուր կանոնների համաձայն, այն հատուկ կանոնների պահպանմամբ, որոնք սահմանված են տվյալ վարույթը կարգավորող դրույթներով և Օրենքով:

Արբիտրաժի վճիռը ճանաչելու վերաբերյալ դիմումով գործի վարույթը

Նշված վարույթը կարգավորող նորմերի համաձայն՝ օրենսդիրը ՀՀ տարածքում կայացված արբիտրաժի վճիռը՝ բացառապես «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված հիմքերով ներկայացնելու պայմանով, չեղյալ ճանաչելու մասին դիմում ներկայացնելու իրավունք է վերապահել՝

1. արբիտրաժային վարույթի մասնակիցներին,
2. այն անձանց, որոնց իրավունքների ու պարտականությունների վերաբերյալ արբիտրաժը կայացրել է վճիռ:

Ընդ որում, նշված անձինք պարտավոր են այդ դիմումը ներկայացնել ՔԴՕ 316-րդ և 317-րդ հոդվածներում նշված պահանջների պահպանմամբ:

Նման դիմումների ներկայացման համար «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված է որոշակի ժամկետ, որի համաձայն՝ չեղյալ ճանաչման մասին դիմումը որպես կանոն կարող է ներկայացվել արբիտրաժային տրիբունալի վճիռը ստանալուց երեք ամսվա ընթացքում (ընդհանուր կանոնից բացառություն է նախատեսված այն իրավիճակների համար, երբ տեղի է ունեցել այդ վճռի ուղղում, պարզաբանում կամ կայացվել է լրացուցիչ վճիռ):

Հակառակ պարագայում այդ դիմումը ենթակա է վերադարձման այն ներկայացրած անձին՝ հայցադիմումը վերադարձնելու մասին ՔԴՕ 127-րդ հոդվածով սահմանված կարգով:

ՔԴՕ-ում տրված կարգավորման համաձայն՝ նշված դիմումը դատարանը պետք է քննի և դրա վերաբերյալ որոշում կայացնի այն վարույթ ընդունելու օրվանից մեկ ամսվա ընթացքում: Ընդ որում՝ ՔԴՕ-ում իմպերատիվ դրույթ է նախատեսված այն մասին, որ գործի քննության արդյունքով կայացվող եզրափակիչ դատական ակտի հրապարակման ժամանակը և վայրը դատավորը պետք է նախապես նշի դիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշման մեջ: Որպես կանոն գործի քննությունն իրականացվում է առանց դատական նիստ հրավիրելու: Մինչդեռ օրենսդիրը դատարանին իրավունք է վերապահել հրավիրելու դատական նիստ, եթե անհրաժեշտ համարի պարզաբանումներ ստանալ գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների և գործում առկա ապացույցների վերաբերյալ: Այս դեպքում արդեն դիմումի քննության համար ժամկետ է սահմանվել մինչև երկու ամիսը:

Այստեղ մի փոքր հարցական է առաջանում ՔԴՕ-ում տրված այն կարգավորման առումով, որ գործի քննության արդյունքով կայացվող եզրափակիչ դատական ակտի հրապարակման ժամանակը և վայրը պետք է պարտադիր նշվեն դիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշման մեջ, քանի որ հնարավոր է իրավիճակ, երբ դատարանը դիմումը վարույթ ընդունելուց հետո միայն հայտնաբերի գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների և գործում առկա ապացույցների վերաբերյալ պարզաբանումներ ստանալու անհրաժեշտությունը, որը չէր կարող նախօրոք հայտնաբերել, և ըստ այդմ էլ՝ դրանից ելնելով դիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշման մեջ նշել մեկ ամսվանից ավելի երկար՝ մինչև երկամսյա ժամկետ: Ստացվում է, որ դատարանը տվյալ դեպքում ստիպված է հետագայում փոփոխել իր կողմից որոշված հրապարակման ժամանակը և վայրը: Այս առումով առկա է որոշակի օրենսդրական կարգավորման անհրաժեշտություն:

ՔԴՕ-ով դատարանին իրավունք է վերապահվել նաև դիմումը քննելիս արբիտրաժից պահանջել այն գործով նյութերը, որով կայացված վճիռը վիճարկվում է դատարանում:

ՔԴՕ-ի 318-րդ հոդվածի 5-րդ մասում տրված կարգավորման համաձայն՝ օրենսդիրը դատարանին օժտել է արբիտրաժի վճիռը չեղյալ ճանաչելու՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված պարտադիր հիմքերի առկայությունը կամ բացակայությունն և նախաձեռնությամբ պարզելու լիազորությամբ: Հարց է առաջանում՝ «իդ նախաձեռնությունը» եզրույթը արդյո՞ք ենթադրում է, որ դատարանը կարող է դուրս գալ արբիտրաժի վճիռը չեղյալ ճանաչելու առումով դիմումում ներկայացված հիմքերից, և այն չեղյալ ճանաչել «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում նշված այլ ցանկացած հիմքով: Այնուամենայնիվ, եթե անգամ նման ձևակերպումը դա թույլատրի, ապա այդ լիազորությունը դատարանը կարող է իրականացվել միայն այն մասով, որը վերաբերում է արբիտրաժի վճիռը չեղյալ ճանաչելու «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նշված հետևյալ հիմքերին՝

1) վճիռ կայացված լինի այնպիսի վեճի կապակցությամբ, որը նախատեսված չէ արբիտրաժային համաձայնությամբ կամ չի համապատասխանում դրա պայմաններին կամ որոշում է այնպիսի հարցեր, որոնք դուրս են արբիտրաժային համաձայնության սահմաններից, պայմանով սակայն, որ եթե արբիտրաժային համաձայնությամբ նախատեսված մասով կայացված որոշումները կարող են առանձնացվել այն որոշումներից, որոնք դուրս են արբիտրաժային համաձայնության սահմաններից, որի դեպքում կարող է չեղյալ ճանաչվել արբիտրաժային տրիբունալի վճռի միայն այն մասը, որը ներառում է արբիտրաժային համաձայնությամբ չնախատեսված հարցեր, կամ

2) պարզվի, որ համաձայն ՀՀ օրենսդրության՝ վեճի առարկան ենթակա չէ լուծման արբիտրաժի կողմից, կամ

բ) վճիռը հակասում է ՀՀ հանրային կարգին:

ՔԴՕ 318-րդ հոդվածի 6-րդ մասը դատարանին իրավունք է վերապահել գործին մասնակցող անձի միջնորդությամբ կամ իր նախաձեռնությամբ ողջամիտ ժամկետով հետաձգելու որոշման կայացումը, եթե գտնում է, որ արբիտրաժային վարույթը վերսկսելու միջոցով կարող է վերացվել արբիտրաժի վճիռը չեղյալ ճանաչելու հիմքը: Նման կարգավորումը բխում է նաև «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածի 4-րդ մասից, որի համաձայն՝ դատարանը, որին

ներկայացվել է վճիռը չեղյալ ճանաչելու մասին դիմում, կարող է կողմերից մեկի խնդրանքով կամ իր նախաձեռնությամբ որոշակի ժամանակով դադարեցնել այդ հարցի քննությունը, որպեսզի հնարավորություն ընձեռի արբիտրաժային տրիբունալին վերսկսելու արբիտրաժային վարույթը կամ ձեռնարկելու այլ միջոցներ, որոնք արբիտրաժային տրիբունալի կարծիքով կարող են վերացնել արբիտրաժային տրիբունալի վճռի բեկանման հիմքերը:

Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ ոչ բոլոր դեպքերում կարող է դատարանը վերը նշված պատճառաբանությամբ հետաձգել որոշման կայացումը, քանի որ կան այնպիսի հիմքեր, որոնք անհնարին է արդեն վերացնել: Այս դրույթը կիրառելի է միայն այն մասով, որով հնարավոր է դա իրականացնել:

Սույն վարույթի շրջանակներում ներկայացված դիմումի քննության արդյունքով դատարանը կայացնում է որոշում, որը պետք է բավարարի ՔԴՕ 200-րդ հոդվածով սահմանված պահանջները: Դատարանի որոշումը հրապարակվում է վճռի հրապարակման համար օրենսգրքով սահմանված կարգով և օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից: Այս որոշումը ՔԴՕ 5-րդ հոդվածի հիմքով հանդիսանում է եզրափակիչ դատական ակտ, սակայն բողոքարկման հնարավորություն օրենսդիրը չի նախատեսել ինչպես այս գլխում, այնպես էլ ՔԴՕ 361-րդ հոդվածով:

Արբիտրաժի վճռի հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու վերաբերյալ դիմումով գործի վարույթը

ՔԴՕ-ի համապատասխան կարգավորման համաձայն՝ Հայաստանի ընդհանուր իրավասության դատարանում նման դիմում քննելու համար պարտադիր պայման է, որ արբիտրաժի վայրը հանդիսանա ՀՀ տարածքը:

Օրենսդիրը նման դիմում ներկայացնելու իրավասությամբ օժտել է միայն այն անձին, որի օգտին կայացվել է արբիտրաժի վճիռը:

Այստեղ ևս ՔԴՕ 321-րդ և 322-րդ հոդվածներով որոշակի պարտադիր պահանջներ են նախատեսվել այդ դիմումը ներկայացնելու համար, ու այդ պահանջները չպահպանելը կրկին հիմք է դիմումն այն ներկայացրած անձին վերադարձնելու համար:

ՔԴՕ 321-րդ հոդվածի 4-րդ մասով տրված կարգավորման համաձայն՝ նման դիմումները կարող են ներկայացվել արբիտրաժի վճիռն ստանալու պահից մեկ տարվա ընթացքում: Միաժամանակ հիշեցնեմ նաև «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը, որի համաձայն՝ կատարողական թերթ ստանալու համար դիմումը ներկայացվում է արբիտրաժային տրիբունալի վճիռը կայացվելու օրվանից մեկ տարվա ընթացքում:

Այստեղ գործ ունենք իրավական կոլիզիայի հետ, քանի որ երկու տարբեր նորմատիվ իրավական ակտերի նորմերի միջև առկա է հակասություն:

Այս դիմումները ևս դատարանը պետք է քննի և դրանց վերաբերյալ որոշումը կայացնի դիմումը վարույթ ընդունելու օրվանից մեկ ամսվա ընթացքում՝ որպես կանոն առանց դատական նիստ հրավիրելու, իսկ եթե դատարանն անհրաժեշտ համարի պարզաբանումներ ստանալ գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների և գործում առկա ապացույցների վերաբերյալ, ապա կարող է հրավիրել դատական նիստ, որի դեպքում արդեն դիմումի քննության ժամկետը սահմանվել է մինչև երկու ամիս: Ընդ որում, արբիտրաժի վճռի հարկադիր կատարումը կարող է մերժվել բացառապես «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված հիմքերի առկայության դեպքում:

Այստեղ կրկին առկա է օրենսդրի նույն մոտեցումը, որով պարտադիր կանոն է սահմանում գործի քննության արդյունքով կայացվող եզրափակիչ դատական ակտի հրապարակման ժամանակի և վայրի մասին նշել դիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշման մեջ:

Տվյալ դիմումի քննության ընթացքում ևս դատարանը կարող է արբիտրաժից պահանջել այն գործով նյութերը, որի կապակցությամբ կատարողական թերթ է հայցվում:

Դիմումի քննության արդյունքով դատարանը կայացնում է որոշում, որը պետք է բավարարի ՔԴՕ 200-րդ հոդվածով սահմանված պահանջները:

Դատարանի այդ որոշումը նույնպես հրապարակվում է վճռի հրապարակման համար օրենսգրքով սահմանված կարգով և օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից: Այս որոշումը ևս եզրափակիչ դատական ակտ է, սակայն կրկին բողոքարկման հնարավորություն օրենսդիրը չի նախատեսել ինչպես այս գլխում, այնպես էլ ՔԴՕ 361-րդ հոդվածով):

Օտարերկրյա արբիտրաժի վճիռների ճանաչումը և հարկադիր կատարումը

ՔԴՕ-ն սահմանում է, որ օտարերկրյա պետությունների տարածքում կայացրած արբիտրաժների և միջազգային առևտրային արբիտրաժների վճիռների (օտարերկրյա արբիտրաժային վճիռներ) ճանաչումն ու կատարումն իրականացվում է «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված դեպքերում: Նույն օրենքի 35-րդ հոդվածով նախատեսված պարտադիր պայմաններից է, որ այդ վճիռը պետք է կայացված լինի Օտարերկրյա արբիտրաժային որոշումների ճանաչման և կատարման մասին Նյու Յորքի կոնվենցիայի անդամ որևէ այլ պետության տարածքում:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասում խոսվում է նաև «փոխադարձության» սկզբունքի մասին, որի ուժով Հայաստանի իրավասու դատարանին իրավունք է վերապահվել ՀՀ տարածքից դուրս կայացված արբիտրաժային վճիռները նույն օրենքին, այլ իրավական ակտերին և ՀՀ միջազգային պայմանագրերին համապատասխան փոխադարձության սկզբունքով ճանաչելու, ինչպես նաև դրանք ի կատար ածելու ՀՀ տարածքում: Ընդ որում, փոխադարձությունը համարվում է առկա, եթե այլ բան ապացուցված չէ:

Օտարերկրյա արբիտրաժի վճիռը ճանաչելու և հարկադիր կատարելու դիմումը ներկայացնելու իրավունք է վերապահվել օտարերկրյա արբիտրաժի կողմին:

Ընդ որում, անձը կարող է դիմել միայն այն ճանաչելու պահանջով, եթե դրա բնույթից չի բխում հարկադիր կատարման անհրաժեշտությունը:

Այստեղ ևս ՔԴՕ 326-րդ և 327-րդ հոդվածներով որոշակի պարտադիր պահանջներ են նախատեսվել այդ դիմումները ներկայացնելու համար, ու այդ պահանջները չպահպանելը կրկին հիմք է դիմումն այն ներկայացրած անձին վերադարձնելու համար:

ՔԴՕ 326-րդ հոդվածի 4-րդ մասի տառացի մեկնաբանությունից բխում է, որ **կատարում պահանջող** օտարերկրյա արբիտրաժի վճիռը ճանաչելու և կատարելու վերաբերյալ դիմումը կարող է ներկայացվել այդ վճռի ուժի մեջ մտնելու օրվանից երեք տարվա ընթացքում: Այստեղ ևս մեկ հարց է ծագում՝ եթե վճռի բնույթից չի բխում դրա հարկադիր կատարման անհրաժեշտությունը, արդյո՞ք այն կարող է ներկայացվել ցանկացած ժամանակ՝ առանց ժամկետով սահմանափակման:

Դիմումը քննվում և դրա վերաբերյալ որոշումը կայացվում է դիմումը վարույթ ընդունելու օրվանից երկու ամսվա ընթացքում՝ որպես կանոն առանց դատական նիստ հրավիրելու, եթե այլ բան նախատեսված չէ ՀՀ միջազգային պայմանագրերով:

Դատարանն այդ երկամսյա ժամկետում կարող է հրավիրել դատական նիստ, եթե դա թելադրված լինի գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների և գործում առկա ապացույցների վերաբերյալ պարզաբանումներ ստանալու անհրաժեշտությամբ:

Այստեղ կրկին առկա է օրենսդրի նույն մոտեցումը, որով կրկին պարտադիր կանոն է սահմանում գործի քննության արդյունքով կայացվող եզրափակիչ դատական ակտի հրապարակման ժամանակի և վայրի մասին նշել **դիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշման մեջ**:

Դատարանը գործի քննության ժամանակ ձեռնամուխ է լինում «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված օտարերկրյա արբիտրաժային դատարանի վճռի ճանաչման և կատարման հիմքերի առկայության կամ բացակայության բացահայտմանը, ու դիմումը կարող է մերժել միայն, եթե տվյալ օրենքի 36-րդ հոդվածով նախատեսված հիմքերն առկա են:

Դիմումի քննության արդյունքով դատարանը կայացնում է որոշում, որը պետք է բավարարի

ՔԴՕ 200-րդ հոդվածով սահմանված պահանջները:

Դատարանի այդ որոշումը ևս եզրափակիչ դատական ակտ է, հրապարակվում է վճռի հրապարակման համար օրենսգրքով սահմանված կարգով և օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից յոթ օր հետո, **եթե դրա դեմ վերաքննիչ բողոք չի բերվում (այս դեպքում բողոքարկման հնարավորությունն օրենսդիր ՔԴՕ 361-րդ հոդվածով նախատեսվ է):**

Օտարերկրյա արբիտրաժի վճիռը կատարվում է այն ճանաչելու և հարկադիր կատարելու մասին վճիռ կայացրած դատարանի տված կատարողական թերթի հիման վրա՝ ՔԴՕ-ի և «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն:

Արբիտրաժին դատական աջակցություն ցուցաբերելու վերաբերյալ դիմումներով գործերի վարույթը

«Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի համապատասխան կարգավորումների համաձայն՝ արբիտրաժը կամ արբիտրաժային վարույթի մասնակիցն իրավունք ունի դիմելու դատարան՝ արբիտրաժին դատական աջակցություն ցուցաբերելու վերաբերյալ դիմումով:

Այդ աջակցությունը կարող է վերաբերել՝

հայցի ապահովման միջոց կիրառելուն (9-րդ հոդված՝ արբիտրաժի կողմի՝ արբիտրաժից առաջ կամ դրա ընթացքում ցանկացած պահի հայցի ապահովման միջոցներ կիրառելու միջնորդությամբ դատարան դիմելը),

արբիտր նշանակելուն (11-րդ հոդվածի 3-րդ մաս՝ եթե մի կողմը արբիտր նշանակելու մասին մյուս կողմի պահանջը ստանալուց հետո՝ 30-օրյա ժամկետում, չի նշանակում արբիտր, կամ կողմերի նշանակած արբիտրներն իրենց նշանակման օրվանից հետո՝ 30-օրյա ժամկետում, համաձայնություն ձեռք չեն բերում վերջին արբիտրի նշանակման շուրջ, ապա կողմի խնդրանքով նշանակումը կատարում է սույն օրենքի 6-րդ հոդվածով սահմանված դատարանը, և նույն հոդվածի 4-րդ մաս՝ միանձնյա արբիտրի մասնակցությամբ արբիտրաժի դեպքում, եթե կողմերը չեն համաձայնվում արբիտրի նշանակման շուրջ, ապա կողմի խնդրանքով նշանակումը կատարում է այն կողմերի արբիտրաժային համաձայնությամբ նախատեսված նշանակողը, իսկ նման համաձայնության բացակայության դեպքում՝ սույն օրենքի 6-րդ հոդվածով սահմանված դատարանը),

հայտնված բացարկը մերժելուց հետո դրա վերաբերյալ որոշում ընդունելուն (13-րդ հոդվածի 3-րդ մաս՝ եթե կողմերի համաձայնեցրած կամ սույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված կարգով հայտնված բացարկը մերժվում է, ապա բացարկ հայտնած կողմը բացարկի մերժման մասին որոշումը ստանալուց հետո՝ 30-օրյա ժամկետում, կարող է դիմել սույն օրենքի 6-րդ հոդվածով սահմանված դատարան՝ բացարկի վերաբերյալ որոշում ընդունելու խնդրանքով, որի կայացրած ակտը բողոքարկման ենթակա չէ),

արբիտրի լիազորությունների դադարեցմանը (14-րդ հոդվածի 1-ին մաս՝ այլ դեպքերում, երբ առկա են տարաձայնություններ այդ մասում նշված հիմքերից որևէ մեկի վերաբերյալ, հարցը լուծելու նպատակով կողմերից յուրաքանչյուրը կարող է դիմել սույն օրենքի 6-րդ հոդվածով սահմանված դատարան, որի կայացրած ակտը բողոքարկման ենթակա չէ),

վեճն արբիտրաժային տրիբունալի իրավասությանը ենթակա լինելուն (16-րդ հոդվածի 3-րդ մաս՝ եթե արբիտրաժային տրիբունալը իր իրավասության վերաբերյալ, որպես նախնական բնույթ ունեցող հարցի, կայացնում է որոշում, ապա կողմերից յուրաքանչյուրն այդ որոշման մասին տեղեկացում ստանալուց հետո՝ 30-օրյա ժամկետում, կարող է դիմել սույն օրենքի 6-րդ հոդվածով սահմանված դատարան՝ տվյալ հարցի վերաբերյալ որոշում կայացնելու հայցով, որի կայացրած ակտը բողոքարկման ենթակա չէ),

փաստաթղթի կամ ապացույցի տրամադրումը պարտադրելուն, լսումներին ցանկացած անձի՝ որպես վկայի, ներկայությունն ապահովելուն կամ որևէ այլ կերպ ապացույցներ ձեռք բերելուն օժանդակելուն (27-րդ հոդված՝ արբիտրաժային վարույթի ցանկացած փուլում արբիտրաժային

տրիբունալը կամ կողմը արբիտրաժային տրիբունալի համաձայնությամբ կարող է դիմել սույն օրենքի 6-րդ հոդվածով սահմանված դատարան կամ իրավասու ցանկացած այլ դատարան տվյալ անձի կողմից՝ արբիտրաժի մեկ կամ մեկից ավելի կողմերին կամ արբիտրաժային տրիբունալին վարույթին առնչվող ցանկացած կամ միջնորդությամբ: Դատարանը կարող է բավարարել այդ միջնորդությունն իր իրավասության շրջանակներում):

Դիմումը՝ դրան ներկայացվող պահանջների պահպանմամբ կարող է ներկայացվել դատարան մեկ ամսվա ընթացքում՝ սկսած այն օրվանից, երբ դիմողն իմացել է կամ կարող էր իմանալ դիմում ներկայացնելու հիմք հանդիսացող հանգամանքների մասին, եթե այլ ժամկետ սահմանված չէ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքով կամ արբիտրաժային համաձայնությամբ:

Պարտադիր պայման է, որ արբիտրաժային վարույթին առնչվող փաստաթղթերը կամ ապացույցներն արբիտրաժին կամ արբիտրաժային վարույթի կողմերին տրամադրելուն պարտավորեցնելու, ապացույցներ ձեռք բերելուն օժանդակելու վերաբերյալ արբիտրաժային վարույթի մասնակցի կողմից ներկայացված դիմումին կցվի նման դիմումով դատարան դիմելու համար արբիտրաժային դատարանի համաձայնությունը:

Այստեղև սու ԲԴՕ 333-րդ և 332-րդ հոդվածներով որոշակի պարտադիր պահանջներ են նախատեսվել այդ դիմումը ներկայացնելու համար, ու այդ պահանջները չպահպանելը կրկին հիմք է դիմումն այն ներկայացրած անձին վերադարձնելու համար:

Դիմումը քննվում է դատական նիստում, և դրա վերաբերյալ որոշում է կայացվում դիմումը վարույթ ընդունելու օրվանից մեկ ամսվա ընթացքում, բացառությամբ հայցի ապահովման միջոցներ կիրառելու, արբիտրաժային վարույթին առնչվող փաստաթղթերը կամ ապացույցները արբիտրաժին կամ արբիտրաժային վարույթի կողմերին տրամադրելուն պարտավորեցնելու, ապացույցներ ձեռք բերելու հարցում օժանդակելու վերաբերյալ դիմումների, որոնց կապակցությամբ դատարանը որոշում է կայացնում առանց դատական նիստ հրավիրելու ոչ ուշ, քան ստանալու հաջորդ օրը:

Արբիտր նշանակելու վերաբերյալ դիմումի կապակցությամբ դատարանը որոշում է կայացնում առանց դատական նիստ հրավիրելու՝ դիմումն ստանալու օրվանից 15 օրվա ընթացքում:

Եթե արբիտրի բացարկի կամ արբիտրաժի իրավասության մասին որոշում ընդունելու վերաբերյալ դիմումի քննության ընթացքում պարզվում է, որ արբիտրաժը կայացրել է վեճն ըստ էության լուծող վճիռ, ապա դիմումը թողնում է առանց քննության՝ արբիտրաժում վարույթն ավարտելու հիմքով:

Դիմումի քննության արդյունքով դատարանը կայացնում է որոշում, որը պետք է բավարարի ԲԴՕ 200-րդ հոդվածով սահմանված պահանջները:

Դատարանի այդ որոշումը ևս հրապարակվում է վճռի հրապարակման համար օրենսգրքով սահմանված կարգով, օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից և բողոքարկման ենթակա չէ (այս դատական ակտը որպես եզրափակիչ նշված ԲԴՕ 5-րդ հոդվածում):

Արբիտրաժային համաձայնության առկայության պայմաններում վեճն ընդհանուր իրավասության դատարանների կողմից քննելու հնարավորությունները

Թիվ ԵԿԴ/1910/02/13 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի կողմից 18.07.2014 թվականին կայացված որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, բողոքի քննության շրջանակներում անդրադառնալով արբիտրաժային համաձայնության առկայության պարագայում գործարքն անվավեր ճանաչելու վերաբերյալ վեճն արբիտրաժի քննությանը ենթակա լինելու հարցին, նախկինում գործած իրավակարգավորումների շրջանակներում արձանագրել էր, որ քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանությունը տվյալ ժամանակ գործող իրավակարգավորման պայմաններում կարող էր իրականացվել դատական, վարչական և հասարակական (արբիտրաժային) ձևերով, որոնցից առավել երաշխավորվածը դատական պաշտպանությունն է, որը պայմանավորված է նրանով, որ վեճի քննությունը և լուծումն

իրականացվում է օրենքով հստակ սահմանված դատավարական կարգով ու պարունակում է գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները պարզելու, կողմերի դատավարական իրավունքների իրացումն ապահովող կայուն երաշխիքներ: Միևնույն ժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել էր, որ օրենսդիրը, հաշվի առնելով վիճելի իրավահարաբերության բնույթը, գործի բարդությունը, պաշտպանության հայցվող արժեքի կարևորությունը, քաղաքացիական շրջանառության սուբյեկտների համար որոշակի վեճերի քննության և լուծման համար սահմանել է միայն իրավունքի պաշտպանության դատական ձևը՝ բացառելով այդպիսի վեճերի քննության և լուծման հնարավորությունը վարչական և հասարակական (արբիտրաժային) կարգով: Վկայակոչելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 14-րդ հոդվածի 5-րդ կետը, 303-րդ հոդվածի 1-ին կետը, ՀՀ Սահմանադրության 91-րդ և 92-րդ հոդվածները, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշեր էր, որ այդ ժամանակ գործած կարգավորման համաձայն՝ **վիճահարույց գործարքն անվավեր ճանաչելու պահանջը ենթակա է քննության հենց ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի, վերաքննիչ դատարանի և վճռաբեկ դատարանի կողմից**, որը պայմանավորված է ինչպես գործարքի անվավերության հիմքերի բացառիկությամբ, որոնց առկայության կամ բացակայության փաստը կարող է պարզվել միայն դատավարական որոշակի գործողությունների իրականացման արդյունքում, այնպես էլ այն հանգամանքով, որ գործարքներն ուղղված են քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների համար քաղաքացիական իրավունքներ և պարտականություններ առաջացնելուն, փոփոխելուն կամ դադարեցնելուն, հետևաբար նման վեճերի քննությունն անմիջականորեն առնչվում է քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների իրավունքներին և պատականություններին ու պահանջում է նմանատիպ վեճերի լուծման հնարավորինս երաշխավորված և արդյունավետ ընթացակարգ, որպիսին դատական պաշտպանությունն է:

Վճռաբեկ դատարանը վեր էր լուծել նաև նախկին խմբագրությամբ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի 2-րդ մասը, 2-րդ հոդվածի 4-րդ կետն ու արձանագրել, որ նշված հոդվածների վերլուծությունից բխում է, որ **առևտրային արբիտրաժի կողմից քննության ենթակա են միայն վերը նշված օրենքի իմաստով առևտրային բնույթի վեճերը**:

Սակայն այդ որոշումից հետո՝ 2015 թվականին փոփոխություններ կատարվեցին ինչպես ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում, այնպես էլ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում: Նշված օրենքում կատարված փոփոխության համաձայն՝ որոշվեց օրենքը տարածել նաև առևտրային բնույթ չունեցող վեճերի վրա՝ պայմանով, որ՝

1. օրենքով նախատեսված լինի վեճն արբիտրաժային կարգով լուծելու հնարավորություն,
2. «առևտրային» հասկացության մեջ որոշվեց ներառել նաև քաղաքացիական իրավահարաբերություններից առաջացող առևտրային բնույթի բոլոր վեճերը՝ իր հերթին դրանց մեջ ներառելով բանկերի կամ այլ ֆինանսական կազմակերպությունների և նրանց հաճախորդների միջև կնքված գործարքներից բխող կամ դրանց հետ կապված վեճերը, ապրանքների մատակարարման և փոխանակման ու ծառայությունների մատուցման, առևտրային ներկայացուցչության կամ գործակալության, ֆակտորինգի, վարձակալության, լիզինգի, աշխատանքների կատարման, խորհրդատվության, նախագծման, լիցենզային, ներդրման, ֆինանսավորման, ապահովագրության, շահագործման կամ կոնցեսիայի, համատեղ ձեռնարկատիրության կամ արդյունաբերական, ձեռնարկատիրական համագործակցության այլ ձևերի, ծովային օդային, երկաթուղային և ավտոմոբիլային փոխադրումների հետ կապված իրավահարաբերությունները:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը թիվ ԵԿԴ/3817/02/16 գործով 07.04.2018 թվականի որոշմամբ արձանագրեց, որ դատարանը ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 103-րդ հոդվածի 3-րդ կետի հիմքով իրավասու է հայցը թողնել առանց քննության հետևյալ նախադրյալների **միաժամանակյա առկայության** դեպքում.

- 1) *դատարան ներկայացված հայցը վերաբերում է այնպիսի վեճի, որի շուրջ առկա է արբիտրաժային համաձայնություն*: Ընդ որում, արբիտրաժային համաձայնությունը պետք է ձևակերպված լինի գրավոր, կարող է վերաբերել ինչպես կողմերի միջև առկա, այնպես էլ հնարավոր

(ծագելիք) վեճերի լուծմանը և իր բնույթով պետք է լինի վավեր համաձայնություն.

2) *կողմերից մեկը հղում է կատարում տվյալ վեճն արբիտրաժային դատարանի քննությանը հանձնելու՝ կողմերի միջև առկա համաձայնությանը (ներկայացնում է միջնորդություն):* Արբիտրաժային համաձայնության առկայությունը և դրա մասին դատարանի իրազեկվածությունը դեռևս բավարար չէ հայցն առանց քննության թողնելու համար: Անհրաժեշտ է, որ կողմերից մեկը հղում կատարի այդպիսի համաձայնությանը: Ընդ որում, այս կապակցությամբ օրենսդիրը սահմանել է հայեցողական լիազորություն՝ կողմին հնարավորություն ընձեռելով հղում կատարել համաձայնությանը կամ հանդես չգալ նման միջնորդությամբ, ինչը բխում է նաև տնօրինչականության սկզբունքից: Այլ կերպ ասած՝ դատարանը սեփական նախաձեռնությամբ իրավագոր չէ հայցն առանց քննության թողնել, այլ նշված հարցը կարող է դատարանի կողմից քննարկման առարկա դարձվել միայն այն պարագայում, երբ կողմը միջնորդության միջոցով հղում է կատարել նշված համաձայնությանը.

3) *միջնորդությունը բերվել է ոչ ուշ, քան վեճի էության շուրջ այդ կողմի առաջին հայտարարության ներկայացումը:* Այսինքն՝ օրենսդիրը սահմանել է որոշակի ժամանակամիջոց, որի ընթացքում կողմը կարող է հանդես գալ նման միջնորդությամբ, այն է՝ նման միջնորդությունը պետք է բերվի ոչ ուշ, քան վեճի էության շուրջ այդ կողմի առաջին հայտարարության ներկայացումը: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի համակարգային վերլուծությունը Վճռաբեկ դատարանին հիմք է տալիս արձանագրելու, որ «վեճի էություն» եզրույթի տակ պետք է հասկանալ դրա բուն էությունը՝ նյութաիրավական տեսանկյունից, իսկ որպես կողմի առաջին հայտարարության ներկայացում պետք է դիտարկել դրա վերաբերյալ ցանկացած դիրքորոշում ներկայացնելը, որը կարող է դրսևորվել ինչպես հայցադիմումի պատասխան, առարկություն ներկայացնելով, այնպես էլ դատավարական օրենսդրությամբ նախատեսված այլ թույլատրելի միջոցներով: Վճռաբեկ դատարանի նման եզրահանգումները բխում են նաև ողջամիտ ժամկետում գործերի քննության, դատական ռեսուրսները ողջամիտ օգտագործելու սկզբունքներից, որոնք ելակետային բնույթ ունեն.

4) *արբիտրաժային համաձայնության հիման վրա արբիտրաժային դատարան ղիմելու հնարավորությունը չի վերացել:* Տվյալ դեպքում արբիտրաժային համաձայնության հիման վրա արբիտրաժին ղիմելու հնարավորությունը վերացած չլինելու հանգամանքը պետք է նկատի ունենալ օբյեկտիվ առումով, և այն չպետք է կախված լինի կողմերի կամքից (օրինակ՝ առևտրային արբիտրաժը, որին հանձնվել է գործի քննությունը, չի դադարեցրել իր գործունեությունը, առևտրային արբիտրաժի կանոնադրությամբ նման վեճերի քննությունը դեռևս հնարավոր է իրականացնել տվյալ արբիտրաժային դատարանում և այլն):

Նույն որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը միաժամանակ արձանագրել է, որ վերոգրյալ ընդհանուր կանոնից օրենսդիրը սահմանել է **բացառություն**: Մասնավորապես՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված է, որ դատարանը, որին հայց է ներկայացված այն վեճի վերաբերյալ, որի շուրջ առկա է արբիտրաժային համաձայնություն, պարտավոր է կողմերից մեկի միջնորդության հիման վրա, որը բերվել է ոչ ուշ, քան վեճի էության շուրջ այդ կողմի առաջին հայտարարության ներկայացումը, հայցը թողնել առանց քննության, եթե այդպիսի համաձայնության հիման վրա արբիտրաժային դատարան ղիմելու հնարավորությունը չի վերացել, **բացառությամբ եթե արբիտրաժային համաձայնության առկայությունն օրենքով սահմանված դեպքերում չի սահմանափակում կողմի՝ դատարան ղիմելու իրավունքը:**

Վկայակոչված նորմի վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը եկել է այն եզրահանգման, որ դատարանները քննարկման առարկա պետք է դարձնեն նաև այն հարցը, թե արդյոք արբիտրաժային համաձայնության առկայությունը սահմանափակում է կողմի՝ դատարան ղիմելու իրավունքը՝ քննարկման առարկա դարձնելով նաև օրենքով սահմանված վերապահումները:

Տվյալ գործի փաստերից ելնելով՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ ֆինանսական կազմակերպությունների ծառայություններից օգտվող ֆիզիկական անձանց համար օրենսդիրը վերապահել է հայեցողական լիազորություն՝ պայմանագրից բխող կամ դրա հետ կապված վեճը

հանձնելու դատարանին կամ արբիտրաժին՝ անկախ պայմանագրով նախատեսված արբիտրաժային համաձայնությունից, որը կարող է լինել ինչպես պայմանագրում ներառված վերապահման ձևով, այնպես էլ՝ որպես դրա բաղկացուցիչ մաս, հավելված կամ պայմանագիր կնքելու գործընթացի պայման: Այսինքն՝ ֆինանսական կազմակերպությունների ծառայություններից օգտվող ֆիզիկական անձը զրկված չէ պայմանագրից բխող կամ դրա հետ կապված վեճը դատարան հանձնելու իրավունքից, ավելին՝ նույն մասի դրույթները տարածվում են նաև ցանկացած պարտադիր գործընթացի վրա, որով սպառողի՝ դատարան դիմելու իրավունքը կարող է սահմանափակվել: Այլ կերպ ասած՝ օրենսդիրը ֆինանսական կազմակերպությունների ծառայություններից օգտվող ֆիզիկական անձին տվել է բացարձակ հայեցողական լիազորություն՝ տնօրինչականության սկզբունքից ելնելով որոշելու, թե պայմանագրից բխող կամ դրա հետ կապված վեճի լուծումը քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության ինչպիսի ձևով իրականացնել՝ դատական, թե հասարակական (արբիտրաժային)՝ ոչ իրավաչափ համարելով այդ իրավունքի ցանկացած սահմանափակում:

Նշված ընդհանուր սկզբունքից օրենսդիրը կատարել է բացառություն միայն այն դեպքերի համար, երբ արբիտրաժային համաձայնությունը կնքվել է վեճը ծագելուց հետո, և կողմերն անվերապահորեն համաձայնել են վեճը հանձնել արբիտրաժային տրիբունալի լուծմանը: Այս պարագայում միայն դատարանն անվերապահորեն կարող է հայցը թողել առանց քննության ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 103-րդ հոդվածի 3-րդ կետի հիմքով՝ վերը թվարկված վավերապայմանների միաժամանակյա առկայության պարագայում:

«Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքի ընդունման նախապատմությունը, օրենքի կարգավորման առարկան: Հաշտարարության հասկացությունը

2015 թվականի մայիսի 7-ի ՀՕ-45-Ն օրենքով ՀՀ դատական օրենսգիրքը լրացվեց հաշտարարների իրավական կարգավիճակը կարգավորող 31.1-րդ գլխով: Մասնավորապես՝ նշված գլխով տրված են հաշտարարի և հաշտարարության հասկացությունների սահմանումները, սահմանված են հաշտարարության սկզբունքները, հաշտարարի վարքագծի կանոնները, նրանց իրավունքները և պարտականությունները, հաշտարարության վարման վերաբերյալ դրույթներ և այլն:

Միաժամանակ, նոր ՔԴՕ-ով ամրագրվեցին հաշտարարության վերաբերյալ դրույթներ: Այդ դրույթների գործնական կիրառությունը ապահովելու տեսանկյունից անհրաժեշտություն դարձավ հաշտարարության ինստիտուտի համապարփակ օրենսդրական կարգավորումը առանձին նորմատիվ իրավական ակտով:

«Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքը ընդունվեց 2018 թվականի հունիսի 13-ին և ուժի մեջ մտավ նույն թվականի հուլիսի 5-ին: Այդ օրենքով սահմանվեցին հաշտարարության իրականացման սկզբունքները, հաշտարարի վարքագծի կանոնները, իրավունքները և պարտականությունները, նախատեսվեցին արտոնագրված հաշտարարին համապատասխան որակավորում շնորհելու, որակավորում շնորհելը մերժելու, որակավորումից զրկելու և որակավորումը դադարեցնելու հիմքերը, նախատեսվեցին նաև հաշտարարության իրականացումը կանոնակարգող և այլ դրույթներ:

Նշված օրենքը կարգավորում է հաշտարարության կազմակերպման և գործունեության հետ կապված հարաբերությունները, և չի կիրառվում ֆինանսական համակարգի հաշտարարի կողմից իրականացվող հաշտարարության նկատմամբ: Դատարանի կողմից նշանակված հաշտարարության առանձնահատկությունները սահմանված են ՔԴՕ-ով:

Հաշտարարությունը կամ մեղիացիան, ընդհանուր առմամբ բնութագրվում է որպես միջանձնային կոնֆլիկտները հարթելու միջոց, որը իրականացվում է չեզոք երրորդ կողմի մասնակցությամբ վիճող կողմերի բանակցությունների եղանակով: «Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հաշտարարությունը գործընթաց է, որն ուղղված է կողմերի համաձայնությամբ իրենց միջև առկա վեճն անկողմնակալ երրորդ անձի՝ հաշտարարի օգնությամբ հաշտությամբ լուծելուն:

Հաշտարարություն կարող է իրականացվել քաղաքացիական, ընտանեկան, աշխատանքային, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ նաև այլ իրավահարաբերություններից բխող վեճերով: Կողմերի միջև հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնության առկայության դեպքում վեճը կարող է հանձնվել դատարանի քննությանը հաշտարարությունն ավարտելուց հետո:

Հաշտարարը անկախ, անկողմնակալ, գործի ելքով շահագրգռվածություն չունեցող ֆիզիկական անձ է, որն իրականացնում է հաշտարարություն կողմերի միջև առկա վեճը հաշտությամբ լուծելու նպատակով: Հաշտարարն իրավունք ունի իր գործունեությունն իրականացնելու ինչպես անհատապես, այնպես էլ մշտապես գործող հաշտարարական հաստատությունում (տե՛ս «Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածը):

Հաշտարարության ինստիտուտը՝ որպես իրավական վեճերի լուծման այլընտրանքային եղանակ, մեծ տարածում ունի ամբողջ աշխարհում: Դրա արդյունավետությունը պրակտիկայում արդեն վաղուց հաստատված է Արևմտյան Եվրոպայի երկրներում և ԱՄՆ-ում: Այն հատկապես ձեռնտու է քաղաքացիաիրավական այն վեճերի լուծման համար, որոնց կողմերը գործընկերային հարաբերությունների մեջ են գտնվում և ցանկանում են փոխշահավետ ելքով լուծել իրենց միջև ծագած վեճը: Այնուամենայնիվ, այն հաջողությամբ կարող է կիրառվել նաև քաղաքացիաիրավական այլ՝ օրենքով ամրագրված ոլորտներում:

Հաշտարարությունը նկատելի առավելություններ ունի դատական կարգով վեճերի լուծման

նկատմամբ:

1. Նախ՝ այն ավելի արագ է և ավելի քիչ ժամանակ է պահանջում, քանի որ դրա վերջնական արդյունքը պայմանավորված է բացառապես կողմերի գործողություններով, և ոչ թե պետական մարմինների աշխատանքով:

2. Այն ավելի մատչելի է: Ծախսերը կողմերի միջև բաշխվում են հավասարաչափ, իսկ հաշտարարի վարձատրության չափը որոշվում է կողմերի և հաշտարարի միջև փոխադարձ համաձայնությամբ:

3. Հաշտարարությունը հիմնված է բացառապես կամավորության, գաղտնիության, կողմերի հավասարության, հաշտարարի անկախության և անկողմնակալության սկզբունքների վրա (տե՛ս «Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածը): Վեճը լուծվում է միայն շահերի հավասարակշռման միջոցով փոխադարձ համաձայնություն ձեռք բերելու դեպքում:

Դատական գործերի թվի նվազման և դատարանների բեռի թեթևացման հարցում հաշտարարության դերը ևս մեծ է:

Դատարանի կողմից հաշտարարություն նշանակելը և դրա առանձնահատկությունները (ընդհանրությունները վեր հանելը)

Կողմերի հաշտեցումը դատաքննության նախապատրաստական փուլի խնդիրներից մեկն է:

Առաջին աստիճանի դատարանը նախնական դատական նիստի ընթացքում պարզում է, թե արդյոք գործին մասնակցող անձինք չեն ցանկանում կնքել հաշտության համաձայնություն կամ վեճը լուծել հաշտարարության միջոցով՝ պարզաբանելով հաշտարարության էությունը:

Օրենքով նախատեսված դեպքերում գործին մասնակցող անձինք մինչև առաջին աստիճանի դատարանում դատաքննության կամ վերաքննիչ դատարանում բողոքի քննության ավարտը փոխադարձ համաձայնությամբ կարող են սկսել արտոնագրված հաշտարարի մասնակցությամբ հաշտարարական գործընթաց (տե՛ս ՔԴՕ 19-րդ հոդվածը):

Գործը դատաքննության նախապատրաստելուն ուղղված դատավարական գործողությունները կատարելուց հետո դատարանը իր նախաձեռնությամբ կարող է նշանակել մինչև չորս ժամ անվճար հաշտարարություն, եթե մեծ է վեճը հաշտությամբ ավարտելու հավանականությունը (տե՛ս ՔԴՕ 184-րդ հոդվածը):

Հաշտարարություն նշանակելու կարևոր նախապայման է վեճը հաշտությամբ լուծելու հավանականությունը, որը պարզելու համար դատարանը պետք է վեր հանի մի շարք հանգամանքներ: Օրինակ՝ «Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված է, որ հաշտարարություն կարող է իրականացվել քաղաքացիական, ընտանեկան, աշխատանքային, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ նաև այլ իրավահարաբերություններից բխող վեճերով: Այսինքն՝ օրենսդրորեն ամրագրված են իրավունքի այն ճյուղերը, որոնց շրջանակներում իրավահարաբերություններից ծագող վեճերը կարող են լուծվել հաշտարարությամբ: Հետևաբար՝ դատարանը մինչ դատաքննության անցնելը պետք է պարզի տվյալ իրավահարաբերության ճյուղային ոլորտը և ըստ այդմ որոշի, թե արդյոք վեճը ենթակա է լուծման հաշտարարության կարգով:

Դատարանը պետք է հաշվի առնի նաև մի շարք այլ գործոններ, ինչպես օրինակ՝

- կողմերի տրամադրվածությունը՝ ուղղված վեճը հաշտարարությամբ լուծելուն,
- արդյոք վեճը չի շոշափում հանրային շահերը կամ երրորդ անձանց շահերը,
- սուբյեկտային կազմը, ինչը նշանակում է, որ հաշտարարության կողմերը և դատավարության կողմերը պետք է համընկնեն,

- արդյոք օրենսդրությամբ նախատեսված է տվյալ վեճը ոչ դատական կարգով լուծելու հնարավորություն և այլն:

Նշված գործոնները պարզելու նպատակով Դատարանը կարող է նաև լսել կողմերի կարծիքները այդ հարցերի վերաբերյալ:

Վերոնշյալ պայմանների առկայությունը պարզելուց հետո Դատարանը կարող է հաշտարարություն նշանակել ինչպես ամբողջ դատական վեճով, այնպես էլ ինքնուրույն պահանջի մասով, եթե այդ մասի առանձին լուծումը հնարավոր է հաշտարարության միջոցով:

Հաշտարարություն նշանակելու մասին դատարանը կայացնում է որոշում, որտեղ նշվում են գործին մասնակցող անձինք, կողմերի միջև առկա վեճի բնույթը, պահանջները, հաշտարարության ժամկետները, արտոնագրված հաշտարարի անունը, այլ անհրաժեշտ տվյալներ, հաջորդ դատական նիստի ժամանակը և վայրը:

Եթե գործին մասնակցող անձանցից որևէ մեկը միջնորդում է տրամադրել ողջամիտ ժամկետ՝ վեճը հաշտությամբ լուծելու համար, և գործին մասնակցող մյուս անձինք չեն առարկում, կամ եթե դատարանը իր նախաձեռնությամբ հաշտարարություն է նշանակում, դատարանն իրավունք ունի հետաձգելու գործի քննությունը:

Դատարանի նշանակած հաշտարարության սկզբնական ժամկետը չի կարող գերազանցել երեք ամիսը: Կողմերի համատեղ միջնորդությամբ նշված ժամկետը կարող է երկարաձգվել միայն մեկ անգամ՝ մինչև վեց ամիս ժամկետով (տե՛ս ՔԴՕ 185-րդ հոդվածը):

Յուրաքանչյուր կողմ, ինչպես նաև հաշտարարը հաշտարարություն սկսելուց հետո ցանկացած պահի կարող են դադարեցնել հաշտարարության գործընթացը (տե՛ս ՔԴՕ 185-րդ հոդվածը):

Դատարանը նշանակում է կողմերի ընտրած արտոնագրված հաշտարարին, իսկ այն դեպքում, երբ կողմերը չեն ընտրում արտոնագրված հաշտարար, կամ հաշտարարություն նշանակվում է դատարանի նախաձեռնությամբ, ապա հաշտարարին նշանակում է դատարանը: Արտոնագրված հաշտարարի նշանակման կարգը սահմանված է ՔԴՕ 184-րդ հոդվածով:

Հաշտարարություն նշանակելու մասին որոշումը 10-օրյա ժամկետում ուղարկվում է գործին մասնակցող անձանց (տե՛ս ՔԴՕ 184-րդ հոդվածը):

Արտոնագրված հաշտարարի մասնակցությամբ արտադատական կարգով կնքված հաշտության համաձայնության հաստատումը դատարանի կողմից

Հաշտարարության գործընթացն ավարտվում է կողմերից առնվազն մեկի կամ հաշտարարի կողմից գործընթացը դադարեցնելով կամ հաշտարարության արդյունքով հաշտության համաձայնություն կնքելու միջոցով:

Հաշտության համաձայնություն կնքելու դեպքում դրա մեկական օրինակը տրվում է կողմերին, հաշտարարին, դատարանին:

Դատարանի նշանակած հաշտարարության արդյունքով հաշտության համաձայնություն կնքելու դեպքում արտոնագրված հաշտարարը պարտավոր է հաշտության համաձայնությունն ստորագրելու պահից երկու աշխատանքային օրվա ընթացքում այդ մասին ծանուցել դատարանին՝ կցելով հաշտության համաձայնության բնօրինակը:

Եթե հաշտության համաձայնությունում առկա է գաղտնիության վերաբերյալ պայման, որով հաշտարարության կողմերը համաձայնել են առանց հաշտության համաձայնությունը հաստատելու գործը կարճելու վերաբերյալ, ապա արտոնագրված հաշտարարը կողմերի համաձայնությամբ հաշտության համաձայնությունը ստորագրելու պահից երկու աշխատանքային օրվա ընթացքում ծանուցում է դատարանին վեճը հաշտարարությամբ լուծելու և գաղտնիության պայմանի մասին: Առանց հաշտության համաձայնությունը հաստատելու գործը կարճելու վերաբերյալ միջնորդությունը կողմերը ներկայացնում են համատեղ, իսկ նման միջնորդության բացակայության դեպքում դատարանը շարունակում է գործի քննությունն ընդհատման պահից:

Ստանալով հաշտարարի ծանուցումը վեճը հաշտարարությամբ լուծելու մասին՝ սեղմ, բայց ոչ ուշ, քան երկշաբաթյա ժամկետում դատարանը հաստատում կամ մերժում է կողմերի միջև ձեռք բերված հաշտության համաձայնությունը կամ կարճում է գործի վարույթը՝ ապահովելով հաշտարարության գաղտնիությունը:

Կողմերից յուրաքանչյուրը կարող է հաշտության համաձայնությունը կնքելու օրից վեց ամսվա ընթացքում արտոնագրված հաշտարարի մասնակցությամբ հաշտարարության արդյունքում կնքված հաշտության համաձայնությունը ներկայացնել իր բնակության վայրի ընդհանուր իրավասության դատարան՝ այն հաստատելու համար (տե՛ս ՔԴՕ 288-րդ հոդվածը):

Դատարանը վերադարձնում է դիմումը հայցադիմումը վերադարձնելու կարգով, եթե դիմումին կցված չեն հաշտության համաձայնության բնօրինակը, հաշտության համաձայնությամբ տնօրինված իրավունքի վերաբերյալ իրավահաստատող փաստաթղթերը (առկայության դեպքում), ինչպես նաև դիմումի օրինակը հաշտության համաձայնություն կնքած մյուս անձանց ուղարկելը հավաստող ապացույցները:

Դատարանը դիմումը քննում է առանց դատական նիստ հրավիրելու՝ ի տարբերություն առանց հաշտարարության կնքված հաշտության համաձայնության, և վճիռ է կայացնում դիմումն ստանալուց հետո՝ յոթնօրյա ժամկետում:

Առանձին դեպքերում դատարանը կարող է դիմողից պահանջել հաշտության համաձայնությունը մերժելու հիմք հանդիսացող հանգամանքները բացառող փաստաթղթեր, որոնք կողմը պարտավոր է տրամադրել դատարանի պահանջը ստանալուն հաջորդող 10 օրվա ընթացքում: Դատարանը վճիռ է կայացնում նշված փաստաթղթերն ստանալու համար սահմանված ժամկետից հետո՝ յոթնօրյա ժամկետում, առանց դատական նիստ հրավիրելու (տե՛ս ՔԴՕ 290-րդ հոդվածը):

Դիմումի քննության արդյունքներով դատարանը հաշտության համաձայնությունը հաստատելու կանոններով կայացնում է վճիռ՝ հաշտության համաձայնությունը հաստատելու կամ դիմումը մերժելու մասին: Հաշտության համաձայնությունը հաստատող վճռում վերարտադրվում է հաշտության համաձայնության բառացի շարադրանքը (տեքստը): Վճիռն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից (տե՛ս ՔԴՕ 291-րդ հոդվածը):

Դատարանը, հաստատելով հաշտության համաձայնությունը, կարճում է գործի վարույթը: Կողմերը կարող են նաև հաշտության համաձայնության մեջ նշել առանց հաշտության համաձայնությունը դատարանի կողմից հաստատելու գործի վարույթը կարճելու վերաբերյալ իրենց ցանկության մասին (տե՛ս ՔԴՕ 182-րդ հոդվածը):

Դատարանը չի հաստատում հաշտության համաձայնությունը, եթե՝

- 1) այն հակասում է օրենքին կամ այլ իրավական ակտերին.
- 2) խախտում է այլ անձի իրավունքները կամ օրինական շահերը.
- 3) պարունակում է այնպիսի պայմաններ, որոնք թույլ չեն տալիս որոշակիորեն պարզել հատկացվող գումարի չափը, հանձնման ենթակա գույքը կամ այն գործողությունները, որոնք կողմը պարտավոր է կատարել.
- 4) պարունակում է այնպիսի պարտավորություններ, որոնց կատարումը պայմանավորված է մյուս կողմի պարտավորության կատարմամբ:

Հաշտության համաձայնությունը դատարանի կողմից չհաստատվելու դեպքում գործի քննությունը շարունակվում է: Դատարանը հաշտության համաձայնությունը չհաստատելու դեպքում կայացնում է արձանագրային որոշում: Դատարանի կողմից չհաստատված հաշտության համաձայնությունը որևէ նյութաիրավական կամ դատավարական հետևանք չի առաջացնում (տե՛ս ՔԴՕ 151-րդ հոդվածը):

ՀԱՄԱՌՈՏԱԳԻՐ

- Արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու դիմումի քննության գործերով եզրափակիչ դատական ակտի հրապարակման ժամանակը և վայրը պետք է պարտադիր նշվեն դիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշման մեջ: Ակնհայտ է, որ դատարանը ստիպված է հետազայում փոփոխել իր կողմից որոշված հրապարակման ժամանակը և վայրը, եթե ընթացքում ի հայտ գան այլ հանգամանքներ:

- Արբիտրաժային վճռի հիման վրա կատարողական թերթ ստանալու համար դիմումը ներկայացվում է արբիտրաժային տրիբունալի վճիռը կայացվելու օրվանից մեկ տարվա ընթացքում: Մի կողմից, ՔԴՕ 321-րդ հոդվածի 4-րդ մասով տրված կարգավորման համաձայն՝ նման դիմումները կարող են ներկայացվել արբիտրաժի վճիռն ստանալու պահից մեկ տարվա ընթացքում, մյուս կողմից՝ «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի հիման վրա կատարողական թերթ ստանալու համար դիմումը ներկայացվում է արբիտրաժային տրիբունալի վճիռը կայացվելու օրվանից մեկ տարվա ընթացքում: Այսինքն՝ առկա է իրավական կոլիզիա:
- ՔԴՕ դրույթների հիման վրա համակարգված ձևով ներկայացված են դեպքերը, երբ կարող է տրամադրվել արբիտրաժին դատական աջակցություն: Դրանք են՝ ա) հայցի ապահովման միջոց կիրառելը, բ) արբիտր նշանակելը, գ) հայտնված բացարկը մերժելուց հետո դրա վերաբերյալ որոշում ընդունելը, դ) արբիտրի լիազորությունների դադարեցումը, ե) վեճն արբիտրաժային տրիբունալի իրավասությանը ենթակա լինելը, զ) փաստաթղթի կամ ապացույցի տրամադրումը պարտադրելը, է) լսումներին ցանկացած անձի՝ որպես վկայի ներկայությունն ապահովելը կամ որևէ այլ կերպ ապացույցներ ձեռք բերելուն օժանդակելը:
- Վերլուծվել է ԵԿԴ/1910/02/13 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումը, որը վերաբերում է գործարքն անվավեր ճանաչելու վերաբերյալ վեճն արբիտրաժի քննությանը ենթակա լինելու հարցին: Դրանով պայմանավորված հետագա փոփոխությունները «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում: Նաև վերլուծվել է ԵԿԴ/3817/02/16 գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումը:
- Կողմերի հաշտեցումը դատաքննության նախապատրաստական փուլի խնդիրներից մեկն է:
- Հաշտարարություն կարող է իրականացվել քաղաքացիական, ընտանեկան, աշխատանքային, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ նաև այլ իրավահարաբերություններից բխող վեճերով: Կողմերի միջև հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնության առկայության դեպքում վեճը կարող է հանձնվել դատարանի քննությանը հաշտարարությունն ավարտելուց հետո:
- Ներկայացված և վերլուծված են ՔԴՕ 31.1 գլուխը և «Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքի դրույթները:
- Ձեռնարկում ներկայացված են հաշտարարության առավելությունները դատական կարգով վեճերի լուծման նկատմամբ: Դատարանը պետք է հաշվի առնի նաև մի շարք այլ գործոններ, ինչպես օրինակ՝ կողմերի տրամադրվածությունը՝ ուղղված վեճը հաշտարարությամբ լուծելուն, արդյոք վեճը չի շոշափում հանրային շահերը կամ երրորդ անձանց շահերը, սուբյեկտային կազմը, արդյոք օրենսդրությամբ նախատեսված է տվյալ վեճը ոչ դատական կարգով լուծելու հնարավորություն և այլն:

ՄՈԴՈՒԼ Ե / Նախնական դատական նիստ

Նախնական դատական նիստ

ՔԴՕ 16-րդ գլուխը նվիրված է նախնական դատական նիստին, որում ներառված նորմերով առանձին-առանձին կարգավորված են նախնական դատական նիստի պարտադիր լինելու, նախնական դատական նիստ նշանակելու, նախնական դատական նիստում լուծման ենթակա հարցերի շրջանակի, հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդության և նախնական դատական նիստում դրա քննության, ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշման,

հայցի առարկայի և հիմքի փոփոխման, ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշումը կայացնելուց հետո նոր փաստ վկայակոչելու անթույլատրելիության, ոչ պատշաճ պատասխանողին փոխարինելու, նոր պատասխանող ներգրավելու, նախնական դատական նիստն ավարտելու և դատաքննությունն նշանակելու մասին որոշման հետ կապված հարցերը:

Այսպես՝ Օրենսգրքի 165-րդ հոդվածով սահմանվել է առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության ընդհանուր կարգ, որի համաձայն հայցային վարույթի գործերով նախնական դատական նիստի անցկացումը պարտադիր է: Նշված կանոնից բացառություն է նախատեսվել այն դեպքերի համար, երբ դատարանը գործը քննում է պարզեցված վարույթի կարգով կամ կիրառում է արագացված դատաքննություն:

Ինչ վերաբերում է դիմումի հիման վրա հարուցված գործերին, ապա այդ մասով օրենսդիրը նախատեսել է որոշակի առանձնահատկություն՝ առաջին ատյանի դատարաններին իրավունք վերապահելով գործը նշանակելու դատաքննության առանց նախնական դատական նիստ հրավիրելու, բացառությամբ Օրենսգրքով նախատեսված դեպքերի: Այդպիսի դեպք է, օրինակ, շարժական գույքը տիրագործի ճանաչելու և դրա նկատմամբ դիմողի սեփականության իրավունքը ճանաչելու վերաբերյալ դիմումի քննությունը, որի ընթացքում գործի նախապատրաստումը դատաքննությանն իրականացվում է նախնական դատական նիստում:

Միննույն ժամանակ օրենսդիրն առաջին ատյանի դատարանին իրավունք է վերապահել թեկուզև դիմումի հիման վրա հարուցված գործով դատաքննության ընթացքում ըստ անհրաժեշտության կատարելու Օրենսգրքի 167-րդ հոդվածում նշված գործողությունները:

Օրենսգրքի 166-րդ հոդվածը վերաբերում է նախնական դատական նիստ նշանակելուն, որով օրենսդիրը որոշակի նախապայմաններ է նախատեսել նախնական դատական նիստ նշանակելու համար: Դրանք են՝

- 1) պատասխանողից հայցադիմումի պատասխան ստանալը, կամ
- 2) պատասխան չներկայացվելու դեպքում՝ այն ուղարկելու համար սահմանված ժամկետն ավարտվելը, կամ
- 3) վերադաս դատարանից համապատասխան գործն ստանալը:

Ընդ որում, նախնական դատական նիստ նշանակելու մասին որոշումը պետք է կայացվի այդ նախապայմաններից յուրաքանչյուրի ի հայտ գալու օրվան հաջորդող եռօրյա ժամկետում, իսկ նախնական դատական նիստը պետք է հրավիրվի այն նշանակելու մասին որոշման կայացմանը հաջորդող երեսօրյա ժամկետում:

Օրենսգրքի 167-րդ հոդվածը մանրամասն կարգավորում է այն գործողությունների շրջանակը, որոնք պարտավոր է իրականացնել առաջին ատյանի դատարանը նախնական նիստում: Դրանք են՝

- 1) հայցի առարկան, հայցի փաստական և իրավական հիմքերը պարզելը,
- 2) պատասխանողի առարկությունների փաստական և իրավական հիմքերը պարզելը,
- 3) դատավարության մասնակիցների կազմը պարզելը, գործի քննությանն այլ անձանց ներգրավելու հարցը լուծելը,

4) վիճելի իրավահարաբերության բնույթը, այդ թվում՝ կիրառելի իրավական նորմերը պարզելը՝ չսահմանափակվելով գործին մասնակցող անձանց մատնանշած իրավական նորմերով,

5) ընդդատության կանոնների խախտմամբ վարույթ ընդունված գործն այլ դատարանի քննությանը հանձնելու հարցը լուծելը,

6) պարզելը, արդյոք հայցվորը պնդում է իր պահանջները, պատասխանողն արդյոք ամբողջությամբ կամ մասնակի ընդունում է հայցվորի պահանջները, և գործին մասնակցող անձինք չեն ցանկանում արդյոք կնքել հաշտության համաձայնություն կամ վեճը լուծել հաշտարարության միջոցով՝ պարզաբանելով հաշտարարության էությունը: Այս գործողությունները կատարելուց հետո դատարանը կարող է նշանակել մինչև չորս ժամ անվճար հաշտարարություն, եթե մեծ է վեճը հաշտությամբ ավարտելու հավանականությունը:

7) գործին մասնակցող անձանց հետ գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի, այդ թվում՝ ապացուցման կարիք չունեցող փաստերի և ապացուցման ենթակա փաստերի շրջանակը քննարկելը,

8) գործին մասնակցող անձանց հետ ապացուցման պարտականությունը նրանց միջև բաշխելու հարցը քննարկելը,

9) գործին մասնակցող կողմից ապացույցներ և դրանք ձեռք բերելուն ուղղված միջնորդություններ ներկայացնելու ժամկետը նրանց հետ քննարկելը,

10) ներկայացված ապացույցների վերաբերելիության և թույլատրելիության հարցը գործին մասնակցող անձանց հետ քննարկելը և լուծելը,

11) գործին մասնակցող անձանց միջնորդությամբ, իսկ Օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում իր նախաձեռնությամբ հայցի ապահովման, հակընդդեմ ապահովման, ապացույց պահանջելու, ապացույց ապահովելու, փորձաքննություն նշանակելու, դատական նիստին վկա, փորձագետ կանչելու, թարգմանիչ ներգրավելու, գործին մասնակցող անձին հարցաքննելու, դատական հանձնարարություն տալու, ապացույցներն իրենց գտնվելու վայրում հետազոտելու վերաբերյալ հարցերը լուծելը,

12) ապացույցների հետազոտման հաջորդականությունը որոշելը,

13) գործի արդյունավետ քննությանն ուղղված՝ գործին մասնակցող անձանց այլ միջնորդությունները քննելը, ինչպես նաև Օրենսգրքով նախատեսված՝ գործի արդյունավետ քննությանն ուղղված այլ գործողություններ իրականացնելը:

Ընդ որում վերը նշված դատավարական գործողությունները կատարելիս դատարանը ներկայացված ապացույցները հետազոտում է այնքանով, որքանով դրանք անհրաժեշտ են գործի դատաքննության արդյունավետ նախապատրաստություն իրականացնելու համար:

Օրենսգրքի 168-րդ հոդվածով որոշակիորեն կարագավորվել է նաև նախնական դատական նիստում հայցային վաղեմության ժամկետի լրանալու փաստը վկայակոչելու ընթացակարգը՝ գործին մասնակցող անձի համար սահմանելով այդ փաստը վկայակոչելու հատուկ ժամկետ, այն է՝ մինչև գործով ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ նա հիմնավորում է տվյալ փաստը մինչ այդ վկայակոչելու անհնարինությունն իրենից անկախ պատճառներով: Այդ դեպքում հայցային վաղեմության ժամկետի լրանալու փաստը կարող է վկայակոչվել ոչ ուշ, քան մինչև առաջին ատյանի դատարանում դատաքննության ավարտը:

Միևնույն ժամանակ նույն հոդվածով օրենսդիրը կարգավորվել է նաև հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդություն ներկայացված լինելու դեպքում դատարանի կողմից իրականացվելիք դատավարական գործողությունների շրջանակը, որի համաձայն՝ Օրենսգրքի 167-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-6-րդ կետերում նշված դատավարական գործողությունները կատարելուց հետո հայցային վաղեմություն կիրառելու դիմումի և դրա դեմ բերված առարկությունների հիման վրա արձանագրային որոշմամբ դատարանը

1) որոշում է միջնորդության լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի շրջանակը.

2) գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխում է միջնորդության լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի ապացուցման պարտականությունը.

3) գործին մասնակցող անձանց հետ քննարկում է նրանց կողմից ապացույցներ ներկայացնելու համար ժամկետ տրամադրելու հարցը և անհրաժեշտության դեպքում սահմանում է ապացույցներ ներկայացնելու ժամկետը.

4) իրականացնում է հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին միջնորդության արդյունավետ քննությանն ուղղված այլ գործողություններ:

Վերը նշված գործողությունները կատարելուց հետո դատարանը, հաշվի առնելով գործին մասնակցող անձանց կարծիքը, որոշում է հայցային վաղեմություն կիրառելու միջնորդությունը տվյալ կամ հաջորդ դատական նիստում քննելու հարցը: Հայցային վաղեմություն կիրառելու միջնորդության և դրա դեմ բերված առարկությունները քննարկելուց հետո դատարանը գործի քննությունը

հայտարարում է ավարտված և հրապարակում է դատական ակտի հրապարակման ժամանակը և վայրը:

Եթե դատարանը պարզում է, որ բացակայում են հայցային վաղեմություն կիրառելու հիմքեր, ապա որոշում է կայացնում հայցային վաղեմությունը կիրառելու միջնորդությունը մերժելու և գործի քննությունը վերսկսելու մասին՝ նշանակելով նախնական դատական նիստի ժամանակը և վայրը՝ գործի քննությունը վերսկսելու մասին որոշումը եռօրյա ժամկետում ուղարկելով գործին մասնակցող անձանց: Հակառակ դեպքում դատարանը վճիռ է կայացնում հայցը մերժելու մասին, որի ժամանակ չի անդրադառնում գործի այլ փաստերի հաստատմանը և գնահատմանը:

Եթե գործով ներկայացված են մեկից ավելի հայցապահանջներ, ապա տվյալ հայցապահանջի նկատմամբ հայցային վաղեմություն կիրառելու հիմքերի առկայության դեպքում դատարանն այդ մասով առանձնացնում է գործի վարույթը և առանձնացված մասով կայացնում է հայցը մերժելու մասին վճիռ՝ գործից մաս առանձնացնելու մասին որոշումը հրապարակելով վճռի հետ միասին:

Գործից մաս առանձնացնելու մասին որոշմամբ նշանակվում են նախնական դատական նիստի ժամանակը և վայրը, իսկ այդ որոշումը եռօրյա ժամկետում ուղարկվում է գործին մասնակցող անձանց:

Օրենսգրքի 169-րդ հոդվածը վերաբերում է ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշմանը, որն առաջին ատյանի դատարանը կայացնում է Օրենսգրքի 167-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-9-րդ կետերով նախատեսված հարցերը քննարկելուց հետո: Եթե գործով ներկայացվել է հակընդդեմ հայց, որը վերադարձվել է կամ որի ընդունումը մերժվել է, ապա ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշումը կայացվում է այդ որոշումների դեմ բողոքի վերաբերյալ կայացված եզրափակիչ դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո:

Նույն հոդվածով սահմանված են այն հարցերի շրջանակը, որոնց պարտավոր է անդրադառնալ առաջին ատյանի դատարանն ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելիս: Այդ որոշմամբ դատարանը սահմանում է՝

- 1) գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերը,
- 2) ապացուցման կարիք չունեցող փաստերը,
- 3) ապացուցման ենթակա փաստերը,
- 4) գործին մասնակցող յուրաքանչյուր անձի վրա դրված ապացուցման պարտականությունը,
- 5) գործին մասնակցող անձանց կողմից ապացույցներ և դրանք ձեռք բերելուն ուղղված միջնորդություններ ներկայացնելու ժամկետը:

Ընդ որում, այդ որոշումը կարող է փոփոխել մինչև նախնական դատական նիստի ավարտը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դրա անհրաժեշտությունն առաջացել է ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշումը կայացնելուց հետո Օրենսգրքով նախատեսված կարգով կատարված դատավարական գործողությունների կամ միջնորդությունների քննության արդյունքով:

Վերը նշված որոշումները՝ դրանք կայացնելուց հետո՝ երեք օրվա ընթացքում, ուղարկում են գործին մասնակցող անձանց, եթե վերջիններս կամ նրանց ներկայացուցիչները չեն ներկայացել դատական նիստին:

Օրենսգրքի 170-րդ հոդվածով օրենսդիրը հայցվորին իրավունք է վերապահել փոփոխելու հայցի առարկան և հիմքը կամ դրանցից յուրաքանչյուրը:

Նույն հոդվածով օրենսդիրը սահմանել է ինչպես հայցի առարկայի, այնպես էլ հայցի հիմքի փոփոխության հասկացությունները՝ ամրագրելով, որ Օրենսգրքի իմաստով՝ հայցի առարկայի փոփոխությունը հայցվորի կողմից պատասխանողին ուղղված նյութաիրավական պահանջն այլ պահանջով փոխարինելն է, պահանջը փոփոխելն է կամ լրացնելը, այդ թվում՝ պահանջների չափն ավելացնելը կամ նվազեցնելը, իսկ հայցի հիմքի փոփոխությունը հայցվորի կողմից հայցի հիմքում սկզբնապես դրված փաստերն այլ փաստերով փոխարինելն է, ինչպես նաև հայցի հիմքում դրված փաստերի շրջանակը ճշգրտելն է այն լրացնելու կամ պակասեցնելու եղանակով:

Ընդ որում, վերը նշված դատավարական գործողությունները կատարելու համար հայցվորը

պետք է դատարանին ներկայացնի դրանց փոփոխությունը թույլատրելու վերաբերյալ գրավոր միջնորդություն:

Այդ միջնորդությունը ներակայացնելու համար ևս օրենսդիրը սահմանել է որոշակի ժամկետ՝ այն նախատեսելով մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը:

Առաջին ատյանի դատարանը հայցի առարկայի կամ հիմքի փոփոխությունը թույլատրելու կամ մերժելու վերաբերյալ կայացնում է առանձին դատական ակտի ձևով որոշում: Որոշումը կարող է կայացվել արձանագրային կարգով, եթե այդ միջնորդությունը քննարկվել և այն թույլատրելու կամ մերժելու վերաբերյալ որոշումը կայացվել է դատական նիստում, որին ներկա են գտնվել գործին մասնակցող բոլոր անձինք:

Հայցի առարկայի կամ հիմքի փոփոխությունը թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդությունը դատարանը մերժում է, եթե այն բավարարելու դեպքում փոփոխվում է այն իրավունքը կամ օրենքով պահպանվող շահը, որի պաշտպանության նպատակով հայցը սկզբնապես հարուցվել է, կամ քննվող գործը դուրս է գալու առաջին ատյանի դատարանի ենթակայության սահմաններից:

Հայցի առարկայի կամ հիմքի փոփոխությունը թույլատրելու դեպքում դատարանն անհրաժեշտության դեպքում իրականացնում է Օրենսգրքի 167-րդ հոդվածով նախատեսված դատավարական գործողությունները:

Օրենսգրքի 171-րդ հոդվածը վերաբերում է ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին դատարանի որոշումը կայացնելուց հետո գործին մասնակցող անձի կողմից նոր փաստ վկայակոչելու իրավունքի իրականացման հնարավորությանը:

Որպես կանոն օրենսդիրն արգելում է ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին դատարանի որոշումը կայացնելուց հետո գործին մասնակցող անձանց կողմից՝ իրենց նյութաիրավական պահանջները և առարկությունները հիմնավորելու նպատակով նոր փաստ վկայակոչելը: Սակայն միևնույն ժամանակ օրենսդիրը որոշակի բացառություններ է նախատեսել այդ կանոնից՝ դրանք պայմանավորելով հետևյալ դեպքերով, երբ՝

1) նոր փաստ վկայակոչելու անհրաժեշտությունն առաջացել է ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշումը կայացնելուց հետո Օրենսգրքով նախատեսված կարգով կատարված դատավարական գործողության կամ միջնորդության բավարարման արդյունքով:

2) նոր փաստ վկայակոչող անձը հիմնավորում է տվյալ փաստը մինչ այդ վկայակոչելու անհնարինությունը՝ իրենից անկախ պատճառներով:

Օրենսգրքի 172-րդ հոդվածը վերաբերում է ոչ պատշաճ կողմին փոխարինելուն: Այդ հոդվածով նախատեսված կարգավորման համաձայն՝ օրենսդիրը դատարանին իրավունք է վերապահել մինչև նախնական դատական նիստի ավարտը հայցվորի համաձայնությամբ թույլ տալ, որ պատասխանողը փոխարինվի պատշաճ պատասխանողով, եթե պարզվում է, որ հայցը հարուցվել է ոչ այն անձի դեմ, որը պետք է պատասխանի այդ հայցով:

Ոչ պատշաճ պատասխանողին փոխարինելու մասին դատարանը կայացնում է որոշում՝ այն երեք օրվա ընթացքում ուղարկելով գործին մասնակցող անձանց, այդ թվում նաև ոչ պատշաճ և պատշաճ պատասխանողներին:

Ոչ պատշաճ պատասխանողին փոխարինելուց հետո դատարանն իրականացնում է Օրենսգրքի 167-րդ հոդվածով նախատեսված դատավարական գործողությունները:

Միևնույն ժամանակ օրենսդիրը կարգավորել է նաև պատշաճ պատասխանողով փոխարինված ոչ պատշաճ պատասխանողի կրած դատական ծախսերի հատուցման հարցը՝ անկախ գործի ելքից դրա պարտականությունը դնելով հայցվորի վրա:

Օրենսգրքի 173-րդ հոդվածով կարգավորվել է նաև նոր պատասխանող ներգրավելու հիմքը և կարգը՝ նախատեսելով, որ եթե հայցվորը գտնում է, որ հայցը ներկայացվել է ոչ բոլոր անձանց դեմ, որոնք պետք է պատասխանեն այդ հայցով, կարող է առաջին ատյանի դատարանին ներկայացնել այդ անձանց որպես պատասխանող ներգրավելու վերաբերյալ գրավոր միջնորդություն: Միջնորդությունը կարող է ներկայացվել մինչև նախնական դատական նիստի ավարտը:

Նոր պատասխանող ներգրավելու մասին դատարանը կայացնում է որոշում՝ այն երեք օրվա ընթացքում ուղարկելով գործին մասնակցող անձանց, այդ թվում նաև՝ նոր պատասխանողին:

Նոր պատասխանողին գործին ներգրավելու դեպքում դատարանն իրականացնում է Օրենսգրքի 167-րդ հոդվածով նախատեսված դատավարական գործողությունները:

Օրենսգրքի 174-րդ հոդվածը վերաբերում է նախնական դատական նիստն ավարտելուն և դատաքննությունն նշանակելու մասին որոշում կայացնելուն: Այդ հոդվածով նախատեսված կարգավորման համաձայն՝ դատարանը նախնական դատական նիստում որոշում է կայացնում նախնական դատական նիստն ավարտելու և գործը դատաքննության նշանակելու մասին, եթե համարում է, որ գործը նախապատրաստված է դատաքննության: Այդ որոշման մեջ նշվում են դատական նիստի ժամանակն ու վայրը:

Դատարանն իրավունք ունի գործին մասնակցող անձանց համաձայնությամբ նախնական դատական նիստից անմիջապես անցնելու դատաքննության, եթե գործին մասնակցող բոլոր անձինք կամ նրանց ներկայացուցիչները ներկա են նախնական դատական նիստին, բացառությամբ Օրենսգրքով նախատեսված հեռակա դատաքննություն կիրառելու դեպքերի:

Գործին մասնակցող բոլոր անձանց կամ նրանց ներկայացուցիչների՝ դատական նիստին ներկա չլինելու դեպքում նախնական դատական նիստն ավարտելու և դատաքննությունն նշանակելու մասին որոշումը դատարանը երեք օրվա ընթացքում ուղարկում է այդ անձանց:

Օրենսդիրը, բացի վերը նշվածներից, հստակ սահմանել է նաև այլ դատավարական գործողությունների շրջանակը, որոնք պետք է կատարվեն մինչև նախնական դատական նիստի ավարտը: Դրանք են՝

1) առաջին ատյանի դատարանում դատավորի կողմից ինքնաբացարկ հայտնելը, կամ նրան բացարկ հայտնելը, բացառությամբ այն դեպքի, երբ այն հայտնող անձը հիմնավորում է, որ ինքնաբացարկի կամ բացարկի հիմքը ծագել կամ իրեն հայտնի է դարձել նախնական դատական նիստի ավարտից հետո և մինչև այդ չէր կարող հայտնի լինել: Վերջին դեպքում տվյալ գործողությունը կարող է կատարվել մինչև դատաքննության ավարտը (Օրենսգրքի 29-րդ հոդված):

2) գործին մասնակցող անձի կողմից փորձագետի եզրակացության վերաբերյալ գրավոր առարկություն ներկայացնելը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ առարկելու հիմքերն ի հայտ են եկել դատաքննության ընթացքում, կամ առարկություն ներկայացնողը հիմնավորում է սահմանված ժամկետում այն ներկայացնելու անհնարինությունը՝ իրենից անկախ պատճառներով (Օրենսգրքի 89-րդ հոդված):

3) գործին մասնակցող անձի ներկայացրած փորձագետի եզրակացությունով այն տված փորձագետի կողմից դատարանի առջև գրավոր հաստատելը (Օրենսգրքի 91-րդ հոդված):

Որոշակի տրամաբանությունից ելնելով՝ Օրենսդիրը հստակ սահմանել է նաև այլ դատավարական գործողությունների շրջանակը, որոնք կարող են կատարվել մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը: Դրանք են՝

1) Օրենսգրքի 21-րդ կամ 22-րդ հոդվածով սահմանված ընդդատության կանոնների խախտմամբ վարույթ ընդունված գործը տվյալ դատարանում քննելու վերաբերյալ պատասխանողի կողմից առարկություն ներկայացնելը (Օրենսգրքի 25-րդ հոդված):

2) վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող երրորդ անձանց կողմից հայցադիմում ներկայացնելու միջոցով գործի մեջ մտնելը, բացառությամբ Օրենսգրքի 40-42-րդ գլուխներով նախատեսված կարգով քննվող գործերի (Օրենսգրքի 37-րդ հոդված):

3) գործին մասնակցող անձի կողմից գործին մասնակցող այլ անձի ներկայացրած գրավոր ապացույցի ոչ իսկական լինելու մասին հայտարարելը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ հիմնավորում է մինչև այդ դրա անհնարինությունը՝ իրենից անկախ պատճառներով (Օրենսգրքի 76-րդ հոդված):

4) առաջին ատյանի դատարանի կողմից իր վարույթում քննվող մի քանի միատեսակ գործերը, որոնցով գործին մասնակցող անձինք լրիվ կամ մասնակի համընկնում են, եթե դրանց միջև առկա է

փոխադարձ կապ, ու դրանց համատեղ քննությունը կարող է ապահովել գործերի առավել արագ և արդյունավետ լուծումը, մեկ վարույթում միացնելը, միացված պահանջներից մեկը կամ մի քանիսը առանձին վարույթներում առանձնացնելը (Օրենսգրքի 123-րդ հոդված)։

5) պատասխանողի կողմից հակընդդեմ հայց ներկայացնելը (Օրենսգրքի 140-րդ հոդված)։

Միջանկյալ դատական ակտերը քաղաքացիական դատավարությունում

Ընդհանուր իրավասության դատարանների, վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանն արդարադատություն իրականացնող պետական իշխանության մարմիններ են։ ՀՀ դատարաններն իրենց լիազորությունների կատարման ընթացքում իրականացնում են իրենց նշանակությամբ տարբեր իրավական արժեք ներկայացնող գործողություններ, որոնք ձևակերպվում են դատական որոշումներում կամ նիստերի արձանագրություններում։ Իր կողմից լուծվող թե՛ նյութական և թե՛ դատավարական հարցերի մեծամասնությամբ կայացրած դատարանի որոշումները պարտադիր բնույթ և որոշակի՝ օրենքով խստորեն սահմանված դատավարական ձև ունեն։ Դրանք կարող են կայացվել ինչպես կողմերի և գործին մասնակցող մյուս անձանց խնդրանքով, այնպես էլ իր իսկ՝ դատարանի նախաձեռնությամբ։

Դատարանի որոշումը դատարանի կողմից գրավոր ձևակերպված քաղաքացիական-դատավարական ակտ է, որում արտահայտված են դատարանի կողմից բացահայտված փաստերի և իրավահարաբերությունների, այսինքն՝ նյութաիրավական և դատավարական հարցերի լուծման կապակցությամբ նրա իշխանական դատողություններն ու եզրակացությունները։

Ինչպես վերն արդեն նշվել է, քաղաքացիական գործի հարուցման, քննության և լուծման, ինչպես նաև կատարողական վարույթի ընթացքում դատարանը, սեփական նախաձեռնությամբ կամ կողմերի միջնորդությամբ, իրականացնում է իրենց նշանակությամբ տարբեր իրավական արժեք և տարբեր նպատակային ուղղվածություն ունեցող գործողություններ։ Դրանց զգալի մասն ուղղված է առանձին դատավարական (ընթացակարգային) հարցերի ու դատարանի առջև դրված միջանկյալ դատավարական խնդիրների լուծմանը։ Վերջիններիս ճիշտ, հաջորդական ու հետևողական լուծմամբ են ստեղծվում անհրաժեշտ պայմաններ դատավարության հետագա զարգացման ու գործի (վեճի) ըստ էության լուծման, վճռահատության, դատավարության վերջնական նպատակներին հասնելու համար։ Դատավարագիտության մեջ միջանկյալ դատական ակտերի իրավական բնույթը բանավեճի առարկա է հանդիսանում։ Մի շարք հեղինակներ (Ն.Բ. Ավդեենկո, Յու.Ա. Շիրոկոպոյաս, Յու.Ն. Չույկով) գտնում են, որ դատարանի որոշումները արդարադատության ակտեր չեն հանդիսանում։ Ուղղված լինելով կոնկրետ գործի շրջանակներում դատավարության միջանկյալ խնդիրների լուծմանը (դատարան դիմելու իրավունքի իրացմանը, գործը դատաքննության նախապատրաստելուն, դատական նիստի բնականոն ընթացքն ապահովելուն, գործով ապացույցներ ձեռքբերելուն և այլն)՝ այդ գործողությունները կատարվում են դատավարական օրենսդրությամբ խստորեն սահմանված դատավարական ձևով և ձևակերպվում են դատարանի որոշումներով, որոնք արտահայտում են դատարանի իշխանական դատողությունները, պատճառաբանություններն ու եզրակացությունները՝ դատավարական (ընթացակարգային) հարցերի ու դատարանի առջև դրված միջանկյալ դատավարական խնդիրների լուծման, այլ ոչ թե գործն ըստ էության լուծելու կապակցությամբ։ Այդ իսկ պատճառով դատարանի նման որոշումները գրականության և օրենսդրության մեջ անվանվում են նաև գործն ըստ էության չլուծող դատական ակտեր կամ միջանկյալ դատական ակտեր։ Ընդհանուր իրավասության առաջին աստիճանի դատարանի ակտը, որով գործն ըստ էության չի լուծվում, օժտված է վճռին հատուկ գրեթե բոլոր հատկանիշներով, միայն այն տարբերությամբ, որ միջանկյալ դատական ակտերը չեն շոշափում նյութաիրավական վեճի էությունը, չեն լուծում վեճն ըստ էության, վերաբերում են բացառապես դատավարության բնագավառին և ունեն այլ նպատակային ուղղվածություն։

Ինչպես արդեն նշեցինք, հեղինակներ Ն.Բ. Ավդեենկո, Յու.Ա. Շիրոկոպոյաս, Յու.Ն. Չույկով գտնում են, որ դատարանի որոշումները արդարադատության ակտեր չեն հանդիսանում, քանի որ դրանցով նյութաիրավական վեճ չի լուծվում։ Նրանք գտնում են, որ դատարանի միջանկյալ ակտերը վերաբերում են

գործն ըստ էության քննելուն, այլ ոչ լուծելուն: Այլ հեղինակներ (Լ.Վ. Տումանովա, Ա.Ֆ. Կոզլով, Կ.Ի. Կոմիսարով, Ի.Ե. Էնգելման, Գ.Ա. Ժիլին) միջանկյալ դատական ակտերը վճիռների հետ մեկտեղ դիտարկում են որպես արդարադատության ակտեր, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ դրանք ևս ուղղված են արդարադատության առջև դրված նպատակներին: Ըստ նշված հեղինակների և՛ վճիռը, և՛ որոշումները ծառայում են միևնույն նպատակին, այն է՝ գործի «վեճի» քննությանը և լուծմանը, վեճի դադարմանը: Նրանց միջև տարբերությունը կայանում է միայն նրանց բովանդակության և ձևի մեջ: Ինչպես նշում է Ս.Կ. Զագայնովան, արդարադատության իրականացման գործունեությունն ընդգրկում է ինչպես վճռով վեճի ըստ էության լուծումը, այնպես էլ այն գործունեությունը, որն ուղեկցում է դրա (լուծման) վերջնական ձևակերպումը:

Այնուամենայնիվ, միջանկյալ դատական ակտերը հետևյալ հատկանիշների ուժով պետք է դիտարկվեն որպես արդարադատության ակտեր.

1. Դրանց վերջնական նպատակը համընկնում է քաղաքացիական դատավարության վերջնական նպատակների հետ;

2. Դրանք կայացվում են արդարադատության իրականացման համար լիազորված պետական մարմինների՝ դատարանների կողմից և արտահայտում են դատարանի իշխանական կամքը, սակայն ոչ թե վեճի (գործի) լուծման կապակցությամբ, այլ գործի քննությունը ղեկավարելու և այս կամ այն ընթացակարգային խնդիրը լուծելու հարցում;

3. Դատարանի միջանկյալ ակտերը ևս իրավակիրառ ակտեր են, քանի որ կայացվում են դատավարական նորմերի հիման վրա և դրանց համապատասխան, ուղղված են բացառապես քաղաքացիական դատավարական նորմերի իրացմանը;

4. Միջանկյալ դատական ակտերով են ձևակերպվում դատավարական հիմնական այն գործողությունները, որոնց հիման վրա ծագում, փոփոխվում կամ դադարում են դատավարական իրավահարաբերություններ: Դրանք զուտ դատավարական բնույթ և նշանակություն ունեցող իրավաբանական փաստեր են;

5. Միջանկյալ դատական ակտերը վճիռների և վճարման կարգադրությունների նման մտնում են օրինական ուժի մեջ;

6. Օրենքով նախատեսված դեպքերում դրանք կարող են բողոքարկվել վերադաս դատական ատյան;

7. Միջանկյալ դատական ակտերն ունեն կատարողական ուժ: Մի շարք որոշումներ ենթակա են հարկադիր կատարման (օրինակ՝ հայցի ապահովման մասին):

Որոշումներն արդարադատության ակտ չհամարող հեղինակների այն պնդումը, թե որոշումների շրջանակներում դատարաններն իրացնում են ոչ թե արդարադատության, այլ ուրիշ գործառնություններ, այնքան էլ հիմնավոր չի թվում: Կոնկրետ քաղաքացիական գործերի քննության և լուծման ժամանակ առաջին ատյանի դատարանը, արդարադատությունից բացի, այլ գործառնություններ չի իրականացնում: Հասարակության մեջ դատական իշխանության հիմնական առաքելությունը քաղաքացիների և կազմակերպությունների իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանությունն է: Այդ առաքելությունն իրականացվում է բացառապես արդարադատության շրջանակներում: Ուստի միջանկյալ դատական ակտերը, պետք է դիտարկվեն որպես արդարադատության ակտեր, որոնցում արտացոլվում են դատական իշխանության գործառնությունները: Գործն ըստ էության չլուծող դատական ակտերն իրավաբանական գրականության մեջ դասակարգվում են տարբեր հիմքերով՝ ելնելով տարբեր չափանիշներից:

Ըստ նպատակային ուղղվածության միջանկյալ դատական ակտերը բաժանվում են երեք խմբերի՝

- նախապատրաստական որոշումներ,
- արգելող որոշումներ,
- լրացնող որոշումներ:

Նախապատրաստական որոշումներն այն միջանկյալ դատական ակտերն են, որոնք ուղղված են վարույթի ծագմանը և հետագա կանոնավոր ընթացքն ապահովելուն: Նախապատրաստական բնույթի

որոշումներ կարող են կայացվել առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության բոլոր փուլերում: Դրանք կայացվում են և՛ գործի հարուցման փուլում (օրինակ՝ հայցադիմումը վարույթ ընդունելու կամ հայցի ապահովման միջոց կիրառելու մասին որոշումները), և՛ գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլում (օրինակ՝ ապացույց պահանջելու, փորձաքննությունն նշանակելու, հայցի ապահովման միջոցը փոփոխելու, նախնական դատական նիստ նշանակելու, վարույթը կասեցնելու, գործը դատաքննության նշանակելու), և՛ դատաքննության փուլում (օրինակ՝ գործը դոնփակ նիստում քննելու, դատական նիստի լուսանկարահանում թույլատրելու, դատական նիստի կարգը խախտող անձանց նկատմամբ դատական սանկցիաներ կիրառելու, ոչ պատշաճ պատասխանողին պատշաճ պատասխանողով փոխարինելու, գործը մի դատարանից մեկ այլ դատարան հանձնելու, գործի քննությունը հետաձգելու մասին որոշումները): Բոլոր դեպքերում նախապատրաստական բնույթի միջանկյալ դատական ակտերն ուղղված են գործի քննության և ըստ էության լուծման համար անհրաժեշտ ու բավարար պայմանների ստեղծմանը և վարույթի կանոնավոր զարգացումն ապահովելուն: Դրա համար էլ այդ ակտերը հաճախ անվանվում են նաև «ապահովող» որոշումներ: Արգելող որոշումներ են կոչվում այն միջանկյալ դատական ակտերը, որոնք ուղղված են վարույթի ծագումը կամ հետագա ընթացքը խափանելուն: Նման որոշումները, հենվելով դատավարական օրենսդրությամբ ամրագրված արգելքների վրա, հավաստում են, որ տարբեր հիմքերով հնարավոր չէ վարույթ հարուցել կամ հարուցված վարույթը շարունակել: Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի վերլուծությունը թույլ է տալիս առանձնացնել արգելող բնույթի երեք որոշումներ՝ հայցադիմումը վերադարձնելու, հայցադիմումի ընդունումը մերժելու, հայցը կամ դիմումն առանց քննության թողնելու մասին որոշումները:

Լրացնող են կոչվում այն միջանկյալ դատական ակտերը, որոնք կայացվում են վճիռների կամ դրանց կատարման կապակցությամբ և ուղղված են վարույթի՝ վճիռը հրապարակելուց հետո բացահայտված տարբեր թերությունների՝ դատարանի բացթողումների, վճռում պարունակվող ուղղագրական, թվաբանական սխալների, վրիպակների վերացմանը, ոչ հստակ ձևակերպումների պարզաբանմանը, ինչպես նաև վճռի կատարման համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծմանը:

Լրացնող որոշումներ են վճռի մեջ եղած վրիպակները, գրասխալները և թվաբանական սխալներն ուղղելու, վճռի կատարման եղանակները և կարգը սահմանելու վճռի կատարումն ապահովող միջոցներ ձեռնարկելու և այլ որոշումները:

Ըստ կայացման ձևի դատարանի միջանկյալ դատական ակտերը բաժանվում են՝

- առանձին դատավարական փաստաթղթի ձևով կայացվող որոշումների,
- արձանագրության մեջ մտցվող ու դատական նիստում բանավոր կերպով հայտարարվող որոշումների:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ միջանկյալ դատական ակտերը կայացվում են առանձին ակտի ձևով կամ արձանագրային որոշմամբ:

Քանի որ առանձին ակտի ձևով չձևակերպվող որոշումները պարտադիր կերպով ներառվում են դատական նիստի արձանագրության մեջ, նման որոշումները գրականության մեջ կոչվում են նաև «արձանագրային որոշումներ»:

Առանձին դատավարական փաստաթղթի ձևով պետք է կայացվեն նաև բոլոր այն որոշումները, որոնք դատարանը կայացնում է դատական նիստից դուրս՝ մինչև գործի դատաքննությունը (օրինակ՝ հայցադիմումը վարույթ ընդունելու, հայցադիմումը վերադարձնելու, գործը դատաքննության նշանակելու, հայցի ապահովման միջոց կիրառելու, փորձաքննությունն նշանակելու մասին և այլն) կամ գործի դատաքննությունն ավարտելուց հետո (օրինակ՝ գործի դատաքննությունը վերակսելու, լրացուցիչ վճիռ կայացնելը մերժելու, վճռի կատարման կարգն ու եղանակները փոփոխելու մասին և այլն): Դա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ առանց առանձին դատավարական փաստաթուղթ կազմելու օրենսդիրը թույլատրում է կայացնել որոշումներ բացառապես դրանք դատական նիստում բանավոր հայտարարելու և դատական նիստի արձանագրության մեջ ներառելու պայմանով: Իսկ, քանի որ դատարանի որոշումը չի կարող գրավոր ձևակերպում չստանալ, այն դեպքերում, երբ դատարանի գործողությունները կատարվում են դատական նիստից դուրս, չեն արձանագրվում, նրա կայացրած

որոշման արտահայտման միակ թույլատրելի եղանակն այն առանձին դատավարական փաստաթղթով ձևակերպելն է: Ընդ որում, նման դեպքերում միջանկյալ դատական ակտի բողոքարկման հնարավորությունը որևէ կերպ չի արժևորվում: Օրինակ թեև հայցադիմումը վարույթ ընդունելու, հայցի ապահովման միջոց կիրառելու, նախնական դատական նիստ նշանակելու կամ գործը դատաքննության նշանակելու մասին որոշումները բողոքարկման ենթակա չեն, դրանք պետք է կայացվեն առանձին ակտի ձևով և ուղարկվեն գործին մասնակցող անձանց:

Ըստ բողոքարկման հնարավորության միջանկյալ դատական ակտերը լինում են՝

– բողոքարկման ենթակա,

–բողոքարկման ոչ ենթակա:

1998 թվականի ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքը մեկ հոդվածի շրջանակներում բողոքարկման ենթակա միջանկյալ ակտերի սպառիչ ցանկ չէր սահմանում՝ բողոքարկման հնարավորություն վերապահելիս յուրաքանչյուր կոնկրետ որոշման վերաբերյալ դրույթներում այդ մասին նշելով, որը հաճախ պրակտիկայում առաջացնում էր խնդիրներ:

Գործող օրենսգրքով այս խնդրին տրվեց լուծում և նույն օրենսգրքի 5-րդ հոդվածը դատական ակտերը բաժանեց երկու մասի՝ եզրափակիչ և միջանկյալ: Նույն հոդվածի 2-րդ մասով հստակ նախատեսվել են եզրափակիչ դատական ակտերի ցանկը: Նույն հոդվածով նախատեսվել է, որ միջանկյալ դատական ակտերը բոլոր այն ակտերն են, որոնք նախատեսված չեն որպես եզրափակիչ: Ավելի մատչելի և արագ հասկանալու համար, թե որ որոշումները կարող են բողոքարկվել օրենսգրքի 361-րդ հոդվածը սահմանեց այդ դատական ակտերի ցանկը, որոնք ենթակա են բողոքարկման.

1) հայցադիմումի ընդունումը մերժելու մասին որոշումը.

2) հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշումը.

3) հայցի ապահովման միջոց կիրառելու, հակընդդեմ ապահովում կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունները մերժելու, հայցի ապահովումը վերացնելու մասին որոշումները.

4) լրացուցիչ վճիռ կայացնելը մերժելու մասին որոշումը, վճռի վրիպակները, գրասխալները և թվաբանական սխալներն ուղղելու կամ ուղղում կատարելը մերժելու մասին որոշումները.

5) գործի վարույթը կասեցնելու, գործի վարույթը վերսկսելու վերաբերյալ միջնորդությունը մերժելու մասին դատարանի որոշումները.

6) հայցը (դիմումը) առանց քննության թողնելու մասին որոշումը.

7) գործի վարույթը կարճելու մասին որոշումը.

8) դատական տուգանք կիրառելու մասին որոշումը.

9) օտարերկրյա արբիտրաժային վճռի ճանաչման և հարկադիր կատարման վերաբերյալ դիմումի քննության արդյունքով կայացված որոշումը.

10) ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ դիմումի քննության արդյունքով կայացված որոշումը.

11) ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու վերաբերյալ դիմումի քննության արդյունքով կայացված որոշումը.

12) օտարերկրյա դատական ակտը ճանաչելու և կատարման թույլատրելու վերաբերյալ դիմումի քննության արդյունքով կայացված որոշումը.

13) կատարողական թերթը կատարման ներկայացնելու բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու միջնորդության քննության արդյունքով կայացված որոշումը.

14) դատական ակտի կատարման շրջադարձ կատարելու վերաբերյալ դիմումի քննության արդյունքով կայացված որոշումը.

15) այլ որոշումներ՝ օրենքով սահմանված դեպքերում:

Ուշագրավ է, որ նշված միջանկյալ դատական ակտերի բողոքարկման համար ընդհանուր ժամկետ է սահմանվել օրենսգրքով, որը նախատեսված չէր նախկին օրենսգրքով: Ուշադրության է արժանի նաև օրենսգրքի այն փոփոխությունը, ըստ որի՝ առաջին աստիճանի դատարանի բողոքարկման ենթակա միջանկյալ դատական ակտերը կարող են բողոքարկվել միայն վերաքննության կարգով: Այլ կերպ ասած

վերաքննության արդյունքում կայացված դատական ակտերը այլևս չեն կարող բողոքարկվել վճռաբեկության կարգով:

Ուզում եմ կարևորել նաև, որ ի տարբերություն նախկին օրենսդրության նոր օրենսգրքով ներմուծվել է վերաքննիչ բողոքների գրավոր ընթացակարգով քննությունը, որը նպաստում է միջանկյալ դատական ակտերի վերաքննության օպերատիվությանը և արագ արձագանքմանը: Այս առումով կարևոր փոփոխություն ենք համարում նաև ակտերի հրապարակման ձևի փոփոխությունը, այն է՝ Դատական իշխանության պաշտոնական կայքում տեղադրելու միջոցով, ինչը առավել արագ դատական ակտի հասանելիություն է ապահովում: Այս նպատակին հասնելուն ոչ պակաս կարևոր դեր է խաղացել նաև այն, որ փոփոխություններ կատարվեցին կատարողական թերթի տրամադրման և առաքման էլեկտրոնային կարգավորումները: Այսինքն՝ օպերատիվ արձագանքվում է նաև դատական ակտերի կատարումը, ինչն արդարադատության հիմնական նպատակն է, ոչ միայն ստեղծել օրինական և հիմնավորված դատական ակտեր, այլև ժամանակին հասնել դրանց կատարմանը, քանզի ուշացած կատարումը հիմնականում չի ապահովում դատական ակտի նպատակը:

Հակընդդեմ հայցի հարուցումը և այն չհարուցելու հետևանքները

Քաղաքացիական դատավարության տեսությունը, ինչպես նաև օրենսդրությունը թույլ են տալիս հակընդդեմ հայցը դիտարկել որպես պատասխանողի պաշտպանության համընդհանուր ճանաչում ունեցող միջոց: Այն դասվում է պաշտպանության նյութական միջոցների թվին, սակայն ունի որոշակի առանձնահատկություններ, որոնց ուժով սահմանազատվում է հայցի դեմ պատասխանողի նյութաիրավական առարկություններից և դիտարկվում է որպես պատասխանողի շահերի պաշտպանության ինքնուրույն դատավարական միջոց:

Պրոֆ. Ռ.Գ. Պետրոսյանի բնորոշմամբ «հակընդդեմ հայցը ներկայացվում է սկզբնական հայցը լրիվ կամ մասնակիորեն վիժեցնելու նպատակով», «այն մի կողմից պատասխանողի շահերի պաշտպանության միջոց է, իսկ մյուս կողմից՝ լրիվ ինքնուրույն հայց, որը կարող է ներկայացվել նաև սկզբնական հայցից առանձին»:

Այլ կերպ ասած՝ ի տարբերություն հայցի դեմ առարկությունների, հակընդդեմ հայցը դուրս է գալիս սովորական «պաշտպանական» արձագանքի սահմաններից և լրացվում է հայցվորի հանդեպ պատասխանողի ինքնուրույն պահանջների ներկայացմամբ:

Հակընդդեմ հայց ներկայացնող պատասխանողը, ըստ էության, բացի առաջնային իրավական կոնֆլիկտում չնախաձեռնող կողմի կարգավիճակից, ձեռք է բերում նաև մեկ այլ իրավական կոնֆլիկտ նախաձեռնող կողմի կարգավիճակ: Համապատասխանաբար էլ այդ նոր հայցով պատասխանողը դառնում է հայցվոր, իսկ սկզբնական հայցվորը՝ պատասխանող:

Գործող օրենսդրության մեջ հակընդդեմ հայցի ներկայացման հնարավորությունն ամրագրված է ՔԴՕ 140-րդ հոդվածի 1-ին մասում, ըստ որի՝ պատասխանողն իրավունք ունի մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը հակընդդեմ հայց հարուցել ընդդեմ հայցվորի՝ սկզբնական հայցի հետ համատեղ քննելու համար:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ հակընդդեմ հայցն ընդունվում է վարույթ, եթե՝

- 1) հակընդդեմ պահանջն ուղղված է սկզբնական պահանջի հաշվանցմանը,
- 2) հակընդդեմ հայցի բավարարումը ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բացառում է սկզբնական հայցի բավարարումը,
- 3) հակընդդեմ և սկզբնական հայցերի միջև առկա է փոխադարձ կապ ու դրանց համատեղ քննությունը կարող է ապահովել վեճի առավել արագ և արդյունավետ լուծումը:

Հարկ է նկատել, որ, գրեթե նույնաբովանդակ նորմեր էին նախատեսված նաև ՀՀ 1998 թ. քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 96-րդ հոդվածով:

Սակայն ի տարբերություն 1998 թվականին ընդունված օրենսգրքի, որի կարգավորման շրջանակներում հակընդդեմ հայց հնարավոր էր ներկայացնել մինչև գործով վճիռ կայացնելը, ինչը

պրակտիկայում առաջացնում էր որոշակի դատավարական փակուղիներ (կներկայացվի օրինակ), ապա գործող օրենսգրքի համաձայն՝ հակընդդեմ հայց կարող է ներկայացվել մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը:

Օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ հակընդդեմ հայցը ներկայացվում է, վարույթ է ընդունվում, ընդունումը մերժվում կամ վերադարձվում է հայցադիմումին վերաբերող սույն օրենսգրքով նախատեսված կարգով:

Զնայած վերոգրյալ իրավական նորմի բովանդակության, հակընդդեմ հայցը՝ որպես հայցի դեմ պատասխանողի պաշտպանության դատավարական միջոց ունի որոշակի առանձնահատկություններ, որոնք պայմանավորված են սկզբնական հայցի համեմատ դրա հակընդդեմ բնույթով: Մասնավորապես՝

1. հակընդդեմ հայցը կարող է հարուցվել սկզբնական հայցով արդեն իսկ ծագած հայցային վարույթի շրջանակներում,

2. հակընդդեմ հայցը հարուցվում է սկզբնական հայցի հետ նույն վարույթում քննելու համար,

3. որպեսզի պատասխանողի պահանջը ճանաչվի հակընդդեմ և ընդունվի վարույթ, այն պետք է որոշակիորեն կապված լինի սկզբնական հայցի հետ: Այդ կապի բնույթը կանխորոշվում է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով, որը սահմանում է հակընդդեմ հայցը վարույթ ընդունելու հիմքերը:

Այսպիսով, հակընդդեմ հայցը կարող է բնորոշվել որպես սկզբնական հայցից պաշտպանվելու նպատակով և սկզբնական հայցի հետ նույն վարույթում քննելու համար պատասխանողի կողմից սկզբնական հայցվորին ներկայացվող նյութաիրավական պահանջ:

Կոնկրետ ինչ ձևով իրականացնել իրեն վերապահված հայց հարուցելու իրավունքը՝ ինքնուրույն հայցի ձևով, թե հակընդդեմ հայց ներկայացնելով, պատասխանողը նույնպես որոշում է իր հայեցողությամբ: Ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ ոչ ոք իրավունք չունի հարկադրել պատասխանողին ներկայացնել հենց հակընդդեմ հայց, քանի որ տնօրինչականության սկզբունքի ուժով պատասխանողն ազատ է հայցի դեմ պաշտպանվելու և պաշտպանության այս կամ այն միջոցն ընտրելու հարցում:

Վերջին ժամանակներում հաճախ է տեսակետ արտահայտվում, որ որոշ դեպքերում հակընդդեմ հայց հարուցելու հարցում տնօրինչականության սկզբունքի գործողությունը պետք է սահմանափակվի այն հաշվով, որպեսզի բացառվեն դատարան դիմելու իրավունքի հնարավոր չարաշահումները, ապահովվի քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների հարաբերություններում իրավական որոշակիությունը, դատական գործերի քննության և լուծման ընթացքում խնայողության սկզբունքի կենսագործումը և արդարադատության արդյունավետության բարձրացումը: (կներկայացվեն դատական պրակտիկայից օրինակներ)

Գործնականում բազմաթիվ են այն իրավիճակները, երբ հակընդդեմ հայց ներկայացնելը հանդիսանում է հայցի դեմ պատասխանողի պաշտպանության առավել արդյունավետ միջոցը, քանի որ միայն դրա բավարարմամբ է հնարավոր հասնել հայցի լրիվ կամ մասնակի մերժման: Նման դեպքերում հակընդդեմ հայց ներկայացնելը ոչ միայն նպաստում է հայցի դեմ պատասխանողի պաշտպանության արդյունավետության բարձրացմանը, այլ նաև հանդիսանում է դատավիճող կողմերի իրական հարաբերությունները, գործի արդարացի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող հանգամանքները պարզելու, գործով ճշմարտությունը բացահայտելու և արդարացի վճիռ կայացնելու կարևոր գրավական:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը գործող Օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ նույն հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով սահմանված հիմքով հակընդդեմ հայց չներկայացնելը պատասխանողին զրկում է հետագայում այնպիսի հայց ներկայացնելու հնարավորությունից, որը կարող էր ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բացառել սկզբնական հայցի բավարարումը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ հիմնավորում է սույն հոդվածով սահմանված կարգով հակընդդեմ հայց ներկայացնելու անհնարինությունը՝ իրենից անկախ պատճառներով:

Այսինքն, վերոգրյալով բացառվում է դատավարության մասնակցի կողմից իրավունքի չարաշահման դեպքերը, ինչպես նաև երաշխիք է ստեղծում իրավական որոշակիության սկզբունքի

պահպանման համար:

Պատասխանողի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության դատավարական միջոցի իր դերը կատարելու համար հակընդդեմ հայցը դատարան պետք է ներկայացվի օրենքով խստորեն սահմանված դատավարական կարգով:

Քանի որ հակընդդեմ հայց ներկայացնելը հայցով դատարան դիմելու իրավունքի դրսևորումներից է, օրենսդիրը սահմանել է, որ այն հարուցվում է հայց հարուցելու ընդհանուր կանոններով (Օրենսգրքի 140 հոդվածի, մաս 2), այլ կերպ ասած՝ հակընդդեմ հայց ներկայացնելու իրավունքն իրականացվում է հայց հարուցելու՝ օրենքով սահմանված ընդհանուր կանոնների պահպանմամբ: Մինչև ժամանակ, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ հակընդդեմ հայցը հայցի հատուկ տարատեսակ է, որն ունի որոշակի առանձնահատկություններ, օրենսդիրը սահմանում է նաև այն ներկայացնելու իրավունքի իրականացման հատուկ կանոններ, որոնց նպատակը խախտված կամ վիճարկվող իրավունքների և օրինական շահերի դատական պաշտպանության գործընթացի օպտիմալացումն ու արդյունավետության բարձրացումն է, ինչպես նաև հակընդդեմ հայց ներկայացնելու իրավունքի հնարավոր չարաշահումների կանխարգելումը:

Օրենսգրքի մի շարք հոդվածների բովանդակությունից և հակընդդեմ հայցի էությունից բխող այդ կանոնները վերաբերում են հակընդդեմ հայցի կողմերին, հակընդդեմ հայցի ենթակայությանը և ընդդատությանը, հակընդդեմ հայց ներկայացնելու ժամանակային սահմանափակումներին, հակընդդեմ հայցին ներկայացվող ձևական պահանջներին, ինչպես նաև հակընդդեմ հայց ներկայացնելու դատավարական կարգը չպահպանելու հետևանքներին:

Հակընդդեմ հայցը վարույթ ընդունելու հարցը լուծելիս դատարանը ոչ միայն պետք է պարզի այն վարույթ ընդունելու հատուկ պայմանների առկայությունը (104 հոդված, մաս 3), այլ նաև հավաստիանա, որ առկա են հայց հարուցելու իրավունքի նախադրյալները և պահպանված են հայց հարուցելու իրավունքի իրականացման (իրացման) պայմանները (հայց հարուցելու (դատարան դիմելու) օրենքով սահմանված կարգը):

Գործը դատարանի քննությանը ենթակա լինելն ավանդաբար դիտարկվում է որպես հայց հարուցելու իրավունքի ընդհանուր դրական նախադրյալ, որի բացակայության պայմաններում դատարան դիմելու իրավունքի մասին խոսք գնալ չի կարող: Հայցադիմումի (դիմումի) ընդունումը մերժելով կամ սխալմամբ հարուցված վարույթը կարճելով, դատարանը ոչ թե մերժում է արդարադատության իրականացումը, այլ պարզապես արձանագրում է, որ տվյալ կատեգորիայի իրավաբանական հարցը լուծելու համար օրենքով սահմանված է այլ ընթացակարգ, որը դուրս է դատարանի՝ որպես արդարադատություն իրականացնող պետական մարմնի իրավասության շրջանակներից:

Ի տարբերություն ենթակայությունը սահմանող նորմերի, որոնց օգնությամբ որոշվում է դատարանների և այլ յուրիսդիկցիոն պետական կամ ոչ պետական մարմինների իրավասությունն իրավաբանական գործերը քննելու և լուծելու հարցում, ընդդատության կանոնների օգնությամբ որոշվում է դատական համակարգի ներսում կոնկրետ դատարանի իրավասությունը՝ գործերը քննելու և լուծելու հարցում:

Ներկայացված հակընդդեմ հայցը վարույթ ընդունելու հետևանքով սկզբնական հայցով հարուցված վարույթը էապես բարդանում է, քանի որ դատարանը ստիպված է լինում գործի շրջանակներում քննել երկու ինքնուրույն հայցեր (սկզբնականը և հակընդդեմը)՝ դրանցից յուրաքանչյուրի վերաբերյալ իր հրամայական եզրահանգումները ձևակերպելով գործն ըստ էության լուծող դատական ակտում: Ընդ որում, քանի որ հակընդդեմ հայցը հայցի տեսակ է, այն ևս պետք է քննվի հայցային վարույթի բոլոր կանոնների պահպանմամբ, այդ թվում՝ պատշաճորեն նախապատրաստվի դատաքննության:

Նշվածի համատեքստում չափազանց կարևոր նշանակություն ունի վարույթի ընթացքում հակընդդեմ հայց ներկայացնելու իրավունքի իրականացման ժամանակային սահմանափակումների խնդիրը:

Նախկին օրենսգրքի 96-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պատասխանողն իրավունք ուներ մինչև գործով վճիռ կայացնելը հակընդդեմ հայց հարուցել ընդդեմ հայցվորի՝ սկզբնական հայցի հետ համատեղ քննելու համար: Այլ կերպ ասած՝ հակընդդեմ հայց հարուցելու իրավունքը դադարում է

դատարանի կողմից գործն ըստ էության լուծող դատական ակտը կայացնելու պահից:

Նման իրավակարգավորումն այնքան էլ հաջողված չէր:

Նախ և առաջ, դատաքննության ընթացքում և այն ավարտելուց հետո՝ ընդհուպ մինչև վճիռ կայացնելու պահը հակընդդեմ հայց ներկայացնելու անվերապահ իրավունք նախատեսելը բավականին պարարտ հող էր ստեղծում տվյալ իրավունքը չարաշահելու, մասնավորապես՝ այն վարույթի ձգձգման նպատակով օգտագործելու համար:

Այդ իսկ պատճառով, գործող Օրենսգրքի 140-րդ հոդվածով սահմանվել է, որ հակընդդեմ հայց կարող է ներկայացվել մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը:

Գործող իրավակարգավորումը էապես կնպաստի գործը դատաքննության պատշաճորեն նախապատրաստելուն, գործի քննության կանոնավոր ընթացքը ապահովելուն, ինչպես նաև կբացառի հակընդդեմ հայց ներկայացնելու իրավունքը չարաշահելու հնարավորությունը:

Հակընդդեմ հայցը պետք է համապատասխանի օրենքով նախատեսված որոշակի պարտադիր պահանջների:

ՔԴՕ-ն սահմանում է, որ հակընդդեմ հայցը հարուցվում է հայց հարուցելու ընդհանուր կանոններով (140 հոդված, մաս 2), այսինքն՝ հակընդդեմ հայց ներկայացնող սուբյեկտը պետք է պահպանի ոչ միայն գործերի ենթակայության, հակընդդեմ հայցի ընդդատության և այն ներկայացնելու ժամանակի վերաբերյալ կանոնները, որոնց մասին խոսել ենք վերը, այլ նաև հայց հարուցելու իրավունքի իրացման մյուս պայմանները (հայցադիմումի գրավոր ձևը և բովանդակությունը պահ-պանելը, հայցադիմում ներկայացնելու (ստորագրելու) լիազորության առկայությունը, պետական տուրքը վճարելը):

Որոշակի առանձնահատկություններ ունեն հակընդդեմ հայցի ձևին և բովանդակությանը ներկայացվող պահանջները, որոնք թեև օրենքով ուղղակիորեն նախատեսված չեն, սակայն բխում են հակընդդեմ հայցի էությունից, իրավական բնույթից և դատավարական նշանակությունից:

ՔԴՕ-ն չի սահմանում նաև հակընդդեմ հայցի ձևին և բովանդակությանը ներկայացվող հատուկ պահանջներ: Այդուհանդերձ, գործնականում հակընդդեմ հայցերը ձևակերպում են «հակընդդեմ հայցադիմում» կամ «հակընդդեմ հայց» վերնագրված փաստաթուղթ կազմելու միջոցով, որում հայցադիմումի ընդհանուր վավերապայմաններից (ռեկվիզիտներից) բացի, նշվում են նաև այն գործի համարը և հակիրճ նկարագրությունը, որը գտնվում է դատարանի վարույթում և որի շրջանակներում տվյալ հակընդդեմ հայցը ներկայացվում է:

Բացի այդ, որպես հակընդդեմ հայց ներկայացված դատավարական փաստաթուղթը գործնականում պետք է պարունակի նաև տվյալ հայցը, որպես հակընդդեմ հայց վարույթ ընդունելու և սկզբնական հայցի հետ համատեղ քննելու հիմնավորված միջնորդություն: Այլ կերպ ասած, հակընդդեմ հայցով հայցվորը (սկզբնական պատասխանողը) դատարան ներկայացվող հայցադիմումում պետք է նշի հանգամանքներ, որոնք վկայում են այն մասին, որ հակընդդեմ պահանջն ուղղված է սկզբնական պահանջի հաշվանցմանը կամ հակընդդեմ հայցի բավարարումը լրիվ կամ մասամբ կհանգեցնի սկզբնական հայցի մերժման, կամ հակընդդեմ և սկզբնական հայցերի միջև առկա է փոխադարձ կապ, ու դրանց համատեղ քննությունը կարող է ապահովել վեճի առավել արագ և ճիշտ լուծումը, իսկ հայցադիմումի խնդրամասում, բացի իր հիմնական հայցապահանջներից, պետք է ձևակերպի հակընդդեմ հայցը վարույթ ընդունելու և սկզբնական հայցի հետ համատեղ քննելու վերաբերյալ իր խնդրանքը (միջնորդությունը):

Նշված տեղեկությունները, որպես հակընդդեմ հայց ներկայացված դատավարական փաստաթղթում նշելու անհրաժեշտությունը պետք է դիտարկվի որպես հակընդդեմ հայցի բովանդակությանը ներկայացվող հատուկ (լրացուցիչ) պահանջ, որի չպահպանումն արգելք է հանդիսանում հակընդդեմ հայցադիմումը վարույթ ընդունելու համար:

Քանի որ հակընդդեմ հայցը հարուցվում է հայց հարուցելու ընդհանուր կանոններով, դրա վրա լիովին տարածվում են հայցադիմումի ընդունումը մերժելուն և հայցադիմումը վերադարձնելուն վերաբերող կանոնները:

Քաղաքացիական գործի քննության նախապատրաստական փուլի ներածություն (թարգմանություն Աննա Նյլունդի աշխատությունից)

Աննա Նյլունդ¹⁰⁴

Հակիրճ ներկայացում

Քաղաքացիական վարույթի ընթացքում օգտագործված լսումների հիմնական մոդելը կարող է բարելավել քաղաքացիական դատավարության արդյունավետությունը: Նախապատրաստական փուլը մոդելի առանցքային բաղադրիչ է՝ գործի վարման հնարավորությամբ, հարցերի պարզաբանմամբ և վիճարկվող հարցերի վրա գործի կենտրոնացմամբ: Այն կարող է նաև նպաստել դատական կարգավորման ջանքերին և գործերի վաղաժամ կարճմանը: Վերջին տասնամյակների ընթացքում լսումների հիմնական մոդելը կիրառվել է եվրոպական մի շարք երկրներում, որոնք օգտագործում են ընդհանուր իրավունքը, հյուսիսային երկրների (nordic) իրավունքը, գերմանական քաղաքացիական իրավունքը և հռոմեական քաղաքացիական իրավունքը: Ավելին, քաղաքացիական դատավարության միջազգային մոդելի սկզբունքները հիմնված են մոդելի վրա: Նախապատրաստական վարույթի հիմնական ենթադրությունները հարմարեցված են տեղական իրավական մշակույթին և ավանդույթին: Նախկին կոմունիստական երկրներից շատերը, մինչդեռ, դեռևս ունեն քաղաքացիական վարույթի հատվածային տեսակ: Միջնորդության փուլին հաջորդում են մի քանի կարճ լսումներ, որտեղ հավաքվում են ապացույցները և փաստարկները: Այս ներածական գլուխը ընթերցողին է ներկայացնում նախապատրաստական վարույթի հիմքում ընկած ենթադրություններն ու հայեցակարգերը և դրանց դերը լսումների հիմնական մոդելում: Համառոտ քննարկվում են նաև քաղաքացիական վարույթի այլ կառուցակարգեր: Ուսումնասիրվում է նաև դատարանի հետ կապված միջնորդության և դատական կարգավորման ջանքերի ու նախնական վարույթի միջոցով խաղաղ լուծումների միջև խթանման կապը:

Քաղաքացիական գործի քննության (վարույթի) կառուցվածքի ներածություն

Եվրոպական քաղաքացիական դատավարության համակարգերի տաքսոնոմիան ընդհանուր առմամբ հիմնված է քաղաքացիական իրավունքի (civil law) և ընդհանուր իրավունքի (common law) միջև բաժանման վրա: Քաղաքացիական իրավունքի խումբն այնուհետև բաժանվում է գերմանական խմբի, ֆրանսիական խմբի և իտալա-կանոնական խմբի:¹⁰⁵ Բացի այդ, որոշ հեղինակներ առանձնացնում են նախկին կոմունիստական (կամ սոցիալիստական) խումբը: Քննարկվել է նախկին կոմունիստական խմբի շարունակական գոյությունը, քանի որ քաղաքացիական դատավարության համակարգերը վերափոխվել և զարգացել են տարբեր ուղղություններով¹⁰⁶: Վերջապես, հյուսիսային կամ սկանդինավյան երկրները ստեղծել են հստակ խումբ քաղաքացիական իրավունքի / ընդհանուր իրավունքի բաժանումից դուրս:

Այս խմբերից յուրաքանչյուրն ավանդաբար ունեցել է քաղաքացիական վարույթների տարբեր կառուցվածքներ: Ընդհանուր իրավունքի երկրներում գրավոր հայցադիմումներից բաղկացած առաջին

¹⁰⁴ Ա. Նյլունդ (*)

Իրավաբանական ֆակուլտետ, Տրոմսո համալսարան – Նորվեգիայի արկտիկական համալսարան, 9037 Tromsø, Նորվեգիա

e-mail: anna.nylund@uit.no

© Springer International Publishing Switzerland 2016 1

L. Ervo, A. Nylund (eds.), *Current Trends in Preparatory Proceedings*, DOI 10.1007/978-3-319-29325-7_1

¹⁰⁵ Տե՛ս՝ Damaška (1986), Cappelletti and Garth (1987), pp. 8–10, Stürner (2002, 2005), Amrani-Mekki (2010)

¹⁰⁶ Stürner (2002), Uzelac (2010), Galić (2015)

փուլին հաջորդում է մինչդատավարական փուլը, երբ ապացույցները հավաքվում, փաստաթղթավորվում և բացահայտվում են: Հայցերը, փաստարկները և ապացույցները դատաքննության ընթացքում ներկայացվում են դատարան: Դատավորի դերը ավանդաբար եղել է պասիվ:

Գերմանական խմբում եղել են երկու մոդել՝ գերմանական և ավստրիական: Ըստ 1877թ. գերմանական քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի, քաղաքացիական դատավարությունը սկսվեց միջնորդությունների փուլով: Դրան հաջորդեցին ապացույցների հավաքագրման և պարզաբանումների բանավոր երկրորդ փուլը և երրորդ փուլը: Վերջնական փուլում կողմերը ապացույցները ներկայացրեցին դատարան, որը գործով որոշում կայացրեց: Ավստրիայի քաղաքացիական դատավարության կառուցվածքը փոքր-ինչ այլ էր և շարունակում է այդպիսին մնալ: Հայցադիմումի փուլին հաջորդում է բանավոր նախապատրաստական փուլ: Կողմերը վերջին փուլի ընթացքում ներկայացնում են իրենց հայցերը, փաստարկներն ու ապացույցները, որոնք հաճախ բաղկացած են մի քանի լուսմներից:

Ֆրանսիական և իտալա-կանոնական, հռոմեական խմբերի վարույթներն ունեցել են նմանատիպ կառուցվածք: Քաղաքացիական վարույթի առաջին փուլը միջնորդությունների փուլն է: Երկրորդ փուլը փաստերի փաստահավաքն է, որտեղ ապացույցները ներկայացվում են հրահանգիչ դատավորին: Վերջնական փուլում դատարանը լուսմ է գործը՝ առանց ապացույցներ վերցնելու: Հատկապես երկրորդ փուլը հաճախ բաղկացած է մի շարք լուսմներից: Կարևոր է տարբերակել այն փուլը, որտեղ վերցվում են ապացույցները և այն փուլը, որտեղ քննարկվում է գործի էությունը:¹⁰⁷

Կոմունիստական (նախկին) մոդելը հիմնված էր քաղաքացիական իրավունքի ավանդույթների վրա, որոնք սոցիալիստական գաղափարներ էին, որոնք միավորված էին դատարանների դերի և քաղաքացիական դատավարության նպատակների ընկալման մեջ: Հայցադիմումի փուլին հաջորդում է լուսմների փուլը, որը բաղկացած է իդեալականորեն մեկ միասնական դատական նիստից (մեկ լուսմների մոդել): Սակայն, գործնականում, լուսմները հաճախակի հատ-հատ քննությամբ էին անցկացվում, որոնք հաճախ տևում էին յուրաքանչյուրը մեկ ժամից էլ պակաս: Մոդելը գոյատևել է հասարակության հիմնարար փոփոխություններից և այն դեռևս օգտագործվում է:¹⁰⁸ Դատավարական այս մոդելը Դամասկայի կողմից ճանաչվել է որպես «հատ-հատ դատավարություն»:¹⁰⁹ Հատ-հատ լուսմներում գոյություն չունի համապարփակ, պարտադիր նախապատրաստական փուլ և ոչ մի կոնցենտրացված հիմնական լուսմներ: Հայցադիմումի փուլից կամ երբեմն արդեն հայցադիմումի հայտարարության ներկայացումից հետո գործը անցնում է լուսմների փուլ: Կարճ լուսմների ընթացքում կողմերից մեկը գրավոր փաստարկներ է ներկայացնում: Ընդդիմադիր կողմը սովորաբար դատարանին խնդրում է հետաձգել դատական նիստը, որպեսզի հնարավորություն ունենա դիտարկել և պատրաստել հաջորդ քայլերը: Ապացույցները նույնպես ներկայացված են բեկորային ձևով, միայն մեկ կամ մի քանի անձանց են լուսմ մեկ դատական նիստի ընթացքում: Գրավոր ապացույցները կարող են ներկայացվել ցանկացած լուսմների ժամանակ: Նոր փաստարկներ և ապացույցներ կարող են ներկայացվել այնքան ժամանակ, քանի դեռ դատավորը չի փակել լուսմների փուլը և որոշել, որ գործը հասուն է որոշում ընդունելու համար:

Գրավոր նախապատրաստումը կարող է թույլատրվել, բայց դա պարտադիր չէ, ոչ էլ սովորաբար կիրառվում է:

Հյուսիսային խմբում քաղաքացիական վարույթի կառուցվածքի վրա ազդում էր ավստրիական մոդելը: Հայցադիմումների փուլին հաջորդեց նախապատրաստական համառոտ փուլը: Վարույթը գազաթնակետին հասավ հիմնական դատական նիստում: Ֆինլանդիայում քաղաքացիական վարույթի կառուցվածքը հետևեց շվեդական հին մոդելին մինչև 1993 թվականը: Հայտարարությունների փուլին

¹⁰⁷ Varano (1997), Stürner (2005), pp. 223–225 and 237–239, Hazard et al. (2001), pp. 773–778

¹⁰⁸ Uzelac (2010), Chaps. 5, 7 and 8

¹⁰⁹ Damas'ka (1986), pp. 50–51

հաջորդեց եզրափակիչ փուլը, որը բաղկացած էր մի քանի կարճ լսումներից:

Վերջին տասնամյակներում հայտնի է դարձել քաղաքացիական դատավարության հիմնական լսումների մոդելը: Մոդելը սկզբնապես ներկայացվել է Գերմանիայում 1976 թ.-ին (Vereinfachungsnovelle): 1987 թվականին Շվեդիայի քաղաքացիական դատավարության բարեփոխումներում ընդունվեցին գերմանական որոշ գաղափարներ և ամրապնդվեց նախապատրաստական լսումների դերը¹¹⁰. 1998 թ. քաղաքացիական դատավարության անգլիական բարեփոխումներում լսումների հիմնական մոդելը գտնվեց և իրականացվեց ընդհանուր օրենքի համատեքստում:¹¹¹

Թե՛ անգլիական, և թե՛ գերմանական կանոնները ոգեշնչում են քաղաքացիական վարույթի կառուցվածքի բարեփոխումները բազմաթիվ երկրներում, որոնք ներկայացնում են քաղաքացիական դատավարության տարբեր խմբեր:¹¹² Մոդելներն այսպիսով նպաստել են քաղաքացիական օրենսդրության և սովորական իրավունքի միաձուլման հակվածությանը:¹¹³ Հիմնական լսումների մոդելում, քաղաքացիական վարույթը բաղկացած է երեք մասից՝ հայցադիմումի փուլ, նախապատրաստական փուլ և մեկ կենտրոնացված գլխավոր դատական նիստ, որտեղ բոլոր պահանջները, հայցերի հիմքերը, ապացույցները և իրավական փաստարկները ներկայացվում են ուղղակիորեն դատավորին կամ գործով որոշում կայացնող դատավորների խորհրդին: Հիմնական լսումների մոդելի առանցքային տարրը նախապատրաստական փուլն է, որի դերը գործերի վաղաժամ ներկայացման, ժամանակին լսումների և մեկ կենտրոնացված լսումների ապահովումն է, երբ կողմերը ներկայացնում են իրենց հայցերը, փաստարկները և ապացույցները ուղղակիորեն դատարանին որոշում կայացնող գործով: Համարվում է, որ մոդելը արդյունավետության բարձրացման և էականորեն ճիշտ արդյունքների խթանման համար է: Այն պահանջում է փոփոխություններ դատարանի դերի և գործունեության մեջ, ի թիվս այլոց, պահանջելով գործի կառավարում, իրավական և փաստական հարցերի հստակեցում և դատական լուծման ջանքեր: Քանի որ մոդելը շեշտում է վարույթի կենտրոնացումը, այն կարող է համարվել նաև «կենտրոնացված մոդել»:

Հիմնական լսումների մոդելի առանցքային հատկությունները կամ «իդեալական տեսակը» պարզ է: Այնուամենայնիվ, երբ մոդելն ընդունվում և իրականացվում է ազգային տարբեր համակարգերի կողմից, որոշ հատկություններ որոշ չափով փոխվում են: Քաղաքացիական վարույթի կանոնակարգումը և պրակտիկան ձևավորվում են հիմքում ընկած քաղաքացիական արդարադատության համակարգի գաղափարախոսությամբ, կառուցվածքով և ավանդույթով ու դատական մշակույթով:¹¹⁴

Այս աշխատությունն ուսումնասիրում է, թե ինչպես է հիմնական լսումների մոդելը հարմարվում, հասկացվում և կիրառվում հյուսիսային և նախկին կոմունիստական երկրներում: Այն երկրներում, որոնք չունեն հիմնական լսումների մոդել, կքննարկվի այն հարցը, թե ինչու չի իրականացվել հիմնական լսումների մոդելը և մոդելի նկատմամբ դիմադրողականությունը:

Հիմնական լսումների մոդել և նախապատրաստական վարույթ

Քաղաքացիական դատավարության հիմնական լսումների մոդելը բաղկացած է երեք փուլերից: Առաջին փուլը՝ (1) հայցադիմումի փուլն է, երբ կողմերը դատական գործընթաց են սկսում և ներկայացնում են իրենց հայցերը, պաշտպանությունները և հիմնական փաստարկներն ու ապացույցները: (2) Նախապատրաստական փուլում նախապատրաստվում են հիմնական լսումները:

¹¹⁰ St. u. SOU 1982: 86 Sveriges Offentliga Utredningar. Översyn av Rättegångsbalken 1. Processen i tingsrätt Del B. Motiv m.m. Delbetänkande av rättegångsutredningen, pp. 82–85

¹¹¹ Woolf (1996), p. 59 ff

¹¹² The Spanish civil procedure is based on the model D'íez-Picazo Gime'nez (2005) and Stu'rnier (2005), pp. 224–225

¹¹³ Stu'rnier (2002), Amrani-Mekki (2010), Cadiet (2010), Chase and Walker (2010), Damas'ka (2010), Glenn (2010), Taruffo (2010)

¹¹⁴ 15 (Pru'tting (2002), pp. 319–321 and Trocker and Varano (2005)

Գործի կառավարման մեջ ներգրավված դատավորը երաշխավորում է գործի ժամանակին կազմակերպումը: (3) Վերջնական փուլում՝ հիմնական լսումներ, դատարանը լսում է գործը մեկ միասնական, կենտրոնացված լսումներով:

Լսումների հիմնական մոդելը գնալով տարածում է ստանում: Ի լրումն մոդելն ընդունող շատ երկրների, այն օգտագործվում է որպես ԱԼԻ / ՄԱԿ-ի Միջազգային անցումային քաղաքացիական դատավարության սկզբունքների հիմնարար շրջանակ (PTCP):¹¹⁵

Իրավաբանական ինստիտուտ (ELI) եզրույթն է նաև օգտագործվում Եվրոպական Իրավաբանական Ինստիտուտի (ELI) հովանու ներքո քաղաքացիական դատավարության եվրոպական կանոնների նախագծում:¹¹⁶

Քաղաքացիական դատավարության հիմնական լսումների մոդելի գազաթնակետն են միասնական, կենտրոնացված, բանավոր լսումները: Կենտրոնացված հիմնական լսումները ծառայում են, ինչպես արդյունավետության, այնպես էլ հիմնական դատավարական սկզբունքների օգտակարության նպատակին:¹¹⁷ Կենտրոնացնելով հայցերի, իրավական և փաստական փաստարկների և ապացույցների ներկայացումը մեկ լսման վրա (ինչը կարող է իրականացվել մի քանի օր անընդմեջ), դատարանը հասնում է իր որոշման լավագույն հիմքին: Գործընթացը բանավոր և մրցակցային է: Լսումների հիմնական մոդելը համարվում է արդյունավետ, քանի որ կողմերը, փաստաբանները և դատավորը միայն պետք է նախապատրաստվեն հիմնական դատական նիստին մեկ անգամ, և հարկ չկա ժամանակ ծախսել հիշելու ավելի վաղ տեղի ունեցած դատական նիստերի ընթացքում տեղի ունեցածը:¹¹⁸ Հայտարարությունների փուլը և հատկապես նախապատրաստական փուլը կարևոր գործիք է կենտրոնացված հիմնական լսումներն ապահովելու համար:

Հայցադիմումների փուլը (նախնական փուլը) այն է, երբ վարույթը սկսվում է: Հայցադիմումների փուլը կարճ է. այն բաղկացած է միայն հայցադիմումի հայտարարության, դրա ծառայության և պաշտպանության մասին հայտարարության ներկայացումից: Հայցադիմումների փուլում կողմերը գրավոր ներկայացնում են իրենց հայցերը, պաշտպանությունները և այլ պնդումներ: Նպատակը գործը պարզելն է և դատարանին հնարավորություն ընձեռել չընդունել այն գործերը, որոնցում նա իրավասություն չունի, որի դեպքում կողմերից որևէ մեկը իրավասությունը չունի, կամ որի դեպքում այլ պահանջներ չեն բավարարվում:¹¹⁹

Նախապատրաստական փուլի նպատակը, ինչպես նշվեց, գլխավոր դատական նիստի նախապատրաստումն է: Պատրաստման զգացումը տեխնիկական չէ, այսինքն՝ ժամանակի կառավարման և այլ տեխնիկական հարցերի վերաբերյալ որոշում կայացնել: Ընդհակառակը, ըստ հիմնական լսումների մոդելի, նախապատրաստական վարույթը թույլ է տալիս պարզաբանել գործող օրենսդրությունը, առկա փաստերը և ապացույցները: Պարզաբանումը պահանջում է գործի ակտիվ կառավարում և կողմերի հետ կապ: Բանավոր նախապատրաստական հանդիպումներ կարող են անցկացվել նաև գրավոր նախապատրաստությունից զատ կամ կարող են չանցկացվել:¹²⁰ Քաղաքացիական դատավարության հիմնական լսումների մոդելում հաջող նախապատրաստական վարույթը պահանջում է գործի ակտիվ կառավարում: Դատավորի դերը ոչ ապացույցների հավաքումն պահսկորեն վերահսկելն է, ոչ էլ ակտիվորեն ներգրավվելը ապացույցների հավաքման և վերցնելու գործում: Փոխաբենը, դատավորը օգնում է կողմերին պարզաբանել, թե որոնք են ամենակարևոր իրավաբանական և փաստական խնդիրները, թյուրիմացություններն ուղղել և առկա տեսակետները պարզել: Գործերի ակտիվ կառավարումը հաջող նախապատրաստական փուլի բանալին է:

Նախապատրաստական փուլում վեճը ինքնին, փաստի և օրենքի հարցերը հաճախ

¹¹⁵ Սկզբունք 9

¹¹⁶ Sté 'u Stürner (2005), pp. 223–225

¹¹⁷ Sté 'u Kramer (2014), p. 4 and 11

¹¹⁸ Kramer (2014), p. 9

¹¹⁹ Kramer (2014), pp. 7–8

¹²⁰ Andrews (2013), pp. 198–203 and Zuckerman (2005), p. 149

վերափոխվում են: Պարզվում է, թե իրականում ինչով է պայմանավորված գործը: Նախապատ-
րաստական փուլի նպատակը նաև գործի բյուրեղացումն է, թող գործը զարգանա և վերափոխվի, և այն
մշակեք մինչև հիմնական հարցերը: Փաստերի, իրավունքի և ապացույցների համապատասխան
հարցերի պարզաբանումը (գերմանական Richterliche Aufklärungspflicht) կարող է հանգեցնել նրան, որ
կողմերը հրաժարվեն կամ փոփոխեն իրենց հայցադիմումները: Կողմերը կարող են նաև հրաժարվել
ապացույցներից, քանի որ փաստը դարձել է անտեղի կամ անվիճելի, կամ հակառակորդ կողմը
համոզիչ ապացույցներ է ներկայացրել իր գործի համար: Հիմնական լսումները կարճ են և ավելի շատ
խնդրո առարկային վերաբերող, սահմանափակվում են համապատասխան իրավական
փաստարկներով, փաստերով և ապացույցներով: Այսպիսով, դատարանը ավելի լավ հիմք է ստանում
իր որոշման համար: Մի խոսքով, դատավարությունն ավելի արդյունավետ է դառնում:¹²¹
Կենտրոնացման սկզբունքը, հետևաբար, ունի երկակի նշանակություն: Հիմնական լսումները
կենտրոնացված են, և իրավական ու փաստական հանգամանքները նախապատրաստական փուլում
կենտրոնացած են հենց դրանց վրա:

Գործը բյուրեղացնելու կամ դրա հիմքի վրա բխեցնելու փորձերը կարող են ընդհանուր հիմք
բացահայտել:¹²² Հետևաբար, ամբողջ գործը կամ դրա մի մասը կարող է դադարեցվել՝ հրաժարված
պահանջների կամ լուծման պատճառով: Բացի այդ, դատական կարգավորման ջանքերը և
դատարանին առնչվող միջնորդությունը գործի վարման արդյունավետ միջոց են հանդիսանում մինչև
հիմնական լսումները (տե՛ս ներքևում Բաժին 1.5):

Եզրափակիչ փուլը հիմնական դատական լսումներն են, որոնք անցկացվում են մեկ օրվա
ընթացքում կամ մի քանի օր անընդմեջ: Հիմնական լսումների ընթացքում կողմերը ներկայացնում են
իրենց հայցերը, հայցադիմումի հիմքերը, ապացույցները և իրենց գործի վերաբերյալ իրավական
փաստարկները ուղղակիորեն գտնվում են գործը որոշող դատավորի կամ դատական հանձնաժողովի
առջև: Գործը որոշելու դեպքում հաշվի են առնվում միայն հիմնական լսումներում ներկայացված
նյութերը: Լսումները հիմնված են կենտրոնացման և անմիջականության սկզբունքների վրա:
Լսումների տևողությունը և կառուցվածքը տարբեր են տարբեր համակարգերում: Որոշ
համակարգերում գործի ներկայացումը, պահանջները և փաստարկներն ամենակարևոր մասն են. այլ
համակարգերում կողմերի ներկայացումները համառոտ են: Այնուամենայնիվ, հիմնական
համակարգը և հիմնական գաղափարը բոլոր համակարգերում նույնն են:

Քաղաքացիական դատավարության հիմնական լսումների մոդելի ենթադրությունները

Քաղաքացիական դատավարության ընթացքում օգտագործված լսումների հիմնական մոդելը
հիմնված է դատական արդյունավետության բարձրացման որոշակի ենթադրությունների վրա: Մոդելը
ենթադրաբար հիմնված է նաև քաղաքացիական արդարադատության նպատակների, կողմերի և
դատավորի դերի և առաջին ատյանի դատարանների գաղափարների վրա: Այս գաղափարները
միահյուսված են: Չնայած տարբեր իրավական համակարգերի միջև եղած տարբերություններին, շատ
նմանություններ կարելի է գտնել այն երկրներում, որոնք օգտագործում են լսումների հիմնական
մոդելը:

Քաղաքացիական դատավարությունն ունի երկակի նպատակ՝ լուծել անհատական վեճերը և
իրականացնել սոցիալական նպատակներ և քաղաքականություն: Գործառնությունները կարող են
սահմանվել համապատասխանաբար որպես մասնավոր և հանրային գործառնություն:¹²³ Քաղաքացիական
դատավարության յուրաքանչյուր համակարգ բալանսավորվում է երկու գործառնությունների միջև և
յուրաքանչյուր համակարգ կարող է տեղակայվել ինչ-որ տեղ՝ երկու ծայրահեղությունների
շարունակականության վրա: Մասնավոր գործառնությի շրջանակներում առկա է լարվածություն

¹²¹ St. 'u Kramer (2014), pp. 8–9

¹²² Andrews (2013), pp. 197–202

¹²³ Galic* (2014)

դատարանների՝ որպես խնդրի լուծման դերի միջև՝ փորձելով գտնել կողմերի (հիմքում ընկած) խնդրի լավագույն լուծումը և դատարանների դերը, որպես արդյունավետ իրավասության տրամադրողներ:¹²⁴ Գործերի ակտիվ կառավարման դատական կարգավորման ջանքերը և դատարանին առնչվող միջնորդությունը դատարաններին հնարավորություն են տալիս ապահովել խնդիրների լուծումը: Լսումների հիմնական մոդելի ներդրումը սովորաբար ուժեղացնում է դատարանների մասնավոր գործառույթը և հատկապես խնդիրների լուծման գործառույթը:

Կողմերի տրամադրվածությունը և կողմերի նախաձեռնողականությունը կարևոր սկզբունքներ են, քանի որ կողմերը պետք է նախաձեռնեն վարույթը, ներկայացնեն ապացույցներն ու փաստարկները: Լսումների հիմնական մոդելում նախապատրաստական փուլը պահանջում է ակտիվ դատավոր, որը ներգրավված է գործի վարման և գործի պարզաբանման, և, այդպիսով, գործի զարգացման մեջ: Այնուամենայնիվ, դատավորի դերը հարցաքննող չէ: Կողմերը պատասխանատու են համապատասխան փաստարկներ և ապացույցներ ներկայացնելու համար: Չնայած դատարանը որոշում է, թե որն է օրենքը (*jura novit curia*), կողմերը պարտավոր են ներկայացնել փաստարկներ և փաստեր, որոնք վերաբերում են գործող իրավական կանոններին: Դատավորը սահմանափակված է ինչպես հայցերով, այնպես էլ գործի փաստական հիմքերով: Բացի այդ, ներկայացված փաստարկներն ու ապացույցները որոշ չափով կապում են դատավորի ձեռքերը:

Դատավորը պետք է հավասարակշռություն պահի՝ պարզաբանումների մեջ ակտիվորեն աշխատելով, օգնելով կողմերին պարզել ավելի քիչ համապատասխան փաստարկներն ու փաստերը (և ներկայացնել դրանք ավելի համապատասխան) և զերծ մնալով վարույթի ընթացքը թելադրելուց՝ տե՛ս PTCP սկզբունքները 10, 14, 21 և 22: Այս դերը ակնհայտորեն տարբերվում է ընդհանուր դատարանում դատավորների ավանդական պասիվ դերակատարությունից և դատավորների ավանդական ակտիվ, հարցադրումներ անող դերակատարությունից քաղաքացիական իրավունքի իրավասություններում:¹²⁵

Նոր դատական հայցերի, փաստարկների և ապացույցների բացառման դերը առանցքային նշանակություն ունի հիմնական լսումների մոդելում: Հստակ ժամկետներ ունենալով՝ պահանջները և գործի փաստական հիմքը կարող են «ամրագրվել» մինչև հիմնական դատական նիստը: Կողմերը և դատարանը կիմանան, թե որ կոնկրետ ապացույցներ կներկայացվեն և որ անձինք կլսվեն հիմնական լսումների ընթացքում: Հիմնական խնդիրների պարզաբանման և նույնականացման թույլ տալու համար սահմանը սովորաբար սահմանվում է նախապատրաստական փուլի ավարտին: Նոր իրավական փաստարկները կարող են ներկայացվել այնքան ժամանակ, քանի դեռ մյուս տարրերը մնում են նույնը: Սա *iura novit curia* սկզբունքի հետևանք է: Բացառման կանոնները կողմերին պարտադրում են ժամանակին նախապատրաստել գործը և թույլ են տալիս կողմերին նախապատրաստվել հիմնական լսումներին: Այնուամենայնիվ, եթե բացառման կանոնները չափազանց խիստ են, կողմերը կարող են գայթակղվել գործը ծանրաբեռնելու բոլոր հնարավոր հայցերով, փաստերով և ապացույցներով: Գործի էությունը գտնելն ավելի բարդ կլինի: Նույն խնդիրը ծագում է, եթե բացառման ժամանակային սահմանափակումը վաղ է՝ կիրառելով հավանականության սկզբունքը: Մյուս կողմից՝ բացառման չափազանց ճկուն կանոնները կամ բացառման կանոնների մեղմ կիրառումը կարող են մեղմացնել բացառումը և վերջնական հաշվով հանդիսանալ պակաս կենտրոնացված հիմնական լսումների հիմք:

Քաղաքացիական արդարադատության նպատակը հավասարակշռությունն է էականորեն ճիշտ արդյունքի արդյունավետ վարույթի և ռեսուրսների համաչափ օգտագործման միջև: Ցուկերմանը նշում է, որ 1998 թվականի Անգլիայի քաղաքացիական դատավարության կանոնները եռակի նպատակ ունեն՝ ճիշտ վճիռներ կայացնել՝ ռեսուրսների համաչափ օգտագործմամբ և ողջամիտ ժամկետում:

¹²⁴ Uzelac (2014), pp. 5–19 and 25–26 and Ervo (2013)

¹²⁵ Hazard et al. (2001), pp. 773 and 777–778. Case management has been debated and criticised in the United States, see *e.g.* Marcus (1993) and Gensler (2010)

Նպատակահարմարությունն իրականացվում է դատական վարույթի վարման և ժամանակացույցի պլանավորման ժամկետներ սահմանելու միջոցով: Կողմերին ներգրավելով ծրագրերը կազմելու մեջ՝ դատարանը կարող է հաշվի առնել կողմերի տեսակետները: Կողմերը գիտեն փաստերը և գործը, և, հետևաբար, հաճախ ավելի լավ հնարավորություն ունեն գնահատելու, ի թիվս այլ հարցերի, թե որքան ժամանակ են օգտագործելու հատուկ վկա լսելու համար: Դատարանների և կողմերի ռեսուրսների համաչափ օգտագործման և ճիշտ արդյունքների միջև հավասարակշռությունը ձեռք է բերվում գործի կառավարման միջոցով, որտեղ հիմնական դատական գործընթացը կենտրոնացած է փաստերի և իրավունքի առավել արդիական հարցերի շուրջ, և որտեղ պակասում են պակաս համապատասխան ապացույցները:¹²⁶

Ռեսուրսների համաչափ օգտագործման հասնելու համար վարույթը պետք է համապատասխանեցվի յուրաքանչյուր գործի: Գործը հարմարեցնելու համար դատարանը պետք է հաշվի առնի գործի փաստական և իրավական բարդությունը, գործի կարևորությունը կողմերի և հասարակության համար, ինչպես նաև փաստաբանի աշխատանքի որակը: Վարույթը պետք է լինի ճկուն: Ճկունություն ձեռք բերելու համար դատավորը պետք է ունենա հայեցողություն վարույթը ձևավորելու համար:¹²⁷ Չնայած, որ հայեցողությունն արդյունավետ վարույթի բանալին է, այնուհանդերձ վտանգ կա, որ «դատավորներն իրենց լիազորությունները կկատարեն քմահաճ, անհամապատասխան և անկանխատեսելի ձևով»:¹²⁸ Հետևաբար, իրավական համակարգը պետք է դատական հայեցողությունը դիտի որպես նախնաորաջ առաքինություն, այլ ոչ թե փոխլրացում, որպեսզի կարողանա իրականացնել նախապատրաստական վարույթում սահմանված նպատակները:

Հատուկ գործի քննության վարույթը ենթադրում է նաև կողմերի և դատարանի միջև համագործակցություն: Վարույթի ընթացքն ու ժամկետը կողմերը և դատավորը միանձնյա չեն որոշում: Դատավորը որոշում է կայացնում՝ կողմերի հետ քննարկելով այդ հարցը: Դատավորը կարող է փոփոխել նախապատրաստական վարույթի ծրագիրը՝ կողմերի հետ քննարկելով հարցը: Ակնկալվում է, որ կողմերը հավատարիմ կլինեն ծրագրին, քանի որ նրանք ներգրավվել են դրա կազմմանը: Չնայած որ դատավորը պետք է ունենա ճկուն և բաց մոտեցում, կողմերի ցանկությունների նկատմամբ չափազանց հանդուրժողականությունը խոցելի ազդեցություն է ունենում վարույթների արդյունավետ իրականացման վրա: Դատավորը վերջին խոսքն ունի վարույթի ընթացքի վերաբերյալ և պետք է սահմանվեն ժամկետներ, որպեսզի դատավարությունը լինի արդյունավետ:

Լսումների հիմնական մոդելի և գործի կառավարման գործառույթի մյուս նպատակն է վերացնել առաջին աստիճանի դատարանի «փորձադաշտ» լինելու խնդիրը երկրորդ աստիճանի դատարանում երկրորդ փուլի համար: Հաճախ գործը զարգացել և վերափոխվել է առաջին աստիճանի դատարանում վարույթի ընթացքում: Գործերը վերաքննիչ դատարանում վերանայվել են, քանի որ կողմերը չեն կարողացել գործը կարգավորել վերաքննիչ դատարան ներկայացնելուց առաջ:¹²⁹ Կենտրոնանալով նախապատրաստական լսումների ընթացքում պարզաբանումների և նոր ապացույցների բացառման և բողոքների փոփոխման (խստագույն) կանոնների ներառման մեջ՝ առաջին աստիճանը պետք է լինի «իրական» դատավարությունը («իրական» լսումները): Գործը վերանայելու փոխարեն վերաքննիչ դատարանները պետք է կենտրոնանան վճռի վիճարկվող մասերի վրա:

Դատական կարգավորման ջանքերի դերը և դատարանին առնչվող միջնորդությունը նախապատրաստական փուլում

Գործերի վաղաժամ դադարեցումը և պարզաբանումը նախապատրաստական փուլի կարևոր նպատակներն են: Գործերի լուծումները հաճախ ենթաարդյունքներ են և երբեմն նույնիսկ

¹²⁶ Zuckerman (2013), pp. 128–130. See also Uzelac (2014), pp. 19–23

¹²⁷ Andrews (2003), pp. 333–361

¹²⁸ Andrews (2003), p. 343

¹²⁹ Hazard et al. (2001), p. 774 and 778

պարզաբանման նպատակ: Դատավորը օգնում է կողմերին պարզել ընդհանուր հիմքերը և կարող է մատնանշել ծախսերը և հնարավոր լուծման միջակայքերը: Գործերի կառավարումը դատավորին տալիս է ակտիվ դեր՝ դատավարությունը ձևավորելու և նախաքննության ընթացքում կողմերի հետ շփվելու համար: Պարզաբանումը խթանելու և գործը ակտիվորեն ղեկավարելու պարտականությունը դատական լուծումը դարձնում է նախնական վարույթի բնական մաս: Լուծումները նաև միջոցներ են վարույթում գործերը վաղաժամ դադարեցնելու համար: Հետևաբար, դատական կարգավորման ջանքերն ու նախապատրաստական վարույթները հաճախ փոխկապակցված են:

Գլոբալ վեճերի լուծման այլընտրանքային միջոցները (ADR) նպաստել են կարգավորմանը դատական լուծումների, բանակցությունների և միջնորդության միջոցով՝ որպես իրավական վեճերի լուծման հետ կապված ծախսերի նվազեցման ուղիներ, ինչպես նաև կողմերին ապահովել վեճերի լուծման ավելի լավ ընթացակարգեր և ավելի լավ արդյունքներ: Արևմտյան շատ երկրներում դատական համակարգերը որդեգրել են միջնորդական սխեմաներ: Կողմերին առաջարկվում է փորձել միջնորդություն կամ ADR ընթացակարգի մեկ այլ ձև՝ նախքան դատարան դիմելը կամ նախապատրաստական փուլի ընթացքում: Դատարաններն ավելի ու ավելի են առաջարկում միջնորդություն ներկայացնել դատարաններին:¹³⁰

Դատավորները երկու հիմնական գործիքներ ունեն գործի լուծումները խթանելու համար՝ դատական կարգավորման ջանքեր և դատարանին առնչվող միջնորդություն: Երկուսն էլ դարձել են բազմաթիվ քաղաքացիական դատավարության ազգային համակարգերի բաղկացուցիչ մաս և նախապատրաստական վարույթի կարևոր մաս: Չնայած կարգավորումը խթանելու նույն նպատակին, դատական կարգավորման ջանքերի և միջնորդության միջև կան էական տարբերություններ:

Դատական կարգավորման ջանքերը սույն գրքում վերաբերում են դատավորի ցանկացած փորձի՝ դատական գործընթացների ընթացքում կարգավորումը խթանելու համար: Դատավորը իր դատավորի դերով խթանում է կարգավորման և գործով որոշում է կայացնում, եթե կողմերը համաձայնության չեն գալիս: Դատավորը կարող է անել ավելին, քան պարզապես կողմերին առաջարկել բանակցություններ վարել գործը լուծելու համար, բայց, որպես դատավոր այդ դերը սահմանափակում է ջանքերը, այդ թվում՝ լուծումներ առաջարկելով: Դատավորի գործողությունները և կոնկրետ գործողությունները սահմանափակված են անաչառության, մրցակցային դատավարությունների և վարույթի արդարության պահանջներով: Հաջող դատական լուծումների ջանքերը սովորաբար դառնում են դատական լուծումների արդյունք, որը պարտադիր է կողմերի համար, որպես վճիռ:

Դատարանին առնչվող միջնորդությունը¹³¹ վերաբերում է կամավոր կարգավորման գործընթացներին, որոնք իրականացվում են մեկ կամ մի քանի չեզոք երրորդ անձանց կողմից, որոնք կողմերին օգնում են իրենց առջև դրված լուծմանը հասնելու դատական գործով: Դատարանը զբաղվում է միջնորդությամբ: Սա մի ներգրավվածություն է, որը կարող է տատանվել միջնորդների կողմից վերահսկվող ցուցակի նվազագույն քանակի տրամադրումից, որին կողմերը կարող են դիմել, որպես լիարժեք ներքին ծառայության: Ծառայությունը որոշ չափով կարգավորվում է օրենքով, հրամանագրերով, էթիկական ցուցումներով, դատական կանոններով կամ նմանատիպ հրահանգներով: Միջնորդությունը կարող է ներկայացվել ցանկացած պահի՝ գործի հարուցումից սկսած և մինչև վերջնական որոշում կայացնելը:¹³²

Միջնորդությունը կարող է արվել նաև դատական գործընթացներից դուրս՝ արտադատարանական միջնորդություն: Կողմերը կարող են միջնորդություն նախաձեռնել նախքան դատարան դիմելը կամ դատարան դիմելու փոխարեն, կամ պայմանագրում միջնորդության

¹³⁰ Տե՛ս սկզբնական սկզբի 24-րդ հոդվածը ALI/UNIDROIT Principles of Transnational Civil Procedure (2004). For a history on the development of mediation, see Menkel-Meadow (2001)

¹³¹ Դատարանի հետ կապված միջնորդությունը կոչվում է նաև, որպես դատարանից կցված միջնորդություն, դատական միջնորդություն և դատարանի կողմից իրականացված միջնորդություն:

¹³² Սահմանումների վերաբերյալ լրացուցիչ մանրամասների համար տե՛ս՝ Գլուխ 9:

դրույթների պատճառով, որպես ժամանակավոր համաձայնագիր, կամ այն պատճառով, որ նրանք օրենքով պարտավոր են դատարան դիմելուց առաջ փորձել գտնել բարեկամական/խաղաղ լուծում: Միջնորդության պայմանագիրը միշտ չէ, որ խոչընդոտ է դատական վարույթ հարուցելուն, ուստի արտադատականը կարող է ընթանալ կանոնավոր դատական գործընթացներին զուգահեռ, կամ կարող են նախաձեռնել կողմերը, երբ գործն արդեն ընթացքի մեջ է: Դատարանը կարող է նաև առաջարկել, որ կողմերը փորձեն միջնորդությունը և վարույթն անցկացնել որոշակի ժամանակահատվածով, որպեսզի կողմերը ժամանակ ունենան միջնորդության համար: Դատարանների միջնորդությամբ կարգավորումը պարտադիր է, որպես կողմերի միջև կնքված պայմանագիր, քանի դեռ չկա առանձին գործընթաց այն, որպես վճիռ պարտադիր և կիրառելի դարձնելու համար:

Միջերկրածովյան քաղաքացիական դատավարության բարեփոխումներ: Կա՞րողոք շոկային թերամպիայի անհրաժեշտություն

Մայրցամաքային Եվրոպայում քաղաքացիական դատավարության միասնականության առասպելը

Ըստ էության իրավունքի գրեթե բոլոր հիմնական դասընթացները սկսվում են իրավաբանական համակարգերի բաժանմամբ երկու ընտանիքների՝ ընդհանուր իրավունք և քաղաքացիական իրավունք: Ինչպես պարադիգմատիկ կերպով նկարագրել է Ջոն Հենրի Մերրիման 1969 թ.,¹³³ եվրոպական մայրցամաքի երկրները պատկանում են մեկ միասնական իրավական ավանդույթի - ավանդույթ, որը նշանավորվում է ընդհանուր դատավարական ոճով և փիլիսոփայությամբ: Այն ընկալումը, որ իրավական ավանդույթների այս բաժանումը համապատասխանում է մայրցամաքային եվրոպական քաղաքացիական դատավարության ընդհանուր առանձնահատկություններին և սովորական ոճին, դեռ տարածված է, չնայած արդեն իսկ Մերիմանի կողմից վերահաստատվել է իր գրքի երկրորդ հրատարակության մեջ 1985թ.:¹³⁴ Այն ընդունված էր և դեռ շարունակում է լայնորեն ընդունված մնալ ոչ միայն երկրագնդի մյուս կողմի գիտնականների կողմից, այլև տարբեր իրավական համակարգի պայմաններում աշխատող իրավաբանների կողմից, որոնք, իրենց սեփական ըմբռնումով, պատկանում են մայրցամաքային եվրոպական ընտանիքին:

Այս հոդվածում ես չեմ վիճարկի մայրցամաքային եվրոպական իրավական համակարգերի ընդհանուր ավանդույթների վերաբերյալ փաստարկների պատմական ճշգրտությունը: Փոխարենը, ես կսկսեմ այնտեղ, որ անցած մի քանի տասնամյակների զարգացումները նպաստել են այն փաստին, որ մայրցամաքային Եվրոպայի երկրները, գոնե իրենց դատավորների իրական գործառնությունների առումով, այլևս չեն կազմում միասնական խումբ, որը կարող է իր ընդհանուր առանձնահատկություններով հակադրվել ընդհանուր իրավունքի որոշ այլ խմբի կամ երկրների որևէ այլ խմբին: Չնայած նրան, որ գուցե փոքր կարևորության որոշ առանձնահատկություններ կարող են մնալ, կան այլ, շատ ավելի կարևոր տարբերություններ, քան քաղաքացիական իրավունքի/ընդհանուր իրավունքի երկկոտմիայի մակերեսային մնացորդները: Այսօր Եվրոպայում չկա քաղաքացիական դատավարության միասնական ոճ:

Մի կողմից, Եվրամիության զարգացումները ուժեղացրին միասնության անհրաժեշտությունը նրա ազգային դատական մարմինների համար կիրառված չափորոշիչներում: Մինչ այժմ ԵՄ-ում

¹³³ St' u Merryman 1985

¹³⁴ Նոր եզրափակիչ գլխում Մերրիմանը ախտորոշում է տարբեր շարժումների «ակնհայտ դրամատիկ ազդեցությունը», քանի որ քաղաքացիական իրավունքի ավանդույթը «մտել է դրա զարգացման նոր և դինամիկ փուլ»: Նա նաև ասում է, որ «անտեղի կլինի ենթադրել, որ քաղաքացիական իրավունքի ավանդույթը կորցնում է իր կենսունակությունը»՝ կանխատեսելով փոփոխություններ ենթագրերի ապագա կատալոգում: Merryman 1985, էջ. 158

ինտեգրումը չի նշանակում ազգային օրենսդրության կամ դատական համակարգերի միատարրություն: Մյուս կողմից, քաղաքացիական իրավունքների և պարտականությունների պաշտպանության հավասար ստանդարտների սկզբունքը անխուսափելիորեն առաջ է բերում քաղաքացիական դատավարությունների մոտարկման հարցը:¹³⁵ Ցանկալի նպատակն է ամբողջ Եվրոպայում ապահովել յուրաքանչյուր անձի նկատմամբ իրավունքների պաշտպանության նույն մակարդակը:¹³⁶ Հետևաբար, ստանդարտների մոտարկումը պետք է լինի էական, և ոչ թե ձևական բնույթ կրի: Այլ կերպ ասած, քաղաքացիական դատավարության ձևականությունները առաջնային թիրախ չեն: Դա արդյունքների միատեսակությունն է, որը կենտրոնացած է, դրսևորվում է այն փաստով, որ կարելի է մոտավորապես նույն որակի դատական որոշումներ ստանալ քիչ թե շատ նույն ժամկետում տարբեր իրավասություններում:

Այս նպատակին հասնելու համար այժմ առաջնային են դառնում այն հարցերը, որոնք ավանդաբար առաջնահերթություն չեն վայելել քաղաքացիական դատավարության տեսության և պրակտիկայի մեջ՝ իրավական պաշտպանության արդյունավետության և ժամանակին վերաբերող հարցեր: Իրավունքների հավասար պաշտպանվածության ընդհանուր նպատակը ԵՄ ողջ տարածքում հնարավոր է միայն այն ենթադրությամբ, որ Եվրամիության բոլոր անդամներն ունեն համեմատաբար ֆունկցիոնալ իրավական համակարգեր: Այս առաջնային նպատակը և քաղաքացիական դատավարական կանոնների օժանդակ դերը լավագույնս արտահայտվում են Եվրոպական Բարեփոխումների Պայմանագրի հայցում՝ քաղաքացիական դատավարությունների պատշաճ գործողության հետ կապված խոչընդոտները վերացնելու համար, անհրաժեշտության դեպքում, խթանելով անդամ պետությունների քաղաքացիական դատավարության կանոնների համադրելիությունը:¹³⁷

Հիմա ինչպիսի՞ն է իրավիճակը Եվրոպայում «քաղաքացիական դատավարության պատշաճ գործունեության» հետ կապված: Եվրոպական դատական համակարգերի գործունեության պարբերական ուսումնասիրությունը դեռ գտնվում է համեմատաբար վաղ փուլում: Այն չի սկսվել Եվրամիության հովանու ներքո, այլ «Մեծ Եվրոպա» - ի հովանու ներքո և օրենքի ուժի ու մարդու իրավունքների ընդհանուր սկզբունքների ապահովմանն ուղղված նրա ջանքերի ներքո: 2003 թվականից ի վեր Արդարադատության արդյունավետության եվրոպական հանձնաժողովը (CEPEJ) սկսեց համեմատական տվյալներ հավաքել ԵՄ 47 անդամ պետություններում դատական համակարգերի գործունեության հիմնական ցուցիչների վերաբերյալ:¹³⁸ Ընթացիկ երկամյա գնահատման 7-րդ փուլերը մինչ այժմ չեն հայտնաբերել բավարար տեղեկատվություն վերջնական եզրակացությունների համար, բայց CEPEJ- ի այլ գործունեության և այլ աղբյուրներից ստացված տվյալների հետ կապված, շուտով հնարավոր կլինի եվրոպական դատական լանդշաֆտի ավելի պարզ պատկեր ունենալ: Նույնիսկ եթե դատական համակարգերի դասակարգումը երբեք չի եղել CEPEJ-ի նպատակը, պետք է ակնկալել, որ տեղեկատվության հոսքը, որը հասանելի կդառնա, ի վերջո մեզ հնարավորություն կտա տարբերակել պատշաճ գործող արդարադատության համակարգերը և համակարգային դիսֆունկցիաների պատճառով վատ գործողները:¹³⁹

Քիչ պնդելով, որ նման եզրակացության արդեն կարելի է հասնել CEPEJ-ի կատարած աշխատանքների հիման վրա, որոնք ավարտվել են մինչ այժմ, մենք այս հոդվածում կփորձենք

¹³⁵ Տե՛ս Storme 1994

¹³⁶ Տե՛ս օրինակ, Նախագահության եզրակացությունները Տամպերե ԵՄ 5-րդ ժողովի՝ արդարադատության իրական տարածքի ձևավորումը, որտեղ մարդիկ կարող են դիմել դատարաններ... ցանկացած անդամ պետությունում, նույն հեշտությամբ, ինչպես իրենց երկրում:

¹³⁷ Լիսաբոնի պայմանագիրը, որը փոփոխում է Եվրոպական միության մասին պայմանագիրը և Եվրոպական համայնքի ստեղծման պայմանագիրը (Բարեփոխումների պայմանագրի նախագիծ), Art. 69d p. 2(f)

¹³⁸ CEPEJ-ը հիմնադրվել է 2002 թ. Սեպտեմբերի 18-ին, Res Res. (2002) ԵՄ Նախարարների կոմիտեի 12-ը «Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություններում արդյունավետության և արդարադատության գործողության բարելավման նպատակով»: Տե՛ս <<http://www.coe.int/cepej>> (վերջին թարմացում՝ դեկտեմբեր 2007թ.):

¹³⁹ CEPEJ 2005; CEPEJ 2006. Գնահատման շրջափուլերի մասին ավելի շատ տե՛ս Ուզելաչ 2006թ.:

կանխատեսել ապագա եզրահանգումները: Ենթադրվում է, որ Եվրոպայի իրավական համակարգում, անկախ նրանց՝ ընդհանուր իրավունքի կամ քաղաքացիական իրավունքի ավանդույթներից պատկանելությունից, մենք կարող ենք տարբերակել երկրների երկու խմբեր՝ հիմնվելով «պատշաճ գործելու» չափանիշի վրա:

Երկրների երկու խմբերը կներառեն 1) այն խումբը, որում, չնայած որոշ մանր հարցերի, կա արդարադատության համակարգ՝ մեծ գործառնություններով, սակայն առկա են դատական գործընթացների որակի և արագության հետ կապված մեծ խնդիրներ և 2) այն երկրների խումբը, որոնք ցույց են տալիս դանդաղ, ոչ հուսալի և ոչ արդյունավետ վեճերի լուծման շարունակական հասկություններ:

Omnis definitio periculosa est. Այս բացասական ենթատեքստում առանձնակի երկրներ անվանելն անխուսափելիորեն բերում է հետագա վտանգների: Այնուամենայնիվ, ընդհանրացումից առաջացած հնարավոր անարդարության համար ներողություն խնդրելով՝ մենք դժկամորեն կձեռնարկենք այս հնարավոր անխոհեմ քայլը և կտրամադրենք քաղաքացիական արդարադատության համակարգերի փորձնական սև և սպիտակ բաժանումը, որոնք, իհարկե, գործում են մոխրագույնի հազարավոր երանգների աշխարհում:

Մեր բաժանումը ոգեշնչված է քաղաքացիական արդարադատության համակարգերում գրեթե տխրահռչակ դիսֆունկցիաների երկու կոնկրետ օրինակով: Առաջինը վերաբերում է երկարատև դժվարությունների շարքին, որոնք բխվել են իտալական իշխանությունները ողջամիտ ժամկետում դատաքննության իրավունքի պահպանման առումով: Երկրորդը բխում է մասամբ մեր անձնական փորձից, իսկ մասամբ, հարասլավյան երկրներում հետաձգումների և ձգձգումների հետ կապված չեզոք փորձից: Չնայած Իտալիայում և հետ-հարասլավական պետություններում առկա խնդիրները, հավանաբար, ոչ բոլոր առումներով ներկայացնում են այլ երկրների խնդիրները նույնպես, սակայն բավարար ապացույցներ կան, որ կան որոշակի նմանություններ, ինչպես նաև հարավային և հարավարևելյան մի շարք այլ երկրների քաղաքացիական դատավարության մասով: Արևելյան Եվրոպա - երկու երկրները, որոնք ԵՄ «հին» անդամ են (օրինակ՝ Հունաստան և, մի փոքր ավելի փոքր չափով՝ Պորտուգալիա, Իսպանիա և Ֆրանսիա), և «նոր», ինչպես նաև թեկնածու երկրներ (օրինակ՝ Բուլղարիա, Ռումինիա), Ալբանիա, նախկին Հարավսլավիա):

Բացարձակապես սույն հոդվածի նպատակների համար, որպեսզի համակարգային խմբի ցուցիչ նշանակվի, որի համար մենք առաջարկում ենք արմատական փոփոխություններ քաղաքացիական դատավարության գործընթացում, մենք կանդրադառնանք «Միջերկրածովյան համակարգերին» և «Միջերկրածովյան քաղաքացիադատավարական վարույթներին»: Այս տարբերակումը ոչ մի դեպքում բացարձակ ճշգրիտ չէ, և դա նույնպես անխուսափելիորեն սխալ է խիստ աշխարհագրական իմաստով: Մի շարք երկրներ, որոնք տարածքային առումով չեն մտնում Միջերկրական ծովով տարածաշրջան, կարող են նաև այդ խմբին պատկանել, օրինակ, Կենտրոնական Եվրոպայի երկրներ, ինչպիսիք են Հունգարիան, Սլովակիան, Չեխիան և Լեհաստանը, հետխորհրդային երկրները, ինչպիսիք են Ուկրաինան կամ Ռուսաստանը և նույնիսկ որոշ Արևմտյան Եվրոպայի երկրները, ինչպիսին է Բելգիան: Այնուամենայնիվ, օրինական համակարգերի բնորոշ և շատ ներկայացուցչական հիմնական խումբը, որոնք ունեն նույն ընթացակարգային ոճը, իրականում գտնվում են Միջերկրական ծովի ավազանում և դա մեզ իրավունք է տալիս օգտագործել այս անունը:¹⁴⁰

Դեռ պետք է հիշել, որ այս անունը ավելի շատ իդեալական տիպի նշանակումն է, քան բացարձակ նկարագրական կատեգորիայի անվանում: Եթե մենք փորձենք տրամադրել քաղաքացիական արդարադատության եվրոպական համակարգերի էմպիրիկ նկարագրություն և

¹⁴⁰ Նմանատիպ իմաստով, վերջին պրակտիկայում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը սկսեց նշել (նույնիսկ Դատարանի վճիռների լուծող մասում) «համակարգային խնդիրներ առաջացնելը, որոնք կապված են տեղական օրենսդրության և պրակտիկայի խաթարումների հետ»: *St u Broniowski v Լեհաստան*, գործ թիվ: 31443/95, 2004 թվականի հունիսի 22-ի վճիռ: Օրենսդրության և դատական համակարգի համակարգային սխալի հետևանքով առաջացած տարածված խնդիրներ նշվել են նաև Իտալիայի դեմ շատ դեպքերում (օրինակ՝ Սկոթլանդ ընդդեմ Իտալիա, գործ թիվ 36813/97, վճիռ մարտի 29 2006 թ.):

համեմատություն, ապա հարկ կլինի հաշվի առնել շատ այլ զարգացումներ: Դրա համար պետք է իրականացվեր շատ վերջերս սկսված բազմաթիվ բարեփոխումների և փորձերի շատ մանրակրկիտ ուսումնասիրություն:¹⁴¹ Ներկայումս սա չէ մեր մտադրությունը:

«Միջերկրածովյան քաղաքացիական դատավարություն» հասկացությունը թերևս լավագույն դեպքում կարող է օգտագործվել, երբ հակադրվում է այն համակարգերին, որոնք դրան չեն պատկանում: Այս համատեքստում մենք չենք օգտագործելու որևէ առանձնահատուկ անուն, բայց աշխարհագրական առումով ամենամոտը կլինի Հյուսիսային և Հյուսիս-Արևմտյան Եվրոպան: Մասնավորապես, մենք հղում ենք կատարում սկանդինավյան երկրներին (Ֆինլանդիա, Նորվեգիա, Շվեդիա, Դանիա, Իսլանդիա), Բրիտանական կղզիներ (Մեծ Բրիտանիա, Իռլանդիա), Նիդեռլանդներ, իսկ որոշ վերապահումներով՝ գերմանական երկրներ (Գերմանիա, Շվեյցարիա և Ավստրիա): Այս բոլոր համակարգերի ընդհանուր բնութագիրը չի բխում դատավարական ձևերի ընդհանրությունից, այլ այն քաղաքականության և պրակտիկայի ընդունման մեջ, որոնք ունեն մեծ և ապահովված արդյունավետություն, իրավական անվտանգություն և իրավական որոշակիության բարձր մակարդակ: Այս քաղաքականությունները և գործելակերպերը նաև հղման կետ են սույն հոդվածի երկրորդ մասում առաջարկված «շոկային թերապիայի» համար:

Իդեալական տիպի մակարդակում հնարավոր կլինի մշակել մի շարք տարրեր, որոնք առանձնացնում են «միջերկրածովյան» և «ոչ միջերկրածովյան» քաղաքացիական դատավարությունները: Հիմնական տարրերից մի քանիսը, ինչպիսիք են արդարադատության համակարգի օգտագործողների դիրքի տարբերությունները, արդեն շոշափվել են այլուր:¹⁴² Հիմնական կետերը ամփոփելով՝ «Միջերկրածովյան» ընթացակարգը բնութագրվում է հետևյալով.

- ներքին հեռանկարի գերակայություն և արդարադատության համակարգի օգտագործողների կարիքների բավարարման համար հետաքրքրության հարաբերական բացակայություն,
- կողմնորոշում դեպի անցյալը; պահպանելով ստատուս-քվոն և դրամադրությունն՝ ուղղված բարեփոխումներին;
- ակնհայտ տարբերություն՝ իրավաբան մասնագետների և այլ «ներքինների» ընկալման և հասարակության ընկալման միջև;
- ֆորմալիզմի բարձր մակարդակ; վերացական և անաչառ մոտեցում քաղաքացիական դատավարությանը; քաղաքացիական դատավարությունը պարունակում է մի շարք տեխնիկական գործոններ, որոնք դժվարացնում են «օտարերկրացիների» համար հասկանալը;
- ընդհանուր անհանգստություն դատական գործընթացների պլանավորման և (կամ) ժամանակի համար: Հետաձգումների վերաբերյալ քննարկումն ուղղված է «հետադարձ կապի» և «ավելորդ աշխատանքի» ինստիտուցիոնալ խնդիրներին, այլ ոչ թե շահագրգիռ կողմերին իրավաբանական պաշտպանություն տրամադրելու անբավարարությանը:

Մենք կխուսափենք այս առանձնահատկությունների մեջ խորանալուց, քանի որ «միջերկրական» և «ոչ միջերկրածովյան» համակարգերի միջև տարանջատման շատ կետեր կբացառվեն այս փաստաթղթի հաջորդ մասում նկարագրված նպատակներից ելնելով: Միևնույն ժամանակ, թիրախների ներկայացումը կլինի լավագույն փորձությունը քաղաքացիական արդարադատության առանձին համակարգերի համար, նրանք, որոնք թիրախ են համարում «ցնցող», դրանով իսկ ապացուցում են, որ իրենց համակարգը իսկապես «միջերկրական» է, նրանք, ովքեր կարծում են, որ դրանք բնական են և արդեն իսկ քիչ թե շատ իրականացված են այն դատական համակարգում, որին պատկանում են, կարող են վստահ լինել, որ գտնվում են մյուս, անվտանգ

¹⁴¹ Քաղաքացիական դատավարության ձգձգումները (ինչպես նաև դրանց պատմական նախապատմությունը) որոշ նոր զարգացումների լավ ակնարկ կարելի է գտնել Van Rhee 2004-ում: Տե՛ս նաև Շուկերման 1999 թ. Van Rhee 2005 թ.:

¹⁴² Տե՛ս առաջիկա Ուզելաչ (Գլխավոր շուր տալով քաղաքացիական դատավարությունը):

կողմում:

Շոկային Թերապիան Տասնմեկ Քայլերով՝ Ուժեղ Բուժումը Միակ Բուժումն է
Հարավային և Հարավարևելյան Եվրոպայի մի շարք երկրներում արդարադատության բարեփոխումները հայտարարվում են յուրաքանչյուր մի քանի ամիս կամ տարին մեկ: Սովորաբար նպատակն է նվազեցնել ձգձգումները, արագացնել և դատական վարույթների արդյունավետության բարձրացումը: Այս բարեփոխումներից որոշները վերաբերում են քաղաքացիական դատավարությանը, քանի որ ձգձգումներն ու անարդյունավետությունները ամենաարդիական և տիրահոչակն են քաղաքացիական վեճերի լուծման առումով: Այնուամենայնիվ, նման բարեփոխումներից շատ քչերն են ակնհայտորեն հասել վճռական դրական արդյունքների: Չնայած բազմաթիվ փոփոխություններին, անարդյունավետության ընդհանուր միջավայրը մնացել է նույնը՝ plus ça change, plus c'est la même chose: Այստեղ Իտալիայի և Խորվաթիայի օրինակները կարող են ներկայացուցչական լինել: Երկու երկրներն անցած տասնամյակում ձեռնարկել են լայնածավալ բարեփոխումների քայլեր, որոնք հիմնականում պայմանավորված են արտաքին ճնշումներով: Իտալիայի դեպքում ճնշումները գալիս են Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի և Եվրոպայի խորհրդի կողմից: Խորվաթիայի դեպքում ճնշումները ծագում են Եվրամիությանն անդամակցելու գործընթացից:¹⁴³ Երկու դեպքում էլ մինչ օրս երևում է, որ վերջնական նպատակը դեռ հեռու է: Իտալական գործերը դեռևս անհիմն երկար են տևում և հաճախ ավարտվում են Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանում: Ինչ վերաբերում է Խորվաթիային, ապա ԵՄ անդամակցելու գործընթացի մասին զեկույցները դեռևս ամենակրիտիկականն են դատաիրավական բարեփոխումների բնագավառում: Այլ երկրներում հայտարարված բարեփոխումների շատ այլ օրինակներ կարող են կապված լինել այս երկուսի հետ:¹⁴⁴

Շոշափելի առաջընթացի բացակայությունը բացատրելու համար կարող են օգտագործվել տարբեր փաստարկներ: Հիմնարար փոփոխության բացակայության պատճառները, օրինակ, կարելի է գտնել քաղաքական կամքի բացակայության, գործընթացում օբյեկտիվ խոչընդոտների, դատական համակարգում փոփոխությունների երկարատև բնույթի և պատշաճ պլանավորման և մոնիտորինգի բացակայության և այլի մեջ: Նման փաստարկները մասամբ կամ ամբողջությամբ ճշմարիտ են: Այնուամենայնիվ, մենք կցանկանայինք ուշադրություն դարձնել մեկ այլ ոլորտի, որը կապված է եվրոպական իրավական համակարգերի հիմնարար տարբերությունների վերաբերյալ մեր հիմնական ներկայացման հետ: Եթե իսկապես, այս պնդումը ճշմարիտ է, մենք կարող ենք խոսել եվրոպական քաղաքացիական արդարադատության համակարգերի երկու պարադիգմների մասին: Եթե նրանցից մեկը, որն արմատավորված է անցյալում, հիմնարար փոփոխությունների կարիք ունի, ապա նման փոփոխությունը, ինչպես պարադիգմի յուրաքանչյուր փոփոխություն, չի կարող իրականացվել մասնակի միջոցներով, որոշակի նորմերով «նորմալ նորմերի» կամ որոշակի ոլորտներում պարբերաբար ճշգրտումների միջոցով «թրթռելով»: Եթե մեկը ձգտում է փոխել պարադիգմը, ապա միայն արմատական, հեռուն գնացող քայլերը հաջողության հասնելու շանսեր ունեն: Այս իմաստով մենք կխոսենք «շոկային թերապիայի» մասին, չնայած դրա նպատակը ոչ թե շոկային լինելն է, այլ իրական բուժում ապահովելը, որն այս դեպքում հնարավոր է ապահովել միայն ուժեղ միջոցներով:

Հաջորդ տեքստում մենք կներկայացնենք և կբացատրենք քաղաքացիական արդարադատության համակարգերի բարեփոխումներում անհրաժեշտ մի շարք քայլեր, որոնք անելու են ավելին, քան պարզապես մակերես քերծել, չնայած սրանք ոչ բոլորն են, ոչ էլ միակ քայլերն են: Բարեփոխումների քայլերը մեթոդականորեն կներկայացվեն տասնմեկ նպատակներով՝ խուսափելու համար տեխնիկական քննարկումներից այն կանոնների վերաբերյալ, որոնք գործնականում կարող են արդյունքների հասնել ցանկալիից: Կենտրոնանալով թիրախների վրա՝ մենք նաև առաջարկում ենք, որ բարեփոխումները պետք է ընթանան ավելին, քան պարզապես օրենսդրության փոփոխությունը:

¹⁴³ Տե՛ս Ուզելաշ 2004 և 2004a

¹⁴⁴ Տե՛ս Հանձնաժողով 2006, Հանձնաժողով 2007 (Գլուխ 23):

Դրանք պետք է պլանավորվեն, մշտադիտարկվեն և մշտապես հարմարեցվեն սկզբում դրված նպատակին:

Թիրախներն են՝

- Ակնհայտ չհիմնավորված հայցերի և բողոքների անհապաղ մերժում,
- Դատավարության օրվա նշանակում վարույթի հենց ամենասկզբից,
- Կողմերի, դատավորի և դատարանի միջև հաղորդակցության բոլոր կապուղիների բացում,
- Վարույթում պասիվ վարքի և ձգձգումների մարտավարության հանդեպ հանդուրժողականության նվազագույն շեմք,
- Ապացույցի հավաքում և ներկայացում, որպես կողմերի հիմնական պատասխանատվություն,
- Դատավարության փուլը պետք է ավարտվի ոչ ավել քան երկու լսումներով,
- Գործընթացի պլանավորում և վարույթի ապագա գործողությունների օրացույցի սահմանում գործի ամենասկզբից,
- Վարույթի բանավորության ամրապնդում,
- Առաջին ատյանի դատարանի վճիռների անմիջական կատարում,
- Բողոքարկման իրավունքի սահմանափակում միայն այն գործերով, որոնք բողոքարկման արժանի են,
- Մրցակցային լսումների ներդրում վերաքննիչ դատարաններում և փոխանցումների հնարավորության բացառում:

Մենք հակիրճ կբացատրենք այս թիրախները և որոշ պատկերավոր օրինակներ կբերենք:

Ակնհայտ չհիմնավորված հայցերի և բողոքների անհապաղ մերժում

Քաղաքացիական դատարանները, ընդհանուր առմամբ, պետք է որոշում կայացնեն վիճող կողմերի միջև, որոնք գործում են բարեխղճորեն: Բայց, ինչպես Կլաուսնիցը պատերազմը սահմանեց որպես «պարզապես քաղաքականության շարունակություն», քաղաքացիական դատավարությունը կարող է սահմանվել որպես կողմերի միջև բիզնես հարաբերությունների շարունակություն: Ըստ իրավունքի և տնտեսագիտության շարժման հիմնական պոստուլատների, դժվար է ակնկալել բարեխղճություն և հավատարմություն քաղաքացիական դատավարության հիմնարար սկզբունքներին, եթե այլ կերպ վարվելն այն ավելի է գնահատում:

Միջերկրածովյան քաղաքացիական դատավարության բնութագրական առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ այն հակադրվում է զտման ցանկացած մեխանիզմին, որն առանձնացնում է դատական ժամանակի և ռեսուրսների ներմուծման այնպիսի դեպքեր, որոնք, ի սկզբանե, ակնհայտորեն անհիմն են: Այսպիսի վերաբերմունքը զտման դեպքերի առնչությամբ պատմականորեն կարող է կապված լինել այլ վերաբերմունքի հետ՝ հայեցողական որոշում կայացնելուն ուղղված հակադարձում: Դատական հայեցողությունն այս պարադիգմում հաճախ դիտվում է որպես վարք, որը անխուսափելիորեն հանգեցնում է կամայականությունների, և, հետևաբար, վտանգում է նաև իրավական որոշակիությունը՝ որպես որոշումների կայացման հիմնարար արժեք: Հայեցողական որոշում կայացնելու առարկությունները կարող են կապված լինել նաև դատական իշխանությունը սահմանափակելու և այն խիստ հիերարխիկ հսկողության տակ դնելու ջանքերի հետ: Բիարկե, դա հաճախ նաև անվստահության նշան է դատական իշխանություն ունեցողների նկատմամբ և կասկածի տակ է դրվում դրանց հնարավոր թաքնված օրակարգը: Ամեն դեպքում, Միջերկրական ծովային քաղաքացիական դատավարությունը պնդում էր, որ յուրաքանչյուր գործի պաշտոնական վերաբերմունք կցուցաբերի և դա կներառի նրա իրավական և փաստական կողմերի լիարժեք վերանայում: Նման վերանայման արդյունքը հաճախ պատճառաբանված պաշտոնական որոշում է ըստ էության - որոշում, որը բաց է բողոքարկման համար: Այն կարող է պարբերաբար դառնալ անարդյունավետ մինչև բողոքարկման որոշումը:

Այս առանձնահատկությունն, իհարկե, քաջ հայտնի է միջերկրածովյան իրավաբաններին: Չնայած նրանք կարող էին իմանալ, որ գործը, որը նրանք բերում են դատարան, հնարավոր չէ շահել, նրանք համոզված են, որ այն դատարանի առջև բերելով կարող են ժամանակ շահել: Որոշ հանգամանքներում ժամանակ շահելը կարող է հանգեցնել որոշ հավասար արդյունքների, ինչ որ գործը հաղթելը, քանի որ դատական որոշման անհրաժեշտությունը կարող է անհետանալ մի քանի տարվա ընթացքում (այն ժամանակահատվածը, որը պարբերաբար կարելի է հաշվել): Այս եղանակով ժամանակի կառավարումը նույնիսկ երբեմն դառնում է իրավաբանական մասնագիտության ամենակարևոր կողմը, իսկ վարույթների զգվեցնող վարքի արվեստը՝ առավել ակնառու իրավաբանական հմտություններից մեկը:

Բաժանման մյուս կողմում ֆիլտրացման պրակտիկաները հետզհետե դառնում են ավելի կարևոր գործընթացներ դատավարական տնտեսության համար, բայց նաև ընթացակարգային ոճի և սովորույթների համար: Կարելի է գտնել մի ակնառու օրինակ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պրակտիկայում, որն իր ֆունկցիոնալության մեծ մասը պարտական է անթույլատրելի համարելու ուժին, ավելի շուտ, ամփոփ ձևով յուրաքանչյուր անհատական դիմում անթույլատրելի հայտարարելու ուժին, եթե դա համարվում է «ակնհայտորեն վատ» կամ կիրառման իրավունքի չարաշահում:¹⁴⁵ Այս սկզբունքն անհայտ է ազգային իրավական համակարգերին, որի պատճառով այն Եվրոպայի խորհրդի առաջարկած լավագույն փորձերից:¹⁴⁶

Դատավարության սկզբնական փուլերում «ակնհայտ ոչ հիմնավորված» չափանիշը կարող է կապված լինել հայցվոր կողմի պահանջը հիմնավորելու պահանջի հետ: Հայցերը, որոնք անորոշ են, հիմնավորված չեն համարվում փաստական մեղադրանքներով և բավարար ապացույցներով չապահովված, կարող են ընկնել այս կատեգորիայի մեջ: Եվ, չնայած, որ գործնականում բոլոր համակարգերը ունեն հայցադիմումի հայտարարության բովանդակության վերաբերյալ պաշտոնական պահանջների վերաբերյալ կանոններ, ինչը կարևոր է, որ ձևական կանոնը չէ, գործի առաջնահերթությունը պետք է անհապաղ հանգեցնի գործնականում վատ հիմնավորված պահանջների մերժմանը:¹⁴⁷

Հայցերի ամփոփ մերժման պրակտիկան, որոնք չունեն հաջողության հասնելու հեռանկար, կարող է ավելի կարևոր լինել դատական վարույթի հաջորդ փուլերում: Չնայած քաղաքացիական գործի վարույթը սկսելու դեպքերի չափազանց նախանձախնդրորեն գտումը կարող է հանգեցնել դատարանի մատչելիության մարդու իրավունքի մերժմանը, այդ նկատառումը պակաս կարևոր է՝ կապված բողոքների գտման և այլ իրավական պաշտպանության միջոցների հետ: Անառողջ բողոքները նույնպես Միջերկրածովյան ավագանի քաղաքացիական դատավարության ամենավառ երևացող առանձնահատկություններից են:

Արդեն 1995 թ.-ին Եվրախորհուրդը նշեց, որ բողոքների թվի ավելացման, երկրորդ անարդյունավետ կամ ոչ պատշաճ վարույթների և կողմերի կողմից բողոքարկման իրավունքի չարաշահման հետևանքով առաջացած խնդիրներ են: Այն առաջարկեց, *inter alia*, հաշվի առնել նման չարաշահման կանխարգելմանն ուղղված միջոցառումներից՝

«Երկրորդ դատարանին թույլ տալով պարզեցված կարգով մերժել, օրինակ՝ առանց մյուս կողմին տեղեկացնելու, ցանկացած վերաքննիչ բողոք, որը երկրորդ դատարանին ակնհայտորեն հիմնավորված է, անհիմն կամ անհանգստացնող: Այս դեպքերում կարող են նախատեսվել

¹⁴⁵ Տե՛ս ՄԻԵԶ Հոդված 35(3):

¹⁴⁶ Առաջարկություն 85 (5) քաղաքացիական դատավարության սկզբունքների վերաբերյալ, որոնք մշակվել են արդարադատության գործողության բարելավման համար, 2.1.1 սկզբունք. այս կողմին տուգանք նշանակել կամ մյուս կողմին պատճառված վնասի փոխհատուցում »: Տե՛ս նաև Սկզբունքը 2.2: և 2.3: Տե՛ս Եվրոպայի խորհուրդը 2008:

¹⁴⁷ Օրինակ՝ Խորվաթիայի Քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը, որը պաշտոնապես հայցվորից պահանջում է ներկայացնել բոլոր փաստերը և ապացույցները, հայցադիմումի հայտարարության մեջ, բայց գործնականում չի պատժվում ուշ ներկայացրած փաստաթղթերի համար:

համապատասխան պատժամիջոցներ, ինչպիսիք են տուգանքները»:¹⁴⁸

Դատավարության արդյունավետությունը մեծապես բարձրացնելու հավանականությունը՝ որոշ գոյիչ մեխանիզմներ ներդնելով, ճանաչվել է Արդարադատության արդյունավետության եվրոպական հանձնաժողովի (CEPEJ) կողմից: Իր Շրջանակային ծրագրում հայտարարված գործողությունների շարքերից մեկը,¹⁴⁹ որը նվիրված է «բողոքարկման և այլ դիմումների պատշաճ օգտագործման ապահովմանը», ակնհայտորեն նշում է գոյիչ մեխանիզմների ներդրումը, ինչպես նաև ակնհայտորեն չարաշահող գործընթացներ ներկայացնող անձանց նկատմամբ պատժամիջոցներ կիրառելու հնարավորությունը:¹⁵⁰ Իրականացնելով գործողության այս շարքը՝ ժամանակի կառավարման լավագույն փորձի համադրումը նշեց գոյիչ և շեղող գործիքների օրինակներ, որոնք կարող են օգտագործվել դատարաններում դատարան ներկայացնելու դեպքերի սահմանափակման համար, մասնավորապես, Նորվեգիայի, inter alia, Frostating Lagmannsrett վերաքննիչ դատարանը:

«Այս դատարանն ավելի քիչ ծանր դեպքերը գտում է երեք դատավորների կողմից նախնական քննության միջոցով: Եթե երեքն էլ համաձայն են, որ բողոքարկումը հստակ չի հաջողվի, ապա նրանք կարող են մերժել վերաքննիչ բողոքի քննության նիստ նշանակելը: Արդյունքում, շրջանային դատարանի վճիռը վերջնական է: Արդյունավետ ընթացակարգ ունենալու համար երեք դատավորներից բաղկացած թիմը միշտ պատրաստ է քննել բողոքը, երբ նա ներկայացվում է: Դեպքերի մեծ մասը, հետևաբար, հետազոտվում և զտվում են երկու կամ երեք օրվա ընթացքում»:¹⁵¹

Դատավարության օրվա նշանակում վարույթի հենց ամենասկզբից

Հին խորվաթական ասացվածքն ասում է՝ «առավոտը ցույց է տալիս, թե ինչպիսի օր է լինելու»:¹⁵² Երբ խոսքը վերաբերում է դատական վարույթում ժամանակի կառավարմանը, ապա այս ասացվածքը կարող է տեղին լինել: Որքան ավելի շուտ սկսվի քաղաքացիական դատավարությունը, այնքան ավելի լավ շանսեր այն կունենա հարցը պատշաճ ժամանակին լուծելու համար և հակառակը: Հայցի ներկայացման և դատարանի կողմից ձեռնարկվելիք առաջին քայլերի միջև ժամանակը հաճախ ազդարարում է ոչ միայն աշխատանքի ծանրաբեռնավածության մակարդակը և լուծում սպասող գործերի «հերթերի» երկարությունը, այլ նաև, թե գործի մնացած հատվածը ինչպես է լուծվելու:

Խորվաթիայի դատարաններում դատավարությունների տևողության մասին մեկ հազվագյուտ զեկույցի համաձայն՝ Խորվաթիայի խոշորագույն և կարևորագույն ընդհանուր իրավասության դատարանում նախնական ներկայացման և առաջին դատական նիստի միջև ընկած ժամանակահատվածի միջին ժամանակը եղել է 172 օր կամ ընդհանուր ժամանակի 20 տոկոսը առաջին ատյանի դատարանում (2001 թ.): Ընդհանուր քաղաքացիական գործերով, առաջին դատական նիստի օրը նշանակելու մասին դիմելու և դատական կարգի միջև ընկած ժամանակահատվածը 101 օր էր, և պետք է անցնեին ևս 119 օր, մինչև առաջին դատական նիստը իրականում տեղի ունենար:¹⁵³ Մոտավորապես յոթ ամսվա ընթացքում նախապատրաստման այս միջին ժամկետում գործի որևէ էական վերլուծություն տեղի չի ունենում, քանի որ դատարանի գործունեությունը սահմանափակված է լինում գործով դատավորին նշանակելով, մի քանի ձևական կետերի քննությամբ (օրինակ, դատական իրավասություն կամ կողմերի կարողություն)՝ հայցադիմումի գրավոր ներկայացման և կողմերին լսման մասին ծանուցման հիման վրա: Հետևաբար, միջին հաշվով մոտ 200 օրվա ընթացքում

¹⁴⁸ Նախարարների կոմիտեի թիվ Ռ (95) 5 հանձնարարականը՝ կապված քաղաքացիական և առևտրային գործերով բողոքարկման համակարգերի և ընթացակարգերի գործառնության ներդրման և կատարելագործման հետ, 1995 թվականի փետրվարի 7-ին: Տե՛ս Եվրոպայի խորհուրդ 2008:

¹⁴⁹ CEPEJ 2005a. Տես գործողությունների գլխ 8:

¹⁵⁰ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 70 և 71:

¹⁵¹ CEPEJ 2005a, 5.3

¹⁵² Po jutru se dan poznaje. Թարգմանությունը համաձայն http://en.wikiquote.org/wiki/Croatian_proverbs (last consulted December 2007)

¹⁵³ Տե՛ս NCSC Report 2001, p. 12

Ժամանակի 95 տոկոսից ավելին սպասման ժամանակահատվածն է, ինչպես նշվում է գեկույցում:

«Թղթապանակի ստեղծումը, գործի նշանակումը և գրանցումը և լսումների պլանավորումը մյուս հիմնական առաջադրանքներն են, որոնք տեղի են ունենում այս ընթացքում: Չնայած, որ այս գործերը շատ կարևոր են գործերի մշակման համար, դրանք սովորաբար տևում են մեկ կամ երկու օր և հաշվի չեն առնում գործի էական ուշացումը: Ժամկետի ձգձգումը տեղի է ունենում դատական ծառայողին գործի փաթեթի ուղարկման ամսաթվի և գործի նշանակման փաստացի ավարտման ամսաթվերի և լսումների ժամանակացույցի նշանակման միջև: Օրինակ, նախագահը կարող է նոր գործ հարուցել նախնական փաստաթղթի ներկայացման հաջորդ օրվանից, բայց դա կարող է տևել մի քանի օրից մինչև ամիսներ, նախքան Նախագահը կարող է իրականում վերանայել հանձնարարման ենթակա գործը: Մեկ այլ օրինակ՝ նշանակված դատավորը կարող է նոր գործի փաթեթ ստանալ հանձնարարականից մեկ օր հետո, սակայն, կարող է մի քանի օրից մինչև ամիսներ տևել նախքան դատավորը փաստացիորեն ուսումնասիրում է գործը»:¹⁵⁴

Դատարաններում սպասման ժամանակը ուսումնասիրելու անհրաժեշտությունը, դա կրճատելու կամ վերացնելու նպատակով, գտնվում է CEPEJ-ի գործունեության հիմնական ուշադրության կենտրոնում:¹⁵⁵ Լավագույն պրակտիկայի հավաքածուն նշել է դատարանների անգործության պատճառով դադարի վրա առանձին ուշադրություն դարձնելու անհրաժեշտությունը [...] ¹⁵⁶ և ժամանակի կառավարման ստուգաթերքը շեշտում է, որ ժամանակի ճիշտ կառավարման համար դատական գործընթացի յուրաքանչյուր առանձին փուլի տևողության վերաբերյալ տվյալներ, ինչպիսիք են, օրինակ, դատավարության վարույթի հարուցման և դատական լսումների միջև ընկած տևողությունը պետք է հավաքվեն:¹⁵⁷ Արձանագրվել են նաև դեպքերի կառավարման համակարգերի մի քանի օրինակներ, որոնք կարող են վերահսկել դատավարության բոլոր քայլերը և ակնթարթորեն ախտորոշել սպասման ժամանակահատվածները:¹⁵⁸

Գործը նշանակելու և նախնական դատական նիստի անցկացման հնարավորությունը որոշվում է առաջին դատավարական գործողությանը զուգահեռ (օրինակ, հայցադիմումի հայտարարություն ներկայացնելը) կամ դրանից հետո օրերի ընթացքում դա կարող է թվալ անբնական կամ նույնիսկ անհնար Միջերկրածովյան քաղաքացիական դատավարության համակարգում: Այնուամենայնիվ, տեխնիկապես կամ կոնցեպտուալ առումով պետք է հավասարապես նորմալ լինի մինչև ժամանակ նշանակված բժշկական քննության ամսաթիվ ունենալը հիվանդանոցին մոտենալուց հետո կամ ավելի շուտ: Լսումների անցկացման ամսաթվի նշանակումը կարող է ավելի արագ կատարվել տարբեր դատական ծառայությունների կամ հատուկ մասնագետների կողմից, օրինակ՝ կարգադրիչի օգտագործման միջոցով (huissier de Justice), ով կարող է դատական նիստի օրակարգը կազմակերպել դատարանի ծառայողի հետ (գրեֆիեր) ուղղակիորեն, նույնիսկ նախքան հայցադիմումի հայտարարությունը դատարան և/կամ պատասխանող կողմին ուղարկելը: Կարող ենք հարցնել նաև, թե ինչու դատարանը չի կազմակերպի անհապաղ արտակարգ լսումներ, հատկապես հրատապ դեպքերում, ճիշտ այնպես, ինչպես հիվանդանոցներն ունեն իրենց շտապ օգնության ծառայությունները շուրջօրյա:

Վարույթը սկսելուց անմիջապես հետո դատարանում գործը լսելու հնարավորությունը հսկայական նշանակություն ունի ինչպես գործնական, այնպես էլ խորհրդանշական մակարդակով: Վաղ լսումները կարող են օգնել խուսափել հետագա բարդություններից կամ նույնիսկ հետագա վարույթներն անտեղի դարձնել: Այն նաև բավարարում է լաված լինելու մարդկային ցանկությունը (և

¹⁵⁴ Տե՛ս նույն տեղը:

¹⁵⁵ Տե՛ս CEPEJ 2004, Action Line 11 - ավելի լավ կազմակերպել դատավարությունները՝ սպասման ժամանակը նվազեցնելու համար, որտեղ նաև նշվում է, որ «դատարանները պետք է կազմակերպեն լսումներն այնպես, որ երբ դատարան է կանչվում անձը, ապա այդ ժամանակի հետ կապված անորոշությունը կրճատվի հնարավորինս շատ»:

¹⁵⁶ CEPEJ 2006a, 3.1

¹⁵⁷ Տե՛ս CEPEJ 2005a, Indicator Four

¹⁵⁸ Տուրկուի շրջանային վարչական դատարանի օրինակը (Ֆինլանդիա), տես՝ CEPEJ 2006a, տե՛ս նույն տեղը:

մարդու իրավունքը)՝ ունենալ «օր դատարանում», այն պահին, երբ դա առավել պահանջված և անհրաժեշտ է: Սա նաև այն պահն է, երբ կոնֆլիկտիկի ժամանակավոր կարգավորումը և գործի նախնական քննությունը կարող են արդյունավետ կանխել հետագա վնասները: Առաջին հայացքից վեճը հաճախ տալիս է ճիշտ պատկերացումներ, որոնք կարող են համապատասխան լինել վերջնական արդյունքին և հետևաբար, անհրաժեշտ է ապահովել գործի և դատավորի այս առաջնահերթ հանդիպումը որքան հնարավոր է շուտ: Հոլանդական Kort Geding վարույթների պրակտիկան՝ արագ կիսամփոփ ընթացակարգը, կարող է լինել լավագույն վարույթը, որը ապահովում է լուսմներն ըստ էության, նախնական օգնության ձևով վարույթի և հարկադիր որոշման ավարտով, ամբողջը այնպիսիս ժամանակահատվածում, որը կրկնակի պակաս է, քան այն ժամանակը, որն անհրաժեշտ է առաջին լուսմներին հասնելու համար, ինչպես խորվաթական օրինակն է:

Կողմերի, դատավորի և դատարանի միջև հաղորդակցության բոլոր կապուղիների բացում

Միջերկրածովյան քաղաքացիական դատավարության կանոնները, որոնք վերաբերում են դատարանի և կողմերի միջև ծառայությանը և հաղորդակցմանը, սովորաբար հնացած են: Հիմա, երբ երկրների մեծամասնության փոստային ծառայությունները դադարեցրել են հեռագրական ծառայությունները էլ. փոստի գլոբալ ընդունման պատճառով¹⁵⁹ կան դեռևս ազգային դատավարական ծածկագրեր, որոնք ապավինում են բացառապես սովորական փոստային ծառայությանը (ինտերնետի օգտագործողների շրջանում հայտնի է որպես «snail-mail») և միայն երբեմն թույլ են տալիս հեռագրեր կամ տեlexսներ: Ինչ վերաբերում է բարեփոխումներին, բանավեճում նկատառումները լավագույն դեպքում կենտրոնացած են հեռահաղորդակցության մեկ այլ միջոցի վրա, որը շուտով կդառնան պատմություն՝ ֆաքսիմիլ (ֆաքս):

Կողմերի և դատարանի միջև հաղորդակցության որոշակի հատվածների ֆորմալությունը բնականաբար կարևոր դերակատարում ունի: Ֆորմալության ավելի բարձր շեմի ընդունված բացատրությունները ներառում են իրավական որոշակիության, իրենց գործողությունների հետևանքների մասին կողմերին լուրջ կերպով զգուշացման անհրաժեշտությունը, ծանուցման ավելի հեշտ ապացույցը և վարույթում ձեռնարկված քայլերի գրանցման անհրաժեշտությունը: Այս փաստարկները որոշակի կշիռ ունեն, բայց բացարձակ չեն:

Ընդունելով, որ քաղաքացիական վարույթի մի քանի քայլեր անհրաժեշտորեն պահանջում են որոշ ֆորմալություններ (օրինակ՝ գործընթացի ծառայությունը), գոյություն ունեն երկու եղանակներ, որոնցով կարելի է փորձել հարցեր տալ միջերկրածովյան քաղաքացիական դատավարության առանձնահատուկ ընկալմանը, մասնավորապես, որ դատարանի և կողմերի միջև ցանկացած հաղորդակցություն, բացի պատվիրված փոստի միջոցով հաղորդակցությունը, վերադարձի ստացականով, կասկացելի և փաստացիորեն վտանգավոր է:

Այս ընկալման կասկածի տակ առնելու առաջին գիծը թույլ կտա սահմանափակ թվով խիստ ձևական գործողություններ կատարել, հիմնականում դրանք գործընթացի սկզբում և ավարտին են: Մյուս կողմից, կարելի է պնդել, որ բոլոր միջնորդական գործողություններ, ներառյալ պլանավորման և լուսմների նախապատրաստմանն ուղղված բոլոր հաղորդումներ, պահանջում են արդյունավետություն հանդիսավորության փոխարեն: Փաստորեն, միջերկրածովյան քաղաքացիական դատավարության համակարգի շատ դատական գործեր հաճախ չարաշահում են այդպիսի անհարկի ձևականությունների որոշ օրինակներ, օրինակ՝ խուսափելով լուսմների, փաստաթղթերի դատական ծառայությունից և/կամ դատավճիռների կայացման ծանուցումից խուսափելով՝ դատավարությունը հետաձգելու կամ դադարեցնելու նպատակ են հետապնդում: Դրանց մեծ մասը, որոնք գործնականում հաճախ հաջող փորձեր են, հնարավոր է կանխել պարզ հեռախոսազանգի միջոցով: Հետաքրքիր է նշել,

¹⁵⁹ ԱՄՆ-ում Western Union-ը դադարեցրեց հեռագրական ծառայությունները 31 հունվարի 2006թ., նշելով, որ՝ 2005թ. 1,000 անգամ ավելի քիչ հեռագրեր են եղել, քան 1929թ. (20,000՝ 20 միլիոնի հետ համեմատած): Նիդեռլանդներում վերջին Տեlexս սարքը դադարեց աշխատել 9 փետրվարի 2007թ.:

որ միջերկրածովյան երկրներում դատարանների և կողմերի միջև հաղորդակցությունների հնառավագույն մեթոդների բացարձակ գերակշռությունը զուգորդվում է իրենց բնակչության մեջ նոր հաղորդակցական միջոցների ընդունման, ընդհանուր առմամբ, շատ բարձր մակարդակի հետ: Այսպիսով, մինչդեռ նման միջավայրում դատական լուսմները հաճախ հետաձգվում են «snail-mail» հաղորդակցության պատճառով, որը շաբաթներ է պահանջում, դատարանի օգտվողները օգտվում են անմիջական շփման բոլոր արտոնություններից իրենց անձնական կյանքում՝ գործնականում գրոյական «Ժամանակով»:¹⁶⁰ Հետևաբար, մենք կարող ենք հարցնել, թե ինչու լուսմների պարզ ծանուցումների համար կողմերը չպետք է ծանուցվեն դատավորի (ավելի ճիշտ՝ դատական ծառայողի) կողմից՝ օգտագործելով նույն մեթոդները, ինչ որ կիրառում էին ատամնաբույժի կամ դերձակի հետ հանդիպման ամսաթիվը հաստատելու համար: Կամ, ինչու չի պահանջվում, որ կողմերից (կամ գոնե նրանց փաստաբաններից) պահանջեն ժամկետների երկարաձգում (առկայության դեպքում) կամ տեղեկացնեն իրենց հարաբերությունների համապատասխան փոփոխությունների մասին՝ ուղղակի երկկողմանի հաղորդակցության առավել պարզ ձևով:

Հարցաքննության երկրորդ գիծը կարող է մեկ քայլ առաջ անցնել և հետաքրքրվել, արդյո՞ք թղթի վրա հիմնված բոլոր կապի մեթոդները կարող են համապատասխան փոխարինվել դրանց շատ ավելի արագ ֆունկցիոնալ համարժեքներով: Համենայն դեպս, առևտրային միջավայրում, էլեկտրոնային հաղորդակցությունը այժմ ճանաչվել է գլոբալ մակարդակով:¹⁶¹ Այն ընդունվում է ոչ միայն սովորական կազմակերպչական հաղորդակցությունների համար, այլև այն գործարքների համար, որոնք պահանջում են ձևականության բարձր մակարդակ և ինքնավարության հետ կապված անվտանգության բարձր մակարդակ, գաղտնիություն և գրանցումների հաղորդակցություն: Այսօր մեծ թվով երկրներ ընդունեցին էլեկտրոնային ստորագրությունների վերաբերյալ ինչ որ տեսակ օրենսդրություն,¹⁶² ինչպես նաև համարվում է, որ բոլոր նպատակների համար ապահով էլեկտրոնային հաղորդակցությունը ավելի անվտանգ է, քան հաղորդակցությունը, որը պաշտպանված է վավերացման սովորական միջոցներով:

SS տեխնոլոգիաների օգտագործման համար դատական գործընթացներում հաղորդակցման օգտագործման հաջող օրինակներ կարելի է գտնել եվրոպական շատ երկրներում: Դրանք ներառում են նաև դատական վարույթներ նախաձեռնող պահանջների էլեկտրոնային առցանց ներկայացման օրինակներ, ինչպես, օրինակ, ավստրիական E-Justiz նախագծի դեպքում, որն ամբողջությամբ փոխել է դրամական պարտքի գործառնությունների հավաքագրման ձևը (այսպես կոչվող Mahnver-fahren):¹⁶³ Նման օրինակները փաստում են նաև, որ առավել քան հնարավոր է պարտադրել և լիովին իրականացնել նոր տեխնոլոգիաների կիրառումը իրավաբանների շրջանում, որոնք ավանդաբար այնքան էլ հմուտ չեն դրանց օգտագործման մեջ:

Վարույթում պասիվ վարքի և ձգձգումների մարտավարության հանդեպ հանդուրժողականության նվազագույն շեմը

¹⁶⁰ Այսպես, օրինակ, 2008-ի սկզբին Խորվաթիան ուներ բջջային հեռախոսների օգտագործողների 114.9 տոկոսը մեկ շնչի հաշվով, որն ավելի բարձր էր, քան ԵՄ միջինը, որը կազմում էր 113,5 տոկոս: Տե՛ս <http://www.ընդհանուր.portal.hr/article.php?article_id=169913> (վերջին թարմացումը 2007 թ. դեկտեմբերին): Ըստ նույն աղբյուրի՝ Եվրոպայում բջջային հեռախոսների առավելագույն օգտագործմամբ երկրներն են Կիպրոսը (161 տոկոս), Չեռնոգորիան (141 տոկոս), Իտալիան (140 տոկոս), Հունաստանը (130 տոկոս), Իսպանիան (121 տոկոս) և Պորտուգալիան (121 տոկոս):

¹⁶¹ Տե՛ս UNCITRAL- ի մոդելային օրենսդրությունը էլեկտրոնային առևտրի բնագավառում. 1985 թ.-ին «Համակարգչային գրառումների իրավական արժեքի մասին» առաջարկություն, «Էլեկտրոնային առևտրի մասին» 1996-ի մոդելային օրենք և «Էլեկտրոնային ստորագրությունների մասին» 2001-ի մոդելային օրենք:

¹⁶² Խորվաթիայում, տես, օրինակ՝ էլեկտրոնային ստորագրության մասին օրենքը Off. Gaz. 10/2002:

¹⁶³ Mahnverfahren- ը պարտքերի հավաքագրման համար ամփոփ վարույթ է, որը նման է նախկին վճարման հանձնարարականների: Մշակված 1986 թվականից Ավստրիայում, այն այժմ պարտադիր է բոլոր պահանջների համար, որոնք չեն գերազանցում 30,000 եվրոն: Mahnverfahren- ի գործընթացը ամբողջովին ավտոմատացված է, քանի որ ինչպես պահանջը, այնպես էլ որոշումը մշակվում են առցանց համակարգում: Ավելին, տե՛ս <<http://www.justiz.gv.at>> (վերջին խորհրդատվությունը 2007 թ. Դեկտեմբերին): Նմանատիպ, չնայած պարտադիր համակարգ Գերմանիայի որոշ հոդերում, տե՛ս, օրինակ, <<http://www.mahnverfahren.nrw.de>> (վերջին թարմացումը 2007 թ. դեկտեմբերին):

Հետաձգումների և ձգձգումների դեմ պայքարը շատ հաճախ հայտարարվում է, որպես միջերկրածովյան դատական համակարգի բարեփոխումների առաջնային թիրախ: Այնուամենայնիվ, պրակտիկան և շատ կանոններ ցույց են տալիս շատ մեծ լայնություն հետաձգման մարտավարության օգտագործման համար: Հետաձգումների պահանջները, ժամկետների երկարացումը և հայցադիմումները ներկայացնելու կամ նոր ապացույցներ ներկայացնելու լրացուցիչ հնարավորությունները մեծահոգաբար հանդուրժվում և տրամադրվում են, չնայած նման պահանջները սահմանափակելու կամ նույնիսկ պատժելու վերջին փորձերին: Նշելով, որ դատավարական կարգապահությունը շատ կարևոր է դատական գործընթացի արդյունավետ և ժամանակին ընթացքի համար, CEPEJ-ը ընդունեց խափանման միջոցները նվազագույնի հասցնելու խիստ քաղաքականություն՝ դատական ժամանակի կառավարման լավագույն փորձի շարքում:¹⁶⁴

Հետաքրքիր է, որ Միջերկրական ծովի երկրների դատավարության հետաձգման բնորոշ մարտավարություններից մեկը ոչ միայն հետաձգումների հստակ պահանջ է, այլև գործընթացում առկա զուտ պասիվությունը: Հետևաբար, մենք այստեղ կկենտրոնանանք կողմերի լռելյայն հետևանքների վրա, մինչդեռ ձգձգման պահվածքը հանդուրժող այլ փորձերի կանդարդառնանք թիրախների շրջանակներում:¹⁶⁵

Կողմերի պասիվ պահվածքը կարգավորող դրույթների վերլուծությունը կարող է խստության կամ ծավալայնության լավ ցուցանիշներ ներկայացնել հետաձգման մարտավարության առումով: Օրինակ՝ Խորվաթիայում շատ խոսակցություններ եղան քաղաքացիական դատավարությունը արագացնելու անհրաժեշտության մասին:¹⁶⁶ Սակայն, ի հեճուկս՝ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում մի քանի փոփոխությունների, շատ քիչ էական փոփոխություն տեղի ունեցավ ինքնաբերաբար վճիռներ ընդունելու իրավական պահանջների առումով: Միակ նկատելի զարգացումը դատարանի վճիռի ինքնաբերաբար կայացման հնարավորությունն էր, եթե պատասխանողը չի ներկայացնում ներկայանում դատարան, վերջինիս կողմից սահմանված ժամկետում:¹⁶⁷ Presuda zbog izostanka),¹⁶⁸ երբ պատասխանողը առաջին բանավոր դատական նիստին չի դիմում դատարան: Դատարկ վճիռների պայմանները, այնուամենայնիվ, բավականին խիստ են: Պատասխանողի կողմից ցանկացած արձագանք, ներառյալ հայցի անհիմն մերժումը, դատարանի համար անհնար է դարձնում որևէ որոշման կայացումը: Ավելին, դատարանը պետք է ստուգի՝ արդյոք հայցվորի հայցադիմումը հիմնավորված է, պայմանով, որ նրա փաստացի պնդումները ճշմարիտ են, ինչը նաև հնարավորություն է տալիս դատական վճիռ կայացնելուն պես բողոքարկել իրավունքի էական սխալները: Ինքնաբերաբար վճիռը կարող է նշանակվել միայն շատ ներածական փուլերում, և պատասխանողի լռությունը հետագա փուլերում չի դրդի դատարանի որևէ ինքնաբերական բացասական որոշում կայացնելու: Այլ կերպ ասած, բավարար է, որ պատասխանողը պատասխանի հայցին երկու բառով՝ «Ես համաձայն չեմ», և նա դրանով իսկ կանխելու է նրա դեմ ապագա դատարանի ցանկացած ինքնաբերաբար վճիռ, նույնիսկ եթե նա այլևս ոչ մի հակիրճ ներկայացում դատարանում չանի և նույնիսկ եթե ինքն էլ միևնույն ժամանակ, առանց որևէ արդարացման և բացատրության չի կարող ներկա լինել հաջորդ հաջորդ դատական նիստին:¹⁶⁹

Երբ մեխանիկորեն վճիռ կայացվի, արատավոր պրակտիկա է ստեղծվում՝ կապված հանդուրժողականության և ձգձգման մարտավարության հետ: Սկզբունքորեն պատասխանողը կարող

¹⁶⁴ CEPEJ 2006a, 4.5.

¹⁶⁵ Տե՛ս թիրախ հինգ (ապացույցների ներկայացում), թիրախ վեց (լսումների քանակի սահմանափակում) և թիրախ յոթ (դատավարական օրացույցի կազմում):

¹⁶⁶ Տե՛ս ավելին՝ Uzelac 2004:

¹⁶⁷ Խորվաթիայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքը, Հոդված 331b հատուկ ինքնաբերաբար վճիռների մասին (presuda zbog ogluhe)՝ ներդրված քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի փոփոխություններով 2003թ.: Այս դրույթը չի կիրառվում ընտանեկան հարցերի մեծամասնությունում և որոշ այլ դեպքերում, երբ կողմերը չեն կարող ազատորեն իրականացնել իրենց իրավունքները:

¹⁶⁸ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքը, Հոդված 332:

¹⁶⁹ Ինչու է խորվաթական դատարանը պարբերաբար համարում, որ այն պարտավոր է լսումներ անցկացնել, նույնիսկ առանց պատասխանողի, բացատրվում է 2.5-ի *infra*-ով:

է բողոքարկել դատարանի վճիռը, բայց նա կարող է նաև պահանջել դատական վճիռը չեղյալ համարել հավասարության պատճառներով՝ պատճառաբանելով, որ իր փաստարկումն ինքնստիճեկան արդարացված է: Այս տեսակ restitution in integrum խորվաթական պրակտիկայում բավական տարածված է և դատարանները հաճախ մեծապես հասկանում են այսպիսի գործողությունները՝ ընդունելով բոլոր տեսակի «արդարացումները», որպես արդարացված:

Կողմերի պասիվ պահվածքի հանդուրժողականությունը դրսևորվում է նաև հայցվորների նկատմամբ: Հայցվորի դատական նիստին չներկայանալը շատ դեպքերում չի հանգեցնում բացասական հետևանքների գործի ելքի համար: Սովորական քաղաքացիական դատավարության ընթացքում դատարանը միայն կհայտարարի, որ գործը կասեցվում է (mirovje postupka, das Ruhen des Verfahrens) հաջորդ երեք ամիսների ընթացքում, որից հետո հայցապահանջի դեպքում այն կշարունակվի և կլինի նոր դատաքննություն: Նման դատավարական ոճի ևս մեկ անհարմար հատկությունն այն է, որ հայցվորների պասիվ հանդուրժողականությունն ավելի մեծ է «հրատապ» վարույթների համար: Օրինակ՝ ընտանեկան կամ առևտրային տիրույթներում օրենքը արգելում է գործի կասեցումը: Փոխարենը, եթե հայցվորները չեն ներկայանում դատական նիստին, դատարանը հետաձգում է այն և որոշում է կայացնում նոր դատական նիստի անցկացման մասին: Միայն այն դեպքում, եթե հայցվոր կողմը չներկայանա հաջորդ դատական նիստին, ենթադրվում է, որ նա հրաժարվել է հայցից: Հետաքրքիր է, որ դոկտրինայի մեջ սա դեռ դիտվում է որպես վարույթն արագացնելու ձևերից մեկը (համեմատած սովորական դեպքերի հետ), չնայած գործնականում դատարանների մեծամասնությունը հաջորդ դատական նիստի ամսաթիվը սահմանում է միայն երեք ամսից ավելի անցնելուց հետո:¹⁷⁰ Այսպիսով՝ «հրատապ» համակարգը առաջնահերթ դեպքերում, երբ գործի որևէ կասեցումը ընդունելի չէ, հաճախ ավելի քիչ արդյունավետ է լինում, քան «կանոնավոր» դեպքերի համար նախատեսված համակարգը:¹⁷¹

Ինքնաբերաբար դատավճռի կանոնների մանրակրկիտ բարեփոխումը պետք է հաշվի առնի կողմերի ձգձգման հանդեպ ռազմավարության նվազագույն հանդուրժողականության գերակա նպատակը: Հետևաբար, մի շարք լուծումներ կարելի է համարել, այլընտրանքային կամ համակցված, այլ կանոնների բարեփոխման հետ միասին: Ի թիվս այլնի, կարելի է նվազեցնել պահանջները, որոնք պետք է կատարվեն ինքնաբերաբար վճիռների առկայության դեպքում, պարտադրվեն նրանց խափանման միջոցների ավելի խստագույն պահանջներ և նույնիսկ հաշվի առնել դատարանին լիազորությունները ուժեղացնելու տարբերակը ինքնաբերաբար վճիռ կայացնելու դեպքում, եթե հայցադիմումը մերժելուց հետո պատասխանողը չներկայանա հետագա լսումներին, մինչև դատավարության փուլի ավարտը: Հավասարապես, հայցվորի պասիվ վերաբերմունքը պետք է պատժվի նաև հայցի անհապաղ մերժման միջոցով:

Ապացույցի հավաքում և ներկայացում՝ որպես կողմերի հիմնական պատասխանատվություն

Այժմ Եվրոպայի շատ քաղաքացիական դատավարական համակարգեր պնդում են, որ դրանք արմատավորված են մրցակցային դատավարության սկզբունքներում, բայց փոփոխված են որոշ հետաքրքիր տարրերով: Այնուամենայնիվ, ի՞նչով են տարբեր «մրցակցային» և «հետաքննող» հասկացությունները: Մի ասպեկտը տարբերակում է դատավորի և կողմերի պարտավորությունները ապացույցների ընդունման հարցում, մյուս ասպեկտը դատական ակտիվության մեջ է՝ կապված դատավարության վարույթի և դատավարության մեջ վերջնական նպատակին հասնելու լավագույն

¹⁷⁰ Համաձայն NCSC զեկույցի, Ջագրեի քաղաքային դատարանում միջինը յուրաքանչյուր 145 օր (5 ամիս) մեկ լսում էր լինում. Տես NCSC Report 2001, տե՛ս նույն տեղը:

¹⁷¹ Սա հիմնավորվել է նաև, որոշ էմպիրիկ եզրահանգումներով, համաձայն որոնց, «պարբերական» քաղաքացիական դատավարության միջին տևողությունը շատ չի տարբերվում այն վարույթներից, որոնք օրենքով սահմանվում են, որպես «հրատապ»: Օրինակ՝ միջամտման գործերի միջին տևողությունը մի քիչ ավել է, քան «սովորական» գործերի տևողությունը (798 օր՝ համեմատած 787 հետ «սովորական» գործի պարագայում): Նմանատիպ իրավիճակ գոյություն ունի աշխատանքային գործերի հետ պարագայում (773 օր միջինը). Տե՛ս նույն տեղը:

մեթոդների ընտրության հետ: Անհերքելի է, որ դատական ակտիվության որոշ տեսակներ կարող են ձեռնադրել լինել դատական գործընթացների արդյունավետությանը: Բայց, հակառակը, դատական ակտիվության միջերկրածովյան ըմբռնումով դատավորի ընդարձակ լիազորությունները հաճախ վերածվում են ձգձգումների հիմնական գեներատորների:

Դատական ակտիվության միջերկրածովյան մոդելն ընդունում է դատավորի ակտիվ դերը, որպես կողմերի պասիվացման արդարացում: Դատավորի գործուն իրավասությունը, ապացույցների ստացումը կարգադրելու համար, առավել արմատական վարկածով, կարող է ընկալվել որպես կողմերի համար որպես «սպասիր ու տես» վերաբերմունքի ալիքի: Այս հասկացությունը կարող է առավել տեսանելի լինել նախկին սոցիալիստական դատական համակարգերում, որոնք հավատարիմ են «նյութական ճշմարտության հետապնդման» դոկտրինային: Այս համակարգերում ենթադրվում էր, որ դատավորների պարտավորությունն է ապացույցներ ներկայացնելու նույնիսկ կողմերի կողմից առաջարկների բացակայության դեպքում: Նման հետաքննողական գիտակցությունը հանգեցրեց կողմերի և նրանց ներկայացուցիչների բավականին պասիվ դերակատարմանը: Դա ամենալավը կարելի է ներկայացնել հետ-հարապակասական երկրներում տիրող պրակտիկայում, երբ փաստաբանները հաճախ գալիս են միայն դատական լսումների սկզբին, որպեսզի իրենց ներկայությունը նշվի գրանցումների մեջ: Նախագահող դատավորի թույլտվությամբ նրանք շուտ հեռանում են, որ իբրև թե միաժամանակ մասնակցեն մեկ այլ դատական նիստի: Սա անսովոր չէր համարվում, քանի որ ակնկալվում էր, որ դատավորը, այնուամենայնիվ, կանցկացնի այդ գործընթացը միայնակ՝ վկաներ հարցաքննելով, ապացույցներ ուսումնասիրելով և այլն: Դատավորներն իրենց կողմից նպաստում էին նման պահվածքին՝ ճնշելով կողմերի խորհրդատվության ցանկացած փորձ նախաձեռնություն ավելին, քան բացարձակապես անհրաժեշտ էր: Այսպիսով, օրինակ, վկաներին խաչաձև հարցաքննելու յուրաքանչյուր փորձ, որը ներկայանում է որոշ երկարությամբ բանավոր փաստարկներով, վիճարկում է օրենքի կետերը և այլն, անհապաղ կշտամբվում էր՝ որպես ընթացակարգից անցանկալի շեղում:

Քանի որ դատավարության վարման այս ոճը նպաստեց անարդյունավետությանը, սկսվեցին որոշակի բարեփոխումներ: Այս ֆոնի վրա հեշտ է հասկանալ, թե ինչու է քաղաքացիական դատավարության միջերկրածովյան բարեփոխումների ընթացքն անցնում Հյուսիսային Եվրոպայի ուղիղ հակառակ ուղղությամբ: Վերջինս (հաջողությամբ) փորձեց բարձրացնել արդյունավետությունը՝ ներդնելով ավելի շատ հետաքննող տարրեր և շեշտելով դատավորի ակտիվ դերը:¹⁷² Վերջիններս իջեցնում էին դատավորի լիազորությունները՝ պայմանով, որ ապացույցները պետք է ձեռնարկվեն միայն կողմերի նախաձեռնությամբ:¹⁷³

Նման փոփոխությունների համեմատաբար վատ արդյունքները, ինչպես նաև քաղաքացիական դատարանների դատավարական ոճով որևէ հեռահար նպատակ հետապնդող փոփոխության բացակայությունը կարելի է բացատրել այսպիսի «անբարենպաստության վերահաստատման» հայեցակարգի թերություններով: Փոփոխությունը հիմնականում տեղի է ունեցել ֆորմալ մակարդակում, այսինքն՝ դատավորը պաշտոնապես ազատվել է ապօրինի ապացույցներ ներկայացնելու պարտականությունից (և լիազորությունից)¹⁷⁴ և կողմերին բացատրելուց, թե ինչու է դա անհրաժեշտ համարում: Ապացույցները հայտնաբերելու, վկաներին կանչելու, փաստաթղթեր ներկայացնելու պարտականությունը, ընդհանուր առմամբ, դեռ դատավորի մոտ կլինեին:

¹⁷² Միջազգային մակարդակում դատարանի ակտիվ դերակատարության բարենպաստ հետևանքները վարույթների արդյունավետության համար, ներառյալ դատարանի կողմից պաշտոնական ապացույցներ պանանջելու իրավունքը, ճանաչվում են ԵԽ 84 (5) առաջարկությամբ, սկզբունք 3-ով, և ԱԼԻ / ՅՈՒՆԻԴՈՅՏԻ անդրազգային քաղաքացիական դատավարության սկզբունքներում, Սկզբունք 22.2.2:

¹⁷³ Տե՛ս, օրինակ, Խորվաթիայում 2003 թ. Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ կատարելու մասին, որոնք, ընդհանուր առմամբ, արգելում էին ապացույցների առկայությունը՝ ի պաշտոն (մի շարք բացառություններով):

¹⁷⁴ Կարևոր է նշել, որ օրենքն ինքնին երբեք չի ենթադրում ապացույցների պաշտոնական ներկայացումը որպես պարտավորություն, այլ որպես դատավորի տարբերակ: Գործնականում դա այլ կերպ էր մեկնաբանվում: Եթե դատավորը կարգադրություն չներկայացնի ապացույցների ներկայացման հետ կապված, ապա պարտավոր կողմը կարող էր այդ փաստը կիրառել բողոքարկման մեջ, երբ վճիռը վերադարձվում էր ոչ բավարար ապացույցների պատճառաբանությամբ:

Այնուամենայնիվ, դատարանը պահպանեց «կողմերին փաստեր ներկայացնելու, կոնկրետ ապացույցների ներկայացնելու իրենց պարտականության մասին զգուշացնելու և կողմերին դրա անհրաժեշտության մասին բացատրելու» պարտականությունը:¹⁷⁵ Բայց, եթե կողմը միայն մատնանշի որոշ աղբյուրներ և առաջարկի ապացույցի վերցնումը (օրինակ՝ դատավորի կողմից ապացույցներ առաջարկելու անհրաժեշտությունից հետո), ապա ապացույցները հատկորոշելու, վկաներ կանչելու, փաստաթղթերի ներկայացումը ապահովելու և այլնի պարտականությունը դեռ մնում է դատավորի վրա:

Դրանով իսկ «մրցակցության վերահաստատումը» փաստացիորեն մնաց միայն մակերեսի վրա՝ բաց թողնելով դատավորի և կողմերի միջև աշխատանքի արդյունավետ բաժանման հիմնական կետը՝ նրանց հավատարիմ համագործակցության պարտականությունը: Ապացույցների ստացման արդյունքների հիմնական պատասխանատվությունը պետք է լինի կողմերի մոտ, և նրանք պետք է ակտիվորեն նպաստեն դրան՝ սկզբից մինչև վերջ: Դատարանը, այնուամենայնիվ, պարտավոր է ղեկավարել ապացույցների գործընթացը՝ անհրաժեշտության դեպքում օժանդակելով միայն գործնականության և արդարության նկատառումներից ելնելով: Միջերկրածովյան քաղաքացիական դատավարության ապացույցների կանոնների համապատասխան բարեփոխումը չպետք է կանգ առնի ապացույցներ առաջադրելու մակարդակում: Այն պետք է գնա մի քայլ առաջ և զբաղվի ապացույցների հավաքագրմամբ: Ի սկզբանե կողմերը և դատավորը պետք է պայմանավորվեն ներկայացրած ապացույցների և դատական նիստին նման ապացույցներ չներկայացնելու վերաբերյալ: Պարբերաբար, կողմերը պետք է ոչ միայն նախաձեռնություն ստանան, այլև արդյունավետորեն ապահովեն ապացույցների հավաքագրումը, չնայած դատարանը կարող է ժամանակ առ ժամանակ օգնել նրանց, երբ ապացույցների որոշակի մասը հնարավոր չէ ձեռք բերել առանց պաշտոնական աջակցության կամ դատական կարգադրության: Եզրափակիչ եզրակացությունն այն է, որ, սկզբունքորեն, չպետք է լինեն խոշոր ձգձգումներ, եթե առաջարկված ապացույցների մի մասը (օրինակ՝ փաստաթուղթ կամ վկա) դատավարության ընթացքում անհասանելի է:¹⁷⁶ Նման իրավիճակում դատավորը պետք է որոշի համապատասխան ապացույցների կանոնների բեռը: Նույնքան ցնցող, որ սա կարող է լինել միջերկրածովյան փաստաբանի համար, մոտեցման այս տեսակը, անշուշտ, կարող է լինել փոփոխությունների լավագույն գեներատորը: Անհրաժեշտությունը լավագույն ուսուցիչն է: Այսպիսով, գործը մոտավորապես տանուլ տալու հեռանկարները (օրինակ, եթե առաջարկված կողմի վկան չներկայանա դատական նիստին) կարող էր ակնթարթորեն փոխել «քաղաքացիների սոցիալական կարգապահությունը» և հակադարձել դրանց չներկայանալու միտումները, երբ վկա են կանչում:

Դատավարության փուլը պետք է ավարտվի ոչ ավել քան երկու լսումներով

- Բանավոր, հանրային և կենտրոնացված լսումների առավելությունները, որպես քաղաքացիական դատավարության հիմնական փուլ, գրեթե բացառություն չեն, որոնք գովաբանվում են քաղաքացիական դատավարության ստանդարտ դասագրքերում: Այս առումով, սակայն, տեսության և իրականության միջև առկա է ակնհայտ բաց: Օրինակ՝ Խորվաթիայում, չնայած քաղաքացիական դատավարության հստակ հիմքին և գիտական ուսուցմանը, «հիմնական դատական գործընթացը» շատ տարբերվում է տեսական իդեալից: Կենտրոնացված դատաքննության փոխարեն, դա մի շարք կարճ հանդիպումներ են դատարանի և կողմերի միջև՝ մի քանի ամիսների ընթացքում: Այս փուլը հազվադեպ չէ, որ տևում է մի քանի տարի, «լսումներ» են անցկացվում մի քանի ամիսը մեկ: Զագրեբի դատարանում ներկայացված օրինակների արդյունքները ցույց տվեցին, որ միջինը 5,4 լսում է կատարվում գործերի վերաբերյալ (հրատապ համարված): Լսումներն անցկացվում էին միջինը 126 օրը մեկ:¹⁷⁷

Լսումների կենտրոնացումը արդյունավետ քաղաքացիական դատավարության ամենակարևոր

¹⁷⁵ Հոդված 219, պ. 2 Խորվաթիայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք:

¹⁷⁶ Տես նաև քաղաքացիական դատավարության սկզբունքների Եվրոպայի Խորհրդի Առաջարկություն 84(5), Սկզբունք 1.3: 'Եբր վկան բացակայում է, դատարանն է որոշում, թե արդյոք գործը պետք է շարունակվի առանց նրա ապացույցի':

¹⁷⁷ NCSC Report 2001, p. 12

նախապայմաններից է, ինչպես ցույց են տալիս մի շարք հաջողված բարեփոխումներ՝ Ֆրանց Կլեյնից մինչև Ֆինլանդիա 1993 թ. իրականացվող բարեփոխումները:¹⁷⁸ Այն գովազդվում է նաև ծրագրային տարբեր փաստաթղթերում: Կենտրոնացման անհրաժեշտությունը շատ հստակ արտահայտված է ԵՄ առաջարկության առաջին սկզբունքով քաղաքացիական դատավարությունների վերաբերյալ, որոնք նախատեսված են արդարադատության գործողության բարելավման համար:¹⁷⁹

«Սովորաբար, դատավարությունը պետք է բաղկացած լինի ոչ ավելի, քան երկու լսումներից, որոնցից առաջինը կարող է լինել նախապատրաստական բնույթի նախնական լսումներ, իսկ երկրորդը՝ ապացույցներ վերցնելու, փաստարկներ լսելու և հնարավորության դեպքում վճիռ կայացնելու համար: Դատարանը պետք է ապահովի, որ երկրորդ դատաքննության համար անհրաժեշտ բոլոր քայլերը ձեռնարկվեն ժամանակին, և, սկզբունքորեն, չպետք է հետաձգվի որևէ հետաձգում, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ նոր փաստեր են հայտնվում կամ այլ բացառիկ և կարևոր հանգամանքներում»:¹⁸⁰

Երկու դատաքննության ընթացքում դատաքննության բաղադրատոմսը (մեկը՝ նախապատրաստական և մեկը՝ ապացույցներ վերցնելու համար), իրոք, կարող է ցնցող թվալ միջերկրածովյան փաստաբանի համար, որը սովոր է մի շարք լսումների, որոնք տեղի են ունենում որպես քիչ թե շատ ոչ պաշտոնական հանդիպումներ փաստաթղթերի փոխանակման և պատահականության համար:

Նոր ապացույցներ վերցնելը կամ առաջարկելը: Նրանց համար երկկողմանի վարույթը նույնիսկ անհնար է թվում: Այնուամենայնիվ, զուգորդված պատշաճ պլանավորման և նախապատրաստման հետ (տե՛ս 2.7 ենթակառուցվածքը) և բանավորության սկզբունքի իրական ընդունմամբ (տե՛ս infra 2.8), ինչպես նաև ձգձգումների նկատմամբ ավելի քիչ հանդուրժողական վերաբերմունքի ներդրմամբ հաղորդակցության (տե՛ս վերև 2.2. և 2.3 կետերում) այս թիրախը դառնում է շատ ավելի պակաս խուսափող:

Գործընթացի պլանավորում և վարույթի ապագա գործողությունների օրացույցի սահմանում գործի ամենասկզբից

Քաղաքացիական դատավարությունը չպետք է լինի ճանապարհորդություն առանց ժամանակացույցի: Վերջին երկու տասնամյակների առավել զարգացած իրավասություններում գրանցված բոլոր զարգացումները միտված են դեպի դատական գործընթացում ժամանակի կառավարման ավելի շատ պլանավորման և ժամանակի խստագույն վերահսկողության: Դատավարական գործողությունների համար ժամանակացույց սահմանելը կրկնակի առավելություն է բերում: Մի կողմից՝ դա օգնում է նվազեցնել դատավարության ընդհանուր երկարությունը՝ խուսափելով ձգձգումներից: Մյուս կողմից, դա բերում է ևս մեկ անհրաժեշտ առաքիներություն՝ կանխատեսելիության առաքիներություն: CEPEJ-ն իր շրջանակային ծրագրում առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձրել ժամկետների տեսանելիության բարելավման անհրաժեշտությանը՝ նշելով, որ

«... դատական գործընթացներն օգտագործողների համար ամենաանհարմար խնդիրներից մեկն այն է, որ նրանք ի վիճակի չեն կանխատեսել, թե երբ կավարտվի դատավարությունը: Հայց ներկայացնելը հաճախ նշանակում է սկսել մի գործընթաց, որը սպասվում է երկար, բայց որի ճշգրիտ տևողությունը անհնար է կանխատեսել: Ընդհանուր առմամբ, օգտագործողները հակված են համարել, որ անվերջ ընթացքի տպավորությունը տարածվում է բոլոր գործերի վրա: Օգտագործողներին անհրաժեշտ է կանխատեսելի ընթացակարգեր (ի սկզբանե), ինչպես և օպտիմալ ժամանակ»:¹⁸¹

¹⁷⁸ Ֆինլանդիայի քաղաքացիական դատավարության ընդհանուր բարեփոխումների պարագայում, որը կարող է լավ օրինակ ծառայել շոկայի թերապիայի համար, փոփխվեց լսումների անվերջանալի շարքը:

¹⁷⁹ Նախարարների խորհրդի առաջարկություն No. R (84)5, Ստրասբուրգ, 28 փետրվարի 1984. տես CEPEJ 2008թ.:

¹⁸⁰ Տես սկզբունք 1.1.

¹⁸¹ CEPEJ 2004, p. 49

Լավ նախապատրաստված և պլանավորված վարույթների նույն գաղափարը պարունակվում է ԱԼԻ/ՅՈՒՆԻԴՆԻԱ-ի սկզբունքներում, որտեղ նախատեսվում է, որ դատարանը «պետք է սահմանի ժամանակացույցը վարույթի բոլոր փուլերի համար, ներառյալ ամսաթվերն ու վերջնաժամկետները»:¹⁸² Դատական վարույթի ժամանակային կառավարման լավագույն պրակտիկաներից, CEPEJ- ն նշել է տարբեր օրինակներ, թե ինչպես կարելի է իրատեսական ժամկետներ սահմանել արդարադատության բոլոր շահագրգիռ կողմերի հետ համագործակցելու մեջ:¹⁸³ Դատարանի կամ նույնիսկ պետական մակարդակով ժամանակային սահմանափակումները կարող են սահմանվել, որպես թիրախներ, այն իմաստով, որով Լորդ Ուոլֆն առաջարկել է, որ «բոլոր արագ տևող գործերի համար ֆիքսվեն ոչ ավելի, քան 30 շաբաթյա ժամանակացույցեր»:¹⁸⁴

Սակայն, թիրախները վերացական ձևով դնելը բավարար չէ: Միջերկրածովյան իրավասությունների բազմաթիվ օրինակներ ցույց են տալիս, որ նույնիսկ դատական օրենսդրության խիստ սահմանափակումները հատուկ վարույթների համար կարող են մեծահոգաբար անտեսվել:¹⁸⁵ Կարևոր է, որ յուրաքանչյուր հատուկ պարագայում դատավորը համաձայնի կողմերի հետ նախնական օրացույցում կողմերի ներկայացման և այլ հարցերի վերաբերյալ:

Լսումների քանակը և ամսաթիվը: Նման օրացույցը, չնայած ենթադրվում է, որ ենթակա է վերանայման փոխադարձ համաձայնությամբ, նույնպես պետք է կիրառելի և այդպես պետք է լինի նաև համաձայնեցված ժամկետները:

Այս գաղափարը կարող է կրկին տարօրինակ թվալ շատ Միջերկրական ծովային քաղաքացիական դատավարություններին, որոնց համար հետաձգումների մեղքի չեղարկումը կարող էր արդեն հեղափոխական նորություն թվալ: Այնուամենայնիվ, սա այն գործելակերպն է, որն ապացուցել է, որ միակ երաշխավորն է արդյունավետության համար, ոչ միայն փոքր պահանջների կամ արագ ընթացքի գործընթացներում, այլև ծայրահեղ կարևորության, արժեքի և բարդության դեպքում: Միջազգային մակարդակում դա ապացուցվեց առևտրային հարցերում միջազգային արբիտրաժի պրակտիկայով: Նման դեպքերի համար ՄԱԿ-ի Միջազգային առևտրի մասին օրենսդրության հանձնաժողովը (UNCITRAL) 1996-ին պատրաստել է Արբիտրաժային վարույթներ կազմակերպելու մասին նշումներ՝ արբիտրաժային պրակտիկայով զբաղվող մասնագետներին օգնելու նպատակով՝ նշելով այն խնդիրները, որոնց հիման վրա կարող է լինել արբիտրաժային դատավարության կազմակերպման համար պատշաճ ժամկետներ:¹⁸⁶ Բացի այդ, նշվում է, որ հատուկ նախապատրաստական խորհրդակցությունները կամ հատուկ հանդիպումը («նախնական հանդիպում», «նախապատրաստական համաժողով» կամ «նախնական լսումներ») կարող են օգտակար լինել դատավարության կանխատեսելիության բարձրացման համար: Արբիտրաժային դատավորներն ու կողմերը պետք է պայմանավորվեն գրավոր ներկայացումների պլանավորման, հարցերի լուծման կարգի, փաստաթղթային ապացույցների ներկայացման ժամկետների, ուշ ներկայացման հետևանքների մասին, լսումներին վերաբերող ամսաթվերի, կողմերի ներկայացման կարգի, փաստարկներ և ապացույցներ, ինչպես նաև լսումների երկարության վերաբերյալ: Սահմանված ամսաթվերը կարող են լինել ֆիքսված կամ վերջնական:¹⁸⁷ Ամեն դեպքում, այդպիսի լավ պլանավորված

¹⁸² Սկզբունք 14.3

¹⁸³ CEPEJ 2006a, 1.5

¹⁸⁴ Lord Woolf 1996, Overview, p. 9

¹⁸⁵ Մեկ օրինակ խորվաթիայից: Ավելի քան մեկ տասնամյակ Ընտանեկան օրենսդրությունը սահմանում էր, որ առաջին ատյանի դատարանը պետք է հրավիրի առաջին դատական նիստը հայցադիմումը ստանալուց հետո 15 օրվա ընթացքում, և որ վերաքննիչ դատարանը պետք է բողոքի վերաբերյալ որոշում կայացնի այն ստանալուց 60 օրվա ընթացքում (Հոդ. 265 և 266): Գործնականում, մինչև առաջին դատական նիստի միջին ժամանակը մոտ 100 օր էր, իսկ վերաքննիչ բողոքները հազվադեպ էին որոշվում մեկ տարուց պակաս ժամանակում: Տե՛ս NCSC Report 2001, տե՛ս նույն տեղը:

¹⁸⁶ UNCITRAL 1996, p. 1

¹⁸⁷ Տե՛ս UNCITRAL 1996, էջ 77: «Մովորաբար լսումների համար կսահմանվեն ամփոփ ժամկետներ: Բացառիկ դեպքերում, արբիտրաժային տրիբունալը կարող է ի սկզբանե սահմանել միայն «նպատակային ամսաթվերը»՝ ի տարբերություն սահմանված ժամկետների: Դա կարող է իրականացվել վարույթի այն փուլում, երբ լսումները պլանավորելու համար անհրաժեշտ ոչ բոլոր տեղեկություններն են դեռ առկա՝ հասկանալով, որ նպատակային ամսաթվերը կամ կհաստատվեն կամ կվերսկսվեն պլանավորված ողջամիտ կարճ ժամանակահատվածում:

ընթացակարգերը, բոլոր մասնակիցների, ինչպես նաև լայն հասարակության համար պետք է ստեղծեն ապագա քայլերի հստակ պատկեր և տեսանելի լինեն ոչ միայն մեկ քայլ առաջ, այլև վերջնական որոշման ժամանակի հետ կապված: Այս առումով քաղաքացիական դատավարությունը շատ բան ունի սովորելու արբիտրաժից: Արբիտրաժային դատավորները, որոնք նշանակվում, լիազորվում և վճարվում են կողմերի կողմից, վճիռ կայացնողների լավագույն օրինակն են, ովքեր փորձում են կատարել իրենց կողմից որոշման մանդատ տրվածների ակնկալիքները: Իմանալով և հարգելով կողմերի կարիքները, փորձառու արբիտրաժային դատավորները հոգ են տանում ոչ միայն արդարության և իրենց որոշումների համապատասխանության, այլև վարույթի արդյունավետ և կանխատեսելի վարման մասին:

Վարույթի բանավորության ամրապնդում: Խտացված դատավարության գաղափարը, ուրվագծված 2.6-ում, նշանակալիորեն չի նպաստում գործընթացի արդյունավետությանը և արդարությանը, եթե լսումների ընթացքում վարույթի ոճը լիովին չի օգտագործում բանավոր ներկայացման առավելությունները: Ինչպես արդեն նշվեց, միջերկրածովյան փաստաբանի համար դատական լսումը հնարավորություն է փաստաթղթեր փոխանակել մյուս կողմի հետ, ոչ պաշտոնական գրույց ունենալ դատավորի կամ մյուս կողմի փաստաբանի հետ, պահանջել ժամկետների երկարաձգում կամ, ի վերջո, ևս մեկ վճար գանձել իր հաճախորդից: Մնացած բոլոր նպատակների համար լսումը համարվում է որպես ժամանակի վատնում:

Մենք կարող ենք որոշակի համակրանք ունենալ լսումների այդպիսի ընկալման համար, չնայած որ դա ավելի շատ կապ ունի գրավոր Ռոմանո-կանոնական ընթացակարգի հետ, քան դատավարության ժամանակակից գաղափարը: Փաստորեն, մի շարք գործոններ նպաստում են նման փոխըմբռնմանը:

Դրանցից մի քանիսը բխում են դատական ակտիվությունից, վարքի հետաձգման հանդուրժողականությունից և գործընթացի պատշաճ պլանավորման և նախապատրաստման բացակայությունից (տե՛ս վերը՝ 2.5 և 2.7): Հանգիստ գրավոր պնդումները հանդուրժելը և նույնիսկ պնդումը, որ լսումների ժամանակ գրավոր ներկայացված բանավոր փաստարկների հաստատումը, սերտորեն փոխկապակցված են այս գործոնների հետ: Ժամանակային սահմանափակումների կիրարկման խիստ քաղաքականությունները և բոլոր գրավոր ներկայացումների բացառումը լսումների ժամանակ կամ դրանից անմիջապես առաջ կարող են լինել միակ արդյունավետ հակափաստարկները:

Որոշ այլ գործոններ ակնհայտորեն ավելի տեխնիկական բնույթ են կրում, բայց նաև ուժեղ ազդեցություն են ունենում դատավարական ոճի վրա: Նման գործոններից մեկը բաղկացած է այն ձևից, որով դատարանը կազմում է լսումների արձանագրությունը: Եթե նիստը պետք է ընդհատվի ամեն մի քանի բուլետի ընթացքում, որպեսզի արձանագրության տեքստը թելադրվի դատավորի կողմից, և եթե դատավորի հմտություններն ու էներգիան պետք է ծախսվեն հիմնականում գրավոր արձանագրության գրավոր ճշգրտության և ամբողջականության վրա, ապա աշխույժ և անմիջական բանավեճի բոլոր առավելությունները հավերժ կորած են: Նման պայմաններում բանավորությունն անխուսափելիորեն լուծվում է միապաղաղ, կրկնվող և ձանձրալի տեխնիկայի մեջ:

Եթե, հետևաբար, արձանագրությունը հակված է խեղդել բանավոր քննությունը, պետք է հաշվի առնել դրա փոխարինման կամ նույնիսկ դրա վերացման տարբերակը: Այստեղ, կրկին, ելքի հնարավոր ուղիները տարբեր են: Մի կողմից պետք է հաշվի առնել, թե արդյոք արձանագրությունը կարող է կրճատվել բացարձակապես անհրաժեշտ նվազագույնի: Մյուս կողմից, պետք է հաշվի առնել ընթացիկ արձանագրությունների հիմքում ընկած տեխնիկայի փոփոխությունը: Արձանագրությունները կարող են փոփոխվել երկու ուղղությամբ: Նախ և առաջ, դատարանի աշխատողների ինտենսիվ վերապատրաստումը, որոնք պատասխանատու են գրառումը ստեղծելու համար, կարող է արագացնել

Նման ժամանակավոր պլանավորումը կարող է օգտակար լինել մասնակիցների համար, ովքեր ընդհանուր առմամբ չեն կարող շատ վաղ տեղեկացմամբ ներկայանալ»:

գործընթացի տեմպը,¹⁸⁸ բայց դա թանկ կլինի և պահանջում է համապարփակ կազմակերպչական փոփոխություններ: Երկրորդը՝ ձայնագրման մեթոդի փոփոխություն, որի միջոցով սովորական թղթային ձայնագրությունը կարող է փոխարինվել դատավարության աուդիո-վիզուալ գրառումով: Որպես այդպիսին, դատաքննության ձայնագրումը տեխնիկապես և ֆինանսապես այնքան էլ շատ բան չի պահանջում: Այնուամենայնիվ, խնդիրները կարող են առաջանալ այդպիսի ձայնագրությունների պատճենները հանելու անհրաժեշտության պատճառով, ինչը պահանջում է ավելի շատ ժամանակ և ծախս: Այնուամենայնիվ, այս խնդիրը կարող է լուծվել համապատասխան կանոնների միջոցով, որոնք նվազեցնում են նման տպագրությունների անհրաժեշտությունը և համապատասխանաբար՝ կիսում ծախսերը:

Միջերկրածովյան քաղաքացիական դատավարության գործընթացում, ամրապնդող բանավորությունը կարող է պահանջել համադրություն նախորդ բոլոր միջոցառումները: Բայց միայն այն դեպքում, երբ դատարանի դահլիճը կդառնա լավ պատրաստված փուլ լուրջ բանավոր քննարկման և հիմնարար որոշումների կայացման համար, հնարավոր կդառնա «լսումների» միջերկրածովյան ոճի խորքային փոփոխություն իրականացնել:

Առաջին ատյանի դատարանի վճիռների անմիջական կատարում

Միջերկրածովյան քաղաքացիական դատավարության մեկ այլ տարր է առաջին ատյանի դատավճիռների նկատմամբ հարգանքի բացակայությունը: Դա պայմանավորված է նրանով, որ դրանց հրապարակման պահին առաջին ատյանի վճիռները երբեք արդյունավետ չեն լինում: Դրանք պարբերաբար բաց են բողոքարկման համար, և բողոքարկումը գրեթե միշտ ունենում է կասեցման ազդեցություն: Այն հետաձգում է վճռի կատարումը մինչև բարձրագույն դատարանի որոշումը: Հետևաբար, առաջին ատյանի վճիռները, թեև մի գործընթացի արդյունք են, որը կարող էր տևել մի քանի տարի, բայց հաճախ դիտվում են որպես միայն ցուցիչ և ժամանակավոր արդյունք, որը չպետք է լուրջ ընդունվի, քանի որ դրա դեմ բողոքարկումը ինքնաբերաբար ազատում է պարտվող կողմին պարտադրված պարտավորություններից դրանով: Վերաքննիչ բողոք ներկայացնելը համարվում է որպես կողմի իրավունք,¹⁸⁹ իսկ դրա համար պաշտոնական պահանջները, ընդհանուր առմամբ, շատ թուլացված են:¹⁹⁰

Որոշումների կատարման ավտոմատ կասեցումը բողոքարկման գործի հարուցման դեպքում հաճախ կողմերին հորդորում է օգտագործել այն որպես հետաձգման մարտավարություն: Եթե վերաքննիչ որոշմանը պետք է հասնել մի քանի տարի (և դեռ հավանականություն կա, որ արդյունքը գործը կուղեկցի առաջին ատյանի դատարան - տե՛ս 2.10 և 2.11), ապա բողոքարկումը «նույնիսկ հաջողության փոքր շանսերով, ժամանակ գնելու բավականին արդյունավետ միջոց է: Ակնհայտ է, որ առաջին ատյանի դատարանները կարող են սխալվել իրենց վճիռներում: Բայց նույնիսկ բողոքարկման համեմատաբար բարձր հաջողության ցուցանիշով, վիճակագրորեն դեռ հավանական է, որ բողոքարկումը ձախողվի: Խորվաթիայում կան որոշ ցուցանիշներ, որ բողոքարկման հաջողության միջին մակարդակը կազմում է մոտ 25 տոկոս» կախված գործի տեսակից: Որոշ դեպքերում, երբ արդարադատության համակարգը կայունացել է, դա կազմում է ընդամենը մոտ 10 տոկոս:¹⁹¹ Հետևաբար, եթե սխալ որոշումների կիրառման ռիսկը արդարացի կերպով է բխշվում, ապա առաջին

¹⁸⁸ Օրինակ՝ ուսուցանելով դատական գեկուցողներին իրական ժամանակում verbatim գրանցումներ անել, ինչպես դա ընդունված է ընդհանուր իրավունքի երկրներում:

¹⁸⁹ Տե՛ս 'ս ավելին' 2.10:

¹⁹⁰ Օրինակ՝ համաձայն Խորվաթիայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի անհրաժեշտ միակ տվյալները, որոնք պետք է ներկայացվեն քաղաքացիական վճռով բողոք ներկայացնելու ժամանակ, բողոքարկվող վճռի նշումն է և բողոքարկողի ստորագրությունը: Այս ձևով նույնիսկ մեկ նախադասությամբ բողոքը ('Ես բողոքարկում եմ վճռի դեմ') առանց լրացուցիչ բացատրությունների, հիմք է հանդիսանում ամբողջական բողոքարկման ընթացակարգի համար: Տե՛ս 'ս քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքը', Հոդված 351/1:

¹⁹¹ Համաձայն NCSC գեկույցի, Զագրեբում վնասների փոխհատուցման բազմաթիվ դեպքերում (հիմնականում երթևեկության պատահարներ)՝ տոկոսը կազմում էր 13 2001թ.: Տե՛ս 'ս նույն տեղը, էջ 14:

ատյանում դա կրում է պարսվող կողմը՝ հաղթող կողմի փոխարեն:¹⁹²

Միջերկրածովյան դոգմատիկ մոտեցման մեղմացումը, որը բնութագրվում է առաջին ատյանի վճռների բացարձակ չկատարմամբ, անպայման կնպաստի, որ այդ վճիռներն ավելի լուրջ ընդունվեն: Դա կրերի վերաբերմունքի կարևոր փոփոխություն և կկանխի բողոքների չարաշահման դեպքերը: Առաջին ատյանի վճիռների կատարման նկատմամբ գործնական և ոչ խիստ մոտեցման մի օգտակար օրինակ կարելի է գտնել գերմանական քաղաքացիական դատավարությունում, որը լայնորեն օգտագործում է առաջին ատյանի վճիռը ժամանակավորապես կիրառում հայտարարելու հնարավորությունը:¹⁹³ Մյուս օրինակը կարելի է գտնել փոքր հայցերի դատավարության նոր եվրոպական կանոնակարգերում, որը նախատեսում է, որ փոքր պահանջների վերաբերյալ որոշումները ուժի մեջ են մտնելու, բողոքարկումից անկախ, առանց որևէ երաշխավորության ապահովման անհրաժեշտության:¹⁹⁴

Բնականաբար, հազիվ թե որևէ իրավական համակարգ թույլ տա մնալ միայն առաջին ատյանի վճիռների կատարման վրա: Որոշ ճկունություն և խելամտորեն օգտագործված հայեցողություն, որը հաշվի է առնում վճիռը որպես ուժի մեջ մտած կամ չմտած հայտարարելու իրավասության օգտագործում, այն ժամանակ, երբ բողոքը ընթացի մեջ է, օգտակար և անհրաժեշտ է: Այնուամենայնիվ, դատարանի հայեցողությունը չպետք է վերածվի ալիբիի՝ յուրաքանչյուր բողոքարկման վճիռի կատարումը կասեցնելու համար: Կարևոր է, որ վճիռները կատարելու համար մատչելի միջոցները, որոնք, հավանաբար, կարող են դիմակայել ավելի բարձր ատյանների հետագա վերահսկողությանը, արդյունավետ լինեն և որ դրանք նույնպես լայնորեն կիրառվեն գործնականում: Միայն այդ դեպքում վճիռների, որոնք *res iudicata* չեն, չկիրառված դոգման կոդաքսի խնդրահարույց բողոքների հոսքի տեղիք տալ:

Բողոքարկման իրավունքի սահմանափակում միայն այն գործերով, որոնք բողոքարկման արժանի են

Վերաքննիչ բողոքները չարաշահելուց խուսափելու մյուս՝ ավելի խիստ միջոցը բողոքարկման իրավունքի սահմանափակումն է որպես այդպիսին: Քաղաքացիական դատարանի առջև ավարտված ոչ բոլոր գործերը նույն բարդությունն ու նշանակությունն ունեն: Հետևաբար, ոչ բոլոր գործերն են արժանի վերաքննիչ բողոքարկման, մասնավորապես՝ ոչ նույն ձևով և չափով: Այս դատավարական ճշմարտությունը պետք է հիշել, մասնավորապես, դանդաղ և անարդյունավետ վերաքննիչ գործընթացների պայմաններում, ինչպիսիք են միջերկրածովյան երկրները:

Արդեն իր Շրջանակային ծրագրում CEPEJ-ն նշել է, որ «առանց արդյունավետ պաշտպանության իրավունքը վտանգելու, բողոքարկման տարբերակները կարող են սահմանափակվել»:¹⁹⁵

Միջերկրածովյան որոշ երկրներ բոլորովին այլ վերաբերմունք ունեն բողոքարկման տարբերակների նկատմամբ: Քաղաքացիական դատավարության ստանդարտ դասագրքերը դեռ հպարտորեն հայտարարում են, որ գործող օրենսդրության մեջ չի կիրառվում ընթացակարգային սկզբունքը *de minimis non curat praetor*: Փոքր պահանջների շեմն այդ ավանդույթներում ավանդաբար ցածր էր, երբեմն՝ չափազանց ցածր: Բայց, անկախ արժեքից, նույնիսկ ամենափոքր պահանջների

¹⁹² Ռիսկի այսպիսի բախշում առաջարկվում է, օրինակ, ALI/UNIDROIT սկզբունք 33.1. կողմից, համաձայն որի վճիռը կիրառվելի է գործող բողոքի դեպքում, միայն բացառիկ տարբերակով՝ դատարանի կողմից մյուս կողմի միջնորդությամբ կատարումը դադարեցնելու մասին:

¹⁹³ Տես §§ 708-709 Գերմանիայի ZPO: Այսպիսի պայմանական կատարումը (*vorläufige Vollstreckbarkeit*) հնարավոր է պատվիրել դատարանի կողմից երաշխիքի կիրառվմամբ կամ առանց:

¹⁹⁴ Տես՝ Regulation (EC) No. 861/2007, Art. 15

Ընդհանուր իրավունքի երկրներում քաղաքացիական գործերով բողոքարկման տարբերակը երբեք չէր համարվում կողմերի բացարձակ (կամ նույնիսկ ստանդարտ) իրավունք: Բայց նաև եվրոպական մայրցամաքի վրա, մեծամասնության իրավասությունները սահմանափակում են բողոքարկման իրավունքը փոքր նշանակություն ունեցող հարցերում: Օրինակ՝ Ֆրանսիայում բողոքարկման իրավունքը բացառված է բոլոր հայցերում, որոնք չեն գերազանցում 3,800 եվրոն, Գերմանիայում բողոքարկումը ընդունելի չէ այն դեպքերում, երբ արժեքը գերազանցում է 600 եվրոն:

¹⁹⁵ CEPEJ 2004, p. 69.

մասում բողոքարկումը ընդունելի էր: Ակնհայտ է, որ նման բողոքարկումը կարող է վերաբերել միայն օրենքի հարցերին. այնուամենայնիվ, գործնականում դա ամենևին չի ազդել վարույթի ոճին և տևողությանը: Այսպիսով, Խորվաթիայում դեռևս տեղեկություններ չկան փոքր պահանջների քանակի և համամասնությունների վերաբերյալ, քանի որ դատարանները նման դեպքերը այլևս չեն տարբերակում: Ըստ որոշ ցուցումների, փոքր հայցերի գործերի տևողությունը, ներառյալ վերաքննիչ դատավարությունը, շատ չի տարբերվում նույն դատարաններում «կանոնավոր» դեպքերի տևողությունից:

Հատուկ խոչընդոտ կա նաև Միջերկրական ծովի որոշ երկրներում բողոքարկման համակարգի բարեփոխման համար: Օրինակ՝ հետ-հարասլավական պետություններում, բողոքարկումը դեռ բոլոր դեպքերում համարվում է սահմանադրական իրավունք, և այդ իրավունքը արտահայտվում է ծայրահեղ լայն ճանապարհով: Խորվաթիայի Սահմանադրությունը երաշխավորում է «դատարանների կամ այլ իշխանությունների կողմից կայացված առաջին ատյանի որոշումների դեմ բողոքարկման իրավունքը»: Այս դրույթը պարբերաբար մեկնաբանվում է որպես դրույթ, որը արգելում է բողոքարկման բացառումը ցանկացած վարույթում՝ քաղաքացիական, վարչական կամ այլ, կամ նույնիսկ արգելում է հեռանալ բողոքարկման համընդհանուր սկզբունքից (այսինքն՝ բողոքարկման իրավունքը ինչպես օրենքի, այնպես էլ փաստերի հարցերով): Քանի որ Սահմանադրությունը չի սահմանափակում «վերջնական որոշումներին» դիմելու իրավունքը, կարող է մեկնաբանվել որպես այդպիսին, որ այդ իրավունքը գոյություն ունի նաև դատավարական կարգադրությունների մասով: Գործնականում ոչ բոլոր դատավարական որոշումներն են ենթակա բողոքարկման, բայց մինչև նույն է՝ դրանք շատ մեծաքանակ են:

Այստեղ հետաքրքիր է համարվել գրեթե մոռացված պատմական փաստը. հետհարավսլավական երկրներում բողոքարկման ընտրական իրավունքը բխում է սոցիալիստական շրջանի հենց սկզբից: Այդ ժամանակահատվածում այն հավասարաչափ արտահայտվեց, չնայած այն փաստին, որ, մինչև նույն ժամանակ, բողոքարկման բավականին արմատական բացառման որոշ դեպքեր, նույնիսկ քրեական գործերով, երբեք չեն վիճարկվել ոչ սահմանադրական, ոչ էլ այլ հիմքերով: Այսօր, երբ սահմանադրական իրավունքներն ավելի լուրջ են ընդունվում և ավելի քան կես դար դոգմատիկ բողոքարկման անսահմանափակ իրավունքից հետո, զգալի թվով գործերում բողոքարկումները նվազեցնելու կամ բացառելու գաղափարները կարող են իսկապես ցնցող թվալ: Այնուամենայնիվ, եվրոպական զարգացումների տեսանկյունից, նման ցնցումը կարող է շուտով դառնալ անխուսափելի:

Մրցակցային լսումների (վերա)ներդնում վերաքննիչ դատարաններում և փոխանցումների հնարավորության բացառում

Շոկային թերապիայի վերջնական առաջարկն առաջին հայացքից կարող է հակասել նախորդ երկուսին: Բողոքարկման տարբերակների գոտում և (կամ) բացառումը, իրոք, նպատակ ունեն նվազեցնել բողոքարկման քանակը: Մա նշանակում է դատարաններին ավելի քիչ ծանրաբեռնել: Այնուամենայնիվ, երկրորդ մակարդակով բանավոր և բաց դատավարության սկզբունքների վերահաստատումը, անշուշտ, կարող է բոլորովին այլ արդյունքների բերել՝ ավելի շատ գործեր և դատարանի համար ավելի շատ աշխատանք: Պետք չէ, սակայն, մոռանալ, որ դատարաններն ու դատավորներին պաշտոնանկ անելը վերջնական նպատակ չէ: Այն, ինչին այն պետք է ուղղված լինի, դա քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանության լավագույն մակարդակի ապահովումն է: Դա նշանակում է երաշխավորել վեճերի լուծումը օպտիմալ ժամկետում և մատչելի ծախսերով: Այս առումով, և անտեղի և ակնհայտ անհիմն գործերից դատարանները ազատելու թիրախը, ինչպես նաև լուրջ գործերով չափանիշների չափանիշների վերաբերյալ դատարաններին ավելի շատ պահանջներ դնելու նպատակը ունեն նույն խնդիրը՝ քաղաքացիների համար արդարադատության ավելի լավ չափանիշներ: Նույն իմաստով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը Դեկլորիթի գործով նշել է, որ

«Կոնվենցիայի Հոդված 6 պարբերություն 1 (Հոդված 6-1) չի պարտադրում անդամ պետություններին, դա ճիշտ է, վերաքննիչ կամ վճռաբեկ դատարաններ հիմնել: Այնուհանդերձ, պետությունը, որը այսպիսի դատարաններ չի հիմնում, պարտավոր է երաշխավորել, որ օրենքին ենթակա անձինք այս դատարաններում պետք է ունենան այն հիմնարար երաշխիքները, որոնք ամրագրված են Հոդված 6 (Հոդված 6)»:

Եթե մենք լրջորեն դիտարկենք «Դեկլորթի» գործ, կնշանակեք, որ դատական մատչելիության, իրավունքի հավասարության, հանրային և արդար դատաքննության միևնույն երաշխիքները և ողջամիտ ժամկետում որոշման իրավունքը, ընդհանուր առմամբ, վերաբերում են բողոքարկման վարույթներին: Բնականաբար, այս կանոնից կան մի շարք բացառություններ, որոնք մշակվել են Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պրակտիկայում, բայց բոլոր բացառությունները չեն վերաբերում հիմնական կանոնի վավերականությանը: Բոլոր դատարանները՝ ցածր և բարձր, պետք է ապահովեն, որ արդարադատության համակարգի օգտվողները օգտվեն ողջամիտ ժամկետում արդար և հասարակական լսումների իրավունքից: Այս պարտավորությունը պետք է հիշել, երբ բախվում եք Միջերկրական ծովային բողոքարկման ընթացակարգի որոշ առանձնահատկություններին: Այս համատեքստում մենք նորից կօգտագործենք հետ-հարավսլավական քաղաքացիական դատավարության օրինակը: Այն, որ բողոքարկման իրավունքը, ի տարբերություն քրեական գործերի, բացարձակապես երաշխավորված չէ որպես մարդու իրավունք քաղաքացիական դատավարության մեջ, հաստատվել է նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, օրինակ՝ Օմարի գործով, որտեղ նշվում է, որ «դատարանի իրավունքը բացարձակ չէ, այն կարող է ենթակա լինել ենթատեքստով թույլատրված սահմանափակումների, մասնավորապես բողոքարկման ընդունելիության պայմանների առումով»:¹⁹⁶

Հետևաբար, մենք հուսով ենք, որ վարույթի տասնմեկ թիրախները կարող են, որպես ուղեցույց, օգտակար լինել նույնիսկ նրանց համար, ովքեր իրենց միջերկրածովյան դատավարական համակարգի հետ չեն նույնականացնում: Այս թիրախները կարող են օգտակար լինել հատկապես, որպես դատավարական օրենսդրության և պրակտիկայի ներկայիս փոփոխությունների շրջանակի և հիմնարար բնույթի թեստ: Եվ իհարկե, որքան ցնցող են այս թիրախները կոնկրետ ընթերցողի համար, այնքան ավելի հստակ կարող ենք լինել, որ այս ընթերցողը բնակվում է միջերկրածովյան ավազանում:

Այս երկրներում վերաքննիչ դատավարության առաջին առանձնահատկությունն է նրա անանունությունը և դատարանի և կողմերի միջև որևէ անմիջական կապի բացակայությունը (և նույնիսկ դատարանի և կողմերի փաստաբանների միջև կապը): 1990-ականների սկզբին, ընդհանուր քաղաքացիական դատավարական օրենսդրությունը, որը գոյություն ուներ Հարավսլավիայի Սոցիալիստական Դաշնային Հանրապետությունում, թույլ տվեց բացառիկ լսումներ վերաքննիչ գործերում: Այնուամենայնիվ, գործնականում դա գրեթե տեղի չի ունեցել, այնպես որ 2000-ականներին նույնիսկ այդ հազվադեպ օգտագործված տարբերակը ամբողջովին ջնջվեց դատավարական օրենսդրությունից: Քաղաքացիական բողոքարկման բոլոր վարույթները ներկայումս իրականացվում են բացառապես գրավոր փաստաթղթերի հիման վրա և վերաքննիչ վճիռները երբեք բանացի չեն արտահայտվում:

Վարույթի այս ոճի երկու հետևանք կա: Նախ՝ կողմերի համար այն ամենը, ինչ տեղի է ունենում վերաքննիչ դատարանում, ծածկված է տգիտության քողով: Վերաքննիչ դատավարությունը, որպես այդպիսին, ամբողջովին «կողմնակի սև տուփ» է կողմերի համար: Դատավորները, որոշում կայացնելիս, ընդհանուր առմամբ, ապավինում են զեկուցող դատավորի ներկայացմանը, որին հանձնարարված է բողոքարկումը ներկայացնել դոմփակ նիստում, որին մասնակցում են միայն դատավորները: Նրա ներկայացումը և խնդիրների գտումը չի կարող վիճարկել որևէ մեկի կողմից՝ հանձնաժողովի անդամների փակ շրջանակից դուրս: Երկրորդ, ապացույցների ոչ մի կարևոր որոշում

¹⁹⁶ Omar v. France, Reports 1998-V, p. 1840, § 34

կայացնել հնարավոր չէ բողոքարկել, բացառությամբ համապատասխան փաստաթղթերի ուսումնասիրության: Վերաքննիչ դատավորները հազվադեպ կարող են վերահսկել կողմերի պնդումների ճշգրտությունը փաստական սխալների վերաբերյալ: Այսպիսով, հաջող բողոքարկման ամենահավանական արդյունքը գործն ուղարկելն է առաջին ատյանի դատարան՝ վերանայելու համար: Գործը նորից ներկայացնելու համար սահմանափակում չկա և իհարկե պատահում է, որ գործը ուղարկվել է երեք կամ ավելի անգամ՝ երկար տարիների ընթացքում:

Հետևաբար, վերաքննիչ դատարաններում մրցակցային, բանավոր վարույթների հարուցումը կարող է ծառայել մի քանի նպատակների: Մի կողմից, վերաքննիչ դատարանի առջև բերված բանավոր դատավարությունը կարող է խուսափել հաջորդող փոխադրումների պրակտիկայից, որը համարվել է, որ «ամենատարածված պատճառներից մեկն է, որը պատճառ է հանդիսանում հասարակ քաղաքացիական գործերի քննության երկար տևելու համար» Խորվաթիայում և մի շարք այլ երկրներում: Մյուս կողմից, սա միակ առավելությունը չէ: Վերաքննիչ դատարաններում բանավոր վարույթի որոշ ձևերի ներդրումը կարող է բերել բարձրագույն դատարանների ոճի և մոտեցման փոփոխության: Եթե դատավորները չեն տեսնում կողմերին, այլ միայն գործը, ապա գործի նկատմամբ նրանց մոտեցումը, ամենայն հավանականությամբ, ֆորմալիստական է՝ հաշվի առնելով նյութական արդարության և կողմերի իրական կարիքները: Վարույթի նման եղանակը հակված է բողոքարկման նպատակը դիտել որպես վարչական, այլ ոչ թե վճռական: Չնայած բողոքարկումը, ընդհանուր առմամբ, չպետք է լինի դատավարության կրկնություն, բարձրագույն դատարանի ոճը խորհրդանշական նշանակություն ունի: Բարձրագույն դատարանը ծառայում է որպես ստորին դատարանների դերակատարման մոդել և նրա վերաբերմունքն ու ոճը, ամենայն հավանականությամբ, կանդրադառնան ստորին դատարանների պրակտիկային: Հետևաբար, ավելի շատ բանավոր և մրցակցային տարրերն ու կենտրոնացված լսումները վերաքննիչ վարույթներում կարող են հանգեցնել ավելի շատ կենտրոնացման և ավելի պատշաճ դատավարության նաև առաջին ատյանում:

Ամփոփիչ դիտարկումներ: Կարող ենք մենք դա անել?

Մենք կցանկանայինք եզրափակել այս վերլուծությունը կրկնակի հերքմամբ: Նախորդ տասնմեկ թիրախների ուշադիր ընթերցմամբ պարզ երևում է, որ «Միջերկրածովյան քաղաքացիական դատավարության» մոդելը որևէ կոնկրետ տարածքային իրավասության հիմքում ընկած մոդել չէ: Քաղաքացիական դատավարության շատ համակարգեր ներկայումս հիմնարար փոփոխությունների են ենթարկվում, ուստի այն, ինչը նրանց համար ճիշտ էր երեկ, այսօր պարտադիր չէ: Այնուամենայնիվ, ճիշտ է նաև այն, որ որոշ երկրներում հին ոգու մեծ մասը մնացել է: Իրական և հեռու փոփոխություններ կատարելու նկատմամբ նրանց զգացողությունները լավագույնս խառն են: Միջերկրածովյան դատական ոճը ունի իր հաղթողներն ու պարտվողները: Որքանով դա կարող է ջղայնացնել օգտագործողներին և բացասական ազդեցություն ունենալ կյանքի մի շարք ոլորտների վրա, կան նաև նրանք, ովքեր սիրում են դա և նրանք, ովքեր օգտագործում են այն իրենց հարմարության համար: Հատկապես «ներքինների» համար, այսինքն՝ իրավաբան մասնագետների համար, դանդաղ, ձևական, անպատասխանատու վարույթների ոճը, որը լուծույթի պես տրոհում է պատասխանատվությամբ և հետաձգող հետևանքներով, կարող է ունենալ էական առավելություններ: Կան իրավաբաններ, ովքեր կարիք չունեն ջանք թափելու, մինչդեռ ուժգնորեն կռվում են, որպեսզի դատական գործընթացում իրականացնեն իրենց մեկանգամյա հնարավորությունը: Կան բարձր դատարանի դատավորներ, որոնք չեն հանդիպում կողմերին կամ նրանց փաստաբաններին դատարանում: Նրանք բոլորը գուցե մտածում են, որ փոփոխությունները անհրաժեշտ չեն, կամ որ, նույնիսկ եթե դրանք անհրաժեշտ լինեն, դրանք հնարավոր չեն: Այնուամենայնիվ, այն երկրների մի քանի օրինակ, որոնց հաջողվել է էջը շրջել, ներկայացնելով իրական, կոնկրետ, էական փոփոխությունները, որոնք «ցնցող» են հնչել շատերի համար, ապացուցում են, որ փոփոխություն հնարավոր է, և որ նման փոփոխությունը կարող է էապես բարելավել իրավիճակը հանրային շահի համար:

ՀԱՄԱՌՈՏԱԳԻՐ

- Ներկայացվում են դատարանի կողմից ձեռնարկվող գործողությունները նախնական դատական նիստում, դրա առանձնահատկությունները դատաքննության հետ, դատաքննությունից նախնական դատական նիստի անցման հնարավորությունները:
- ՔԴՕ 165-րդ հոդվածով սահմանվել է առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության ընդհանուր կարգ, որի համաձայն հայցային վարույթի գործերով նախնական դատական նիստի անցկացումը պարտադիր է: Նշված կանոնից բացառություն է նախատեսվել այն դեպքերի համար, երբ դատարանը գործը քննում է պարզեցված վարույթի կարգով կամ կիրառում է արագացված դատաքննություն:
- Դիմումի հիման վրա հարուցված գործեր օրենսդիրը նախատեսել է որոշակի առանձնահատկություն՝ առաջին ատյանի դատարաններին իրավունք վերապահելով գործը նշանակելու դատաքննության առանց նախնական դատական նիստ հրավիրելու, բացառությամբ ՔԴՕ-ով նախատեսված դեպքերի, որոնք ներկայացված են սույն ձեռնարկում:
- Եթե դատարանը պարզում է, որ բացակայում են հայցային վաղեմություն կիրառելու հիմքեր, ապա որոշում է կայացնում հայցային վաղեմությունը կիրառելու միջնորդությունը մերժելու և գործի քննությունը վերսկսելու մասին՝ նշանակելով նախնական դատական նիստի ժամանակը և վայրը՝ գործի քննությունը վերսկսելու մասին որոշումը եռօրյա ժամկետում ուղարկելով գործին մասնակցող անձանց: Հակառակ դեպքում դատարանը վճիռ է կայացնում հայցը մերժելու մասին, որի ժամանակ չի անդրադառնում գործի այլ փաստերի հաստատմանը և գնահատմանը:
- Ներկայացվում է միջանկյալ դատական ակտերի կայացման ընթացակարգը, դրանց առանձնահատկությունները, ինչպես նաև դրանց պայմանական բաժանումները ըստ որոշակի խմբերի՝ ըստ որոշակի չափանիշների, օրինակ, ըստ նպատակային ուղղվածության (նախապատրաստական, արգելող, լրացնող), ըստ բողոքարկման հնարավորության (բողոքարկման ենթակա և բողոքարկման ոչ ենթակա):
- Ի տարբերություն 1998 թվականին ընդունված օրենսգրքի, որի կարգավորման շրջանակներում հակընդդեմ հայց հնարավոր էր ներկայացնել մինչև գործով վճիռ կայացնելը, ինչը պրակտիկայում առաջացնում էր որոշակի դատավարական փակուղիներ (կներկայացվի օրինակ), ապա գործող ՔԴՕ համաձայն՝ հակընդդեմ հայց կարող է ներկայացվել մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը:
- Ներկայացվում են հակընդդեմ հայց ներկայացնելու կարգը, ժամկետը և սահմանափակումները:

- Մանրակրկիտ ներկայացված են նախապատրաստական փուլի առանձնահատկությունները և համեմատությունը ընդհանուր իրավական համակարգի և քաղաքացիական իրավունքի համակարգերի միջև:
- Հավելվածներում ներկայացված է մի շարք միջազգային իրավական փաստաթղթերի բովանդակությունը, որոնք կրառելի են քաղաքացիական դատավարությունում կամ կարող են ունենալ ուղղորդիչ նշանակություն:

P8_TA(2017)0282

Քաղաքացիական դատավարության ընդհանուր նվազագույն ստանդարտները 2017թ. հուլիսի 4-ի եվրոպական խորհրդարանի բանաձևը՝ Եվրոպական միությունում քաղաքացիական դատավարության ընդհանուր նվազագույն ստանդարտների հանձնաժողովին ուղղված առաջարկություններով (2015/2084(INL))

Տեքստերը հարմարեցվել են

ՀԱՎԵԼՎԱԾ ԲԱՆԱԶԵՎԻՆ

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻ ԵՎ ԽՈՐՀՐԴԻ ՀՐԱՀԱՆԳԻ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՄ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆՎԱԶԱԳՈՒՅՆ ՍՏԱՆԴԱՐՏՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՑԱԼ

Հայցվող առաջարկի սկզբունքներն ու նպատակները

Միությունում դատարանների առջև օրենքի կիրարկումը հիմնականում մնում է ազգային դատավարական կանոնների և պրակտիկայի հարց: Ազգային դատարանները նաև Միության դատարաններ են: Հետևաբար, նրանց առջև հարուցված դատավարությունների համար անհրաժեշտ է ապահովել արդարություն, արդարադատություն և արդյունավետություն, ինչպես նաև Միության օրենսդրության արդյունավետ կիրառում:

Քաղաքացիական հարցերում վճիռների փոխադարձ ճանաչման սկզբունքի իրականացումը մեծացրեց անդամ պետությունների վստահությունը միմյանց քաղաքացիական արդարադատության համակարգերի նկատմամբ, մինչդեռ անդամ պետությունների օրենքների և կանոնակարգերի մոտարկման համար միջոցները կարող են նպաստել իշխանությունների և դատական պաշտպանության միջև անհատական իրավունքներ ոլորտում համագործակցությանը: Փոխադարձ վստահության չափը շատ կախված է մի շարք չափանիշներից, որոնք, ի թիվս այլոց, ներառում են հայցվորի կամ պատասխանողի իրավունքները պաշտպանելու մեխանիզմներ՝ միաժամանակ երաշխավորելով դատարանների և արդարադատության մատչելիությունը:

Չնայած անդամ պետությունները հանդիսանում են Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության կոնվենցիայի (ՄԻԵԿ) անդամ, փորձը ցույց է տվել, որ միայն դա միշտ չէ, որ ապահովում է բավարար վստահության աստիճան այլ անդամ պետությունների քաղաքացիական արդարադատության համակարգերի նկատմամբ: Անդամ պետությունների քաղաքացիական դատավարության ազգային կանոնները զգալիորեն տարբերվում են, հաճախ՝ որոշ հիմնական դատավարական սկզբունքների և երաշխիքների առումով, այդպիսով վտանգելով, որ դատական մարմինների միջև փոխադարձ վստահությունն ու վստահությունը կարող են խոչընդոտվել:

Հետևաբար անհրաժեշտ է, որպեսզի Միության քաղաքացիների հիմնարար իրավունքներն ու ազատությունները պաշտպանված լինեն, օգնել ազգային ընթացակարգերի արդիականացմանը և արդյունավետ և արդյունավետ իրավական համակարգերի շնորհիվ բիզնեսի համար հավասար խաղային դաշտ ապահովելու և աճի բարձրացմանը՝ ընդունելու հրահանգը՝ ավելի զարգացնելով կանոնադրությամբ և ՄԻԵԴ-ում սահմանված նվազագույն չափանիշները: Նման առաջարկի համար համապատասխան իրավական հիմք է հանդիսանում TFEU- ի 81-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, որը

վերաբերում է քաղաքացիական հարցերով դատական համագործակցության ոլորտում գործողություններին: Հրահանգը պետք է ընդունվի սովորական օրենսդրական ընթացակարգով:

Քաղաքացիական դատավարության ընդհանուր նվազագույն չափանիշները համարվում են անհրաժեշտ՝ ազգային հիմունքներ ստեղծելու համար ազգային օրենքների մոտարկման և կատարելագործման նպատակով, հաշվի առնելով այն ճկունությունը, որն այն տալիս է անդամ պետություններին քաղաքացիական դատավարության նոր օրենքներ պատրաստելու գործընթացում, միաժամանակ արտացոլելով ընդհանուր համաձայնություն քաղաքացիական արդարադատության պրակտիկայի սկզբունքները:

Ընդհանուր նվազագույն ստանդարտները պետք է հանգեցնեն բոլոր անդամ պետությունների քաղաքացիական արդարադատության համակարգերի նկատմամբ վստահության բարձրացմանը, ինչն, իր հերթին, պետք է հանգեցնի ավելի արդյունավետ, արագ և ճկուն դատական համագործակցության՝ փոխվստահության մթնոլորտում: Նման ընդհանուր նվազագույն կանոնները պետք է նաև հեռացնեն խոչընդոտներ անդամ պետությունների տարածքում քաղաքացիների ազատ տեղաշարժի համար, դրանով իսկ երաշխավորելով, որ հատկապես արտասահման մեկնող քաղաքացիները այլևս չեն երկմտելու այլ անդամ պետությունների քաղաքացիական արդարադատության համակարգերի հետ գործ ունենալուց:

Առաջարկվող հրահանգը ուղղված չէ քաղաքացիական դատավարության ազգային համակարգերն ամբողջությամբ փոխարինելուն: Հարգելով ազգային առանձնահատկությունները և արդյունավետ պաշտպանության և արդար դատաքննության հիմնական իրավունքը, որն ապահովում է արդարադատության արդյունավետ հասանելիություն, այն ուղղված է գործառույթի հետ կապված ընդհանուր նվազագույն չափանիշների սահմանմանը անդամ պետությունների քաղաքացիական դատավարության վարումը՝ կապված Միության օրենսդրության շրջանակներում ընդգրկված բոլոր հարցերի հետ: Այն նպատակ ունի նաև հիմք հանդիսանալ անդամ պետությունների քաղաքացիական դատավարության համակարգերի մոտարկման աստիճանական խորացման համար:

Առաջարկը չի ազդում անդամ պետությունների այն դրույթներին, որոնք վերաբերում են դատարանների կազմակերպմանը և դատավորների նշանակմանը վերաբերող իրենց կանոններին:

Սույն առաջարկը համապատասխանում է ենթակայության և համաչափության սկզբունքներին, քանի որ անդամ պետությունները չեն կարող միայնակ գործել քաղաքացիական դատավարության նվազագույն ստանդարտների մի շարք սահմանելու համար և առաջարկը ավելին չի, քան բացարձակապես անհրաժեշտ՝ ապահովելու արդարադատության արդյունավետ հասանելիությունն ու փոխադարձ վստահությունը միությունում:

ԳԼՈՒԽ 2: Քաղաքացիական դատավարության նվազագույն ստանդարտները

Բաժին մեկ.

Արդար և արդյունավետ արդյունքներ

Հոդված 4

Արդյունավետ դատական պաշտպանության ընդհանուր պարտավորություն

Անդամ պետությունները նախատեսում են միջոցներ, ընթացակարգեր և միջոցներ, որոնք անհրաժեշտ են քաղաքացիական հարցերով Միության օրենսդրությամբ իրեն վերապահված իրավունքների կատարումն ապահովելու համար: Այդ միջոցները, ընթացակարգերը և միջոցները պետք է լինեն արդար և ողջամիտ ու չպետք է լինեն անտեղի բարդ կամ ծախսատար, կամ ենթադրեն անհիմն ժամկետներ կամ անհարկի ձգձգումներ՝ հարգելով ազգային առանձնահատկությունները և

հիմնական իրավունքները:

Այդ միջոցները, ընթացակարգերը և իրավունքի վերականգնման միջոցները պետք է լինեն նաև արդյունավետ ու համաչափ և կիրառվեն այնպես, որ խուսափեն արդարադատության արդյունավետ հասանելիության խոչընդոտների ստեղծումից և դրանց չարաշահման դեմ երաշխիքներ ապահովեն:

Հոդված 5 *Բանավոր լսումներ*

Անդամ պետություններն ապահովում են դատավարությունների արդար անցկացումը: Այն դեպքում, երբ կողմերը ֆիզիկապես ներկա չեն կամ, եթե կողմերը պայմանավորվել են, դատարանի հաստատմամբ, օգտագործել կապի արագացված միջոցներ, անդամ պետությունները ապահովում են, որ բանավոր լսումներ անցկացվեն՝ օգտագործելով ցանկացած հեռավար հաղորդակցման տեխնոլոգիա, ինչպիսիք են տեսախորհրդակցությունները կամ հեռակոնֆերանսները, որոնք հասանելի են դատարանին կամ տրիբունալին:

Այն դեպքում, երբ լսումների սուբյեկտ անձը բնակվում է կամ հանդիսանում է անդամ պետությունն ան բնակիչ, բայց ոչ այն անդամ պետության, որտեղ գտնվում է դատարանը կամ տրիբունալը, ապա այդ անձի մասնակցությունը բանավոր լսումներին՝ տեսակոնֆերանսի, հեռակոնֆերանսի կամ հեռակա հաղորդակցության այլ համապատասխան տեխնոլոգիայի միջոցով պետք է կազմակերպել 1206/2001 կանոնակարգով նախատեսված ընթացակարգերի օգտագործմամբ: Տեսակոնֆերանսի հետ կապված՝ հաշվի են առնվում 2015 թվականի հունիսի 15-ին և 16-ին¹⁹⁷ Խորհրդի կողմից ընդունված Խորհրդի առաջարկությունները միջսահմանային տեսաֆիլմերի և Եվրոպական էլեկտրոնային արդարադատության պորտալի շրջանակներում իրականացվող աշխատանքների վերաբերյալ:

Հոդված 6 *Ժամանակավոր և պաշտպանական միջոցառումներ*

Անդամ պետություններն ապահովում են փաստական կամ իրավական իրավիճակի պահպանման համար նախատեսված ժամանակավոր միջոցների առկայությունը, որպեսզի ապահովեն հարցի էության վերաբերյալ հետագա վճիռների լիարժեք արդյունավետությունը՝ նախքան նյութի էության վերաբերյալ վարույթ սկսելը և այսպիսի վարույթի ընթացքում ցանկացած փուլում:

Առաջին ենթապարբերությամբ նշված միջոցները ներառում են նաև միջոցառումներ ենթադրյալ խախտումների կանխարգելման կամ ենթադրյալ խախտման անհապաղ դադարեցման, ինչպես նաև ակտիվների պահպանման համար, որոնք անհրաժեշտ են ապահովելու, որ պահանջի հետագա կատարումը չի խոչընդոտվի կամ էապես ավելի չբարդացվի:

Նման միջոցառումները պետք է պահպանեն պաշտպանական կողմի իրավունքը և համաչափ լինեն ենթադրյալ խախտման բնութագրերին և խստությանը՝ թույլ տալով, անհրաժեշտության դեպքում, չարդարացված հայցերով պատասխանողին պատճառված ծախսերի և վնասվածքի համար երաշխիքներ տրամադրել: Դատարանները կամ տրիբունալները իրավասու են դիմումատուից պահանջել տրամադրել ողջամիտ մատչելի ապացույցներ, որպեսզի բավարարվեն բավարար չափով վստահությամբ, որ պահանջվող ժամանակավոր միջոցը անհրաժեշտ է և համաչափ:

Անդամ պետություններն ապահովում են, որ պատշաճ կերպով հիմնավորված դեպքերում, ժամանակավոր միջոցներ ձեռնարկվեն, առանց պատասխանողին լսելու, երբ ցանկացած հետաձգում անուղղելի վնաս կհասցնի դիմումատուին կամ եթե առկա է ապացույցների ոչնչացման վտանգ: Նման

¹⁹⁷ Եվրոպական խորհրդարանի և Խորհրդի 2012 թվականի դեկտեմբերի 12-ի թիվ 1215/2012 (ԵՄ) թիվ 1215/2012 կանոնակարգ (իրավատություն և քաղաքացիական և առևտրային գործերով վճիռների ճանաչման և կատարման մասին) (OJ L 351, 20.12.2012, p. 1):

դեպքում կողմերը պետք է այդ մասին տեղյակ պահվեն առանց անհարկի հետաձգման միջոցառումներն իրականացնելուց հետո ոչ ուշ:

Վերանայումը, ներառյալ լաված լինելու իրավունքը, տեղի է ունենում պատասխանողի խնդրանքով՝ միջոցների մասին տեղեկացնելուց հետո ողջամիտ ժամկետում որոշելու, արդյոք այդ միջոցները պետք է փոփոխվեն, չեղարկվեն կամ հաստատվեն:

Այն դեպքում, երբ առաջին ենթապարբերությամբ նշված միջոցները ուժը կորցրած են ճանաչվում կամ, եթե հետագայում պարզվում է, որ տեղի չի ունեցել որևէ խախտում կամ խախտման սպառնալիք, դատարանը կարող է հայցվորին, պատասխանողի խնդրանքով, հրամայել, որպեսզի պատասխանողին տրամադրի համապատասխան փոխհատուցում ցանկացած վնասի համար որոնք տեղի են ունեցել այդ միջոցառումների արդյունքում:

Այս հոդվածը չի հակասում 2004/48 / ԵՀ հրահանգին և 655/2014 կանոնակարգին (ԵՄ) կարգավորմանը:¹⁹⁸

Բաժին երկու.

Վարույթի արդյունավետությունը

Հոդված 7

Պատավարական արդյունավետություն

Անդամ պետությունների դատարանները կամ տրիբունալները պետք է հարգեն արդյունավետ միջոցների և արդար դատաքննության իրավունքը, որն ապահովում է արդարադատության արդյունավետ հասանելիություն և մրցակցային գործընթացի սկզբունքը, մասնավորապես, բանավոր դատաքննության անհրաժեշտության և ապացույցներ հավաքելու միջոցների մասին որոշում կայացնելիս և որքանով են ապացույցները հավաքվելու:

Անդամ պետությունների դատարանները կամ տրիբունալները պետք է գործեն, որքան հնարավոր է վաղ՝ անկախ ընթացակարգի տարբեր փուլերում հատուկ գործողությունների համար նշանակման ժամկետների առկայությունից:

Հոդված 8

Պատճառաբանված որոշում

Անդամ պետությունները պետք է ապահովեն, որ դատարանները կամ տրիբունալները ողջամիտ ժամկետում կայացնեն բավականաչափ մանրամասն հիմնավորված որոշումներ, որպեսզի կողմերը հնարավորություն ունենան արդյունավետորեն օգտվել որոշումը վերանայելու կամ բողոքարկելու ցանկացած իրավունքից:

Հոդված 9

Վարույթի վարման ընդհանուր սկզբունքներ

Անդամ պետություններն ապահովում են, որ դատարաններն ակտիվորեն կառավարեն իրենց ներկայացված գործերը, որպեսզի ապահովվեն վեճերի արդար, արդյունավետ քննումը և որ դա արվի ողջամիտ արագությամբ և ծախսերով՝ առանց վնասելու կողմերի ազատությունը՝ որոշելու իրենց գործի խնդրո առարկան և օժանդակող ապացույցները:

¹⁹⁸ Խորհրդի առաջարկությունները՝ «Խթանել լավագույն փորձի օգտագործումը և փոխանակումը անդրսահմանային տեսակոնֆերանսների միջոցով անդամ պետություններում և ԵՄ մակարդակում արդարադատության ոլորտում» (OJ C 250, 31.7.2015, էջ 1):

Այնքանով, որքանով դա ողջամիտ կերպով կիրառելի է, դատարանը պետք է կառավարի գործը՝ խորհրակցելով կողմերի հետ: Մասնավորապես, գործի ակտիվ կառավարումը կարող է ներառել՝

- Խրախուսում կողմերին՝ համագործակցելու միմյանց հետ վարույթի ընթացքում,
- Հարցերի բացահայտում վաղ փուլում,
- Արագ որոշում, թե որ հարցերն ունեն ամբողջական հետաքննության և այլ հարցերի ամփոփում,
- Որոշել, թե ինչ հաջորդականությամբ են որոշվելու հարցերը,
- Օգնել կողմերին՝ լուծելու գործն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն,
- Գործի առաջընթացի վերահսկման ժամանակացույցի կազմում,
- Անդրադառնալ գործի հնարավորինս շատ կողմերին դատարանում նույն դիպվածքներով,
- Զբաղվել գործով առանց կողմերի անձնապես մասնակցելու անհրաժեշտության,
- Հասանելի տեխնիկական միջոցների օգտագործում:

Հոդված 10

Ապացույցների հավաքում

Անդամ պետություններն երաշխավորում են, որ առկա են ապացույցներ ներկայացնելու, ձեռք բերելու և պահպանելու արդյունավետ միջոցներ՝ հաշվի առնելով պաշտպանության իրավունքները և գաղտնի տեղեկատվության պաշտպանության անհրաժեշտությունը:

Ապացույցների հավաքման համատեքստում անդամ պետությունները խրախուսում են հաղորդակցության ժամանակակից տեխնոլոգիաների կիրառումը: Ներգրավված դատարանը կամ տրիբունալը պետք է օգտագործեն ապացույցներ հավաքելու ամենապարզ և ամենաեժան մեթոդը:

Հոդված 11

Դատական փորձագետներ

Առանց անտեսելու կողմերի փորձագիտական ապացույցներ ներկայացնելու հնարավորությունը, Անդամ պետությունները պետք է ապահովեն, որ դատարանը ցանկացած պահի կարող է նշանակել դատական փորձագետներ, որպեսզի նրանք փորձաքննություն տրամադրեն գործի առանձնահատուկ ուղղությունների առումով: Դատարանը այդ փորձագետներին տրամադրում է փորձագիտական խորհրդատվության ապահովման համար անհրաժեշտ բոլոր տեղեկությունները:

Անդրսահմանային վեճերի դեպքում, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ հարկադիր միջոցներ են անհրաժեշտ, կամ երբ հետաքննություն է իրականացվում այն անդամ պետությունների լիազորությունների իրականացման հետ կապված վայրերում, կամ այն վայրերում, որոնց մուտքը կամ որի նկատմամբ այլ գործողություն է իրականացվում, այն անդամ պետության օրենքով, որտեղ իրականացվում է հետաքննություն, արգելվում կամ սահմանափակվում է որոշակի անձանց կողմից, անդամ պետությունները ապահովում են, որ դատարանը կարողանա նշանակել դատական փորձագետ, որպեսզի նա հետաքննություն իրականացնի դատարանի իրավասության սահմաններից դուրս՝ առանց այդ մասին նախնական որևէ պահանջ ներկայացնելու, ըստ անհրաժեշտության, մյուս անդամ պետության համապատասխան մարմին:

1-ին և 2-րդ կետերի նպատակների համար Հանձնաժողովը կազմում է փորձագետների եվրոպական գրացուցակ՝ կազմելով փորձագետների գոյություն ունեցող ազգային ցուցակները և դրանք հասանելի դարձնելով էլեկտրոնային արդարադատության եվրոպական պորտալի միջոցով:

Դատական փորձագետները երաշխավորում են անկախություն և անաչառություն՝ համաձայն հոդված 22-ում նախատեսված դատավորների նկատմամբ կիրառվելիք դրույթների:

Դատական փորձագետների կողմից դատարանին տրված փորձագիտական խորհրդատվությունը պետք է հասանելի լինի կողմերին, որպեսզի նրանք հնարավորություն կունենան

մեկնաբանել դա:

Բաժին երեք.
Դատարանի և արդարադատության մատչելիությունը

Հոդված 12
Վեճերի կարգավորում

Անդամ պետություններն ապահովում են, որ վարույթի ցանկացած փուլում և հաշվի առնելով գործի բոլոր հանգամանքները, եթե դատարանը գտնում է, որ վեճը հարմար է կարգավորման համար, այն կարողանա առաջարկել, որ կողմերը օգտագործեն միջնորդություն՝ վեճի լուծումը կարգավորելու կամ ուսումնասիրելու համար:

1-ին կետը չի անտեսում այն կողմերի իրավունքը, որոնք միջնորդություն են ընտրում՝ այդ վեճի առնչությամբ դատական վարույթ կամ արբիտրաժ սկսելու համար, նախքան միջնորդության գործընթացում սահմանափակման կամ նշանակման ժամկետները լրանալը:

Հոդված 13
Վեճի հետ կապված ծախսեր

Անդամ պետություններն ապահովում են, որ անդամ պետություններում քաղաքացիական վեճերի համար գանձվող դատական վճարի չափն անհամաչափ չլինի հայցադիմումի արժեքին և չեն դարձնում դատավարությունը անհնարին կամ չափազանց դժվար:

Անդամ պետություններում քաղաքացիական վեճերի համար գանձվող դատական վճարները չեն խոչընդոտում քաղաքացիներին գործ ներկայացնել դատարան կամ որևէ կերպ չեն խոչընդոտում արդարադատության մատչելիությանը:

Կողմերը պետք է ի վիճակի լինեն վճարել դատական վճարները հեռավար վճարման եղանակների միջոցով, ներառյալ՝ այն անդամ պետությունից, բացառությամբ այն անդամ պետությունից, որտեղ գտնվում է դատարանը կամ տրիբունալը, բանկային փոխանցման միջոցով կամ կրեդիտային կամ դեբետային քարտի վճարման միջոցով:

Անդամ պետություններն ապահովում են, որ դատական վճարների և վճարման եղանակների, ինչպես նաև այն մարմինների կամ կազմակերպությունների, որոնք իրավասու են անդամ պետություններում գործնական աջակցություն ցուցաբերելու վերաբերյալ, մասին տեղեկատվությունը դառնա ավելի թափանցիկ և հեշտությամբ հասանելի ինտերնետում: Այդ նպատակով անդամ պետությունները այդ տեղեկատվությունը փոխանցում են Հանձնաժողովին, որն էլ իր հերթին ապահովում է, որ այն հրապարակայնորեն հասանելի լինի և լայնորեն տարածվի ցանկացած համապատասխան միջոցներով, մասնավորապես՝ էլեկտրոնային արդարադատության եվրոպական պորտալի միջոցով:

Հոդված 14
«Պարտվողը վճարում է» սկզբունքը

Անդամ պետություններն ապահովում են, որ պարտվող կողմը կրի դատավարության ծախսերը, ներառյալ, բայց չսահմանափակվելով որևէ ծախսով, որը պայմանավորված է այն փաստով, որ մյուս կողմը ներկայացրել է փաստաբանի կամ այլ իրավաբանական մասնագետի կողմից կամ թարգմանության ծառայության ծախսից բխող որևէ ծախսեր, որոնք համահունչ են հայցադիմումի արժեքին և որոնք տեղին են առաջացել:

Եթե կողմին հաջողվում է միայն մասամբ կամ բացառիկ հանգամանքներում հաջողության

հասնել, ապա դատարանները կարող են կարգադրել, որ ծախսերը հավասարաչափ բաժանվեն կամ որ կողմերը կրեն իրենց ծախսերը:

Կողմը կրում է ցանկացած անհարկի ծախս, որը նա առաջացրել է դատարանին կամ մեկ այլ կողմին, կամ ավելորդ խնդիրներ բարձրացնելով, կամ այլ կերպ անհիմն վիճելի վիճաբանություն ունենալով:

Դատարանը կարող է ճշգրտել իր կողմից կատարված ծախսերի մասին որոշումը՝ արտացոլելու համար չհիմնավորված չհամագործակցելը կամ անբարեխիղճ մասնակցությունը կարգավորման ջանքերին՝ համաձայն Հոդված 20-ի:

Հոդված 15

Իրավաբանական օգնություն

Արդարադատության արդյունավետ հասանելիությունն ապահովելու համար Անդամ պետություններն երաշխավորում են, որ դատարանները կարողանան կողմին իրավաբանական օգնություն տրամադրել:

Իրավաբանական օգնությունը կարող է ծածկել, ամբողջովին կամ մասնակիորեն, հետևյալ ծախսերը՝ դատական ծախսեր, ամբողջական կամ մասնակի գեղջերով կամ տարածամկետամբ, իրավական աջակցության և ներկայացուցչական ծախսեր, որոնք վերաբերում են՝

- մինչ դատական խորհրդատվություն՝ լուծման հասնելուց նպատակով, նախքան դատական գործընթացը սկսելը, համաձայն Հոդված 12 (1),
- գործի հարուցումը և վարույթը դատարանում,
- վարույթի հետ կապված բոլոր ծախսերը, ներառյալ իրավաբանական օգնության դիմումը,
- որոշումների կիրարկում,
- Կողմի կողմից կատարված դատավարության հետ կապված այլ անհրաժեշտ ծախսեր, ներառյալ վկաների, փորձագետների, թարգմանիչների և գրավոր թարգմանության ծախսերը և այդ կողմից և նրա ներկայացուցչի անհրաժեշտ ճանապարհորդության, կացության և կեցության ծախսերը,
- աղթած կողմին տրված ծախսերը, այն դեպքում, երբ դիմումատուն տանուլ է տալիս գործը՝ համաձայն Հոդված 14-ի:

Անդամ պետությունները երաշխավորում են, որ ցանկացած ֆիզիկական անձ, ով հանդիսանում է Եվրամիության քաղաքացի կամ երրորդ երկրի քաղաքացի, որը օրինական բնակվում է Եվրոպական Միության անդամ պետությունում, իրավունք ունենա դիմել իրավաբանական օգնության, եթե՝

ա) իրենց տնտեսական իրավիճակից ելնելով՝ նրանք ամբողջությամբ կամ մասամբ չեն կարողանում հոգալ սույն Հոդվածի 2-րդ կետում նշված ծախսերը և

բ) այն գործը, որի կապակցությամբ ներկայացվել է իրավաբանական օգնության համար դիմումը, ունի հաջողության ողջամիտ հեռանկար՝ հաշվի առնելով դիմումատուի դատավարական դիրքը և

գ) իրավաբանական օգնություն ներկայացրած հայցվորը իրավունք ունի գործողություններ նախաձեռնել համապատասխան ազգային դրույթների համաձայն:

Իրավաբանական անձինք իրավունք ունեն դիմելու իրավաբանական օգնության՝ վարույթի և/կամ իրավաբանի աջակցության ծախսերի նախօրոք վճարումից ազատվելու համար: Նման օգնություն շնորհելու որոշման կայացման ընթացքում դատարանները կարող են հաշվի առնել, մասնավորապես՝

տվյալ իրավաբանական անձի ձևը և արդյո՞ք դա շահույթ հետապնդող է, թե ոչ,

գործընկերների կամ բաժնետերերի ֆինանսական կացությունը,

իրավական վարույթ հարուցելու համար անհրաժեշտ միջոցների ձեռք բերման այդ գործընկերների կամ բաժնետերերի կարողությունը:

Անդամ պետությունները պետք է ապահովեն, որ Միության քաղաքացիները և իրավաբանական անձինք տեղեկացված են 1-ից 4-րդ կետերով նախատեսված իրավաբանական օգնություն հայցելու կարգի մասին՝ նպատակ ունենալով այն դարձնել արդյունավետ և հասանելի:

Սույն հոդվածը չի հակասության մեջ չի մտնում հրահանգ 2003/8/EC հետ:

Հոդված 16 **Ֆինանսավորում**

Անդամ պետություններն ապահովում են, որ այն դեպքերում, երբ իրավաբանական գործողությունը ֆինանսավորվում է մասնավոր երրորդ կողմի կողմից, մասնավոր երրորդ կողմը չպետք է.

ա) փորձի ազդել հայցվոր կողմի դատավարական որոշումների վրա, ներառյալ՝ լուծման վերաբերյալ,

բ) տրամադրի ֆինանսավորում այն պատասխանողի դեմ, որը ֆինանսավորման մատակարարի մրցակիցն է կամ այն պատասխանողի դեմ, ումից կախված է ֆինանսավորման մատակարարը,

գ) գանձել չափից շատ տոկոսները տրամադրված միջոցների համար:

Անդամ պետություններն ապահովում են, որ իրավական գործողությունների մասնավոր երրորդ կողմի ֆինանսավորման դեպքում, ֆինանսավորում տրամադրողի կողմից վճարված վարձատրության կամ տոկոսների վրա հիմնված վարձատրությունը չի հիմնվում ձեռք բերված հաշվարկային գումարի կամ փոխհատուցված փոխհատուցման չափի վրա, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ ֆինանսավորման այդ պայմանավորվածությունը կարգավորվում է կողմերի շահերը երաշխավորող պետական իշխանության կողմից:

Բաժին չորս. **Վարույթի արդարությունը**

Հոդված 17 **Փաստաթղթերի սպասարկում/ուղարկում**

Անդամ պետություններն ապահովում են, որ մատուցվող փաստաթղթերի ստացումը երաշխավորող մեթոդները օգտագործվում են որպես սկզբունքային հարց:

Անդամ պետություններն ապահովում են, որ դատավարությունը կամ դրան համարժեք փաստաթղթեր հարուցող փաստաթղթերը և դատական լուծման ցանկացած կանչ կարողանան ուղարկվել ազգային օրենսդրության համաձայն՝ հետևյալ մեթոդներից մեկով.

ա) անձնական ծառայություն.

բ) փոստային ծառայություն.

գ) ծառայություն էլեկտրոնային եղանակով, օրինակ՝ ֆաքսով կամ էլ. փոստով:

Ծառայությունը հաստատվում է անդորրագրի հավաստմամբ, ներառյալ ստացման ամսաթիվը, որը պետք է ստորագրվի հասցեատիրոջ կողմից:

Սույն կետի առաջին ենթակետի «գ» ենթակետով նախատեսված էլեկտրոնային եղանակով ծառայության մատուցման համար օգտագործվում են համապատասխան բարձր տեխնիկական ստանդարտներ, որոնք երաշխավորում են ուղարկողի ինքնությունը և մատուցվող փաստաթղթերի անվտանգ փոխանցումը:

Այս փաստաթղթերը կարող են ուղարկվել նաև անձամբ, հաստատված ծառայությունն իրականացրած իրավասու անձի կողմից ստորագրված փաստաթղթի վրա, նշելով, որ հասցեատերը

ստացել է փաստաթղթերը կամ մերժել է դրանք առանց որևէ իրավական հիմնավորման, և ծառայության ամսաթիվը:

Եթե 2-րդ կետին համապատասխան ծառայությունը հնարավոր չէ, և եթե պատասխանողի հասցեն հստակ հայտնի է, ապա ծառայությունը կարող է իրականացվել հետևյալ մեթոդներից մեկով՝

ա) անձամբ պատասխանողի անձնական հասցեով՝ այն անձանց հասցեագրված, ովքեր պատասխանողի նույն ընտանիքում են ապրում կամ այնտեղ են աշխատում,

բ) ինքնագրաված պատասխանողի կամ իրավաբանական անձի դեպքում՝ անհատական հասցեագրված ուղարկում պատասխանողի բիզնեսի տարածք՝ պատասխանողի կողմից վարձու աշխատող անձանց հասցեագրված,

գ) փաստաթղթերի առաքում պատասխանողի փոստարկղ,

դ) փաստաթղթերը առաքում փոստատուն կամ իրավասու պետական մարմիններին և պատասխանողի փոստարկղում այդ գրավոր ծանուցման ուղարկումը, պայմանով, որ գրավոր ծանուցումը հստակ նշում է փաստաթղթերի բնույթը, որպես դատական փաստաթղթեր կամ իրավական ազդեցություն ունեցող ծանուցում, որպես գործող ծառայություն և ժամանակային սահմանափակումների նպատակների համար ժամանակի ընթացքի սկսում,

ե) փոստային ծառայություն, առանց ապացույցի 4-րդ կետի համաձայն, երբ պատասխանողի հասցեն գտնվում է իր ծագման անդամ պետության մեջ,

զ) էլեկտրոնային եղանակով, որը հաստատված է առաքման ավտոմատ ծանուցմամբ, պայմանով, որ պատասխանողը նախապես հստակ ընդունել է ծառայության այս եղանակը:

Սույն կետի առաջին ենթակետի «ա» - «դ» ենթակետերի համաձայն առաքումը հաստատվում է հետևյալով՝

ա) առաքումը կատարած իրավասու անձի կողմից ստորագրված փաստաթուղթ, որում նշվում են հետևյալ բոլորը՝

(i) ծանուցումը կամ հաղորդակցություն իրականացրած անձի լրիվ անունը,

(ii) օգտագործված առաքման եղանակը,

(iii) առաքման ամսաթիվը,

(iv) եթե առաքված փաստաթղթերը ներկայացվել են պատասխանողից բացի այլ անձի, այդ անձի անունը և պատասխանողի հետ նրա փոխկապակցվածությունը և

(v) ազգային օրենսդրությամբ նախատեսված այլ պարտադիր տեղեկատվություն:

բ) ստացման հաստատում առաքումը ստացած անձի կողմից սույն պարբերության առաջին ենթակետի «ա» և «բ» կետերի նպատակով:

Սույն հոդվածի 2-րդ և 3-րդ կետերի համաձայն առաքումը կարող է իրականացվել նաև պատասխանողի օրինական կամ լիազոր ներկայացուցչին:

Այն դեպքում, երբ վարույթ հարուցող փաստաթղթերը կամ համարժեք փաստաթղթերը կամ ցանկացած դատական ծանուցագիր պետք է ուղարկվեն անդամ պետություններից դուրս, դա կարող է արվել ցանկացած եղանակով, որը նախատեսված է հետևյալով՝

ա) Եվրոպական պառլամենտի և Խորհրդի 1393/2007 կանոնակարգ (ԵՀ), 199 որտեղ այն կիրառվում է, հարգելով Կանոնակարգով տրված ստացողի իրավունքները կամ

բ) Հաագայի 1965 թ. նոյեմբերի 15-ի կոնվենցիան՝ Քաղաքացիական կամ առևտրային գործերով դատական և արտադատական փաստաթղթերի արտասահմանառաքման մասին կամ ցանկացած այլ կոնվենցիա կամ համաձայնագիր, որտեղ այն կիրառվում է:

Սույն Հրահանգը չի ազդում Կանոնակարգի (ԵՀ) թիվ 1393/2007 կիրառման վրա և չի հակասում

¹⁹⁹ Եվրախորհրդարանի և Խորհրդի 2007 թվականի նոյեմբերի 13-ի թիվ 1393/2007 կանոնակարգ (ԵՀ) թիվ 1393/2007 կանոնակարգը քաղաքացիական կամ առևտրային հարցերով անդամ պետություններում դատական և արտադատական փաստաթղթերի առաքման (փաստաթղթերի առաքում) և Խորհրդի կանոնակարգը (ԵՀ) ուժը կորցրած ճանաչելու մասին No 1348/2000 (ՕՂ) L 324, 10.12.2007, էջ 79):

Եվրոպական պառլամենտի և Խորհրդի թիվ 805/2004 կարգավորմանը,²⁰⁰ (ԵՀ) թիվ 805/2004 կարգավորմանը և Եվրոպական պառլամենտի և Խորհրդի²⁰¹ թիվ 1896/2006 կանոնակարգին (ԵՀ):

Հոդված 18

Քաղաքացիական գործի դատական քննության ժամանակ փաստաբան ունենալու իրավունքը

Անդամ պետություններն ապահովում են, որ քաղաքացիական դատավարության կողմերն իրենց կողմից ընտրած փաստաբանի իրավունք ունենան այնպես, որը թույլ կտա նրանց գործնական և արդյունավետ կերպով իրականացնել իրենց իրավունքները:

Անդրաահմանային վեճերի ժամանակ Անդամ պետությունները պետք է ապահովեն, որ քաղաքացիական դատավարության կողմերը իրավունք ունենան իրենց հայրենի պետության փաստաբանի կողմից նախնական խորհուրդներ ստանան և դատավարության պետությունում՝ մեկ այլ փաստաբան վարույթին մասնակցելու համար:

Անդամ պետությունները հարգում են գործի կողմերի և նրանց փաստաբանի միջև հաղորդակցման գաղտնիությունը: Նման հաղորդակցությունը ներառում է հանդիպումներ, նամակագրություն, հեռախոսագրույց և ազգային օրենսդրությամբ թույլատրված կապի այլ ձևեր:

Առանց հակասության մեջ մտնելու ազգային օրենսդրության հետ, որը պահանջում է փաստաբանի պարտադիր ներկայություն կամ աջակցություն, քաղաքացիական դատավարության կողմերը կարող են հրաժարվել սույն հոդվածի 1-ին կետում նշված իրավունքից, եթե

ա) կողմերին տրամադրվել է բանավոր կամ գրավոր պարզ և բավարար տեղեկատվություն՝ պարզ և հասկանալի լեզվով, դրանից հրաժարվելու հնարավոր հետևանքների մասին և

(բ) հրաժարումը տրվում է կամավոր և միանշանակ:

Անդամ պետությունները երաշխավորում են, որ կողմերը կարող են հետագայում չեղարկել հրաժարումը ցանկացած պահի քաղաքացիական դատավարության ընթացքում և որ նրանք տեղեկացված են այդ հնարավորության մասին:

Սույն դրույթը չի հակասում Եվրոպական պառլամենտի և Խորհրդի կանոնակարգով (ԵՀ) թիվ 861/2007 նախատեսված իրավաբանական ներկայացուցչությանը վերաբերող հատուկ դրույթներին, թիվ 1896/2006 (Կանոնակարգ (ԵՀ)) և թիվ 655 / կարգավորմանը:²⁰²

Հոդված 19

Տեղեկատվության մատչելիություն

Անդամ պետությունները պետք է փորձեն քաղաքացիներին տրամադրել թափանցիկ և հեշտությամբ մատչելի տեղեկատվություն տարբեր ընթացակարգերի սկսման, սահմանափակումների կամ ուղղությունների ժամկետների, իրավասու դատարանների կողմից տարբեր վեճեր լսելու և անհրաժեշտ ձևերի վերաբերյալ, որոնք անհրաժեշտ է լրացնել այդ նպատակով: Սույն հոդվածով որևէ բան չի պահանջվում անդամ պետություններից իրավաբանական օգնություն տրամադրել կոնկրետ գործի իրավական գնահատման տեսքով:

Հոդված 20

Բանավոր թարգմանություն և էական փաստաթղթերի գրավոր թարգմանություն

²⁰⁰ 2004 թվականի ապրիլի 21-ի Եվրոպական պառլամենտի և Խորհրդի 805/2004 կանոնակարգ (ԵՀ) թիվ 805/2004 կանոնակարգ (ԵՀ), որը ստեղծում է Եվրոպական հարկադիր կատարման հանձնարարական անվտանգության պահանջների համար (OJ L 143, 30.4.2004, էջ 15):

²⁰¹ 2006 թվականի դեկտեմբերի 12-ի Եվրոպական պառլամենտի և Խորհրդի 1896/2006 (ԵՀ) N 1896/2006 կանոնակարգ 30.12.2006, էջ 15: 1):

²⁰² Եվրոպական պառլամենտի և Խորհրդի 2007 թվականի հուլիսի 11-ի թիվ 861/2007 (ԵՀ) թիվ 861/2007 կանոնակարգ (ԵՀ I, 199, 31.7.2007, էջ 1):

Անդամ պետությունները պետք է փորձեն ապահովել, որ վեճի յուրաքանչյուր կողմ լիարժեք պատկերացում ունենա դատական վարույթի մասին: Այս նպատակը ներառում է քաղաքացիական դատավարության ընթացքում բանավոր թարգմանության առկայություն և բոլոր անհրաժեշտ փաստաթղթերի գրավոր թարգմանություն՝ վարույթի արդարությունը ապահովելու համար՝ սույն հրահանգի 15-րդ հոդվածի դրույթներին համապատասխան:

Հոդված 21

Կողմերի և նրանց ներկայացուցիչների պարտավորությունները

Անդամ պետությունները երաշխավորում են, որ գործի կողմերը և նրանց ներկայացուցիչները պահեն իրենց բարեխղճորեն և հարգանքով վերաբերվեն դատարանին և այլ կողմերի հետ գործ ունենալիս և դատարաններում չեն ապակողմնորոշի գործերը կամ փաստերը՝ գիտակցաբար կամ իմանալու լավ պատճառներով:

Հոդված 22

Հանրային վարույթներ

Անդամ պետություններն ապահովում են, որ դատավարությունը բաց լինի հասարակության համար, քանի դեռ դատարանը չի որոշում նրանց գաղտնի դարձնել, որքանով դա անհրաժեշտ է, կողմերից մեկի կամ այլ տուժած անձանց շահերից ելնելով, կամ արդարադատության կամ հասարակական կարգի ընդհանուր շահերից ելնելով:

Հոդված 23

Դատական անկախություն և անաչառություն

Անդամ պետություններն ապահովում են, որ դատարաններն ու տրիբունալները և նրանց դատավորները դատական անկախություն ունենան: Դատարանակազմությունը և տրիբունաների կազմը բավարար երաշխիքներ է տալիս՝ անաչառության վերաբերյալ որևէ օրինական կասկած բացառելու համար:

Դատավորները իրենց պարտականությունների կատարման ընթացքում չպետք է պարտավորված լինեն որևէ հրահանգ ստանալ և պետք է զերծ լինեն որևէ ազդեցությունից կամ ճնշումից, ինչպես նաև անձնական ցանկացած նախապաշարմունքից կամ կողմնակալությունից:

Հոդված 24

Վերապատրաստում/ուսուցում

Առանց վնասելու դատական անկախությունը և Միության մեջ դատական համակարգի կազմակերպման տարբերությունները, անդամ պետությունները պետք է ապահովեն, որ դատական համակարգը, դատական դպրոցները և իրավաբանական մասնագիտությունները խթանեն իրենց դատական վերապատրաստման սխեմաները՝ ապահովելու համար, որ Միության օրենսդրությունը և ընթացակարգերը ինտեգրված լինեն ազգային վերապատրաստման գործողություններում:

Վերապատրաստման սխեմաները պետք է ուղղված լինեն դեպի պրակտիկան, համապատասխանեն իրավաբանների ամենօրյա աշխատանքին, տեղի ունենան կարճ ժամանակահատվածների ընթացքում և օգտագործեն ուսուցման ակտիվ և ժամանակակից մեթոդներ և պետք է ներառեն նախնական և շարունակական ուսուցման հնարավորությունները: Ուսուցման/վերապատրաստման սխեմաները մասնավորապես պետք է կենտրոնանան հետևյալի վրա՝

ա) Միության դատական համագործակցության գործիքների բավարար գիտելիքների

ձեռքբերում և ներկառուցված ռեֆլեքսների մշակում, որոնք պարբերաբար վերաբերում են Միության նախադեպային օրենսդրությանը, ստուգել արտացոլումը ազգային մեջ և օգտագործել Եվրամիության արդարադատության դատարանի նախնական վճիռը,

բ) գիտելիքի և փորձի տարածումը Միության օրենսդրության և ընթացակարգերի և այլ իրավական համակարգերի մեջ,

գ) նոր դատավորների կարճաժամկետ փոխանակումների դյուրացումը,

դ) օտար լեզվի տիրապետումը և դրա իրավական տերմինաբանությունը:

Բաժին III **Եզրափակիչ Դրույթներ**

Հոդված 25 *Տեղափոխում*

Անդամ պետություններում ուժի մեջ են մտնում սույն Հրահանգին համապատասխանեցնելու համար անհրաժեշտ օրենքները, կանոնակարգերը և վարչական դրույթները մինչև [[սույն Հրահանգի ուժի մեջ մտնելու պահից մեկ տարի հետո]: Նրանք այդ մասին անհապաղ տեղեկացնում են Հանձնաժողովին:

Երբ անդամ պետություններն ընդունում են այդ միջոցները, դրանք պետք է հղում պարունակեն սույն Հրահանգին կամ դրանց պաշտոնական հրապարակման առիթով այդպիսի հղում ունենան: Նման հղում կատարելու մեթոդները սահմանվում են անդամ պետությունների կողմից:

Անդամ պետությունները Հանձնաժողովին են փոխանցում ազգային օրենսդրության այն միջոցների տեքստը, որոնք նրանք ընդունում են սույն Հրահանգով նախատեսված ոլորտում:

Հոդված 26 *Ուսումնասիրում/վերանայում*

Հանձնաժողովը, ոչ ուշ, քան 2025 թվականի դեկտեմբերի 31-ը, և դրանից հետո յուրաքանչյուր հինգ տարին, Եվրախորհրդարանին, Խորհրդին և Եվրոպական տնտեսական և սոցիալական հանձնաժողովին է ներկայացնում զեկույց սույն հրահանգի կիրառման վերաբերյալ, ինչպես որակական, այնպես էլ քանակական տեղեկատվության հիման վրա: Այս համատեքստում, Հանձնաժողովը, մասնավորապես, պետք է գնահատի իր ազդեցությունը արդարադատության մատչելիության, արդյունավետ պաշտպանության միջոցների հիմնարար իրավունքի և արդար դատաքնության, քաղաքացիական հարցերում համագործակցության և միասնական շուկայի, ՓՄՁ-ների, գործակցության վրա համագործակցության վրա, Եվրամիության տնտեսության մրցունակությունը և սպառողների վստահությունը: Անհրաժեշտության դեպքում զեկույցն ուղեկցվում է օրենսդրական առաջարկներով՝ սույն Հրահանգը փոփոխելու և ամրապնդելու համար:

Հոդված 27 *Ուժի մեջ մտնելը*

Սույն հրահանգը մտնում է ուժի մեջ Եվրոպական Միության պաշտոնական տեղեկագրում հրապարակումից հետո քսաներորդ օրը:

Հոդված 28

Հասցեներ

Սույն հրահանգը հասցեագրված է անդամ պետություններին՝ համաձայն համաձայնագրերի:

Արված է՝ [ամսաթիվ]

Եվրոպական Խորհրդարան Խորհուրդ

Նախագահ Նախագահ

INTERNATIONAL INSTITUTE FOR THE UNIFICATION OF PRIVATE LAW
INSTITUT INTERNATIONAL POUR L'UNIFICATION DU DROIT PRIVE

UNIDROIT 2005

Ուսումնասիրություն

LXXVI – Փառ. 13 Բն:

Բնօրինակ՝ անգլերեն

(սահմանափակ

տարածում)

ALI/UNIDROIT

Անցումային Քաղաքացիական Դատավարության Սկզբունքներ

Հոռոմ, Հունվար 2005թ.

7. Արդարադատության արագ իրականացում

7.1. Դատարանը պետք է վեճը լուծի ողջամիտ ժամկետներում:

7.2. Կողմերն ունեն համագործակցելու պարտավորությունը և ժամանակացույցի հետ կապված ողջամիտ խորհրդակցությունների իրավունք: Ընթացակարգային կանոններն ու դատարանի հրամանները կարող են ողջամիտ ժամանակացույցեր և վերջնաժամկետներ սահմանել ու պատժամիջոցներ կիրառել կողմերի կամ իրենց փաստաբանների հանդեպ՝ այսպիսի կանոններին և հրամաններին չենթարկվելու համար, որը չի արդարացվում հիմնավոր պատճառներով:

Մեկնաբանություն՝

P-7A Բոլոր իրավական համակարգերում դատարանը պարտավոր է վճիռը առաջ տանել: Համընդհանուր ճանաչված արքիմ է, որ «ձգձգված արդարադատությունը մերժված արդարադատություն է»: Որոշ համակարգեր ունեն հատուկ ժամանակացույցեր, համաձայն որոնց պետք է իրականացվի վարույթի փուլերը:

P-7B Արդարադատության արագ իրականացումը արդարադատության մատչելիության հարց է և կարող է նաև համարվել մարդու էական իրավունք, բայց այն պետք է նաև հավասարակշռված լինի կողմի իրավունքներով՝ իր գործը կազմակերպելու և ներկայացնելու ողջամիտ հնարավորության համեմատությամբ:

8. Ժամանակավոր և պաշտպանական միջոցառումներ Դատարանը կարող է ժամանակավոր օգնություն տրամադրել, երբ անհրաժեշտ լինի վերջնական վճռով արդյունավետ օգնություն տրամադրելու կարողությունը պահպանելու կամ ստատուս քվոն պահպանելու կամ այլ կերպ կարգավորելու հնարավորությունն ապահովելու համար: Ժամանակավոր միջոցառումները կարգավորվում են համաչափության սկզբունքով:

8.1. Դատարանը կարող է պայմանական վաղաժամկետ ազատ արձակել առանց ծանուցման միայն հրատապ անհրաժեշտության և արդարության նկատառումներից գերադասելու դեպքում: Դիմումատուն պետք է ամբողջությամբ բացահայտի փաստերը և իրավական խնդիրները, որոնց վերաբերյալ դատարանը պետք է պատշաճ տեղյակ լինի: Այն անձը, որին ուղղված է հատուկ օգնությունը, պետք է հնարավորություն ունենա առավելագույն գործնական պահին արձագանքել օգնության հարմարության մասին:

8.3. Ժամանակավոր ազատման դիմորդը սովորաբար պարտավոր է պատասխանատվություն կրել այն անձի համար, որին տրվում է ազատումը, եթե դրանից հետո դատարանը որոշի, որ օգնությունը չպետք է տրվեր: Համապատասխան հանգամանքներում դատարանը կարող է հայցորդից պահանջել, որ ժամանակավոր ազատման համար գրավ դնի կամ պաշտոնապես ստանձնի փոխհատուցման պարտականությունը:

Մեկնաբանություն՝

P-8A «Ժամանակավոր ազատումը» ներառում է նաև «դատարանի» հայեցակարգը, որը կարգադրություն է, որը պահանջում է կամ արգելում է որոշակի արարքի կատարումը, օրինակ՝ ներկայիս վիճակում պահպանում է գույքը: 8.1 սկզբունքը թույլ է տալիս դատարանին կայացնել հրաման, որը կա՛մ հաստատ է, կա՛մ պահանջում է որևէ գործողություն կատարել, կա՛մ բացասական է այն առումով, որ այն արգելում է հատուկ ակտ կամ գործողությունների ընթացք: Տեքմինը այստեղ օգտագործվում է ընդհանուր իմաստով՝ կցորդ, առգրավում և այլ հրահանգներ ներառելու համար: Կարգավորման հայեցակարգը ներառում է հիմքում ընկած հակասությունները բարելավելու միջոցառումներ, օրինակ՝ գործընկերների միջև դատավարության ընթացքում գործընկերության կառավարման վերահսկողությունը: Ժամանակավոր պաշտպանության միջոցների կամ միջանկյալ միջոցների առկայությունը, ինչպիսիք են կցումը կամ առգրավումը, պետք է որոշվեն ֆորումի օրենսդրությամբ, ներառյալ միջազգային իրավունքի կիրառելի սկզբունքները: Դատարանը կարող է նաև կարգադրել ակտիվների բացահայտում, որտեղ էլ որ դրանք գտնվեն կամ ժամանակավոր օգնություն տրամադրել՝ արբիտրաժը դյուրացնելու կամ արբիտրաժի ժամանակավոր միջոցները կիրառելու համար:

P-8B 5.8 և 8.2 սկզբունքները թույլ են տալիս դատարանին հրաման արձակել առանց ծանուցագրի այն անձին, ում դեմ ուղղված է, եթե այդ գործողությունն արդարացվի հրատապ անհրաժեշտությամբ: «Հրատապ անհրաժեշտությունը», որը պահանջվում է որպես հիմք հանդիսացող «ex parte» կարգադրությունը, գործնական հասկացություն է, ինչպես նաև արդարադատության նկատառումներից գերակշռող գաղափարը: Վերջին ժամկետը համապատասխանում է «կողմերի հավասարակշռության» ընդհանուր իրավունքի հայեցակարգին: Արդարադատության նկատառումները ներառում են դիմումատուի հայցադիմումի արժանիքի ամրությունը, համապատասխան հասարակական հետաքրքրությունը, եթե այդպիսին առկա է, ժամանակավոր պաշտպանության միջոցների անհրաժեշտության հրատապությունը և գործնական բեռերը, որոնք կարող են առաջանալ պաշտպանության միջոց տրամադրելուց: Նման հրահանգը սովորաբար հայտնի է որպես

ex parte հրաման:

P-8C Դատարանի համար հարցը, երբ քննարկվում է նախկին մասսայական կարգի վերաբերյալ դիմումը, արդյո՞ք դիմումատուն կատարել է ողջամիտ և հատուկ ցուցադրում, որ այդպիսի հրամանը պահանջվում է՝ կանխելու համար դատական գործընթացում իրավիճակի անդառնալի վատթարացումը և որ անհեթեթ կլինի հրամանը հետաձգել այնքան ժամանակ, քանի դեռ հակառակորդ կողմը լավելու հնարավորություն չունի: Բեռը կրում է այն կողմը, որը պահանջում է *ex parte* հրաման, հիմնավորելու դրա տրամադրումը: Այնուամենայնիվ, որքան հնարավոր է շուտ, հակառակորդ կողմը կամ անձը, որին հասցեագրված է հրամանը, պետք է ծանուցվի կարգի և այն հարցերի մասին, որոնց վրա հիմնված է դրա աջակցությունը և պետք է իրավունք ունենա դիմել դատարանի կողմից անհապաղ և լիարժեք վերանայման համար: Կողմը կամ անձը պետք է հնարավորություն ունենան *de novo* որոշումը վերանայելու, այդ թվում՝ ապացույցներ ներկայացնելու հնարավորություն: Տե՛ս Սկզբունք 8.2

P-8D Ընթացակարգի կանոնները, ընդհանուր առմամբ, պահանջում են, որ *ex parte* հրամանը հայցող կողմը լիարժեք բացահայտի դատարանին բոլոր իրավական հարցերի և այն փաստի վերաբերյալ, որ դատարանը պետք է օրինականորեն հաշվի առնի հայցադիմումը տալու հարցում, ներառյալ հայցադիմումի շահերին հակասող և հակառակորդին ձեռնադրող կողմի նման բացահայտումը չներկայացնելը հիմք է տալիս հրաման արձակել, և դա կարող է հանդիսանալ հայցող կողմի հասցված վնասների համար պատասխանատվության հիմք: Որոշ իրավական համակարգերում սխալմամբ տրված հրամանի համար վնասների գնահատումը պարտադիր չէ, որ արտացոլի հիմնարար արժանիքների պատշաճ լուծումը:

P-8E Հետաքրքրված կողմերին լսելուց հետո դատարանը կարող է արձակել, լուծարել, նորացնել կամ փոփոխել հրամանը: Եթե դատարանը հրաժարվել է կատարել *ex parte* հրամանագիրը, այն կարող է, այնուամենայնիվ, հրաման արձակել դատական նիստին: Եթե դատարանը նախկինում *ex parte* կարգադրություն է տվել, այն կարող է լուծարել, նորացնել կամ փոփոխել իր հրամանը՝ լսման ընթացքում ի հայտ եկած հարցերի լույսի ներքո: Բեռը հրաման պահանջող կողմի վրա է՝ ցույց տալու, որ դա արդարացված է:

P-8F8.3 սկզբունքը դատարանին թույլ է տալիս պահանջել գրավ կամ այլ փոխհատուցում, որպես պաշտպանություն այն խախտման և վնասի դեմ, որը կարող է առաջանալ հրամանից: Նման հատուցման մանրամասները պետք է որոշվեն ֆորումի օրենքով: Փոխհատուցման պարտավորությունը պետք է լինի հստակ արտահայտված, այլ ոչ թե ուղղակի ենթադրելով, և այն կարող է ձևակերպվել երրորդ կողմի ստորագրությամբ գրավի միջոցով:

P-8G Բազմաթիվ համակարգերում սույն սկզբունքով սահմանված կարգը սովորաբար ֆորումի ընթացակարգի համաձայն ենթակա է անհապաղ վերաքննիչ բողոքարկման: Որոշ համակարգերում նման կարգադրությունը շատ կարճ տևողությամբ է և ենթակա է անհապաղ վերանայման առաջին ատյանի դատարանում՝ նախքան վերաքննիչ բողոքարկման հնարավորությունը: Վերանայման երաշխիքը հատկապես անհրաժեշտ է, երբ հրամանը տրվել է մասնակիորեն: Երկրորդ ատյանի դատարանի կողմից վերանայումը տարբեր համակարգերում կարգավորվում է տարբեր եղանակներով: Այնուամենայնիվ, պետք է նաև ընդունել, որ նման վերանայումը կարող է հանգեցնել ժամանակի կորստի կամ դատավարական չարաշահման:

9. Վարույթի կառուցվածքը

9.1. Վարույթը սովորաբար պետք է բաղկացած լինի երեք փուլից՝ հայցադիմումի փուլ, միջանկյալ փուլ և վերջնական փուլ:

9.2. Հայցադիմումի փուլում կողմերը պետք է գրավոր ներկայացնեն իրենց հայցերը, պաշտպանությունները և այլ հայցադիմումները և նշեն իրենց հիմնական ապացույցները:

9.3. Միջանկյալ փուլում դատարանը պետք է, եթե անհրաժեշտ է՝

9.3.1 Վարույթը կազմակերպելու համար խորհրդակցություններ անցկացնի,

9.3.2 Ժամանակացույց սահմանի՝ ներկայացնելով վարույթի առաջընթացը,

9.3.3 Անդրադառնա վաղ ուշադրության արժանի հարցերին, ինչպիսիք են իրավասության, ժամանակավոր միջոցառումների և վաղեմության ժամկետի հարցերը (առաջարկություն),

9.3.4 Անդրադառնա ապացույցների հասանելիությանը, ընդունմանը, բացահայտմանը և փոխանակմանը,

9.3.5 Նշի պոտենցիալ դիսպոզիտիվ հարցերը՝ վեճի ամբողջ կամ մի մասի վաղ լուծման համար և

9.3.6 Հրաման արձակի ապացույցներ հավաքելու համար:

9.4. Եզրափակիչ փուլում ապացույցները, որոնք դեռ չեն ստացել դատարանի կողմից՝ համաձայն 9.3.6 սկզբունքի, սովորաբար պետք է ներկայացվեն կենտրոնացված եզրափակիչ դատական նիստում, որի ընթացքում կողմերը նույնպես

պետք է ներկայացնեն իրենց եզրափակիչ փաստարկները:

Մեկնաբանություն՝

P-9A Վարույթի «կառուցվածքի» հայեցակարգը պետք է կիրառվի ճկուն՝ ըստ կոնկրետ գործի բնույթի: Օրինակ, եթե դա հարմար է, դատավորը իր հայեցողությամբ իրավունք ունի խորհրդակցություն անցկացնել հայցադիմումի փուլում և գործ առաջընթացի ընթացքում անցկացնել բազմաթիվ խորհրդակցություններ:

P-9B Պատշաճ ժամանակացույցը նպաստում է դատական քննության արագ վարմանը: Կողմերի համար դատարանի և փաստաբանների միջև քննարկումները նպաստում են գործնական պլանավորմանը և կանոնավոր լուծումների անցկացմանը: Տե՛ս 14.2 սկզբունք և մեկնաբանություն P-14A:

P-9C Ավանդաբար, քաղաքացիական իրավունքի համակարգերի դատարանները գործում էին կարճատև լուծումների հաջորդականությամբ, մինչդեռ ընդհանուր իրավակարգային համակարգում գործող դատական գործընթացը վարում էր եզրափակիչ «դատաքննություն»: Սակայն, երկու համակարգերի ժամանակակից պրակտիկայում դատարանները նախնական լուծումներ են տրամադրում և քաղաքացիական իրավունքի համակարգերն ավելի ու ավելի են կիրառում կենտրոնացված եզրափակիչ դատական լուծումներ, ըստ էության, ապացույցների մեծ մասի համար:

P-9D Ընդհանուր իրավունքի համակարգերում, պոտենցիալ թերի հարցերը քննարկելու ընթացակարգը, նախքան վերջնական լուծումը, ամփոփիչ վճիռ կայացնելու միջնորդությունն է, որը կարող է անդրադառնալ իրավաբանական հարցերին, կամ այն հարցին, թե կա իրական հակասություններ փաստերի կամ այդպիսի երկուսի վերաբերյալ: Միջանկյալ փուլում նմանատիպ ընթացակարգեր են նախատեսում նաև քաղաքացիական օրենսդրության իրավասությունները:

P-9E Շատ համակարգերում անձի նկատմամբ իրավասության բացակայության առարկությունը պետք է կայացվի ներգրավված կողմի կողմից և վարույթի վաղ փուլում՝ առարկությունը հանելու պատժի միջոցով: Միջազգային դատավարության գործընթացում հատկապես կարևոր է, որ իրավասության հարցերը շտապ քննարկվեն:

10. Կողմի նախաձեռնությունը և վարույթի շրջանակը

10.1. Վարույթը պետք է նախաձեռնվի հայցվորի հայցի կամ հայցերի միջոցով, այլ ոչ դատարանի սեփական միջնորդությամբ:

10.2. Բողոքը ներկայացնելու պահին դատարանը որոշումը դրա համապատասխանությունը վաղեմության ժամկետին, *lis pendens* և ժամանակի այլ պահանջներին:

10.3. Գործի քննության շրջանակը որոշվում է հայցադիմումներում կողմերի պահանջների և պաշտպանների կողմից, ներառյալ փոփոխությունները:

10.4. Կողմը, հիմնավոր պատճառ ցույց տալուց հետո, իրավունք ունի այլ կողմերին ծանուցելուց փոփոխել իր հայցերը կամ պաշտպանությունը, և դա անելուց անհիմն չի հետաձգում վարույթը կամ այլ կերպ չի հանգեցնում անարդարության:

10.5. Կողմերը պետք է իրավունք ունենան կամավոր դադարեցման կամ վարույթի կամ դրա որևէ մասի փոփոխման՝ հետ կանչման, ընդունելության կամ կարգավորման միջոցով: Կողմին չպետք է թույլ տրվի միակողմանիորեն դադարեցնել կամ փոփոխել գործը, երբ դա կհանգեցնի մյուս կողմի վնասին:

Մեկնաբանություն՝

P-10A Բոլոր ժամանակակից իրավական համակարգերը ճանաչում են կողմի նախաձեռնության սկզբունքը՝ կապված վեճի ծավալների և առանձնահատկությունների հետ: Կողմի նախաձեռնության շրջանակներում է դատարանն իրականացնում արդար վճիռ կայացնելու իր պատասխանատվությունը: Տե՛ս 10.3 և 28.2 սկզբունքները: Այս սկզբունքներ պահանջում են, որ կողմերը տրամադրեն փաստարկների և փաստերի վերաբերյալ մանրամասներ իրենց հայցերում: Տեսե՛ք Սկզբունք 11.3. Այս պրակտիկան հակասում է ամերիկյան ընթացակարգում «ծանուցման հայցադիմումի» ավելի ազատ կառուցվածքային համակարգին:

P-10B Բոլոր իրավական համակարգերը սահմանում են դատավարության սկսման ժամկետներ, որոնք կոչվում են ընդհանուր իրավունքի համակարգերում սահմանափակման կանոնադրություն և քաղաքացիական օրենսդրությամբ սահմանված կարգով բաղադրատոմսեր: Գործընթացի ծառայությունը պետք է ավարտվի կամ փորձ արվի վարույթն

սկսվելուց հետո սահմանված ժամկետում՝ համաձայն ֆորումի օրենքի: Համակարգերի մեծ մասը թույլ է տալիս առարկություն ներկայացնել, որ գործընթացի ծառայությունը չի ավարտվել կամ փորձ չի արվել վարույթն սկսվելուց հետո սահմանված ժամկետում դա իրականացնել:

P-10C Հայցադիմումի փոփոխման իրավունքը խիստ սահմանափակ է որոշ իրավական համակարգերում: Այնուամենայնիվ, մասնավորապես անդրազգային վեճերում կողմերին պետք է տրվի որոշակի ճկունություն, մասնավորապես, երբ ի հայտ են գալիս նոր կամ անսպասելի ապացույցներ: Փոփոխությունների իրավունքի իրացումից այլ կողմերի վրա բացասական ազդեցությունից կարելի է խուսափել կամ մեղմացնել դրա ազդեցությունը, հետաձգմամբ կամ շարունակությամբ, կամ պատշաճ կերպով փոխհատուցելով ծախսերը:

P-10D Ֆորումների մասին օրենքը կարող է հայցորդին թույլ տալ փոփոխություններ մտցնել նոր հայցադիմում, չնայած այն ժամանակին արգելված էր (սահմանափակումների կանոնակարգ կամ նշանակման մասին), պայմանով, որ այն բխում է ըստ էության նույն փաստերից, ինչպես նախնական հայցի հիմքում ընկած փաստերը:

P-10E Իրավասությունների մեծ մասը հայցվոր կողմին թույլ չի տալիս դադարեցնել գործը պատասխանողի վարույթի առաջին փուլի վերաբերյալ առարկությունից հետո:

11. Կողմերի և փաստաբանների պարտականությունները

11.1. Դատարանի և մյուս կողմերի հետ հարաբերություններում կողմերը և իրենց փաստաբանները պետք է գործեն բարեխիղճ կերպով:

11.2. Կողմերը համատեղ պատասխանատու են՝ խնթանելու վարույթի արդարացի, արդյունավետ և ողջամիտ կերպով արգագ լուծումը: Կողմերը պետք է ձեռնպահ մնան ընթացակարգային չարաշահումից, ինչպիսիք են միջամտությունը վկային կամ ապացույցի վերացումը:

11.3. Հայցադիմումի փուլում կողմերը պետք է ողջամիտ կերպով մանրամասն ներկայացնեն համապատասխան փաստերը, դրանց օրինականության տեսակետները և հայցադիմումը ու բավարար ճշգրտությամբ նկարագրեն առկա ապացույցները, որոնք կառաջարկվեն իրենց մեղադրանքների կատարման համար: Երբ կողմը ցույց է տալիս համապատասխան փաստեր ողջամիտ մանրամասներ ներկայացնելու կամ ապացույցների բավարար ճշգրտում չկարողանալու համար, դատարանը պետք է պատշաճ կերպով հաշվի առնի այն հնարավորությունը, որ անհրաժեշտ փաստերը և ապացույցները հետագայում կգարգանան վարույթի ընթացքում:

11.4. Կողմերից մեկի անհիմն ձախողումը հակառակ կողմին վեճին ժամանակին պատասխան չներկայացնելը կարող է դատարանի կողմից բավարարելիք հանդիսանալ, կողմին նախազգուշացնելուց հետո, որ այդ միջնորդությունն ընդունելու համար:

11.5. Կողմերի փաստաբանները մասնագիտական պարտավորություն են կրում՝ աջակցելու կողմերին իրենց ընթացակարգային պարտականությունները կատարելու համար:

P-11A Կողմը չպետք է ներկայացնի հայցադիմում, պաշտպանություն, միջնորդություն կամ այլ նախաձեռնություն կամ պատասխան, որը հիմնավորված չէ օրենքով և փաստերով: Համապատասխան հանգամանքներում, այս պահանջին չպահպանելը կարող է համարվել դատարանի ընթացակարգի չարաշահում և պատժամիջոցների և տուգանքների տեսքով կողմը պատասխանատվության կենթարկվի: Բարեխիղճության պարտավորությունը, այնուամենայնիվ, խոչընդոտ չէ, որ կողմը ողջամիտ ջանքեր գործադրի առկա հայեցակարգը տարածելու համար՝ ելնելով հանգամանքների տարբերությունից: Համապատասխան հանգամանքներում, անկարգապահ կամ անհանգստացնող պահանջները կամ պաշտպանները կարող են դատարանի կողմից ենթարկվել պատժի և գործը կարող է անվավեր համարվել կամ կարճվել, ինչպես նաև ենթարկվել գումարային պատժամիջոցների և տուգանքների:

P-11B 11.3 սկզբունքը պահանջում է, որ կողմերը մանրամասն ներկայացնեն փաստերը իրենց հայցերով, ի տարբերություն Միացյալ Նահանգների Քաղաքացիական դատավարության դաշնային կանոնակարգով թույլատրված «ծանուցման խնդրանքների»: «Բավարար ճշգրտման» պահանջը սովորաբար պետք է բավարարվի հայցադիմումի կամ պաշտպանության հիմքը կազմող հիմնական փաստաթղթերի նույնականացման միջոցով և հայտնաբերված վկաների ակնկալվող համապատասխան ցուցմունքների համառոտ ամփոփմամբ: Տե՛ս 16-րդ սկզբունքը:

P-11C Հակառակորդի կողմի փաստարկները պարբերաբար և կանոնավոր կերպով չվիճարկելը կարող ընդունվել, որպես դրա իրավացիության ընդունում: Տե՛ս նաև Սկզբունք 21.3:

P-11D Համընդհանուր կանոն է, որ փաստաբանը ունի մասնագիտական և էթիկական պարտականություններ բոլոր կողմերի, նրանց փաստաբանների, վկաների և դատարանի հետ արդար վարվելու համար:

14. Վարույթն ուղղորդելու դատարանի պատասխանատվությունը

14.1. Մկսվելով որքան հնարավոր է շուտ, դատարանը պետք է ակտիվորեն ղեկավարի վարույթը՝ իր հայեցողությամբ վեճը տնօրինելու արդար, արդյունավետ և ողջամիտ արագությամբ: Պետք է հաշվի առնել վեճի անդրազգային բնույթը:

14.2. Մյնքանով, որքանով, որ դա ողջամտորեն կիրառելի է, դատարանը պետք է կառավարի վարույթը՝ խորհրդակցելով կողմերի հետ:

14.3. Դատարանը պետք է որոշի հարցերը լուծելու կարգը և սահմանի վարույթի բոլոր փուլերի ժամանակացույց, ներառյալ ժամկետներն ու վերջնաժամկետները:

14.4. Դատարանը կարող է վերանայել նման ուղղությունները:

Մեկնաբանություն՝

P-14A Դատական շատ համակարգերում գործում են գործի կառավարումը կարգավորող հրամաններ: Տե՛ս Սկզբունք 7.2. Դատարանը գործի վարույթն իրականացնում է արդար և արդյունավետ, երբ դա անում է կողմերի հետ խորհրդակցությունների արդյունքում: Տե՛ս նաև Մեկնաբանություն P-9A:

22. Փաստի և իրավունքի որոշման պատասխանատվությունը

22.1 Դատարանը պատասխանատու է բոլոր համապատասխան փաստերը և ապացույցները քննելու և իր որոշումների ճիշտ իրավական հիմքի որոշման համար, ներառյալ՝ օտարերկրյա իրավունքի հիման վրա որոշված հարցերը:

22.2 Կողմերին պատասխանելու հնարավորություն տալով՝ դատարանը կարող է՝

22.2.1 Թույլ տալ կամ հրավիրել կողմից՝ փոփոխելու իրավունքի կամ փաստի իր փաստարկերը և առաջարկելու լրացուցիչ իրավական փաստարկեր և ապացույցներ համապատասխան կերպով:

22.2.2 Հրամայել ապացույցներ հավաքել, որոնք նախկինում կողմը չէր առաջարկել:

22.2.3 Հենվել իրավական տեսության կամ փաստերի կամ այն ապացույցների մեկնաբանության վրա, որոնք կողմը չի առաջ քաշել:

22.3 Դատարանը, որպես կանոն, պետք է ուղղակիորեն լսի բոլոր ապացույցները, բայց անհրաժեշտության դեպքում կարող է համապատասխան պատվիրակ նշանակել՝ ապացույցներ վերցնելու, պահպանելու և դատարանի կողմից վերջին դատական նիստում քննարկելու համար:

22.4 Դատարանը կարող է նշանակել փորձագետի՝ ապացույցներ ներկայացնելու ցանկացած համապատասխան խնդրի վերաբերյալ, որի համար համապատասխան փորձագիտական ցուցմունքները տեղին կարող են լինել, այդ թվում՝ արտասահմանյան օրենսդրության մասին:

22.4.1 Եթե կողմերը համաձայն են փորձագետի վերաբերյալ, ապա որպես կանոն, դատարանը նշանակում է այդ փորձագետին:

22.4.2 Կողմն իրավունք ունի այդ իր կողմից ընտրված փորձագետի միջոցով ներկայացնել փորձագիտական ցուցմունքներ ցանկացած համապատասխան հարցի վերաբերյալ, որի համար փորձագիտական ցուցմունքները տեղին են:

Կանոն 67. Ժամանակավոր միջոցառումներ և վճարումների միջանկյալ հրամաններ

Դատարանը կարող է որոշում կայացնել ժամանակավոր միջոցներ ձեռնարկելու համար, համաձայն X մասի կամ միջանկյալ վճարման մասին, ինչպես նախատեսված է X մասով, 199-րդ կանոններով և հետևյալով:

Աղբյուրներ՝

ALI/UNIDROIT սկզբունքներ 5.8 և 9.3.3, Քաղաքացիական դատավարության անցումային կանոններ (զեկուցողների ուսումնասիրություն) կանոններ 4.5:

Մեկնաբանություններ՝

1. 67-րդ կանոնը պարզ է դարձնում, որ հայցադիմումի և վերջնական դատաքննության միջև ընկած փուլը հնարավորություն է ընձեռում քննարկելու և կարգադրելու համար հիմնավորված ժամանակավոր միջոցառում, որը հիմնված է կողմերի ավելի ամբողջական զարգացած գիտելիքի վրա գործի առկայության վրա (տե՛ս նաև Կանոն 49 (7)): Որպես այդպիսին, դա կարևորում է դատարանին և կողմերին այդպիսի միջոցառումների հնարավորությունը, որոնք հրամանի առկայության պարագայում, կարող են նպաստել արդարադատության պատշաճ իրականացմանը, գործի արդյունավետ կառավարմանը և համամասնությանը:

2. Համաձայն 51-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (գ) ենթակետի՝ կողմերը պետք է հաշվի առնեն նախնական մեկնարկի փուլում անհրաժեշտ ժամանակավոր միջոցների անհրաժեշտությունը և բովանդակությունը՝ դրանով իսկ դյուրացնելով դատարանի հետագա որոշումների կայացումը առաջարկություններով, որոնց կայացմանը նրանք համաձայնել են:

Case study
Աշխատաժողով – Հորինված գործի
ուսումնասիրություն

**Միջազգային առևտրային գործով
դատավարությունների և նախնական լուսմների նախապատրաստում**

Badlj Exclusive ընդեմ Արմենիա Կոնյակի

Հայցի ներկայացման նկարագրությունը

2020 թվականի հունվարի 11-ին «Badelj Exclusive» ՍՊԸ-ն (հայցվոր) դատական գործ հարուցեց ընդդեմ «Արմենիա Կոնյակ» ՍՊԸ-ի (պատասխանող) Երևան քաղաքի դատարանում:

Հայցվորը վերջին 6 տարվա ընթացքում մեծ հաջողություններով վաճառում էր պատասխանողի Արարատ կոնյակը: Կողմերի տնտեսական հարաբերությունների հիմքը 2014 թ.-ի ապրիլի 22-ին նրանց միջև կնքված շրջանակային պայմանագիր է: Շրջանակային պայմանագիրն, ըստ էության, նախատեսում է, որ ամեն տարի հայցվորը պատասխանողից գնում է որոշակի նվազագույն քանակությամբ շշեր, որն, ի պատասխան, պարտավորվում էր մատակարարել մինչև առավելագույն քանակությամբ 10.000 շիշ: Ճշգրիտ քանակը որոշվելու է ամեն տարի հայցվորի կողմից տարեկան շիշի ներկայացված պատվերով և սովորաբար, նախքան պատասխանողը բանակցություններ կսկսի այլ հաճախորդների հետ: Մեկ շիշի գինը պետք է համաձայնեցվի կողմերի միջև, և եթե որևէ համաձայնություն ձեռք չի բերվել, ապա դա պետք է որոշի անկախ փորձագետը:

[Առաջարկվող ապացույց՝ 2014 թ.-ի ապրիլի 22-ի շրջանակային պայմանագիր]

2014 թվականից ի վեր հայցվորը միշտ պատվիրել է 7.500-ից մինչև 8.500 շիշ: 2014 թ.-ի առաջին ամսվա ընթացքում պատասխանողի վաղ թողարկման «Արարատ» կոնյակը մի քանի մրցանակ շահեց: Որպես հետևանք, զգալիորեն աճեց նախնական պատվերի քանակը, որոնք հայցվորը ստացել էր իր հաճախորդներից մինչև 2019 թվականի սեպտեմբերի կեսը: Դժբախտաբար, օգոստոսի վերջին արտակարգ եղանակային պայմանները հանգեցրին 2019 թվականին ծայրաստիճան վատ բերքահավաքի, որի արդյունքում արտադրվեց շշերի ամենաքիչ քանակը:

Այսպիսով, 2019 թ.-ի նոյեմբերի 3-ին, պատասխանողը ֆաքսով տեղեկացրեց իր բոլոր հաճախորդներին, որ նախորդ տարիների համեմատ պետք է զգալիորեն իջեցնի այն շշերի քանակը, որը կարող էր մատակարարել յուրաքանչյուր հաճախորդին: Կազմակերպչական վերահսկողության պատճառով հայցվորը չի կարողացել ֆաքսը, բայց հաջորդ օրը պատվիրեց պայմանագրով նախատեսված առավելագույն երաշխավորված շշերի քանակը: Ավելին, հայցվորը հասկացրեց, որ «Արարատ» կոնյակի 2019 թվականի այդ 10 000 շիշից ավելի շատ է պատրաստ գնել և հետագայում ընդլայնել համագործակցությունը պատասխանողի հետ:

[Առաջարկվող ապացույց՝ հայցվորի գլխավոր տնօրեն պրն. Իվան Հորվաթի ցուցմունքը]

2019 թ.-ի նոյեմբերի 25-ին, հայցվորի զարգացման մենեջեր պարոն Պետեկը այցելեց պատասխանողին, որպեսզի քննարկի համագործակցության կարգը և հետագա հնարավորությունները: Նա պատասխանողի գործադիր տնօրեն պարոն Ավագյանից տեղեկացավ, որ ինքը շատ է բարկացել 2019 թվականի նոյեմբերի 4-ի պատվերից: Թվում էր, թե ամբողջովին անտեսվել է նրա 2019 թվականի նոյեմբերի 3-ի ֆաքսը, որում հայտարարվել էր առաքման ենթակա քանակների կրճատման անհրաժեշտության մասին: Հորվաթի բացատրության լույսի ներքո, որ առաջարկն արվել է առանց նախորդ օրվա ֆաքսերի մասին տեղեկացված լինելու, պարոն Ավագյանը խոստացավ հայցվորի պատվերը «բարենպաստ քննարկման» արժանացնել:

[Առաջարկվող ապացույց՝ հայցվորի զարգացման ղեկավար պրն. Յան Պետեկ ի ցուցումքը]

2019 թ.-ի դեկտեմբերի 1-ին պարոն Ավագյանը տեղեկացրեց հայցվորին, որ պատասխանողը պատրաստ կլինի առաքել 4,500-ից 5,000 շիշ կոնյակ՝ մեկ շիշի համար 41,50 եվրոյի գնով հայցվորին: Նա արդարացրեց քանակի այդ կրճատը վատ բերքի հետ, ինչը հանգեցրեց խաղողի սովորական քանակի գրեթե 50% -ի կորստի: Ըստ պարոն Ավագյանի, պատասխանողը որոշեց պատվիրված քանակների միայն կեսը մատակարարել իր հաճախորդներից յուրաքանչյուրին: Ավելին, պարոն Ավագյանը հայտարարեց, որ պատասխանողը հետագայում այլ ռազմավարության պատճառով այլևս չի կարողանա երաշխավորել ավելի շշերի առաքումը:

[Առաջարկվող ապացույց՝ պատասխանողի գլխավոր տնօրեն պրն. Անագ Ավագյանի և հայցվորի գլխավոր տնօրեն պարն Իվան Հորվաթի ցուցմունքը՝ պատճեն՝ պարոն Ավագյանի էլ. նամակը պարոն Հովարտին ՝ թվագրված 1 դեկտեմբերի 2019թ.]

2019 թվականի դեկտեմբերի 2-ի իր նամակում հայցվորի գլխավոր տնօրեն Հորվատը ընդունեց գինը, սակայն մերժեց քանակներին վերաբերող առաջարկը: Նա պնդում էր առաքման 10,000 շիշը և պատասխանողին ասաց, որ պատրաստ չէ որևէ կրճատում ընդունել: Իր նամակում պարոն Հորվատը կասկածներ է բարձրացրեց այն մասին, որ պատասխանողն արդեն պարտավորություններ ունի կատարելու իր մյուս հաճախորդների պատվերները, քանի որ նրանք սովորաբար պատվերները սովորաբար ավելի ուշ են տալիս: Մասնավորապես, հայցվորը պատրաստ չէր «հրաժարվել մեր շշերից մի քանիսից՝ մեր ամենամեծ մրցակից Slovenian Harvest ՍՊԸ-ին առաքելու համար»:

[Առաջարկվող ապացույց՝ հայցվորի գլխավոր տնօրեն պարոն Իվան Հորվաթի ցուցմունքը, պատճեն՝ պարոն Հորվաթի էլ. նամակը պարոն Ավագյանին՝ թվագրված 1 դեկտեմբերի 2019թ.]

Նամակի ամսաթվին մոտ կոնյակի մասին ամսագրերերում մի քանի հոդվածներ տպագրվել էին, որոնք վերաբերում էին ալկոհոլայի մանրածախ առևտրով զբաղվող խոշոր Slovenian Harvest ՍՊԸ ընկերության և պատասխանողի միջև գործարքին: Պատասխանողը բանակցություններ էր վարում սլովենական Slovenian Harvest ՍՊԸ-ի հետ 2019-ի սկզբից, երբ նրա ամենամեծ հաճախորդը ֆինանսական դժվարություններ ունեցավ և պատասխանողը վստահ չէր, արդյոք այդ հաճախորդը դեռ կկարողանա վերցնել շշերի սովորական քանակություն:

[Առաջարկվող ապացույց՝ 1 և 2 դեկտեմբերի 2019թ. թերթերի հոդվածների օրինակներ]

Պարոն Ավագյանը խիստ արձագանքեց ամբողջական առաքման հայցվորի պնդմանը: Նա իր 2019 թվականի դեկտեմբերի 4-ի իր նամակում նա ասաց պարոն Հորվատին, որ նա համարում է հայցվորի պահվածքը «արտառոց, չհամագործակցող և կոպիտ»: Նա մեղադրեց պարոն Հորվատին, որ չի հասկանում բարձրորակ համաշխարհային կոնյակի պատրաստման մասին, որը հիմնված է «փոխվստահության և երկարատև հարաբերությունների» վրա, այլ ոչ թե գրավոր պայմանագրերի: Որպես հետևանք, պարոն Ավագյանը հայտարարեց, որ չբջանակային համաձայնագիրը պետք է դադարեցվի և հրաժարվեց «Արարատ» կոնյակի թեկուզ մեկ շիշ առաքել հայցվորին 2019 թվականին:

[Առաջարկվող ապացույց՝ պատասխանողի գլխավոր տնօրեն պրն. Անագ Ավագյանի և հայցվորի գլխավոր տնօրեն պարն Իվան Հորվաթի ցուցմունքը՝ պատճեն՝ պարոն Հովարտին էլ. նամակը պարոն Ավագյանին՝ թվագրված 4 դեկտեմբերի 2019թ.]

Հայցվորին կիացվի նվազ կորցրած շահույթի տեսքով այն 5,500 շիշ դիմաց, որը նա չի կարողանա վաճառել և պահանջում է վնասի փոխհատուցում՝ համաձայն Հոդված 74 CISG: Վնասների հաշվարկը հեշտացնելու համար և որպես բարի կամքի նշան հայցվորը պարզապես պահանջում է պատասխանողից 5,500 շիշ Slovenian Harvest-ին վաճառած 5,500 շիշ ստացված շահույթը: Հայցվորը հիմքեր ունի հավատալու, որ Slovenian Harvest վճարել է էական հավելավճար ադամանդ «Արարատ Կոնյակ» 2019-ի համար:

[Առաջարկվող ապացույց՝ 1 և 2 դեկտեմբերի 2019թ. թերթերի հոդվածների օրինակներ]

Հայցվորի իր հաճախորդներին վաճառքից ստացված շահույթը, ամենայն հավանականությամբ, ավելի բարձր կլիներ, քան Slovenian Harvest-ի, որպես վաճառողի կողմից վճարված հավելավճարը պատասխանողին: Հասանելի տեղեկատվության բացակայության պատճառով հայցվորը կարող է միայն ներկայումս գնահատել այդ վնասները, որոնք չպետք է լինեն 110.000 եվրոյից ցածր:

Որպեսզի հայցվորը կարողանա հստակեցնել պահանջվող գումարը, հայցվորը ներկայացնում է հետևյալ դատավարական պահանջը՝

«Գարգադրել պատասխանողին հայցվորին տրամադրել բոլոր փաստաթղթերը 2019 թվականի հունվարի 1-ից մինչև 2020 թ. հունվարի 7-ը ընկած ժամանակահատվածում պատասխանողի և Slovenian Harvest միջև հաղորդակցությունների հետ կապված, որոնք վերաբերում են ադամանդ «Արարատ Կոնյակ 2019» -ի գնմանը և ցանկացած պայմանագրային փաստաթղթերին, այդ թվում՝ պատասխանողի և Slovenian Harvest միջև ադամանդ «Արարատ Կոնյակ 2019» գնման մասին բանակցություններին վերաբերող փաստաթղթերը: Դա մասնավորապես ներառում է բոլոր փաստաթղթերը, որոնք վերաբերում են գնված շշերի քանակին և գնման գնին»:

Այս փաստաթղթերը հայցվորի տրամադրության տակ չեն ու վարույթի համար համապատասխան և նյութական նշանակություն ունեն: Առանց այդ փաստաթղթերի հայցվորը ի վիճակի չէ հաշվարկել իր պահանջած վնասները:

Հայցվորը դեռ գերադասում է առաքումը, քան փոխհատուցումը և առաքումն ապահովելու համար ներկայացնում է հետևյալ դատավարական պահանջը՝

«Պատասխանողն ինքը, վերջինիս գործակալները կամ ներկայացուցիչները սույնով գերծ են մնում պատասխանողի

ադամանդի Արարատ Կոնյակի 2019-ի ցանկացած քանակությամբ շշեր վաճառելուց կամ նման հանձնառություն ստանձնելուց, ինչը կխոչընդոտեր նրան մատակարարելու ընդհանուր 10.000 շիշ հայցվորին՝ նախքան դատարանի կամ արբիտրաժային տրիբունալի կողմից որոշման կայացումը»:

Ի լրումն այս դատավարական հայցերի, հայցվորը ներկայացնում է հետևյալ երեք հայցերն ըստ էության, որոնցից երկրորդը կպարզվի փաստաթղթերը ներկայացնելուց հետո:

«1: Կողմերի միջև համաձայնեցված 10,000 շշի առաքում կամ - եթե անհնար է.

2. Վնասի փոխհատուցումը, որը պետք է որոշվի պատասխանողի Slovenian Harvest ՍՊԸ-ին «Արարատ Կոնյակ 2019» 5.500 շշի վաճառքից ստացված շահույթից, ցանկացած ձևով

3. Իրավական ծախսերի փոխհատուցում՝ համապատասխան տոսոսների հետ միասին:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

Դատական ակտեր

1. Սահմանադրական դատարանի 28.10.2016թ. թիվ ՍԴՈ-1316 որոշումը
2. Սահմանադրական դատարանի 07.07.2010թ. թիվ ՍԴՈ-902 որոշումը
3. Սահմանադրական դատարանի 19.03.2019թ. թիվ ՍԴՈ-1449 որոշումը
4. Սահմանադրական դատարանի 03.02.2009թ. թիվ ՍԴՈ-787 որոշումը
5. ՀՀ սահմանադրական դատարանի 18.06.12 թ. թիվ ՍԴՈ-1037 որոշումը
6. ՄԻԵԴ ՄԻԵԴ 01.03.2010թ. վճիռը *Խաչատրյաններն ընդդեմ Հայաստանի* Հանրապետության գործով
7. ՄԻԵԴ 07.05.2002թ. *Բուրդուլն ընդդեմ Ռուսաստանի* գործով վճիռը
8. ՄԻԵԴ 19.03.1997թ. *Հորնսբին ընդդեմ Հունաստանի* գործով վճիռը
9. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԿԴ/1896/02/13 քաղաքացիական գործով որոշումը
10. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի ԵԿԴ/1118/02/12 քաղաքացիական գործով որոշումը
11. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի ԵԿԴ/2080/02/16 քաղաքացիական գործով որոշումը
12. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի ԵԿԴ/5130/02/16 քաղաքացիական գործով որոշումը
13. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի ԵԿԴ/0828/02/10 քաղաքացիական գործով որոշումը
14. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ 3-34(ՎԴ) քաղաքացիական գործով որոշումը
15. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ՇԴ/2860/02/18 քաղաքացիական գործով 10.07.2020թ. որոշումը
16. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ԱԲԱԴ/0781/02/15 քաղաքացիական գործով 02.12.2016թ. որոշումը
17. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ԱԲԱԴ/1385/02/18 քաղաքացիական գործով 27.08.2020թ. որոշումը
18. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԿԴ/1807/02/13 քաղաքացիական գործով որոշումը
19. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ՎԴ3/0627/03/09 քաղաքացիական գործով որոշումը
20. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ՎԴ1/0522/05/09 քաղաքացիական գործով որոշումը
21. Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի թիվ ԵԴ/9134/02/19 քաղաքացիական գործով «Հայցադիմումը վարույթ ընդունելու և պատասխանողից ապացույցներ պահանջելու մասին» 04.04.2019թ. որոշումը
22. Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի թիվ ԵԴ/30063/02/19 քաղաքացիական գործով «Հայցադիմումը վարույթ ընդունելու և ապացույցներ պահանջելու մասին» 26.09.2019թ. որոշումը
23. Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի թիվ ԵԴ/39503/02/19 քաղաքացիական գործով «Հայցադիմումը վարույթ ընդունելու մասին» 26.11.2019թ. որոշումը
24. Շիրակի մարզի առաջին աստիճանի դատարանի թիվ ՇԴ/0605/02/20 քաղաքացիական գործով «Հայցադիմումը վարույթ ընդունելու և ապացույցներ պահանջելու մասին» 05.02.2020թ. որոշումը
25. Բրոնիովսկի ընդդեմ Լեհաստան 31443/95 վճիռ (22.06.2004թ.)
26. Սկոբդինո ընդդեմ Իտալիա 36813/97 վճիռ (29.03.2006թ.)
27. Van de Hurk v. the Netherlands
28. García Ruiz v. Spain [GC]
29. Ruiz Torija v. Spain
30. Hiro Balani v. Spain
31. Omar v. France, Reports 1998-V, p. 1840, § 34

Իրավական ակտեր

32. UNCITRAL 1996
33. ALI/UNIDROIT (2004) Principles of Transnational Civil Procedure (2004). Uniform Law Rev. 9(4):758–808

34. ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք
35. ՀՀ աշխատանքային օրենսգիրք
36. «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենք
37. «Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենք
38. «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենք
39. «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենք
40. «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենք
41. Եվրոպական խորհրդարանի և Խորհրդի 2012 թվականի դեկտեմբերի 12-ի թիվ 1215/2012 (ԵՄ) թիվ 1215/2012 կանոնակարգ (իրավասություն և քաղաքացիական և առևտրային գործերով վճիռների ճանաչման և կատարման մասին) (OJ L 351, 20.12.2012)
42. Խորհրդի առաջարկությունները՝ «Խթանել լավագույն փորձի օգտագործումը և փոխանակումը անդրսահմանային տեսակոնֆերանսների միջոցով անդամ պետություններում և ԵՄ մակարդակում արդարադատության ոլորտում» (OJ C 250, 31.7.2015)
43. Եվրախորհրդարանի և Խորհրդի 2007 թվականի նոյեմբերի 13-ի թիվ 1393/2007 կանոնակարգ (ԵՀ) թիվ 1393/2007 կանոնակարգը քաղաքացիական կամ առևտրային հարցերով անդամ պետություններում դատական և արտադատական փաստաթղթերի առաքման (փաստաթղթերի առաքում) և Խորհրդի կանոնակարգը (ԵՀ) ուժը կորցրած ճանաչելու մասին No 1348/2000 (OJ L 324, 10.12.2007)
44. Եվրոպական պառլամենտի և Խորհրդի 805/2004 կանոնակարգ (ԵՀ) թիվ 805/2004 կանոնակարգ (ԵՀ) (OJ L 143, 30.4.2004, էջ 15):
45. Եվրոպական պառլամենտի և Խորհրդի 1896/2006 (ԵՀ) N 1896/2006 կանոնակարգ 30.12.2006)
46. Եվրոպական պառլամենտի և Խորհրդի 2007 թվականի հուլիսի 11-ի թիվ 861/2007 (ԵՀ) թիվ 861/2007 կանոնակարգ (ԵՀ L 199, 31.7.2007)

Տեսական գրականություն (հայալեզու)

47. Ավետիսյան Վ.Դ., Կորպորատիվ իրավահարաբերությունների արդի հիմնահարցերը Հայաստանի Հանրապետությունում (տնտեսական ընկերությունների օրինակով), Եր., ԵՊՀ հրատ., 2013
48. Մեղրյան Ս.Գ., Ապացուցումը և ապացույցները Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարությունում, Արդարադատության ակադեմիա, Եր., 2020
49. Մեղրյան Ս. Գ., Առաջին ատյանի դատարանի քաղաքացիական գործերով դատական ակտերը, Եր., ԵՊՀ հրատ., 2010
50. Պետրոսյան Ռ. Գ., Դատարանը և քաղաքացիական դատավարությունը Արևելյան Հայաստանում XIX-XX դարերում, Եր., ԵՊՀ հրատ., 2001
51. Պետրոսյան Գ., Զոհրաբյան Լ., Աշխատանքային վեճերի լիակատար քննության սկզբունքը // Պետություն և իրավունք, 2016, №4 (74)

Տեսական գրականություն (ռուսալեզու)

52. Гражданский процесс: Учебник. Под ред. д.ю.н., проф. А.Г. Коваленко, д.ю.н. проф. А.А. Мохова, д.ю.н., проф. П.М. Филиппова. М.: Юридическая фирма «КОНТРАКТ»; «ИНФРА-М», 2008
53. Сахнова Т.В. Курс гражданского процесса. 2-е изд., перераб. и доп. М.: «Статут», 2014
54. Руководство по статье 6 Конвенции: право на справедливое судебное разбирательство (гражданско-правовой аспект). Совет Европы / Европейский суд по правам человека, 2013
55. Буянова М.О. Индивидуальные трудовые споры: материально-процессуальные вопросы правового регулирования // Право. Журнал Высшей школы экономики. 2014

56. Сагандыков М.С. Баланс интересов работников и работодателей в нормах конституционного и трудового права // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Право. 2016
57. Мурзина Е.А. Защита трудовых прав работников по российскому и китайскому законодательству // Lex Russica, Право, 2017
58. Барышников П.С. Бремя доказывания в трудовых спорах // Вестник Удмуртского университета. Серия «Экономика и право», 2015
59. Костян И.А. К реализации права на судебную защиту // Судебная защита в сфере труда и социального обеспечения: сб. докладов секции трудового права и права социального обеспечения совместной XV Междунар. науч.-практ. конф. юрид. фак-та МГУ им. М.В. Ломоносова и VII Междунар. науч.-практ. конф. «Судебная реформа в России: прошлое, настоящее, будущее (Кутафинские чтения)». М., 2015
60. Тодэ Н.О. Правовые особенности рассмотрения судами некоторых трудовых споров // «Кадровые решения», 2003, №5 https://www.profiz.ru/kr/5_2003/1124/
61. Ашурова Т.Э. Принципы разрешения индивидуальных трудовых споров // Актуальные проблемы российского права, 2016
62. Барышников П.С. Бремя доказывания в трудовых спорах // Вестник Удмуртского университета. Серия «Экономика и право», 2015
63. Барышников П.С. Классификация оснований к отмене судебных постановлений по трудовым делам в апелляционном порядке // Актуальные проблемы российского права, 2015
64. Чуваева Е. В., Упрощение и ускорение процесса как способ обеспечения доступа к правосудию
65. Комментарий к гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный). Под ред. Г. А. Жилина, М.: «Проспект», 2014
66. Федеральный закон №45-ФЗ от 02.03.2016 г. «О внесении изменений в Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации и Арбитражный процессуальный кодекс Российской Федерации»: Ուժի մեջ է մտել 01.09.2016 թ.:
67. Жуйков В. М., Проблемы гражданского судопроизводства. М., 2001
68. Комментарий к гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации. Под ред. М. С. Шакарян, М.: изд. «Кодекс», էջ 242:
69. Матулевич В., Революция в упрощенном производстве, «Юридический справочник руководителя», М., 2012, август
70. Комментарий к гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации. Под ред. М. С. Шакарян, М.: изд. «Кодекс», 2003
71. Загайнова С. К., Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы. Дисс... д.ю.н., Екатеринбург, 2008
72. Комментарий к Арбитражному процессуальному кодексу Российской Федерации, под общ. ред. Л. В. Тумановой. М.: «Проспект», 2017

Տեսական գրականություն (այլ լեզուներով)

73. L. Ervo, A. Nylund (eds.), *Current Trends in Preparatory Proceedings*, DOI 10.1007/978-3-319-29325-7_1
74. SOU 1982: 86 Sveriges Offentliga Utredningar. Översyn av Rättegångsbalken 1. Processeni tingsrätt Del B. Motiv m.m. Delbetänkande av rättegångsutredningen
75. Amrani-Mekki S (2010) The future of the categories, The categories of the Futur. In: Walker J, Chase OG (eds) Common law. Civil law and the future of categories. LexisNexis, Markham, pp 247–266
76. Andrews N (2003) English civil procedure. Fundamentals of the new system. Oxford University Press, Oxford
77. Andrews N (2013) Andrews on civil processes, vol I Civil Proceedings. Intersentia, Cambridge
78. Cadiet L (2010) Avenir des catégories, catégories de l'avenir: perspectives. In: Walker J, Chase OG (eds) Common law. Civil law and the future of categories. LexisNexis, Markham, pp 635–656
79. Cappelletti M, Garth BG (1987) Introduction – policies, trends and ideas in civil procedure. In:

- Cappelletti M (ed) International encyclopedia of comparative law, vol XVI civil procedure. Mohr Siebeck, Tübingen
80. Chase OG, Walker J (2010) Introduction. In: Walker J, Chase OG (eds) Common law, civil law and the future of categories. LexisNexis, Markham, pp li–lxviii
  81. Damasˆka MR (1986) The faces of justice and state authority. Yale University Press, New Haven
  82. Damasˆka M (2010) The common law / civil law divide: residual truth of a misleading distinction. In: Walker J, Chase OG (eds) Common law. Civil law and the future of categories. LexisNexis, Markham, pp 3–22
  83. D´iez-Picazo Gime´nez I (2005) The principal innovations of Spain’s recent civil procedure reforms. In: Trocker N, Varano V (eds) The reforms of civil procedure in comparative perspective. G. Giappichelli Editore, Torino, pp 33–66
  84. Ervo L (2013) Changing civil proceedings - court service or state economy. In: Nekrosˆius V (ed) Recent trends in economy and efficiency of civil procedure. Vilnius University Press, Vilnius, pp 51–71
  85. Ervo L (2014) Nordic court culture in progress: historical and futuristic perspectives. In: Ervo L, Nylund A (eds) The future of civil litigation. Access to court and court-annexed mediation in the Nordic countries. Springer, Cham, pp 383–408
  86. Ervo L (2015) Comparative analysis between East-Scandinavian countries. Scandinavian Stud Law 61:135–152
  87. Friedenthal JH, Kane MK, Miller AR (2005) Civil procedure, 4th edn. West, St. Paul
  88. Galicˆ A (2014) Does a decision of the supreme court denying leave to appeal need to contain reasons? In: Adolphsen J, Goebel J, Haas U, Hess B, Kolmann S, Wuˆrdinger M (eds) Festschrift fuˆr Peter Gottwald zum 70. Geburtstag. C.H. Beck, Muˆnchen, pp 159–173
  89. Galicˆ A (2015) The aversion to judicial discretion in civil procedure in post-communist countries: can the influence of EU law change it? In: Bobek M (ed) Central European Judges under the European influence: the transformative power of the EU revisited. Hart, Oxford, pp 99–124
  90. Gensler SS (2010) Judicial case management: caught in the crossfire. Duke Law J 60:669–744
  91. Glenn HP (2010) A western legal tradition? In: Walker J, Chase OG (eds) Common law. Civil law and the future of categories. LexisNexis, Markham, pp 601–620
  92. Hazard GC, Taruffo M, Stuˆrner R, Gidi A (2001) Introduction to the principles and rules of transnational civil procedure. NY Univ J Int Law Politics 33:769–784
  93. Kramer XE (2014) The structure of civil proceedings and why it matters: exploratory observations on future ELI-UNIDROIT European rules of civil procedure. Uniform Law Rev 12 (2):218–238
  94. Marcus RL (1993) Of babies and bathwater: the prospects for procedural progress. Brooklyn Law Rev 59:761–825
  95. Marcus RL, Redish MH, Sherman EF, Pfander JE (2009) Civil procedure. A modern approach, 5th edn. West, St. Paul
  96. Menkel-Meadow C (2001) Introduction. In: Menkel-Meadow C (ed) Mediation. Theory, policy and practice. Ashgate, Dartmouth, pp xiii–xxxviii
  97. Murray PL, Stuˆrner R (2004) German civil justice. Carolina Academic Press, Durham
  98. Pruˆtting H (2002) Die Strukturen des Zivilprozesses unter Reformdruck und europaˆische Konvergenz? In: Gottwald P, Roth H (eds) Festschrift fuˆr Ekkehard Schumann zum 70. Geburtstag. Mohr Siebeck, Tübingen, pp 309–325
  99. Stuˆrner R (2002) Zur Struktur des europaˆischen Zivilprozesses. In: Roth H, Gottwald P (eds) Festschrift fuˆr Ekkehard Schumann zum 70. Geburtstag. Mohr Siebeck, Tübingen, pp 491–505
  100. Stuˆrner R (2005) The principles of transnational civil procedure. An introduction to their basic conceptions. Rabels Zeitschrift fuˆr Auslaˆndisches und Internationales Privatrecht 69:201–254
  101. Taruffo M (2010) Some remarks about procedural models. In: Walker J, Chase OG (eds) Common law. Civil law and the future of categories. LexisNexis, Markham, pp 621–628
  102. Trocker N, Varano V (2005) Concluding remarks. In: Trocker N, Varano V (eds) The reforms of civil procedure in comparative perspective. G. Giappichelli Editore, Torino, pp 243–267
  103. Uzelac A (2010) The survival of the third tradition? Supreme Court Law Rev 49:377–396
  104. Uzelac A (2014) Goals of civil justice and civil procedure in the contemporary world. Global

104. developments – towards harmonization (and back). In: Uzelac A (ed) Goals of civil justice and civil procedure in contemporary judicial systems. Springer, Cham, pp 3–31
105. Varano V (1997) Civil procedure reform in Italy. *Am J Comp Law* 45:657–674
106. Woolf BH (1996) Access to justice: final report to the Lord Chancellor on the civil justice system in England and Wales. HMSO, London
107. Zuckerman AAS (2005) Court control and party compliance - the quests for effective litigation management. In: Trocker N, Varano V (eds) The reforms of civil procedure in comparative perspective. G. Giappichelli Editore, Torino, pp 143–161
108. Zuckerman AAS (2013) The revised CPR 3.9: a coded message demanding articulation. *Civ Justice Q* 32(2):123–138
109. ALI/UNIDROIT, Principles of Transnational Civil Procedure, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
110. CEPEJ, Framework Programme: A New Objective for Judicial Systems: the Processing of Each Case within an Optimum and Foreseeable Timeframe, CEPEJ (2004)19 Rev2, Strasbourg, 15 September 2004, <<http://www.coe.int/cepej>> (last consulted April 2008).
111. CEPEJ, European Judicial Systems 2002 – Facts and Figures on the Basis of a Survey Conducted in 40 Council of Europe Member States, Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2005.
112. CEPEJ, Checklist of Indicators for the Analysis of Lengths of Proceedings in the Justice System (Time Management Checklist), CEPEJ (2005)12 Rev, Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2005.
113. CEPEJ, European Judicial Systems. Edition 2006 (2004 Data), Strasbourg: CEPEJ and Council of Europe Publishing, No. 1, 2006.
114. CEPEJ, Compendium of 'Best Practices' on Time Management of Judicial Proceedings, CEPEJ (2006)13, Strasbourg, 8 December 2006, <<http://www.coe.int/cepej>> (last consulted April 2008).
115. Commission of the European Communities, Croatia 2006 Progress Report, SEC (2006) 1385, Brussels, 2006.
116. Commission of the European Communities, Croatia 2007 Progress Report, SEC (2007) 1431, Brussels, 2007.
117. Council of Europe 2008, Relevant Council of Europe Texts in the Field of Efficiency and Fairness of Justice,
118. Deguchi, M. & Storme, M., The Reception and Transmission of Civil Procedural Law in the Global Society, Antwerp-Apeldoorn: Maklu, 2008.
119. Grgić, A., The Length of Civil Proceedings in Croatia: Main Causes of Delay, in: Uzelac, A. & Van Rhee, C.H. (eds.), Public and Private Justice. Dispute Resolution in Modern Societies, Antwerp: Intersentia, 2007, p. 153-172.
120. Laukkanen, S, 'The Influence of Foreign Laws on the Development of Finnish Law of Procedure', in: Deguchi, M. & Storme, M., The Reception and Transmission of Civil Procedural Law in the Global Society, Antwerp-Apeldoorn: Maklu, 2008, p. 215-216
121. Merryman, J.-H., The Civil Law Tradition. An Introduction to the Legal Systems of Western Europe and Latin America, Stanford: Stanford University Press, 2nd ed., 1985.
122. National Center for State Courts, International Programs Division, Functional Specifications Report for Computerization in Zagreb Municipal Court of the Republic of Croatia, Municipal Courts Improvement Project – Croatia, Sponsored by the U.S. Agency for International Development Delivery Order # 801, AEP-I-00-00-00011-00, September 2001 – unpublished.
123. Storme, M. (ed.), Rapprochement du Droit Judiciaire de l'Union Européenne: Approximation of Judiciary Law in the European Union, Dordrecht: Nijhoff (Kluwer), 1994.
124. Triva, S. & Dika, M., Građansko parnično procesno pravo (Civil Procedural Law), Zagreb: Narodne novine, 2004.
125. UNCITRAL, Notes on Organizing Arbitral Proceedings, <<http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/arb-notes/arb-notes-e.pdf>> (last consulted April 2008).
126. Uzelac, A., 'Reform of the Judiciary in Croatia and Its Limitations (Appointing Presidents of the Courts in the Republic of Croatia and the Outcomes)', in: Vujadinović, D. et al. (eds.), Between Authoritarianism and Democracy: Serbia, Montenegro, Croatia: Vol. I – Institutional Framework, Belgrade: CEDET, 2003, p. 303- 329.

128. Uzelac, A., 'The Rule of Law and the Judicial System: Court Delays as a Barrier to Accession', in: Ott, K. (ed.), Croatian Accession to the European Union, Zagreb: IJF, 2004, p. 105-130.
129. Uzelac, A., 'Accelerating Civil Proceedings in Croatia – A History of Attempts to Improve the Efficiency of Civil Litigation', in: Van Rhee, C.H. (ed.), The Law's Delay, Essays on Undue Delay in Civil Litigation (Ius Commune Europaeum, 47), Antwerp: Intersentia, 2004, p. 283-313.
130. Uzelac, A., 'Kann die Effizienz der Justiz gemessen werden? Versuch eines Vergleichs der europäischen Justizsysteme', in: Gottwald, P. (ed.), Effektivität des Rechtsschutzes vor staatlichen und privaten Gerichten, Bielefeld: Giesecking, 2006, p. 41-72.
131. Uzelac, A., Turning Civil Procedure Upside Down, Contribution to the Ghent Symposium on the Bicentennial of the Code de procédure civile, University of Ghent, 27 October 2006, forthcoming.
132. Uzelac, A. & Van Rhee, C.H. (eds.), Public and Private Justice, Antwerp: Intersentia, 2007.
133. Van Rhee, C.H. (ed.), The Law's Delay. Essays on Undue Delay in Civil Litigation (Ius Commune Europaeum, 47), Antwerp: Intersentia, 2004.
134. Van Rhee, C.H. (ed.), European Traditions in Civil Procedure (Ius Commune Europaeum, 54), Antwerp: Intersentia, 2005.
135. Lord Woolf, Access to Justice: Final Report to the Lord Chancellor on the Civil Justice System in England and Wales, London: HMSO, 1996.
136. Zuckerman, A.A.S., Civil Justice in Crisis. Comparative Perspectives on Civil Procedure,
137. Oxford: Oxford University Press, 1999
138. M. van Hooijdonk & P. Eijssvoogel, Litigation in the Netherlands, Kluwer 2009

Էլեկտրոնային հղումներ

139. Մարկոսյան Տ.Ա., Աշխատանքային վեճերով գործերը դատարանում կքննվեն ավելի սեղմ ժամկետում Ոստանելի է հետևյալ հղումով <https://www.tert.am/am/news/2018/04/12/courts/2660834>
140. Ճապոնիայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք, <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/jp/jp175en.pdf>
141. Էստոնիայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/513122013001/consolide>
142. Վրաստանի քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք (հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/29962/92/ru/pdf>)
143. Բելառուսի քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք (հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://etalonline.by/document/?regnum=hk9900238>)
144. ՌԴ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք (հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102078828>)
145. Ուկրաինայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք (հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://meget.kiev.ua/kodeks/gpk/glava-3-4/>):
146. Ղազախստանի քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք (հասանելի է հետևյալ հղումով՝ https://online.zakon.kz/document/?doc_id=34329053&doc_id2=34329053#pos=250;-98.80000305175781&pos2=2788;-117.80000305175781)
147. Հունգարիայի աշխատանքային օրենսգրքի 64(2) հոդվածը (հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://www.ilo.org/dyn/travail/docs/2557/Labour%20Code.pdf>)
148. EVIDENCE IN LABOUR COURT PROCEEDINGS National Reports1 – Preparatory Questionnaire for the European Labour Court Judges Meeting, էջեր 20, 42, 84 և 142 (հասանելի է հետևյալ հղումով՝ https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---dialogue/documents/meetingdocument/wcms_719949.pdf)
149. https://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2015/data/7148/uid37283_report.pdf
150. <http://www.unidroit.org/english/principles/civilprocedure/ali-unidroitprinciples-e.pdf>
151. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007R0861&from=EN>
152. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32006R1896>

153. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168050e7e4>
154. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804e19b1>
155. Regulation (EC) No 861/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 establishing a European Small Claims Procedure -
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007R0861&from=EN>
156. Reform of the Armenian Code of Civil Procedure, Report by prof. dr. **C. H. van Rhee**, Maastricht University, November 2015, էջ 10:
<http://delo-press.ru/articles.php?n=10857>
157. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168050e7e4>, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680505f3c>:
158. ՀՀ դատարանների նախագահների խորհրդի 1999 թ. մարտի 27-ի թիվ 9 որոշումը «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 125-129 հոդվածներով նախատեսված արագացված դատաքննության ինստիտուտի կիրառման կարգի մասին»,
http://www.court.am/files/news/13_am.pdf
159. Առաջին ատյանի դատարանների կողմից վճարման կարգադրություն արձակելու վարույթների ընթացքի մասին տարեկան հաշվետվությունները // Դատական իշխանության պաշտոնական ինտերնետային կայք (www.court.am)
160. <https://www.coe.int/en/web/cepej>
161. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32006R1896>
162. <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=33796>
163. <https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/2010/262/20180101/en/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-2010-262-20180101-en-pdf-a.pdf>
164. https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_39570/140236bbd39d6088bd21e9d720c8e60389eb8426/
165. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34329053#pos=2618;-42

